

VASILE NETEA
PUBLICISTICĂ II

VASILE NETEA

PUBLICISTICĂ
II

SCRIERI DIN ANII DE REFUGIU
1940-1944

Pentru Transilvania vol. 1-2

*

Transnistria

*

Reportaje de pe front

Ediție îngrijită de Fundația Culturală „Vasile Netea”,
președinte: Dimitrie Poptămaș

“Petru Maior” University Press
Tîrgu-Mureș
2015

Coperta a IV-a: București, 6 septembrie 1944. Impresionantul discurs al lui Vasile Netea la statuia lui Mihai Viteazul, prin care cheamă populația la luptă pentru dezrobirea Ardealului.

Referenți științifici: Prof. univ. dr. Cornel Sigmirean
Prof. univ. dr. Iulian Boldea

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NETEA, VASILE

Publicistică / Vasile Netea ; ed.: Dimitrie Poptămaș. - Târgu-Mureș : "Petru Maior" University Press, 2015

5 vol.

ISBN 978-606-581-127-0

Vol. 2 : Scrieri din anii de refugiu : 1940-1944 - Pentru Transilvania vol. 1-2 ; Transnistria - Reportaje de pe front. - Bibliogr. - ISBN 978-606-581-123-2

I. Poptămaș, Dimitrie (ed.)

821.135.1-92

Tehnoredactare computerizată: Alexandru Tcaciuc

Lectori: Mariana Ciurca

Toate drepturile rezervate

Copyright © Gelu Netea & Fundația Culturală „Vasile Netea”

Consilier editorial: Dumitru Mircea Buda

"Petru Maior" University Press Tg.-Mureș

Str. Nicolae Iorga nr. 1, 540088 Tg.-Mureș, ROMÂNIA

Tiparul executat la S.C. INTERMEDIA GROUP S.A.

Târgu-Mureș, str. Revoluției nr. 8, România

PENTRU
TRANSILVANIA
vol. I–II

*Amintirii lui Iuliu Șt. Șerbănuțiu, viteazul nefericit căzut pe îndepărtate
meleaguri, cu gândul la nemângăiata noastră Transilvanie, paginile acestea de
luptă și speranță într-o victorie care, pentru mântuirea lui, a venit prea târziu;
mult prea târziu.*

*Pentru cât entuziasm l-a caracterizat, pentru câtă dragoste de neam a
sălășluit în inima sa, pentru câte visuri înalte am nutrit într-o tinerețe astăzi, vai,
așa de îndepărtată, fie cartea aceasta un pios omagiu și lacrima de prieten pe
necunoscutul său mormânt.*

Cuvânt despre lupta unei generații

I

În paginile ce urmează, și pe care bunăvoința d-lui Octavian Neamțu, directorul „Fundației Regele Mihai I”, le îngăduie desfășurate pe o extensiune de două volume, sunt adunate o parte din articolele și studiile ce am publicat în anii 1940 – 1944, anii de violent martiraj pentru Transilvania și de cutremurătoare cumpănă pentru întreg neamul românesc.

Ele sunt dovada unor credințe și a unor încordări ce neconținut au însuflețit și caracterizat presa ardeleană în toată această vreme.

Valoarea lor e, în primul rând, de ordin documentar, și totodată psihologic, pentru analistul timpurilor noastre ele înfățișând o linie de orientare națională, și, concomitent, o dialectică pe care istoria Transilvaniei o aduce dintr-un foarte adânc trecut.

Continuând o tradiție luptătoare ne-am însușit-o în chip intransigent și ne-am supus cu devotament tuturor îndatoririlor impuse de ea...

II

„Arbitrajul” de la Viena, în acea tragică noapte de 30 august 1940, m-a găsit pe culmile Grohotișului, în Țara Oașului, comandant al unui pluton de infanterie, așteptând cu îndârjire măsurarea cu străvechii noștri dușmani.

Din martie 1939 îi așteptam fără încetare.

Fortificațiile și tranșeele noastre crescuseră vertiginos iar curajul și vitejia ostașilor se arătau mai presus de orice îndoială.

După un an și jumătate de așteptare – de aprigă și nervoasă așteptare dușmanul a apărut totuși, constrângându-ne să părăsim pozițiile de luptă, dar nu prin iureșul său irezistibil, nu prin armele sale, ci – blestem al vremii – printr-un ordin de retragere dat de către însuși guvernul din București, care, dezorientat și strivit de povara evenimentelor și a incertitudinilor, a înțeles să se supună, fără murmur, sentinței semnate de Ribbentrop și Ciano.

Ce-a fost această sentință? Incontestabil cea mai brutală atingere a drepturilor și demnității unui popor, o sfidare a tuturor principiilor de drept și a celor mai evidente realități geografice, economice, istorice și naționale.

O imoralitate politică totodată, fiindcă se știa, premeditat, atât la Roma cât și la Berlin, că prin sfârtecarea în două a Transilvaniei, fără a se rezolva nici una din problemele ei de bază, nici cea economică și nici cea etnică, cele două popoare, Ungurii și Românii, – în dorința unei rezolvări integrale a litigiului și în

lipsa unei previziuni diplomatice mai adânci, – nu vor face altceva decât să accepte în mod indiscutabil tutela exploatoare a Germaniei și a Italiei, amândurora dându-li-se să înțeleagă că arbitrajul va fi revizuit în favoarea celor ce vor deveni mai devotați.

În cei, 300 km făcuți pe jos de la Seini și până la Târnăveni, unde avea să poposească Regimentul 82 Infanterie, mergând alături de un pluton din care, la fiecare apel de dimineață, constatam dispariția a doi-trei soldați, porniți să-și rezolve singuri problemele pe care guvernul român se arătase incapabil a le rezolva, am avut astfel prilejul de a medita îndelung, sfâșiat la tot pasul de o pătrunzătoare durere, atât la termenii litigiului dintre noi și Unguri, cât și la întreaga tragedie ale cărei personaje eram.

Căci, fără îndoială, străbăteam o tragedie: cruntă și adâncă; etnică și politică în egală măsură. O tragedie ce ridicând la iveală o sumă de deficiențe, de erori și de fatalități politice, lăsa în urmă aproape un milion și cinci sute de mii de victime, lăsa jumătate Transilvania și prăvălea întreaga națiune într-o prăpastie cu nenumărate cascade.

Zile și nopți, confruntându-mă neconținut cu atâtea amintiri și cu atâtea muștrări istorice, am trecut prin satele înlăcrimate ale Sătmarului, Someșului, Clujului și Turdei; plângeau Românii după, „cătanele” lor. Iar cătanele coborau cu drapelele înfășurate, cu frunțile posomorâte, rușinate de ordinul pe care îl executau și înfricoșate de tainele viitorului.

Căți din ofițerii și ostașii care au făcut această tristă retragere nu aveau să moară apoi la Odesa, la Sevastopol sau la Stalingrad, când ar fi fost atât de logic, și pentru generațiile viitoare așa de instructiv, ca sângele lor să stropească pământul Bihariei ori al Maramureșului. Stejarii și mestecenii foșneau atât de dureros în urmă... Glasul lui Vasile Lucaci, tribunul Sătmarului, se auzea parcă, din mormântul de la Sisești, întrebându-ne deznădăjduit; De ce plecați? De ce?

— Plecăm pentru a ne reîntoarce, bădiță Lucaci.

La revedere!

III

Ideea de a rămâne în Transilvania „cedată”, devenind cetățean maghiar, nu m-a ispitit nici măcar o clipă. Am avut de la început convingerea nestrămutată a caducității actului de la Viena și în același timp dorința irezistibilă de a contribui din toate puterile la limpezirea marelui proces național ce știam că trebuie să înceapă.

Întâia etapă din acest proces, așa după cum s-a și întâmplat, nu putea fi decât lupta înverșunată împotriva hotărârilor de la Viena, luptă pe care nu o puteau da nici oamenii de la 30 august, care acceptaseră arbitrajul, și nici cei de la 6 septembrie 1940 care au înhămat România la carul Axei.

A lupta cu fanatism pentru dezrobirea Transilvaniei și pentru readucerea ei sub autoritatea Coroanei României – iată hotărârea cu care plecam în dimineața

zilei de 1 septembrie 1940, de sub culmile Țării Oașului.

Desigur, erau și atâtea gânduri care m-ar fi îndemnat să fac altfel. Imaginea vechiului luptător ardelean, conducător răzvrătit al poporului și exponent necontestat al unei incoruptibile idei de dreptate, stând alături și împărtășindu-se în mod direct din suferințele consângenilor săi, mi-a apărut în fața ochilor în nenumărate și amarnice clipe. Mai erau apoi legăturile și obligațiile de familie care-și cereau tributul de atenție și de durere. Atâtea rosturi strict omenești se cereau și ele cumpănite. Nimic n-a putut rezista însă îndemnului vibrant pe care ni-l transmitea vechea lozincă: Soarele de la București răsare pentru toți Români!

IV

La sfârșitul lui octombrie 1940, după un scurt popas la Blaj și la Arad, am sosit la București. De peste linia Feleacului răzbăteau fără oprire veștile cele mai crâncene: oameni schingiuiți, masacrele sălbatece de la Ip și Trăznea, biserici aprinse, sate devastate, întemnițări neîntrerupte, sfidarea celor mai elementare simțăminte omenești. Numărul refugiaților și expulzaților ardeleni creștea neconținut. Însăpăimântați de perspectivele unei conviețuiri cu Maghiarii, oricât ar fi fost aceasta de scurtă, Români treceau cu miile silnica frontieră pentru a-și regăsi libertatea națională sub cerul Transilvaniei sudice și al Regatului Vechi.

Acesta însă, robit cu totul politicii Axei, chiar dacă s-a ocupat într-adevăr cu stăruință și generozitate de interesele personale ale refugiaților, s-a dovedit totuși refractar oricărei acțiuni și organizări politice a acestora, – acțiune care, evident, nu putea avea nici un alt scop decât acela de a lupta împotriva sentinței de la Viena.

Iar guvernul român, care între timp adusese trupele germane în țară, socotea că această sentință trebuie aplicată cu fermitate, onestitate și...devotament pentru Germania. Cuvântul zilei era acesta: popoarele nu trăiesc prin extensiune, ci prin adâncime!

Societatea „Pro Transilvania”, înființată în octombrie 1940, a fost repede dizolvată, iar protestele refugiaților înăbușite.

Asociația Refugiaților și Expulzaților Ardeleni, întemeiată la Arad din inițiativa d-lui Dr. Anton Ionel Mureșanu, având apoi ca președinte pe avocatul Dumitru Nacu, n-a putut astfel în această vreme să desfășoare nici o activitate politică, limitându-se – și în această direcție a avut un deosebit succes – la a se strădui pentru a asigura membrilor săi condițiile necesare existenței; plasamente în funcțiuni, scutiri de impozite, ajutoare etc.

Ziarul România Nouă de la Sibiu, reapărut după o lungă suspendare, în ale cărui coloane se susținea cu energie cauza Transilvaniei, neputându-se pune de acord cu rigorile cenzurii, s-a văzut nevoit să-și înceteze apariția în primele luni ale anului 1941.

Locul său de ziar protestatar îl ia Ardealul, înființat de același Dr. Anton Ionel Mureșanu, care a apărut neconținut din 1941 – cu o scurtă întrerupere în

februarie 1942, cauzată de procesul și de condamnarea la 5 ani închisoare a directorului său, – și până astăzi.

De altfel, în această perioadă viața publică a României era dominată de o întreagă serie de evenimente, care, în mod dureros, puneau oarecum în umbră cheștiunea Transilvaniei: dictatura antonesciană, proclamarea statului român ca stat legionar, masacrele de la Jilava, asasinarea profesorilor N. Iorga și Virgil Madgearu, conflictele legionarilor cu șeful guvernului, rebeliunea apoi de la 21 ianuarie 1941 cu toate procesele ce i-au urmat, războiul – alături de Germania împotriva Rusiei declarat la 21 iunie, luptele din Bucovina și Basarabia, ocuparea Odesei etc.

Toate aceste lucruri par astăzi foarte îndepărtate, unele din ele lipsite de orice importanță, surprinzător de goale, atunci însă, din septembrie 1940 și până în octombrie 1941, ele au dominat atenția presei și a opiniei publice, atrăgând asupra lor o curiozitate maximă.

De o luptă pentru Transilvania, organizată și fățișă, consecventă și viguroasă, care să cuprindă în ea palpația întregii opinii publice, nu s-a putut vorbi astfel decât către sfârșitul anului 1941, episodul Odesei fiind concludent atât pentru aventura în care fuseserăm împinși, cât și pentru demagogia tragică pe care o săvârșea Ion Antonescu.

Nu dăduse el oare, de pe pământul Transnistriei, în preajma căderii Odesei, când ostașii români – și printre ei se aflau atâția ardeleni – sucombau cu miile, proclamația așa de semeață și de ipocrită: De la Odesa mă voi întoarce peste Maramureșul voevodal la Cluj?

În loc de întoarcerea la Cluj, pe care Românii nu aveau să o facă decât în octombrie 1944, sub altă comandă însă și alături de armata sovietică, Ion Antonescu, supunându-se în mod absurd ordinelor lui Hitler, a condus apoi trupele române tot mai departe pe căile pierzaniei, pentru a le înmormânta la Stalingrad, la Don și în Crimeea.

În țară însă, în decursul anului 1942, – an în care se stabilesc la București numeroși gazetari și publiciști ardeleni (C. Hagea, Gabriel Țepelea, E. Boșca Mălin etc.), – consolidându-se în 1943, pentru a culmina apoi în 1944, fără a mai putea fi biruită de guvern, deși acesta îi arunca în cale nenumărate obstacole, cenzura în primul rând și starea de asediu, lupta împotriva arbitrajului de la Viena și, implicit, împotriva Germaniei, atrăgea cu predilecție opinia publică și îi emoționa conștiința națională.

Mistica Transilvaniei, atât de fierbinte în decursul celui lalt război, reînvia din nou.

Politica oficială a guvernului nu mai era și a poporului, nu angaja nici conștiința și nici interesele acestuia.

Actul de la 23 august 1944 și-a avut astfel o perfectă justificare, atât din punct de vedere politic, cât și din punct de vedere moral.

V

În pregătirea acestei lupte, ca și în izbânda ce i-a urmat, ardelenii au adus o contribuție covârșitoare, fără a fi însă unică.

Dragostea pentru Transilvania e a întregului neam românesc, fiindcă fiecare fiu al patriei simte, instinctiv, că independența României, ca și puterea ei de propășire economică și culturală, e indisolubil legată de soarta Transilvaniei, care nu poate fi nici autonomă, nici înjumătățită și nici fărâmițată după dorințele – mai mult sau mai puțin dezinteresate – ale unor anumiți fruntași de grupări etnice, ci una și nedespărțită, cu adaosurile ei organice: Maramureșul, Sătmărușul, Crișana și Banatul, unită prin toate fibrele cu vechea Moldovă și cu vechea țară a Basarabilor.

Suflet și sânge pentru Transilvania au risipit Românii de pretutindeni. În rândul dintâi, scriitorii, savanții, artiștii, bărbații de stat, ostașii – toți fiii aleși ai neamului.

Astăzi, când Transilvania este din nou liberă, acestora li se cuvine omagiul și unanima recunoștință națională...

VI

Multe și variate sunt capitolele luptei împotriva „arbitrajului” de la Viena!

Masiv, și cu numeroase laturi necunoscute încă, este capitolul politic, asupra căruia, la momentul potrivit, va avea să se pronunțe istoria.

Bogat și impunător este și capitolul științific, operă a unui distins mănunchi de profesori de la universitățile din Cluj-Sibiu și București, institutele de istorie și de literatură ale acestor universități fiind adevărate șantiere de cercetări și limpeziri istorice și politice.

Propaganda vrăjmașă, care căuta să conteste neamului nostru însăși nașterea pe meleagurile daco-romane, pentru a nu mai vorbi de atâtea alte mistificări și răstălmăciri tendențioase în legătură cu aproape toate evenimentele istoriei românești, s-a izbit de acești profesori, - unii dintre ei savanți cu reputație europeană – care au ținut să răspundă cu fermitate și stăruință, restabilind adevărul, tuturor calomniilor și neadevărurilor ieșite din condeiele adversarilor noștri.

Zeci și sute de studii și de lucrări au fost tipărite în acești ani de către profesori ca Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Gh. Brătianu, C.C. Giurescu, Z. Pâclișanu, D. Popovici, C. Daicovici, Em. Petrovici, Ioan Moga, Ioan Crăciun, Ion Breazu, Olimpiu Boitoș, Laurian Someșan, Ștefan Pascu, Marina Vlasiu-Lupaș etc., care, cu respectul celei mai riguroase științe, au ținut totuși să se așeze în serviciul neamului și al adevărului.

Nici un capitol nu este însă atât de fierbinte și de palpitant, și în același timp nici unul n-a avut un mai energic și mai grabnic ecou, și o mai puternică influență asupra opiniei publice, a cărei atenție a cucerit-o definitiv de la sfârșitul anului 1941 încoace, răscolind-o și pregătind-o pentru marile evenimente din 1944, decât

capitolul alcătuit de activitatea scriitorilor, a ziariștilor, a conferențiarilor și a artiștilor.

Timp de 3 ani lupta pentru Transilvania n-a avut alte arme mai puternice decât, și aceasta se poate spune cu toată convingerea, poezia, articolul de gazetă și discursul sau conferința istorică.

Într-adevăr, prin forța împrejurărilor, activitatea politică antigermană, al cărei prim punct de plecare era lupta împotriva arbitrajului de la Viena și scoaterea României din frontul hitlerist, desfășurată în toată această vreme, a avut un caracter cu desăvârșire secret, întâiul obiectiv urmărit fiind cel al unui contact și a unui acord cu Anglia, U.R.S.S. și Statele Unite, iar în rândul al doilea pregătirea loviturii de stat care să ducă la prăbușirea dictaturii antonesciene și la instalarea unui regim democratic.

Cum era și firesc, o asemenea acțiune nu se putea realiza la câmp deschis, în văzul poporului, deși masele de țărani, muncitori și intelectuali, care duceau întreg calvarul războiului, o așteptau și o prevedeau.

Activitatea științifică realizată de profesorii universitari, de asemenea nu se adresa maselor populare ci, în primul rând, oamenilor de cultură superioară, celor de peste hotare îndeosebi, motiv pentru care, în remarcabilă proporție, lucrările alcătuite de acești autori – de altfel cu un tiraj așa de redus – au fost publicate în diferite limbi străine.

Nu știm dacă din lungul șir de lucrări tipărite de profesorii noștri universitari, alcătuite cu atâta competență, și uneori cu atâta frumusețe stilară, a ajuns măcar una în vreo fabrică sau în vreo bibliotecă sătească!

Bineînțeles, aceasta nu din vina autorilor care, evident, n-ar fi putut dori pe seama lucrărilor lor altceva decât o distribuție și o împrăștiere cât mai largă.

Realitatea a fost însă cu totul alta. Cu mult mai bine organizată a fost difuzarea cărțicelilor și volumelor editate de Fundația „Regele Mihai I” în cadrul Căminului Cultural „Avram Iancu” al Refugiaților Ardeleni, înființat de d. Iustin Handrea care, în colecția intitulată „Cartea Refugiatului Ardelean” și mai apoi „Ardealul Nostru”, îngrijite de d. Iustin Handrea, având concursul tinerilor scriitori de peste munți, a tipărit o bogată serie de lucrări literare și istorice, toate având un fericit ecou în inimile cititorilor pentru care au fost publicate. Prin intermediul filialelor „Asociației Refugiaților” și ale căminelor culturale organizate de Fundația „Regele Mihai I” aceste cărți au străbătut în toate colțurile țării, la sate, ca și la orașe, în școli, în fabrici, la ostași etc.¹

---

¹ Iată numele cărților apărute în această colecție: Justin Handrea: *Cronica șezătorilor din primul an de activitate*; Petre Meșter: *Legea Nr. 1036 pentru scutiri și reduceri de impozite*; Octavian Goga: *Poezii* (cu o prefață de V. Netea); Pavel Dan: *Iobagii* (nuvele istorice); Gabriel Țepelea: *Nuvele din viața Ardealului*; Vasile Netea: *Figuri ardelene*; Mihai Beniuc: *Orașul pierdut* (versuri); Ion Vlasiu: *Amintiri*; Liviu Rebreanu: *Nuvele*; Ion Groșanu: *Cronica șezătorilor din al doilea an de activitate*; Ion Goia: *Cronica șezătorilor din al treilea an de activitate*; Grigore Popa: *Ardealul grădina rădăcinilor*

Iată de ce, din punct de vedere al propagandei pentru Transilvania, al frământării conștiinței naționale și al susținerii unei atmosfere de netăgăduită ostilitate față de puterile Axei, autoare ale arbitrajului de la Viena, scriitorii, ziaristi, conferențiarii și artiștii au fost mult mai aproape de popor decât bărbații de stat sau decât savanții, ei fiind aceia care în mod permanent l-au agitat, l-au îmbărbătat și au făcut să-i scapere în fața ochilor luminile orientării celei adevărate.

Evident o atitudine și o îndrumare politică și chiar și o organizare – au avut toți acești luptători, și în primul rând cei din gruparea ziarului Ardealul, o bună parte dintre ziaristi și conferențiarii fiind ei înșiși necontestati exponenți politici, având o activitate într-adevăr remarcabilă.

Va veni de altfel o vreme când și în acest sector se va putea face deplină lumină!

Lupta nu s-a dat însă în margini și cu lozinci de partid, ci în numele tuturor suferințelor neamului de către toate conștiințele și energiile îndrăgostite de ideea întregirii hotarelor naționale și a unei vieți publice bazate pe libertățile democratice.

VII

În această luptă, – vorbim de sectorul ziaristică, literatură, festivaluri și serbări naționale – locul dintâi l-au ocupat tinerii.

Ei sunt aceia care au impus, în aproape toate ziarele și revistele bucureștene, articolul și comentariul ardelenesc, și ei au organizat – atât în Capitală cât și în provincie – cele mai multe din manifestațiile care au avut un așa de puternic ecou în toate straturile vieții românești.

Comparând acțiunea acestor tineri refugiați transilvani cu opera înfăptuită de către înaintașii lor din 1914–1916, când Bucureștiul cunoscuse iarăși un mare exod de ardeleni și o furtunoasă frământare națională, provocată de către vechiul vis al dezrobirii Transilvaniei, se poate vedea ușor cât de vitrege au fost condițiile în care s-a desfășurat activitatea pro-transilvană din anii 1940–1944, cât de puține mijloace au stat la îndemâna acestor oameni și cât eroism personal a trebuit să risipească fiecare dintre ei pentru a nu se prăbuși și pentru a putea înălța cât mai sus steagul revendicărilor Ardealului...

Înaintașii noștri din anii 1914–1916 și-au purtat lupta într-un regim de perfectă libertate publică, fără a cunoaște nici normativile cenzurii și nici pe ale stării de asediu.

Au beneficiat deci din plin atât de libertatea scrisului cât și de cea a

---

românești; Iustin Handrea: Versuri pentru Ardeal (antologie); Ion Apostol Popescu: Literatura ardeleană nouă; Iustin Handrea: Trei ani cu refugiații ardeleni; Corneliu Albu: Împotriva diktatului de la Viena și Calendarul refugiatului ardelean, alcătuit de Iustin Handrea,

cuvântului, fiindcă nimeni n-a interzis niciodată unui Vasile Lucaci sau unui Octavian Goga, exponenții luptei pentru Ardeal din epoca neutralității, întrebuințarea numelui dușmanilor noștri, întrebuințarea-în cuvântări, articole și versuri – a numelor Tisa, Cluj, Bihor sau Satu Mare, și totodată dezvăluirea și înfierarea calvarului la care erau osândiți supușii români ai Coroanei Sf. Ștefan, așa cum, în atâtea rânduri, ne-a fost interzis nouă de către dictatura antonesciană.

La un 1 Decembrie revistei „Vremea” i-a fost interzisă până și reproducerea unei fotografii a lui Mihai Viteazul, pentru ca nu cumva imaginea marelui erou să pericliteze raporturile româno-germane sau româno-maghiare, cenzorul dând dispoziții ca armăsarul învingătorului de la Șelimberg să nu o ia către Cluj ci înspre... Tiraspol.

Coșbuc, Bariț, Bărnăuțiu, Goga, Șt. O. Iosif, au fost și ei apoi de atâtea ori cenzurați în mod postum, deși domeniul istoric era singurul la care ne mai puteam referi când era vorba de problema Ardealului. Cântarea suferințelor Bihorului sau ale Maramureșului era considerată ca un delict politic, iar înfierarea, în cuvinte adecvate, a arbitrajului de la Viena, pedepsită cu lagăr și închisoare.

Cuvântul de ordine era acesta: nici Germania și nici Ungaria nu trebuie să supărate prin nimic. Mai întâi războiul din răsărit, la care participau zeci de mii de ardeleni, și apoi „chestiunea” Transilvaniei pe care Mareșalul „o avea în buzunar”.

Într-un astfel de moment, când de peste Feleac nu se auzeau decât scrâșnete și blesteme, iar la București autoritatea de stat se străduia să ne sugrume toate protestele, a scris Mihai Beniuc emoționanta lui poezie: E slobod să mai cânt?

Am coborât din munți și bolovani
Legendele lui Horea-mi curg în sânge
În doina mea Ardealul plânge
Și cer dreptate două mii de ani.
Eu sunt trimisul timpurilor noi
Eșit din rând cu cei ce scurmă glia
Și totuși viu nerăbdător la voi:
— E slobod să mai cânt în România?

Cu această dârză complectare din Exil:

Ca în exil mă simt în țara mea
.....
A trebuit să-mi pun căluș pe coardă,
Pe-a inimii, că prea era nebună –
Acum doar surd în suflet mai răsună
Și-mi biciuiește carnea ca o joardă.
— Voi trecători alătura de vreme,

De auziți cum cântecele plâng,
Să știți că-n miezul muntelui adânc
Durerea românească gemel!

Această durere a oțelit însă cugetele luptătorilor ardeleni, le-a înarmat brațele și i-a făcut să accepte cu orice risc lupta împotriva politicii guvernului, având, uneori, chiar și concursul funcționarilor însărcinați cu aplicarea cenzurii, (d. Crivăț bunăoară, Ilea, Opriș, Todie etc.) dar a căror inimă românească nu putea rămâne străină de clocotul neamului².

Înaintașii noștri, și cei mai mulți dintre ei în momentul când descălecau la București aveau un nume bine cunoscut în cercurile literare și politice, dacă nu chiar și în masele largi ale poporului, s-au bucurat apoi de nemărginitul concurs, atât moral cât și material, al unora dintre cele mai impunătoare personalități ale vieții publice românești: Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Delavrancea, Iorga, Paul Brătășanu, Ioan Cantacuzino, Dr. C. Istrati, I. Grădișteanu etc.

Inimile, saloanele și pungile acestora, și chiar, în forme discrete, ale membrilor guvernului prezidat de Ion I.C. Brătianu, Dr. C. Angelescu îndeosebi, Al. Constantinescu și Emil Costinescu, le-au fost în mod permanent deschise.

Toate legațiile Antantei apoi, în frunte cu Franța, îi sprijineau și îi încurajau.

Ce concurs, de această natură, au avut însă tinerii luptători ardeleni din anii 1940–1944?

Dintre oamenii politici care au jucat un rol principal în viața noastră obștească, abia dacă au putut fi semnalati cinci sau șase participând la anumite manifestații publice, un Maniu, un Dr. Angelescu, C. Brătianu etc. etc., iar cu rol activ, rostind cuvântări, abia doi-trei: Gh. I. Brătianu, Ghiță Pop...

Tot greul și tot riscul acestor manifestații a fost purtat astfel exclusiv de către acești tineri, care alternau articolul de gazetă cu festivalul de la Ateneu sau cu discursul de la Căminul Refugiaților, cu toate că cei mai mulți dintre ei, pentru bucureșteni, și în parte chiar pentru ardeleni, fuseseră absolut necunoscuți în

² Cele mai multe din articolele cuprinse în acest volum apar așa cum au fost publicate întâia oară. Altele, *Coordonatele istorice ale Transilvaniei, Transilvanism, autonomism, românism, Take Ionescu la comemorarea din 1944 etc.*, au reprimut forma și conținutul pe care îl aveau înainte de a fi fost prezentate cenzurii. Subliniez, ca un document al vremii, faptul că articolul *Coordonatele istorice ale Transilvaniei*, publicat mai întâi în revista „Vremea” a apărut sub titlul *Coordonatele istorice ale unei provincii*, cuvântul Transilvania fiind cenzurat atât din titlu, cât și din întreg cuprinsul articolului. De altfel cititorul va putea descoperi însuși locul unde ștampila cenzurii s-a intercalat în textul acestor pagini înlocuind cu brutalitate atâtea argumente și atâtea propozițiuni care țineau de domeniul adevărului și al frumosului. Pentru ceea ce lipsește din această carte, ca logică și ca putere de argumentare, și chiar ca avânt al frazei, vina e, de foarte multe ori a cenzurii. Din puținul meu, cenzura a făcut să rămână și mai puțin !

momentul dezlănțuirii acestei activități.

Nici din punct de vedere financiar n-au dus-o mai bine. Guvernul fiindu-le în mod permanent ostil și pe de altă parte ei înșiși necăutând și neîntreținând nici un fel de contact cu dictatura antonesciană, care, de altfel, a căutat în nenumărate rânduri să-i atragă de partea sa, întâmpinând însă întotdeauna același categoric refuz, era prin urmare firesc ca Statul să nu sprijinească nici într-un fel această activitate, deși, în același timp, se cheltuiau sume fantastice pentru cărți tipărite în limbile italiană și germană, fără ca măcar aceste cărți să poată fi difuzate în Germania sau Italia.

Toate manifestațiile din acești ani, și ne gândim în primul rând la cele organizate de către Căminul Cultural „Avram Iancu” al Refugiaților Ardeleni, de numele căruia se leagă un bogat capitol de activitate iredentistă, poate cel mai impresionant și mai viguros din toate cele care s-au desfășurat la București, de ziarul Ardealul și la cele desfășurate pe scenele Ateneului și ale Teatrului Național, unde au răsunat atâtea din harpele poezilor și din glasurile actorilor și cântăreților noștri, s-au bizuit astfel, în primul rând, pe încrederea și obolul publicului. În jurul Căminului Cultural Avram Iancu s-au grupat peste 40.000 de refugiați ardeleni din toate clasele sociale, fără nici o deosebire, luptând împreună pentru același ideal.

Au fost însă și câteva personalități care au înțeles să susțină cu toată căldura aceste manifestații, un Octavian Neamțu aducând întreg sprijinul Fundației „Regele Mihai I”, pentru Căminul Cultural Avram Iancu, Dr. C. Angelescu sala Ateneului, Liviu Rebreanu scena și actorii Teatrului Național, Tiberiu Brediceanu pe cei ai Operei Române, Ion Lapedatu, în anumite ocazii, ajutorul Băncii Naționale, Leon Scridon pe cel al Comisariatului Refugiaților, iar Vladimir Donescu concursul prețios al revistei „Vremea” care a organizat la Ateneul Român un bogat număr de șezători închinat Ardealului. Modestă ca organizare materială, acțiunea aceasta, atât cea purtată prin presă, cât și cea desfășurată de la diferite tribune publice, a fost totuși impunătoare ca atitudine politică și realizare spirituală.

Ceea ce n-au putut face pe plan public, din cauza regimului de dictatură, marii noștri bărbați de stat, a căror îndrumare discretă n-a lipsit totuși nici un moment, dinamizarea conștiinței naționale, adică opunerea ei față de politica guvernului, au săvârșit astfel o mână de ziarști, de scriitori și de artiști, având drept suport instituțional Căminul Cultural „Avram Iancu” și ziarul „Ardealul”.

Cu numele ziariștilor cititorul se va întâlni mai des în paginile ce urmează: cu numele artiștilor mai rar. Ne simțim deci obligați a le sublinia chiar în această prefață: G. Calboreanu, V. Valentineanu, George Vraca, A. Pop Marțian, N. Făgădaru, P. Dem. Dragoman, Sorin Gabor, Marieta Anca, Eliza Petrăchescu, Valeria Panait, Tomel Spătaru, Mircea Buciu etc, al căror talent a dat atâtea prestigiu festivalurilor patriotice din anii 1941–1944. N. Făgădaru, în special, a fost o adevărată revelație, vocea sa de stentor cutremurând mulțimile.

VIII

În această energică și neîntreruptă acțiune s-a încadrat și modesta mea contribuție. Stabilite la București, am urmărit îndeosebi două lucruri: pătrunderea și încadrarea ardelenilor în ziarele și revistele din Capitală, iar în rândul al doilea punerea în serviciul luptei pentru Ardeal a principalelor scene bucureștene: Ateneul, Teatrul Național, Teatrul Ligii Culturale, Sala Dalles. Cine va răsfoi „Vremea” din toți acești ani, „Dacia Rediviva” (1942–1943) „Viața” (1943) „Universul” (1944) va identifica, fără prea multă greutate, rezultatele acestei strădanii. Ceea ce am izbutit să înfăptuiesc la Ateneu și la Teatrul Național, cele mai adeseori în dreaptă tovărășie cu d. Justin Handrea, directorul Căminului „Avram Iancu”, una din cele mai frumoase și mai perseverente energii ardeleni, și cu d. Gabriel Țepelea, aducând la București cel mai mare număr de conferențieri, scriitori și poeți transilvani din câți au trecut vreodată, în aceeași cuprindere de timp, prin fața tribunelor și scenelor bucureștene, de la cel mai tânăr (Lucian Valea) și până la cei mai în vârstă, (Lucian Blaga, I. Lupaș sau Ion Agârbiceanu) se cunoaște îndeajuns pentru a nu mai fi nevoie să arătăm aici.

A rămas de neuitat pentru refugiații ardeleni felul cum s-au putut organiza la București, cu concursul splendid al regretatului Liviu Rebreanu, comemorările închinete lui G. Coșbuc, lui Șt. O. Iosif și Ilarie Chendi, lui Horea, Cloșca și Crișan, împlinirea primului sfert de veac de la unirea Transilvaniei cu Vechiul Regat, ca și acel ciclu de conferințe, douăsprezece la număr, ținute la Ateneul Român, în cadrul Căminului Cultural Avram Iancu, sub titlul „Douăzeci și cinci de ani de viață românească în Ardeal” în care conferențieri dintre cei mai reprezentativi ai tineretului de peste munți (prof. Ioan Moga, Grigorie T. Marcu, Liviu Chinezu, Ioan Fruma, Gabriel Țepelea, Grigore Popa, Ion Vlasiu, M. Beniuc etc.), au evidențiat progresul transilvan înfăptuit între anii 1918–1943.

În invitațiile ce am făcut cu acest prilej n-am fost condus de nicio prejudecată politică și de niciun resentiment personal, ci exclusiv de valoarea intelectuală și națională a protagoniștilor ardeleni. Ceea ce însumi am scris sau am vorbit, dând în primul rând atenție materialului de natură istorică, acesta fiind mai ușor de trecut pe sub furcile caudine ale cenzurii, se găsește, în parte, în paginile cărții de față, în volumul de studii și evocări istorice intitulat „De la Petru Maior la O. Goga” (350 pagini), în cel numit Figuri Ardeleni etc., precum și în cele trei volume de cronici (1942, 1943, 1944), ale Căminului Cultural „Avram Iancu”.

Alte culegeri sunt gata pentru a fi încredințate tiparului.

Nu mi-au lipsit satisfacțiile pentru toată această activitate: în 1941 am fost ales membru al Secției istorice a „Asociațiunii”, în 1944 vice-președinte al Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat, iar în 1945, Academia Română mi-a acordat premiul statului „Gh. Asachi” pentru lucrări istorice.

Cea mai înaltă satisfacție am găsit-o însă în prețuirea tuturor cercurilor pe care le-am frecventat și în convingerea că lupta ce am purtat-o a fost necesară și

demnă de vechiul duh al Transilvaniei.

Am învins!

Arbitrajul de la Viena s-a prăbușit!

În Țara Oașului doina românească răsună iarăși nestingherită.

Lupta pentru un Ardeal cu desăvârșire eliberat de toate tristețile trecutului, trebuie însă continuată cu toată energia.

Sensul și modalitățile ei de desfășurare le-am indicat în placheta „Ardealul în politica României de astăzi”, apărută la 10 martie 1944, ca prim număr al „Bibliotecii politice transilvane”.

10 octombrie 1945.

V.N.

I.
COORDONATELE ISTORICE

Coordonatele istorice ale Transilvaniei

Istoriografii, etnografii și toți ceilalți cărturari care studiază problemele și evoluția trecutului nostru, într-o impresionantă unanimitate, recunosc Transilvaniei caracterul de inimă etnică a neamului românesc, de forță inițială, fizică și spirituală, a unui întreg popor.

Aici, în această cetate de stânci, s-au contopit Daco-Romanii pentru a zămisli neamul românesc, și de aici au purces apoi Românii spre toate cele patru puncte cardinale întemeind țări și așezând domnii.

Din adânc de instinct, sau din luminiș de rațiune inima și privirile tuturor Românilor au fost ațintite totdeauna asupra acestei provincii, și n-a fost voevod al Munteniei sau Moldovei, care să nu fi năzuit să aibă în aceste locuri măcar câteva cetăți, câteva feude, atunci când nu puteau avea ducate și ținuturi întregi.

A fost aceasta linia și cuprinderea istorică a unui popor care și-a cunoscut întotdeauna marginile și orientările.

Cu 210 ani mai înainte de Mihai Viteazul și cu 529 înaintea lui Ferdinand I, Mircea Vodă se intitula: „De Cristos iubitorul și singur stăpânitorul Io Mircea, mare Voevod și Domn, cu mila lui Dumnezeu stăpânind toată Țara Românească și părțile de peste munți, Almașul și Făgărașul și Banatul de la Severin și amândouă malurile de peste Dunăre până la Marea cea Mare și cetății Dârstorului stăpânitor.”

Iar, ca o replică moldovenească a acestor întinderi și stăpâniri muntene, dintre care unele împodobiseră și domniile antecesorilor lui Mircea, Basarab cel Mare și Vlaicu, la 1475 Sfântul și Marele Ștefan se putea lăuda cu stăpânirea Cetății Ciceului și a Cetății de Baltă, așezând și episcopi în regiunea Clujului și a Vadului.

Urmașii acestor temuți și respectați voievozi, Radu cel Mare și Petru Rareș, culminând prin năprasnica faptă a lui Mihai Viteazul și apoi prin biruința regească a lui Ferdinand I, n-au făcut astfel decât să continue vechile și permanentele drumuri ale istoriei noastre.

Dar nu numai ca loc de descălecare al voievozilor care apoi și-au întors mereu privirile nostalgice spre zările Transilvaniei, ci și ca punct de plecare al urzirii de instituțiuni naționale și al curentelor de ascensiuni culturale și economice, provincia noastră a fost întâia, a fost înainte mergătoare. Despre un episcopat ortodox al acestei provincii, reprezentat de arhiereul Ierotei, izvoarele bizantine vorbesc încă de pe la anul 950, în timp ce în celelalte ținuturi românești abia pe la 1234 apar acei „quidam pseudo episcopi”. Primatul acesta s-a păstrat neîntrerupt în cursul secolelor, nu numai prin lungul șir de arhierei și de episcopi veniți de peste

munți, și ne mărginim aici a aminti numai numele celui popular Iacob Stamate, mitropolit al Moldovei, și a lui Teodosie din Veștem, mitropolit al lui Șerban Cantacuzino, sub care, la 1688, s-a tipărit cea dintâi Biblie românească, ci și prin acel neconținut schimb de cărți și de donații, culminând în 1919 prin adoptarea ca lege de temelie pentru întreaga biserică românească a solidului Statut Organic, întocmit de mitropolitul Andrei Șaguna. Din acest punct de vedere, celebru este capitolul învățământului, prin dascălii Transilvaniei, – care și-a avut cea dintâi școală românească încă de la 1495 – biruind și fortificându-se atât în Muntenia, cât și în Moldova principiile naționaliste ale școlii și limbii autohtone. Gheorghe Lazăr, Damaschin Bojânca, Eftimie Murgu, Aron Florian, Ioan Maiorescu, Simion Bărnuțiu, și atâția alții, mai aproape de noi, reprezintă pentru cultura română modernă adevărate pietre de temelie, cugete încordate adânc peste veac. Cu ei au pătruns în Principate ideile de libertate și cultură națională, acești dascăli, care adesea se întorceau și mureau acasă istoviți și săraci, fiind adevărații apostoli și profeți ai vremurilor de mărire românească.

„Voi sunteți – se adresa ardelenilor la 1848 Maria Heliade-Rădulescu – care ne-ați semănat câmpiile cu sămânța libertății, voi ne-ați trimis apostoli care ne-au pregătit mântuirea noastră; de la voi avem o limbă mai corectă, de la voi gramatica, de la voi istorie și filosofie. Din apostolii voștri am avut un Gheorghe Lazăr pentru limbă, un Aron pentru istorie, un Maiorescu pentru literatură și arheologie, un Laurian pentru filosofie.”

Înainte de a porni însă la urzirea de instituții culturale, cărturarii Transilvaniei s-au zbuțuit vreme îndelungată pentru lămurirea poziției etnice a poporului român, pentru definirea structurii limbii sale, pentru crearea unui climat prielnic pasionatelor căutări naționale ce se vor succeda până în pragul veacului nostru.

E ceea ce se cunoaște sub numele de „școala ardeleană”, trudă și operă ce poartă pecetea celui strălucit triumvirat, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, alături de care s-au adăugat apoi Timotei Cipariu, Al. Papiu-Ilarian, Gh. Barițiu etc. etc. Dar meritele acestei școli, cu toate că din punct de vedere filologic a avut o direcție greșită, nu sunt numai de natură istoriografică. Din sânul ei avea să iasă și cel dintâi mare poet român: Ion Budai-Deleanu.

Despre acesta, în legătură cu poezii Văcărești antecesori ai lui Grigore Alexandrescu și ai lui V. Alecsandri, iată ce scrie d. prof. D. Popovici de la Universitatea din Cluj: „Munteniei nu-i lipsea contactul cu literatura de mare răsunet a Europei, ceea ce le lipsea în momentul acela și ceea ce le va lipsi până târziu țărilor de peste Carpați a fost un poet de proporții, în sufletul căruia experiența literară să devină fructuoasă, îi era rezervat Transilvaniei să dea pe poetul acesta: cu ochiul sigur, cu condeiul neșovăitor, Budai-Deleanu avea să creeze, dintr-o singură lovitură, poezia română modernă. Și nu numai atât: aceeași siguranță avea s-o arate el și în ordinea teoretică, aceeași siguranță o aduce el și în definirea versului românesc.”

Cu toate ingraturile vremii, spiritul naționalist a fost așa de puternic pe aceste meleaguri, încât în secolul al XVI-lea, în care se tipăresc, de către români, 38 de cărți, toate cele tipărite în limba română, 12 la număr, apar în Transilvania.

Legată în mod permanent de sufletul brazei și de adâncă filosofie a satului românesc, literatura transilvană, reprezentată de un Slavici, Coșbuc, Iosif, Chendi, Goga, Agârbiceanu, a făcut posibilă dezlănțuirea acelu mare curent literar, semănătorismul, tot așa după cum, prin Lucian Blaga va ancora în sferile cele mai superbe ale metafizicii, iar prin Liviu Rebreanu, va da cel dintâi mare roman românesc: Ion.

Dar nu numai din punct de vedere istoric, pedagogic și cultural Transilvania a avut rolul de matcă națională. Aceași contribuție ne-a venit de acolo și din punct de vedere economic.

Cea dintâi revistă economică românească, „Analele statistice și economice ale României”, apărută la București în 1860, a fost înființată și condusă de Dionisie Pop Marțian, venit și el de peste munți, și care a condus în 1860 și lucrările celui dintâi recensământ al României moderne. De numele acestui entuziast vizionar, mort în vârstă de abia 36 de ani, se leagă și prezentarea pentru prima oară în literatura economică românească a unei istorii a științelor economice, el fiind autorul acelor „Studii sistematice de economie politică” apărute în 1859. „Cartea aceasta – scrie d. V. Slăvescu – fixează o dată în literatura noastră economică”.

Iată dar, cum istoria atâtor domenii de activitate națională mărturisește categoric forța generatoare a Transilvaniei.

Fiind suflet din sufletul dintâi al neamului, pur și vârtos ca o culme carpatină, sufletul Transilvaniei a rezistat împotriva tuturor furtunilor, s-a călit, și-a învins toate slăbiciunile, a izgonit din alcătuirea sa toate elementele discordante, toate deșertăciunile sclipitoare, toate încântările ușurate, pentru a rămâne numai cremene aspră, atitudine bărbătească, etică neșovăitoare.

Suflet tare pe care nici oamenii nici vremurile nu-l pot înfrânge; sufletul celui sigur de sine; sufletul pământului!

Semnificația națională a Transilvaniei depășește cotidianul și înfruntă veacul.

E semnificația românească în fața eternității.

decembrie 1943

O zi din istoria Transilvaniei

Ningea și bătea vântul...

O zi aspră, cu orizont plumburiu, era ziua de 1 Decembrie 1918 în care avea să se împlinească cel mai înalt ideal din istoria românilor ardeleni: unirea cu Țara.

Bucuria înfierbânta însă toate sufletele și miile de români ce alergau spre Alba Iulia – într-un elan pe care în Ardeal, de la chemarea din 1848, nu-l mai întâlnise nimeni – vedeau în fulgii așternuți pe drumurile transilvane tot atâtea flori aruncate în calea biruinței neamului.

Alba Iulia, cetatea ce se închinase gloriei lui Mihai Viteazul, și care cunoscuse apoi, la 1785, crâncena schingiuire a lui Horea, fusese aleasă drept loc de praznic al triumfului din 1918.

Moții lui Horea, maramureșenii lui Dragoș, bihoreniul lui Crișan, bănățenii lui Murgu, mureșenii lui Petru Maior, sălăgenii lui Bărnăuțiu, năsăudenii lui Coșbuc, câmpenii lui Axente Sever și ai lui Constantin Romanu-Vivu, blăjenii lui Inochentie Micu Klein, brașovenii lui Barițiu, sibienii lui Șaguna, dând glas tuturor văilor Ardealului, alergau spre Alba Iulia ca odinioară creștinii spre Ierusalim.

Cu 12 zile mai înainte, în parlamentul de la Budapesta, deputatul Alexandru Vaida Voevod, în numele conducătorilor poporului român din Transilvania, citise următoarea hotărâre:

„Comitetul executiv al partidului național român din Ardeal și Ungaria, constată că urmările războiului îndreptățesc pretențiunile de veacuri ale națiunii române la deplină libertate națională. Pe temeiul dreptului firesc, că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură de soarta ei, – un drept care este acum recunoscut și de către guvernul ungar prin propunerea de armistițiu a monarhiei, – națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă acum uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul ca liberă de orice înrâurire străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere, precum și stabilirea de coordonare a ei cu celelalte națiuni libere. Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentante ale națiunii române, ca să poată reprezenta la Congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal – căci apărarea intereselor ei, națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria ei adunare națională.

Afară de organele delegate de adunarea națională sau alese din mijlocul său, așadar afară de Comitetul executiv al partidului național român, nimenea nu poate fi îndreptățit să trateze și să hotărască în treburi care se referă la situația politică a națiunii române. Toate deciziunile și acordurile, care s-ar lua și s-ar

face fără aprobarea acestor organe, le declarăm ca nule și fără valoare, nelegând întru nimic națiunea română. Națiunea română care trăiește în Monarhia Austro-Ungară așteaptă și cere – după suferințe de veacuri – afirmarea și valorificarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile, la deplină viață națională.”

Textul acestei hotărâri fusese redactat de către Vasile Goldiș, în ziua de 12 octombrie, la Oradea-Mare, în casele fruntașului Aurel Lazăr.

La citirea ei, întreg parlamentul maghiar se ridicase ca o uriașă furtună pentru a întuneca vorbele cutezătorului deputat român.

Istoria, pe câmpurile de bătaie, își dăduse însă verdictul.

Imperiul Habsburgilor se prăbușea.

La Alba Iulia Români veneau să-și aleagă singuri destinul.

Adunarea – Mărita Adunare Națională – s-a ținut în sala Casinei, în care abia au putut pătrunde cei 1228 delegați oficiali, reprezentând toate cercurile electorale ale Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului.

În afară de acești delegați, reprezentanți oficiali ai voinței poporului, se mai aflau la Alba Iulia, adunați pe Câmpul lui Mihai, în preajma locului de supliciu a lui Horea, mii și mii de români veniți de pretutindeni pentru a asculta cuvântul mântuirii.

Câți vor fi fost?

O sută de mii, afirma cronicarul ziarului „Românul” din Arad; șaptezeci, optzeci de mii calcula reprezentantul „Unirii” de la Blaj.

Adevărul este că nimeni nu s-a oprit să numere om cu om potopul de mulțime românească adunat la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia.

S-a oficiat mai întâi, de către arhieriei ardeleni, câte un *Te Deum* în ambele biserici românești.

La orele 10, delegații s-au adunat apoi la Casină.

Rând pe rând apar, primiți cu torente de aplauze, marii luptători ardeleni: Vasile Goldiș, Iuliu Maniu, Ștefan Cicio Pop, Alexandru Vaida, Teodor Mihali, George Pop de Băsești. Înaltele fețe bisericesti: Episcopul Aradului, Ioan Pap, loctiitor de mitropolit al Sibiului, urmat de episcopii Traian Valeriu Frențiu, Demetriu Radu, Miron Cristea, Iuliu Hossu.

Apar și oaspeți din alte provincii: Pantelimon Halipa, Vladimir Cazacliu, Alecu Procopovici, sunt primiți cu o însuflețire într-adevăr frățească.

La ora 10:30 minute, Ștefan Ciceo Pop deschide adunarea.

Emoția e covârșitoare.

„Fraților – mărturișește fruntașul de la Arad – acestea sunt momente înălțătoare, istorice și cine ar putea găsi cuvinte care să zugrăvească tablourile ce le vedem și interpretarea sentimentelor ce le avem?”

În cuvinte concludente Ciceo Pop înfățișează apoi adunării situația politică provocată de rezultatele războiului, anunțând constituirea biroului ad-hoc al adunării. Sunt numiți notari Laurențiu Oanea și Sever Miclea.

Avocatul Ioan Suciu purcede la verificarea actelor delegațiilor oficiali, declarând adunarea „capace” de a lua hotărâri definitive.

Pentru constituirea adunării, comisiunea de candidare propune următoarele persoane: președinți George Pop de Băsești și episcopii Ioan I. Pap și Demetriu Radu; vicepreședinți: Teodor Mihali, Ștefan Ciceo Pop și Ioan Flueraș; notari: Alexandru Fodor, Sever Miclea, Caius Brediceanu, Silviu Dragomir, Victor Deleu, Iosif Ciser, Ionel Pop, Laurențiu Oanea și George Crișan.

În jurul lui George Pop de Băsești stejarul îmbătrânit al Transilvaniei, întemnițatul din procesul Memorandului, om în vârstă de 83 de ani, crescuse o întreagă pădure tânără.

Profund emoționat, cu glasul întretăiat de lacrimi, Badea George talmăci rostul adunării: „Fraților, suntem chemați să zdrobim lanțurile robiei, să le zdrobim astăzi, în această mare adunare națională a tuturor Românilor din Ungaria și Transilvania, aici, pe pământul stropit cu sângele martirilor Horea și Cloșca.

Vrem să zdrobim lanțurile robiei noastre sufletești, prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazul: unirea tuturor celor de o limbă și de o lege, într-un singur și nedespărțit stat românesc.

Lăsați-vă pătrunși, fraților, de fiorii sfinți ai acestui strălucit praznic național și în cea mai deplină și frățească armonie să clădim temeliiile fericirii noastre viitoare.”

Era ultimul discurs al bătrânului luptător, dar și cel mai înalt.

Peste câteva luni avea să se coboare în mormânt, ducând cu sine o fericire tot așa de adâncă, tot așa de nețărmurită ca și cea a biblicului Simion: ochii săi văzuseră mântuirea neamului.

La cuvânt îi urmă Goldiș. El este propunătorul Unirii. Glas fierbinte, limbă aleasă, cultură superioară. Discursul său – al doilea mare discurs ardelean după cuvintele nemuritoare rostite de Bărnăuțiu la 1848 – luminează și impresionează.

„Națiunile trebuiesc liberate. Între aceste națiuni se află și națiunea română din Ungaria, Banat și Transilvania. Drepturile națiunii române de a fi liberată îl recunoaște lumea întreagă, îl recunosc acum și dușmanii noștri de veacuri. Dar, odată, scăpată de robie, ea aleargă în brațele dulcii sale mame. Nimic mai firesc în lumea aceasta. *Libertatea acestei națiuni înseamnă: unirea ei cu Țara Românească.*”

Iată cum judeca, în 1938, istoricul Ioan Lupaș discursul acesta: „Punctul de căpetenie al Adunării de la Alba Iulia a fost cuvântarea măiastră a lui Vasile Goldiș, care a înfățișat temeiurile istorice și politice ale acestei hotărâri epocale. Din fiecare frază a clasicului discurs se simte ritmul grăbit al vremii, pornirea năvalnică a sufletelor doritoare să vâslească spre limanul mântuirii. Motivarea istorică este mai concisă, mai sintetică, dar în același timp mai cuprinzătoare, fiindcă nu se mărginește a îmbrățișa numai trecutul Transilvaniei cum făcea Simion

Bărnăuțiu în discursul său din mai 1848 – ci privește interesele totalității neamului românesc, cercând să le aducă în legătură cu istoria lumii.”³

Cu câtă modestie judeca Vasile Goldiș însuși rolul jucat de dânsul în ziua de 1 Decembrie 1918, ni se destăinuiește în prefața „Discursurilor” sale publicate în anul 1928.

„La actul unirii – precizează Goldiș – destinul mi-a rezervat și mie oarecare rol. Am fost propunătorul unirii și propunerea am motivat-o printr-un discurs, așa cum am putut. Nu revendic nici un merit personal pentru asta. Fiindcă propunerea ar fi făcut-o și alții, mii. Ea a fost în sufletul națiunii noastre. Și mulți vor fi care *pentru istorie* ar fi motivat-o poate mai bine și mai frumos, decât mine.

Pentru românii adunați atunci la Alba Iulia nu era nevoie de nici o motivare. Sufletele erau pregătite prin suferințele de o mie de ani sub opresiunea străină.”

În presa vremii discursul lui Goldiș este relatat în felul următor: „Când a pronunțat Goldiș cuvintele România-Mare sala Casinei române din cetate a răsunat de îndelungate și frenetice aplauze ce au durat câteva minute, ridicându-se de pe scaune Marele Sfat Național întreg cu vlădicii și întreg publicul. Rari momente, care nu se pot uita, ci se imprimă în suflete pentru vecie înălțându-le și transportându-le în regiunile pure ale idealurilor.”⁴

Primit cu furtunoase aplauze vorbește apoi Iuliu Maniu. Se întorsese abia de câteva zile de pe frontul italian. Sosirea lui în Transilvania fusese întâmpinată cu entuziaste nădejdi. „Nepotul lui Bărnăuțiu – scria „Unirea” de la Blaj (20 noiembrie 1918) – sosește în clipa cea mai potrivită, ca entuziasmul și începutul organizării noastre să-l potenteze și să-l dirijeze spre ținta, ideală, asupra căreia nu mai șovăiește nimeni, din cele 4 milioane de români, de la Carpați până la Tisa.

La Alba Iulia cuvântul lui cade plin de înțelepciune:

„Cuvântul cel dintâi al meu – afirmă Iuliu Maniu – este cel al dorinței să ne închinăm adânc capetele înaintea marilor umbre ale soldaților români, morți pentru dezrobirea noastră, și înaintea soldaților români care și azi luptă pentru a înfăptui unirea tuturor românilor, și înaintea marelui și generosului lor căpitan M.S. Regele României Ferdinand I și a întregii Sale Dinastii.”

Rând pe rând d. Maniu lămurește apoi temeiurile unirii noastre: „Menirea pământească a neamurilor – precizează înțeleptul orator – ne impune absoluta dorință morală să înfăptuim unitatea politică a neamului românesc. Menirea neamurilor este să contribuie în mod progresiv, conform însușirilor lor specifice, la dezvoltarea civilizațiunii omenești. Aceste însușiri specifice însă nu se pot afirma și nu se pot dezvolta sub o domnie străină și divizată. Dar, mai ales, nu pot fi utilizate aceste însușiri proprii în serviciul civilizațiunii generale, fără o conștiință unitară și specifică cârmuire.”

Vorbind despre soarta viitoare a Ardealului, Maniu adăuga cu energie:

³ Istoria Unirii Românilor

⁴ „Românul” 1918, Nr. 20.

„Nu se poate ca o crudă barbarie să ne silească, ca însăși vatra neamului românesc, leagănul aspirațiilor românești, să fie despărțit de trupul întregii națiuni deja unite!

Noi nu ne putem închipui viața mai departe fără a fi împreună cu întreg neamul românesc și mai bine voim moartea decât o viață de schilod umilit, despărțit de frații săi.”

Calde sunt cuvintele cu care conducătorul politic al Ardealului fixează atitudinea noastră față de naționalitățile conlocuitoare ale Transilvaniei: „Noi, Onorată Adunare Națională, în înfăptuirea unității noastre naționale vedem un triumf al libertății omenești. Noi nu voim să devenim din oprimați, oprimatori.

Noi nu vrem să verse nimenea lacrimile pe care le-am vărsat noi atâtea veacuri și nu voim să sugem puterea nimănui, așa cum a fost suptă a noastră veacuri de-arândul.”

Alte cuvântări rostesc: Jumanca, reprezentant al partidului socialist, Alexandru Vaida, episcopii Demetriu Radu și Ioan Pap, prin rugăciunea acestuia din urmă încheindu-se ședința din sala Casinei.

Unirea se votase în unanimitate!

Niciodată Alba Iulia, și odată cu dânsa întreaga Transilvanie, nu cunoscuse o zi mai cutremurătoare.

Se prăbușise acolo, sub ochii fericiți ai națiunii române, un întreg mileniu de tiranie și de întuneric

Horea, Cloșca și Crișan, mucenicii schingiuiți la 1785, Avram Iancu cel arestat și pălmuit, fuseseră răzbunați în chipul cel mai strălucit.

Cu câtă mândrie își puteau privi existența participanții la această magnifică adunare, se deslușește în mod concludent prin cuvintele rostite pe Câmpul lui Mihai, în fața poporului – căruia îi vorbise și episcopul Cristea – de către episcopul Iuliu Hossu:

„A biruit dreptatea!

Acesta-i ceasul bucuriei noastre, bucuria unui neam întreg pentru suferințele veacurilor, purtate de un neam cu credința în Dumnezeu și cu nădejdea în dreptatea Lui.

Suferințele veacurilor se îmbracă în lumină...

Cuvintele Domnului se plinesc și aici, întru plinirea dreptății dumnezeiești: „mulți au dorit să vadă ce vedeți voi și n-au văzut, să audă ce auziți voi și n-au auzit. Ochii voștri sunt fericiți că văd și urechile voastre fericite că aud.”

*

* *

La comemorarea unui sfert de veac de la unirea Transilvaniei cu Regatul de la Gurile Dunării, putem spune și noi că într-adevăr fericiți au fost cei care au văzut biruința din 1918 și apoi n-au mai cunoscut prăbușirea din 1940.

2 decembrie 1943

Nostalgia dacică

Lângă hotarele sfâșiate și în fața unui viitor incert, sufletul românesc se adună, mai treaz ca oricând, pentru meditație.

O coborâre în noi înșine ne caracterizează în ceasul de față.

O coborâre, nu o înălțare! Trecutul se pare că ne interesează mai mult decât prezentul și mai mult chiar decât ziua de mâine. Noua formulare și organizare a viitorului reclamă o severă confruntare cu noi înșine, cu spiritualitatea noastră, cu istoria și cu geografia românească.

Ne căutăm trecutul în timp și spațiu, ne căutăm pe noi înșine, pentru ca astfel să ne putem lămurii potențialitatea națională și destinul.

O ademenitoare nostalgie ni se furișează în suflete. O nostalgie eroică.

Nostalgia după gestul categoric al lui Decebal, după furtunoasa existență istorică a Dacilor, nostalgia după un veac în care oamenii erau întregi, faptele de cremene, virtuțile clare.

Destinul și spațiul dacic ne ispitesc cu o intensitate unică. Avem, desigur, numeroase epoci de mare încordare românească, Mircea Bătrânul, Ștefan cel Mare, europeanul Atleta Christi, Mihai Viteazul reprezintă doar tot atâtea simboluri naționale; nostalgia noastră alunecă însă mai departe. Ea caută spațiul integral al neamului, dimensiunile împăratești ale pământului românesc, și caută, mai ales, acele orizonturi spirituale care caracterizează sufletul dacic.

Ne purificăm. Evenimentele din 1940 au evidențiat până la epuizare putregaiul vieții noastre publice, venalitatea și lașitatea păturii conducătoare, paralizarea voinței maselor populare, lipsa tuturor resorturilor dinamice care pot pune în mișcare un popor.

Ciunțiți la hotare, prăbușiți înăuntru, am privit buimăciți la o întreagă cascadă de evenimente cărora n-am putut să le opunem nici măcar o umbră de împotrivire. Am acceptat supliciu și am tăcut. În adâncuri însă nația clocotește. Abia acum a cunoscut teribilul adevăr. Mâniile au început să se strângă în pumni...

Lașității din 1940 istoria îi opune gestul cutremurător al lui Decebal...

Scapără zările gândului românesc.

A fi sau a nu fi? A fi – dar în conformitate cu legile vieții naționale, luminați de flacăra viului duh național, stăpâni pe toate coordonatele noastre spațiale; a nu fi – dar în conformitate cu legile morții viteze, a cădea cu onoare, ca un luceafăr fulgerat luminând catapeteasma cerului.

De altfel, confruntarea cu trecutul istoric a adus la noi totdeauna mari elanuri de renaștere națională. Cronicarii Moldovei și latiniștii Transilvaniei ne-au căutat începuturile în vechea cetate a Râmului. Pe urmele cărților unui Grigore Ureche și

ale unui Petru Maior a înflorit conștiința unei puternice romanități care, aproape un veac, a fost fermentul tuturor trăirilor noastre cărturărești. Conștiința romanității, relevată prin limbă, a dat neamului românesc un contur istoric, i-a fixat o linie de urcuș. De jur împrejurul nostru se aflau neamuri descinse din întinderile oarbe ale Asiei; noi coboram însă din lumina Romei, din ctitoriile imperialismului roman; certificatul nostru de naștere strălucește și astăzi printre mărețele monumente ale Cetății Eterne.

Romanitatea ne-a conturat astfel istoria și destinul politic.

Când însă, la 1840, Kogălniceanu a voit să dea o expresie simbolică unității noastre naționale și să-i fixeze în același timp un cadru geografic, el a fondat *Dacia Literară*, precizând astfel întinderile de icoană ale pământului românesc, reducând toate coordonatele noastre istorice la substanța originară: Dacia. Iar Dacia lui Kogălniceanu, neputând fi Dacia pur și simplu, plină de întregile ei înțelesuri, a încercat, fără a izbuti, formal, să fie măcar o *Dacie Literară*, o revistă deschisă literaturii din toate provinciile vechii Dacii. Politica Romanovilor a văzut însă în *Dacia Literară* o mare primejdie iredentistă, un organ de luptă împotriva tendințelor imperialiste, astfel încât a sugrumat-o în fașă. Ungurii au procedat la fel, în 1878, când Visarion Roman și Ion A. Lăpedatu au voit să înființeze la Sibiu revista *Albina Daciei*, interzicând utilizarea cuvântului Dacia în titlul publicației.

Chipul literelor a putut fi împiedicat să apară ideea și-a continuat însă drumul fecundând gândirea politică a generației de la 1848, atât dincoace cât și dincolo de Carpați, culminând prin Marea Unire. Revoluționarul ardelean, Constantin Romanu-Vivu, scria din Sibiu, la 26 iunie 1848, adresându-se lui A.G. Golescu... „și mai repetez încă o dată că deviza noastră să fie formarea Daciei...”

Trebuie bine să luăm seama, că de nu va lucra tot Românul în interesul comun, suntem pierduți, că toate elementele s-au conjurat contra noastră, și toate elementele omogene astăzi umblă să se concentreze, așa Italienii, așa Germanii, așa Slavonii. Apoi noi de ce să nu facem aceasta, acum când ni s-a arătat epoca”.

Și, făcând aluzie la acuzațiile pe care ni le aduceau adversarii unității noastre naționale, Romanu-Vivu continuă: „Toți ne strigă că voim să formăm o Dacie, pentru ce să mai ascundem pisica în sac? Fiindcă: mai curând sau mai târziu trebuie să se adune iarăși nația la un loc!”

Nația, adică toți urmașii Dacilor, nu s-a putut aduna atât de curând la un loc, ea și-a putut formula însă la 1884 principiul perfecte unității culturale: Soarele pentru toți Români la București răsare.

A răsărit apoi în 1918 și soarele unității politice, pentru ca abia după două decenii, prin destrămarea noastră națională, să coboare iarăși în bezna întunericului.

Cum îl vom face să reapară iarăși?

Nostalgia dacică, nostalgia unității geografice dacice, ne cucerește iarăși sufletele. Icoana Daciei, imaginile lui Boerebista, Deceneu, Gebeleiziz, Zamolxe, Decebal, se plimbă iarăși însângerate printre noi.

Marea Dacie redevine program politic!

Dacismul anului 1941 deschide însă și alte orizonturi.

De ce tânjim după viața dacică? Oare numai fiindcă Dacii au stăpânit o mare întindere de pământ? Oare nu cumva dincolo de acest element spațial ne ispitesc și anumite elemente psihice și etnice? Printr-o serie de conferințe ținute acum câțeva vreme la „Fundăția Dalles”, sub titlul general de *Ideea Dacică*, o serie de conferențieri, în frunte cu d-l profesor Mehedinți, au răspuns afirmativ acestor întrebări. Sufletul dacic reprezintă prin el însuși o valoare, un ideal, un pisc de flacără ce luminează până departe veacurile și națiunile. Viața dacică a avut un stil de trăire spirituală, un orizont al ei, neajuns de niciunul din neamurile înconjurătoare depășind, în anumite direcții, înseși orizonturile spirituale ale Atenei antice. Menționăm aici numai acea superbă gândire și disciplină religioasă, anticipatoare a marii viziuni creștine.

În ultima conferință s-a vorbit apoi, de către d-l Mircea Vulcănescu, de sufletul de munte al Dacilor, remarcat și de Eminescu, în opoziție cu sufletul de baltă al celor care au primit duiumul de înrâuriri al neamurilor curgătoare.

Spre acest suflet, mândru și tare, vecin cu stelele și cu Dumnezeu, înalt și drept, aprig și viu, ne poartă astăzi nostalgia dacică.

Drum lung și anevoios, singurul însă în măsură a ne reda vechea Dacie. Nostalgia dacică, nostalgia după noi înșine și după ai noștri din afara hotarelor ciuntite, după țara noastră împărțită.

8 iunie 1941

Semnificația românească Ardealului de nord

Există în Europa o întreagă serie de controverse teritoriale susținute de nenumărate argumente și contraargumente – controverse la care participă cu aceeași pasiune și îndărătnicie atât statele mari, cât și micile națiuni.

Bineînțeles, pentru fiecare din părțile interesate, argumentele părții adverse sunt lipsite de orice consistență logică, de orișice temei real; simple sofisme menite să acopere nesăturata lăcomie politică.

Niciuna din aceste controverse, prin obiectul urmărit, atât ca întindere spațială, cât și ca justificare istorică, demografică sau culturală, nu depășește însă în gravitate și în amploare controversele dintre Ungaria și vecinii săi.

Într-adevăr, ce însemnează, în raport cu pretențiile Ungariei, controversesele franco-germane sau franco-italiene, pentru Alsacia-Lorena, Nisa ori Savoia, provincii care nu depășesc în întindere proporțiile unui județ din Muntenia, controversesele sârbo-bulgare, ceho-polone sau chiar și controversesele polono-ruse, față de imensele aspirații ale poporului încreștinat, sub teama săbiei, de către regele Ștefan supranumit apoi Sfântul.

Ungaria nu reclamă numai un Teschen ori o Nisă oarecare, un Eupen sau o Lorenă, ci pur și simplu popoare și țări întregi. În imaginația ei fierbinte, Ungaria se vede stăpânind întregul popor slovac, Croația și Transilvania, pentru a nu mai vorbi de Rutenia, de Fiume sau de Burgenland. Spre toate punctele cardinale, și spre toți vecinii, fără nici o excepție, Ungaria se vrea săltată cu sute de kilometri.

Tot atât de îndrăznețe și de variate sunt și argumentele în numele cărora Ungaria reclamă stăpânirea tuturor acestor teritorii și popoare.

Se invocă cel mai adeseori principiul istoric, dreptul primului ocupant. Toate teritoriile reclamate de Ungaria, inclusiv solul său național, ar fi fost găsite adică, în preajma secolului X, când se înregistrează apariția maghiarilor în Europa și în istorie, absolut libere de orice populații, între piscurile Carpaților și ale Tatrei și de acolo până în marginea Mării Adriatice, neamul omenesc fiind de mult dispărut. Abia dacă se admite, de către unii istoriografi mai scrupuloși, existența obscură și categoric nerevocabilă a unor biete triburi de păstori având o foarte nelămurită naționalitate. Ungurii ar fi fost astfel aceia care au civilizat aceste pământuri, care le-au făcut roditoare și care le-au dat o semnificație politică. Toate milioanele de nemaghiari aflați în statul sfârșit la 1918 (termenul de minoritari nu se poate întrebuința vorbind despre locuitorii de altă limbă ai Ungariei milenare) s-ar fi ivit în aceste regiuni cu mult în urma instaurării stăpânirii maghiare.

Noi în special, Românii, am fi apărut pe crestele Carpaților și în largul câmpiei transilvane abia în secolul al XIII-lea, dacă nu chiar într-al XIV-lea sau al XV-lea, și numai ca niște pribegi sărmani, fără apărare și fără patrie, alungați de asprile și furtunile vieții. Niciun cuvânt despre Dacia Felix, despre originea noastră daco-romană sau despre evidența și categorica latinitate a limbii și a firii românești. Suprimând din viața neamului nostru un întreg mileniu de istorie, Ungurii au ajuns astfel să creadă că într-adevăr Columna lui Traian sau imaginea eroică a Sarmisegetuzei ar putea fi întunecate de simpla întâmplare a apariției lui Arpad între șesul dintre Tisa și Dunăre.

Admițându-ne sub strălucirea Coroanei Sf. Ștefan, – se argumentează mai departe – ca simpli tolerați mai întâi, era firesc apoi ca Ungurii să ne învețe plugăria, să ne întemeieze școli și biserici, străduindu-se din răspuțeri să ne ridice la un înalt nivel cultural. Noi însă, stirpe de oameni nerecunoscători și incapabili de a înțelege și de a aprecia generozitatea și altruismul sufletului maghiar, n-am făcut altceva decât să ne revoltăm în mod permanent împotriva prea drepturilor și prea luminațiilor noștri stăpâni – și se știe doar cât de barbare au fost răscoalele provocate de condotierii Horea și Avram Iancu – iar în anul 1918, profitând de

dificultățile în care se afla Ungaria, ne-am adunat la Alba Iulia pentru a smulge Transilvania de sub autoritatea sceptorului maghiar.

Hotărârea de la Alba Iulia – scrie ziarul „Keleti Újság” din ziua de 3 decembrie 1943 – *s-a transformat într-un exemplu de hoție istorică fără precedent...*”

Atunci când aceste argumente li se par însă prea puțin convingătoare, ele putând fi prea ușor răsturnate de către orice spirit obiectiv, Ungurii alunecă înspre un sentimentalism istoric dintre cele mai înduioșătoare.

Iată, într-adevăr, ce găsim recent într-un ziar unguresc:

„Ardealul niciodată nu a prezentat importanță pentru comorile sale materiale: importanța Ardealului din punctul de vedere al vieții maghiare ne-au dat-o fiii săi cu o pronunțată conștiință istorică, cu o echilibrată concepție socială și cu o specifică cultură maghiară.

De aceea, când vorbim de Ardealul de Sud în primul rând ne gândim la acea *Turda* unde acum 375 ani s-a proclamat libertatea religioasă, la acea *Alba Iulia* unde sub cupolele catedralei cu o vechime de 800 de ani, se odihnesc Ion Huniade, Zapolia și Bethlen, la acel *Aiud* în al cărui strămoșesc colegiu au învățat sau au primit educație *J. Apácai Csere, Körösy-Csoma, Szász Karoly etc.*”

Se gândesc Ungurii cu melancolie la Turda, la Alba Iulia, la Aiud?

Le cer în numele unor prea scumpe și emoționate amintiri istorice?

Ce-am putea răspunde noi la aceste înduioșări?

În definitiv, ce s-a întâmplat la Turda acum 375 de ani? S-a decretat libertatea religioasă pentru toate confesiunile din Transilvania în afară de cea ortodoxă. Au devenit liberi de a se manifesta catolicii, calvinii, luteranii și unitarienii, ortodocșii, adică Românii, însă nu. Ziarul maghiar cunoaște însă ce însemnează pentru noi această Turda? Nu se găsește oare în câmpia turdeană cel mai glorios și mai năprasnic mormânt al luptelor noastre pentru unire? Nu zace oare acolo trupul neodihnit al lui Mihai Viteazul? Ungurii invocă, pentru dreptul de stăpânire al Turdei, ședința unei diete oarecare. Noi, cel mai emoționat mormânt ai istoriei noastre. Ei s-au adunat la Turda pentru a vorbi, pentru a vota pentru a se împăca între ei. Acum 343 de ani Românii, în frunte cu Mihai Viteazul, se aflau însă acolo pentru a-și vărsa sângele, pentru a muri sub semnul luptelor pentru libertate și unire.

„*Boerii și toate statuturile din țara mea – scria: la 1598 Mihai Viteazul – fiindcă am fost întotdeauna, uniți și înțeleși întru toate cu Ardealul, prea sunt străini de ideea ruperilor legăturilor cu Ardealul și nici nu cred că deslipită de Ardeal, Țara Românească mai poate rămâne singură sub protecția creștinătății*”⁵.

Să mai amintim de acea Alba Iulia, sfințită de triumful lui Mihai Viteazul, de Noul Testament al lui Simion Ștefan, de supliciuul lui Horea, Cloșca și Crișan, de ziua de 1 Decembrie 1918 și de încoronarea din 1922?

⁵ Hurmuzachi, Documente, III, pag. 312-313.

Să mai amintim de acea Alba Iulie unde însuși acela ce doarme în catedrală, Ioan Huniade, a fost sânge din sângele românesc?

Ioan Huniade doarme, doarme sub lespezi reci de catedrală, doarme ca o mumie înfășurată în gloria defunctă; Horea, Cloșca și Crișan nu dorm însă, osemintele și sângele lor n-au cunoscut niciodată odihna unui mormânt. Trupurile lor ciopârțite au fost răspândite pe întreg pământul Transilvaniei înfrățindu-se pentru eternitate cu țărâna și cu spiritul înverșunat al Ardealului.

Ioan Huniade, Românul care a dat Ungariei cele mai strălucite pagini de glorie, doarme așa cum doarme întreaga istorie ungurească. Martirii noștri, martirii morți sub drapelul neamului nostru, sunt vii însă și neînduplecați, năprasnici și nebiruiți, – cutremurători ca întreaga istoria Românilor!

Ziarul maghiar vorbește de marea importanță pentru cultura ungară a unui Apácai Csere, Körösy Csoma sau Szász Károly, foști, din pură întâmplare, elevi ai unui liceu din Ardealul de Sud?

Ce ne rămâne nouă de spus atunci despre pământul de naștere a lui Petru Maior, a lui Gheorghe Șincai, al lui Alexandru Papiu-Ilarian, a lui Barițiu sau a lui Simion Bărnuțiu?

Procesiune religioasă în Ardealul de nord (Moiseni)

Știe ziarul maghiar că toți aceștia, întocmai ca și Andrei Mureșanu, Gheorghe Pop de Băsești, Vasile Lucaci, George Coșbuc, Liviu Rebreanu gloriile cele mai înalte ale luptelor și ale literaturii române, sunt născuți în Ardealul de Nord?

Uită oare că în acest Ardeal se află și mormântul lui Octavian Goga?

În numele lui Apácai Csere și a lui Körösy Csoma vor Ungurii să stăpânească Ardealul de Sud?

Dar oare au acești cărturari maghiari, în istoria propriei lor culturi, importanța pe care, pentru noi, o are de pildă un Petru Maior, un Șincai sau un Bărnuțiu, ale căror opere, după afirmația lui Bogdan Duică, au mișcat întreg românismul? Dar nu numai Ardealul de Nord, ci întreaga Transilvanie a fost pentru viața și cultura românească un adevărat izvor de energii și de talente roditoare – de fierbinte credință românească mai ales, de avânt național, de spirit creator.

Iată cum judeca Mihail Kogălniceanu, într-un discurs ținut la 1885, rolul Ardelenilor în opera de afirmare și de consolidare a românismului: „Radu Negru și Bogdan de peste Carpați, din Făgăraș și din Maramureș, au descălecat în această parte și au fondat vechile noastre domnii. În fiecare secol, gloate mari de români, ca roiurile de albine, au venit de peste munți, de au împoporat adesea câmpiile noastre pustiite de hoardele păgâne. Oameni de biserică, oameni de sabie, oameni de carte au venit să întărească Statele Române de la Dunăre. A fost de secole, o mișcare continuă de români, între ambele coaste ale Carpaților. Niciodată această comunicațiune n-a fost întreruptă, ideea română pururea a însuflețit pe acei ce veneau la noi și pe aceia ce mergeau la ei. Dacă această idee s-ar califica de iridentism sau de Daco-Românism, iridenți au fost Radu Negru, Dragoș, Bogdan, iridenți au fost toți acei mari bărbați de sabie și de carte, pe care pe fiecare pagină a istoriei noastre îi întâlnim veniți de peste Carpați.”

„Ce este regatul român fără Ardeal?” – se întreba la 1915 Nicolae Filipescu.

„O absurditate geografică. O fâșie de pământ întortochiată și frântă în semicerc. Arătați această figură schiloadă unui copil de șapte ani și întrebați-l ce lipsește României? El, cu mâna lui ageamie, va trage linia ce împlinește cercul.

Iertați-mi pedantismul, dar știți că cercul e figura care, la o circumferință mai mică, are suprafața mai mare.

Noi avem granița cea mai mare față de teritoriul cel mai mic.

Militărește, nu se poate mai rău.

Apoi partea noastră e numai strâmtoarea dintre coama Carpaților și Marea Neagră, drumul de trecere a migrațiunilor popoarelor.

De aici, toate durerile din trecut.

Așadar, absurditate geografică, de o parte și fatalitate istorică de alta.

La granițele actuale suntem o țară fără viitor.

Spre a ne împlini aici rolul european, ne trebuie bastionul ce domină această pozițiune.

De aceea, țintim către cetatea naturală a Ardealului, către Acropolea românismului.

Aici e centrul, aici inima românismului. Aici, într-un palat fermecat, zidit ca în povești, în vreuna din peșterile Carpaților, s-a adăpostit conștiința de neam. Din acești munți țâșnesc izvoarele râurilor noastre ce cară, spre șesul dunărean, în undele lor suspinele fraților. De aici, Șincai și Petru Maior ne-au trimis mărturiile obârșiei noastre latine. De aici au roit dascălii neamului, spre a trezi conștiința națională în vremurile de uitare de sine.

Secați izvoarele, nimiciți pe frați, ajutând victoria ungurească, și nu se va mai zice «Românul nu pier!»

De aceea vrem Ardealul și nimic alt.

De aceea pot rezuma tot ce v-am spus, rostind și repetând acest singur cuvânt:

Ardealul! Ardealul! Ardealul!”

Dar câți străini, francezi, germani, italieni, englezi, n-au spus aceleași lucruri întemeiați pe cele mai categorice considerații și constatări științifice?

Era un german doar acela, Hopker, care a afirmat că România-Mare este „Icoana celei mai rotunjite închegări armonice!”

Mai mult decât nașterea orișicui, a oricărui scriitor sau luptător politic, drepturile noastre asupra Ardealului de Nord sunt susținute însă de existența între Feleac și țara Oașului a aproape unui milion și jumătate de români.

Îată ce ne arată – pe județe – cifrele înregistrate de Institutul Român de Statistică în anul 1940:

	Suprafețe Km p.	Total	Români	Unguri	Germani	Ruteni	Evrei	Alții
Populația totală .	102.282	5.913.423	3.449.67	1.430.79	560.787	34.597	187.797	249.774
%		100,0	5 68,3	3 24,2	9,5	0,6	3,2	4,2
Populația cedată . .	42.243	2 603 589	1304 898	968.371	72.108	28.098	148.620	81.494
o/o. .		100,0	50,1	37,2	2,8	1,1	5,7	3,1
Năsăud	4.326	155.807	113.326	7.816	20.827	59	6.964	6.815
întreg	5.191	379.771	215.227	115.923	17.880	796	14.399	15.545
Sălaj ”	3.965	240.439	187.936	35.983	375	95	11.416	4.634
Someș ”	3.381	181.468	105.767	11.309	3.720	22.568	37.318	784
Maramureș ”	4.240	324.519	198.808	78.351	10.595	3.551	26.603	6.111
Satu Mare ”	4.993	160.764	25.051	131.104	515	19	2.575	1.500
Ciuc	2.775	272.189	152.024	89.550	2.548	272	16.410	8.385
Cluj	3.225	325.248	149.761	133.421	2.104	588	20.518	18.749
parțial	4.456	294.907	128.985	134.459	11.547	77	10.827	12.555
Bihor ”	2.752	130 685	6.061	119.779	488	5	1.291	3.057
Mureș ”	2.937	134.713	13.573	111.424	760	68	736	3.152
Odorhei ”		2.583	156	2.283	3		52	189
Trei-Scaune		1.096	292	69	711		7	17
Târ.-Mică								
Târ.-Mare								

Poate contesta ziarul maghiar exactitatea acestor cifre?

Noi suntem gata oricând să acceptăm ca bază de discuție chiar și cifrele recensământului maghiar din 1910!

Cifrelor acestora li se adaugă însă și tot atâtea considerații de ordin istoric. Cum am putea să uităm oare că leagănul descălecătorilor Moldovei, Dragoș și Bogdan, se află în Maramureș? Cum am putea uita istoria vechilor și nefericitelor noastre mănăstiri de la Peri, unde s-au alcătuit în secolul al XV-lea primele texte românești, de la Vadul sau de la Moiseiul?

Și, aflându-ne în acest Nord cu o atât de puternică viață românească, nu socotim zadarnică nici reproducerea unei descrieri a ținutului Sălajului făcută de un prea cucernic canonic român⁶.

„Mai rar munte cu povârnișuri atât de mărețe ca Gutinul. Serpentinele lui? Tot atâtea guri de rai. Codrul, Meseșul și Muntele de Aramă îi țin isonul. Defileul Someșului, dintre Țicău și Benesat, se poate lua la întrecere cu oricare alt defileu.

Iar oamenii? Unde au păstrat amintiri mai multe și mai frumoase decât aici? Nu e aici Moigradul cu ruinele Porolisumului străbunilor noștri Romani? Și oare nu se va pomeni totdeauna, cu slavă la Români, Guruslăul, pentru biruința lui Mihai Viteazul asupra lui Moise Săcuiul la 3 august 1601?

Dar este comună mai de seamă în părțile Sălajului, care să nu fi dat neamului și bisericii unul sau mai mulți frunțași? Nu e din Sărănad, de lângă Tășnad, Grigorie Maior, unul din cei mai populari vlădici, immortalizat în cântece și în proverbe? Nu ne-a dat Vicea de lângă Uilacul Silvaniei, pe Ignatie Darabant, nemuritorul episcop din Oradea, sufletul mișcării naționale din 1791, cu „Suplex Libellus Valachorum”. N-a venit din Maladia învățătorul Ion P. Alexi, autorul unei gramatici românești în latinește, mult apreciată în străinătate; mare luptător național; întâiul episcop și organizator al eparhiei de Gherla? Nu din Bocșa, de lângă Zalău, arhanghelul cu sabia cuvântului de la 1848, Simion Bărnuțiu?

Și se vor putea uita vreodată numele comunelor: Bădăcini, leagănul familiei Maniu, Căuaș, al familiei Filep; Hotoan, al familiei Nichita; Pria al familiei Marinceș; Zalnocul, cu un trecut din cele mai îndepărtate; Supurul familiei Cosma, Șimleul Barbuloviceștilor, Coceștilor, Coroienilor, Șuluțeștilor, Mărcușeștilor; Băseștii lui George Pop de Băsești...”

Dar Năsăudul cu Hordoul lui Coșbuc? Siseștii lui Vasile Lucaci? Ineul, Rodna, Călimanii? Clujul mândrelor realizări românești din anii 1918-1940?

Semnificația Ardealului de Nord e strict și profund românească, – românească în geografie, în istorie, în cultură, în statistică și în credință.

Mormintele ca și iureșurile de viață, pledează numai pentru noi, ne așteaptă numai pe noi!

Morții ca și viii, trecutul ca și prezentul!

Puteți crede altfel prea onorați confrăți maghiari?

30 ianuarie 1944

⁶ I. Georgescu în monografia asupra lui George Pop de Băsești pag. 11-12.

Transilvanism, autonomism, românism

Așadar, problema Transilvaniei se află din nou în atenția și în discuția Europei.

Și dacă, cel puțin deocamdată, nu putem ști sau, mai precis spus, nu putem comenta opiniile și hotărârile diferitelor cancelarii față de această problemă, presa în schimb, și în special presa din țările neutre, cea din Elveția și Suedia mai ales, ne informează neconținut asupra pulsului chestiunii transilvane.

În ultimul timp, prin unele din ziarele și revistele elvețiene și suedeze, încearcă să-și deschidă drum o formulă nouă – nouă ca exploatare ziaristică – menită, după calculele confrăților noștri din Elveția și Suedia, să anuleze definitiv controversele teritoriale româno-maghiare. Formula se cheamă: *Autonomia Transilvaniei, proclamarea sa ca republică după modelul Elveției*.

Protagoniști hotărâți ai acestei formule, susținute puternic de către anumite personalități politice maghiare, deși deocamdată cu o prudentă discreție, se arată a fi, recent, revista elvețiană *L'Illustré* precum și ziarele suedeze *Stockholms Tidningen* și *Svenska Dagebladet*.

Într-adevăr, iată ce aflăm. Într-un număr nu prea vechi al ziarului „Svenska Dagebladet”: „Transilvania este mărul discordiei dintre Români și Unguri. Din cele cinci milioane de locuitori ai Transilvaniei trei milioane sunt Români, un milion Unguri, iar restul se împarte între Germani și Evrei. Majoritatea românească nu poate fi astfel pusă în discuție. Prin arbitrajul de la Viena, Ungaria a recâștigat aproape jumătate din teritoriul Transilvaniei, opt sute de mii de Unguri și un milion de Români. Au rămas în afara frontierei maghiare cinci sute de mii Unguri, atât de răspândiți însă încât ar fi imposibil să fie grupați la un loc. *Poate că singura soluție ar fi ca Transilvania să devină o republică independentă în genul Elveției.*”

„Stockholms Tidningen”, recomandând aceeași soluție, deși, după propria sa mărturisire, „și aceasta încă ar prezenta numeroase dificultăți”, face însă și o altă afirmație în virtutea căreia populația, Transilvaniei, Români și Ungurii ardeleni deci, ar „fi cu totul străini de frământările Ungariei și ale României, deși una ca și cealaltă reclamă Ardealul în întregime”.

Pentru autonomia și independența Transilvaniei după informațiile revistei „L'Ilustré”, s-ar fi declarat și Partidul Țărănesc Maghiar, – partid care a înaintat guvernului din Budapesta chiar și un memoriu în acest sens.

Astfel de afirmații, cum era și firesc, nu puteau rămâne fără un răspuns categoric din partea cercurilor românești și, în special, din partea celor vizați, Ardelenii.

În numele acestora, prin ziarul *Ardealul*, a răspuns d. profesor Ghiță Popp, un perfect cunoscător al problemelor politice ardelenene.

Răspunsul d-sale reprezintă punctul de vedere al gândirii și orientării politice a tuturor Românilor ardeleni: „Nici o singură zi – afirmă d. Ghiță Popp – Transilvania nu a format și nu a înțeles să formeze un stat separat, un stat independent și suveran între România și Ungaria; din primul moment – la 1 Decembrie 1918 – ea a trimis la București o delegație care să anunțe unirea Ardealului fără condiții și cu însuflețire la trupul țării.

Cei ce vorbesc însă în străinătate de o Transilvanie autonomă întrebunțează acest termen în mod impropriu. E un vicleșug care urmărește o confuziune. Ei vorbesc de «autonomie», dar înțeleg un stat deosebit, independent și suveran (cel puțin formal) de orice altă țară, un stat așezat între Ungaria și România, egal și echivalent cu ele.

Realizarea acestei «autonomii» ar însemna ruperea Transilvaniei de Sud din trupul țării noastre și unirea ei cu Transilvania de Nord spre a forma o țară nouă.

Nu este însă Român din Transilvania, ca să se gândească sau să se fi gândit vreodată la această revendicare. Nimeni, niciun reprezentant politic al provinciei, nu a pledat vreodată teza unei Transilvanii „autonome”, în acest fel. Chiar cei care, ca autorul acestor rânduri, afirmă d-l Ghiță Popp, au pus cândva în discuțiune nemulțumiri și revendicări provinciale cu caracter administrativ, economic și social, au protestat cu indignare în cuprinsul aceluiași expuneri împotriva insinuării unor năzuinți de separațiune, de desfacere sau măcar de slăbire a legăturilor cu Țara Mamă. Toate reclamațiunile de acest fel au fost totdeauna așezate pe premisa fundamentală și indiscutabilă a menținerii necondiționate a unirii.”

D. Ghiță Popp e unul din fruntașii vechi ai Transilvaniei, un luptător din ultimele patru decenii de luptă ardelenescă. Ziarist și luptător de neînduplecat curaj, d-sa și-a adus contribuția de zbcucium și de iscusință atât în perioada frământărilor transilvane din anii 1910–1912, cât și în epoca vijelioasă a neutralității, a războiului, a proclamării unirii de la Alba Iulia și apoi în vremurile de reconstrucție de după război.

Răspunsul d-sale este astfel însuși răspunsul generației făuritoare a unirii de la 1 Decembrie 1918. Întregă această generație, în ramura ei ardelenescă, a crescut și s-a dezvoltat politicește sub autoritatea statului ungar. A cunoscut astfel, prin experiență nemijlocită, spiritul și concepțiile politice maghiare. În ce măsură a putut fi cucerită de acest spirit s-a văzut în 1918. Libertatea pentru Românii din Transilvania a avut întotdeauna un singur scop; *acela de a se uni cu Țara*.

Și dacă aceasta este opinia Ardelenilor care au astăzi 60–70 de ani, a oamenilor adică trecuți prin băncile școlilor și universităților ungurești, care au citit în original pe Mikszáth sau pe Vörösmarty, care au cunoscut întregă strălucirea Ungariei lui Ștefan Tisza cu atât mai puțin am putea răspunde altfel noi, tinerii României Mari, care n-am cunoscut nici farmecul cabaretelor budapestane și n-am citit nici romanele lui Jókai Mór.

Cugetul nostru s-a trezit având în față imaginea împărătească a țării lui Ferdinand I, iar ochii ne-au fost fermecați de strofele lui Eminescu, de povestirile lui Sadoveanu, de „Ion” și de „Pădurea spânzuraților”.

Numai o înduioșătoare naivitate, fără a bănuși pe nimeni de rea credință, ar putea crede că populației românești din Ardeal îi este indiferentă apartenența politică și teritorială a Transilvaniei la Ungaria sau la România.

Se uită oare că în România se află astăzi 250.000 de refugiați din Ardealul de Nord? Cine sunt acești refugiați? Nimeni alții decât fiii, surorile și frații populației din Transilvania de Nord, adică tocmai a acelei populații socotite de presa suedeză ca străină și indiferentă față de viitorul statut teritorial al Transilvaniei. E bine astfel să se știe că nu există comună în Ardealul de Nord din care să nu fi fost izgoniți sau constrânși la refugiu zeci de bărbați și femei, și aproape că nu există familie care să nu aibă în pribegie măcar un consăngean.

Care este concepția tineretului ardelean asupra îndatoririlor sale politice se vede răspicat din lupta pe care din zi în zi o poartă cu tot mai multă înverșunare, cu tot mai multă încredere, având o singură dorință: *întregirea hotarelor românești*.

Și e o satisfacție să putem constata că în fruntea acestei lupte se află câteva din cele mai reprezentative elemente ale Transilvaniei de Nord. În ziaristică, în poezie, în pictură și sculptură, în știința istoriei și a etnografiei, în conducerea diferitelor instituții și societăți cu caracter național, pribegii din Ardealul de Sus se află în rândul de onoare. E necesar, astfel, să precizăm că *Emil Giurgiuca, Gabriel Țepelea, Traian Bilțiu Dăncuș, Emil Boșca Mălin, Ion Th. Ilea, Corneliu Albu, Justin Ilieșiu, Iustin Handrea, Atanasie Motogna, Aurel Mărgineanu, Gavrilă Pop, Gh. Sbârcea, Gh. Stoica, Coriolan Gheție, Lucian Valea, Vasile Iluțiu*, și atâția alții din animatorii de astăzi ai sensibilității transilvane, sunt refugiați cu toții din ținuturile de peste Feleac. Alături de aceștia se înșiră apoi toți ceilalți tineri luptători din Transilvania de Sud: *Mihai Beniuc, Ion Vlasiu, Grigore Popa, Constantin Hagea, Ion Costea, Leon Bockiș, Nicolae Brana, Vlăicu Bârna, V. Copilu Cheatră, Petre Pascu, Lucian Emandi, Victor Isac, Petre Bucșa* etc.

În ceea ce privește atitudinea față de viitorul Transilvaniei, nu există nici o deosebire între tineretul anilor 1940 – 1944 și generația de la 1 Decembrie 1918, Ardelenii respingând în mod solidar și categoric orice formulă menită să perpetueze actuala stare de fapt sau transformarea Ardealului în republică autonomă.

Pentru Transilvania nu poate exista decât o singură soluție: *unirea cu Țara*.

Autonomismul acesta, despre care Ungurii au mai vorbit adeseori de la 1918 încoace, a existat totuși până la anul 1866, Principatul Transilvaniei, timp de peste trei sute de ani, în urma înfrângerii de la Mohaci, nefiind prin nimic legat de Budapesta devenită și ea pașalâc turcesc. Legăturile politice cu Muntenia și Moldova transformate adeseori în puternice alianțe, au dovedit însă în tot acest timp incapacitatea Transilvaniei de a avea o politică independentă și un alt destin decât celelalte țări românești. De la Mihai Viteazul și până la intrarea Ardealului

sub sceptrul Habsburgilor, principii transilvani n-au avut un ideal politic mai înalt decât acela de a reînvia, prin alipirea Munteniei și a Moldovei, vechiul regat al Daciei.

Din punct de vedere geopolitic, strategic și economic Transilvania aparține exclusiv Daciei, României adică, și numai în cadrul frontierelor românești se poate realiza capacitatea ei creatoare și destinul politic. Între nivelul industrial al Transilvaniei și între potențialul agricol al Munteniei și Moldovei, se află una din cele mai fericite corespondențe din Europa. Cetate de munți, Transilvania nu poate fi decât mijloc de țară, centru de viață, – situație pe care nu i-o poate crea și susține decât poporul român.

De altfel, nimeni în Transilvania, în afară de unguri (cu unele glorioase excepții totuși) nici Sașii și nici Secuii – aceștia din urmă fiind tributari exclusiv ai vieții românești – pentru a nu mai vorbi de români nu au conceput niciodată o Transilvanie dominată de Budapesta, cu mult mai fericite părându-li-se legăturile cu Muntenia și Moldova.

La 1848, scriitorul sas *Dr. Daniil Roth* scria următoarele: „Idea unui imperiu daco-român nu este a fantasmagorie goală. Este o idee care se va realiza probabil în puțini ani... Națiunea săsească trebuie să sprijine această idee...”

Catedrala ortodoxă din Cluj

Viitorul Daciei (Transilvania, Moldova, Muntenia) nu este nici al națiunii maghiare, nici al națiunii germane, ci al neamului cel mai numeros, al națiunii române... Cauza Maghiarilor este deci pierdută...”

În ceea ce privește limba de temelie a Transilvaniei, un alt scriitor sas, *Ștefan Ludwig Roth*, se destăinuie în mod tot atât de categoric: „Deputații dietei din Cluj, afirmă dânsul, vor fi putut vota (la 1848) întrebuintarea unei limbi de cancelarie, dar de o astfel de hotărâre nu era nici o nevoie. O limbă a țării o avem de mult. *Ea nu este însă nici cea germană și nici cea ungurească; ea este cea românească.* Dacă e să vorbim o limbă de circulație generală, înțeleasă de toți locuitorii țării, apoi aceasta nu poate fi decât cea românească.”

Asupra acestei probleme putem aduce însă chiar și mărturia *Contelui Teleki*, unul dintre fruntașii revoluției maghiare de la 1848, care la Paris, în decursul consfăturilor între emigranții Unguri, Români și Poloni a ținut să declare în mod categoric:

„Fiecare națiune are drept la teritoriul ei... la ceea ce privește Ardealul, dacă acesta trebuie să rămână independent sau să se alipească de România ori Ungaria, el – contele Teleki – nu recunoaște altcuiva dreptul de a decide decât exclusiv Ardelenilor.”

— Dar aceasta – i-au replicat conașionalii săi – ar însemna să dăm Ardealul pe mâna Românilor.

— Cum – le-a răspuns Teleki – nu știți că Ardealul e românesc? Ardealul este al Românilor, Ardealul trebuie să revină posesorilor lui legitimi: *Românilor!*”

Unirea Transilvaniei cu Ungaria proclamată de Unguri la 1848, în dieta ardeleană de la Cluj, s-a făcut într-o atmosferă de cruntă teroare, atât Români cât și Sașii, și chiar și Secuții, fiind înecați într-o mare de amenințări.

Iată cum se arată, într-o carte tipărită la Budapesta, în anul 1871, de către Iosif Hodoș, atmosfera în care s-a votat această unire – unire sancționată apoi de Francisc Iosif I la 1866:

„Stradele Clujului erau cutureierate de bande strigătoare «uniune sau moarte»; înaintea redutului și pe sub ferestrele sale, unde se țineau ședințele asemenea mulțime și strigăte; poarta, pe sub poartă, pe treptele ce duceau la sală, și sala chiar îndesată, gema de zbierături «uniune sau moarte»; pretutindenii stindarde cu asemenea inscripții.

Când în sală, un deputat a cetit rescriptul regesc, la cetirea punctului al treilea, despre «uniune», mulțimea, auditoriul, care trebuia să asculte «în silentio» a erupt în strigăte «uniune sau moarte», și acest refren trecea prin ușile și ferestrele deschise ale sălii la mulțimea de pe stradă. Se auzeau și strigăte impaciente ca: nu ne trebuie propozițiunea primă, nici a doua, ci numai a treia. Un alt deputat maghiar, poate pentru ca să liniștească tumultul, în realitate cu altă intențiune zise: că e numai greșală de pană, că «uniunea» s-a pus tertio loco.

Dar când un alt deputat a voit să vorbească la ordinea propozițiunilor regești, mulțimea tună: «uniune!»; și când deputații Sași cerură ca rescriptul să se desbată

mai întâiu în secțiuni, după usul legal de până acum că așa se poate studia chestiunea și se poate vorbi în cunoștință de cauză – mulțimea urla: «uniune!»; și când un deputat de naștere român a cerut inarticularea națiunii române – mulțimea zbiera: «uniune!»; și când deputații Secui pretindeau că înainte de pertractarea „uniunii” să se delibere asupra gravaminelor Secuilor, – massa auditorilor totdeauna și de atâtea ori zbiera «uniune!» În urmă, când un alt deputat cerea să se enunțe «uniune necondiționată» și numai decât; și când un alt deputat vorbi cu patimă, înverșunare și înfruntare asupra Sașilor și Românilor – mulțimea repeta refrenul său fatal, – și atunci, în aceste împrejurări s-a decis „uniunea”, căci strigând mulțimea, fâlfâind steagurile, fluturând pălăriile, bătând în palme și zuruind săbiile, a strigat ca din trăznet: „uniune, uniune sau moarte”...

Mulțimea de pe străzi striga să vadă pe deputatul sas Schmidt și episcopul român Lemeny; și-i luară din sală, și-i duseră în spate la poarta redutului înaintea tumultului sbierător și le puseră în mână stindardul maghiar cu inscripția maghiară «Unio vagy halál» (uniune sau moarte); și bieții bătrâni, cu moartea asupra capului lor, au trebuit să vorbească la turma furibundă după placul ei. Deputații toți, staturile și ordurile, au părăsit sala; mulțimea după ei cu stindardele ce le luaseră din sală și ședința s-a ridicat.”

Și „uniunea” astfel s-a făcut; ea astfel s-a proclamat; astfel s-a enunțat.

„Toate cu ochii mei le-am văzut; toate cu urechile mele le-am auzit; jur pe ele”.

Împotriva acestei „uniuni” Românii au protestat întotdeauna, cerând neconținut, până la 1918, desfacerea Ardealului de Ungaria și revenirea la autonomia sacrificată de Francisc Iosif I.

Această autonomie nu avea însă alt scop – în concepția luptătorilor noștri – decât acela de a putea ajunge la același nivel constituțional și politic cu Maghiarii, pentru ca astfel, în libertate, să poată decide apartenența Transilvaniei. Aceasta este axa discursului rostit la 2/14 mai 1848 de Simion Bărnuțiu. „Națiunea Română cere – se afirmă în programul de la Blaj – ca conlocuitoarele națiuni nicidecum să nu ia în dezbateri cauza uniunii cu Ungaria până când națiunea română nu va fi reprezentată în dietă ca națiune și în proporție cu numărul său; iar din contră, dacă dieta Transilvaniei ar voi totuși a se lăsa la pertractarea aceleiași uniuni de noi fără de noi, atunci națiunea română protestează cu solemnitate.”

Substanța și orizontul libertății cerute de Bărnuțiu le-a explicat apoi în mod magistral Vasile Goldiș, în 1918: *Libertatea acestei țări însemnează unirea ei cu Țara Românească.*

După inspirații și îndemnuri ungurești, presa străină a început acum să vorbească iarăși despre autonomia Transilvaniei și despre necesitatea unei republici ardeleni. În prealabil, atât la Cluj, cât și la Budapesta, chiar cu mult înaintea arbitrajului de la Viena, s-a discutat copios și insistent despre „*transilvanism*”.

Ce este „transilvanismul”? Spus repede, el nu este altceva decât temelia ideologică a autonomismului, treapta dintâi a republicii ardeleni. Cine este „transilvanist” va deveni în mod fatal autonomist și republican ardelean.

Se susține, adică, de către anumite cercuri ungurești că îndelunga conviețuire româno-maghiaro-germană ar fi creat în Transilvania, printre ardeleni, un fel de conștiință supranațională, conștiință care, ca finalitate politică, trebuie să conducă la autonomism și republicanism.

Având caractere etice și sociale comune, Ardelenii, conform concepției „transilvaniste”, ar putea renunța la consângenitatea lor originară, căutând să se realizeze în „transilvanism”.

Literatura și artele plastice, din cauza identității de peisaj, au fost cele mai des invocate de către „transilvaniști” pentru susținerea noii teorii.

Argumentul suprem îl constituie totuși, pilda Elveției.

„Transilvaniștii” uită însă că niciunul din popoarele ce locuiesc în această țară nu-și păstrează amintiri și resentimente ca cele denunțate de Daniil Roth la 1848: „Germanii și Românii – afirmă scriitorul sas – au îndurat din partea Maghiarilor lungi și sistematice asupra... Nici chiar încetarea apăsării seculare și acordarea de drepturi politice egale nu poate împăca aceste popoare”.

Fără a împărtăși pesimismul lui Roth, noi crezând cu fermitate în necesitatea și în posibilitatea de reconciliere a diferitelor naționalități din Transilvania, vom afirma totuși că o împăcare nu se poate face sacrificând setea de libertate și drepturile celor mulți, ale Românilor adică, pe altarul orgoliului și șovinismului celor puțini. Iar voința celor mulți a fost întotdeauna aceasta: *unirea cu Țara*.

Iată pentru ce „transilvanismul” nu va putea reuși și iată pentru ce, astăzi, și astăzi ca întotdeauna, noi Ardelenii opunem atât „transilvanismului” cât și „autonomismului” o formulă cu mult mai largă, mai solidă și mai sănătoasă: libertate, prin democrație națională.

În cadrul acestei formule – dacă nu se va accepta ideea schimbului de populație – se pot lichida cu chibzuință toate problemele Transilvaniei, inclusiv problemele minorității maghiare.

Idealul, pentru noi, rămâne acesta: toți Românii la un loc pe întregul nostru teritoriu național.

Nici autonomismul și nici „transilvanismul” nu duc însă în direcția aceasta.

5 martie 1944

Da, unire!

Nu se poate contesta presei vecinilor noștri de la Vest o remarcabilă însușire: atenția cu care înregistrează și comentează activitatea periodicelor românești.

Indiferent dacă ziarul apare la București, la Bocșa-Montană, la Sibiu sau la Orăștie, atenția de care beneficiază este aceeași.

Dar tot atât de stăruitoare – fără a fi însă și tot așa de onorabilă – este și tendința de a răstălmăci anumite afirmații sau discuții ale presei românești, atribuindu-le sensuri și dedesubturi la care nu s-a gândit nimeni, inclusiv autorii sau provocatorii lor.

Cu o specială pasiune urmăresc însă confrății maghiari, precum și forurile ce stau deasupra lor, acele discuții și manifestații românești care le îngăduie să ajungă la concluzii potrivnice perfecte noastre unități naționale, stăruind în mod ridicol să vorbească despre existența unui puternic și iremediabil antagonism între Ardeal și Vechiul Regat.

Acesta este unul din compartimentele cele mai exploatare ale propagandei maghiare.

Pentru susținerea acestui iluzoriu antagonism, care pentru noi n-a avut niciodată un sens național, harta sufletească a României neavând nici o spărtură, ziariștii maghiari se servesc până și de micile decepții cu caracter strict personal, inerente unei societăți cu o atât de bogată pletoară de creatori tineri care, bineînțeles, nu pot fi satisfăcuți toți în aceeași măsură, pentru a ajunge la singura concluzie care îi interesează: adversitatea Ardealului față de Vechiul Regat și, deci, implicit, dorința nestrămutată a Ardelenilor de a ieși din comunitatea statului românesc.

Se ignoră astfel faptul că, mișcările și publicațiile noastre cu caracter regional, și aceasta nu numai în Transilvania, ci și în Bucovina și Moldova și chiar și în Oltenia, luptă exclusiv pentru promovarea specificului provincial și a valorilor locale, tocmai pentru a evidenția adâncimea și varietatea bogățiilor sufletului românesc.

Recent, această problemă a fost ridicată de către ziarul *Ellenzék* de la Cluj, care, în numărul 276, din 1942, în articolul intitulat „*Unire?*”, vorbește iarăși despre „*acea mereu repetată adversitate puternică ce izbucnește zi de zi – chiar și după netezirile verbale și superficiale – între populația celor două provincii care dispun de un trecut și de o istorie care nu se pot compara*”.

Ce s-a întâmplat, ce senzațional eveniment a putut obliga pe confrății de la Cluj să aducă din nou pe tapet „marea aversiune a Românilor care trăiesc în Ardeal – aversiune cunoscută de toată lumea în afară de domniile de la Trianon care au avut ochii legați”?

Iată, întreg adevărul în câteva cuvinte.

Într-un număr mai vechi al gazetei noastre (5 iulie 1942), d. Alexandru Ceușianu, un colaborator ocazional de la Sibiu, cerea în aceste coloane⁷ o mai accentuată sollicitudine față de anumite elemente ardelenesti care n-au pătruns încă în conștiința publică. Textual, d. Ceușianu afirmase următoarele:

„Marii creatori ardeleni au fost ierarhizați – lucrul acesta nu-l contestă nimeni – la loc de frunte; era logic să fie așa fiindcă opera lor este valabilă pentru însăși esența noastră etnică și în altă ordine de idei, ei erau promotorii cei mai autentici ai unității noastre naționale. Ardealul nu constă însă numai din piscuri, – ca să vorbim în mod figurat, – având și regiuni cu culmi mai moderate, care se cer cunoscute tot atât de bine, fiindcă acestea fac parte din expresia vitalității românești de pe aceste meleaguri.”

Pentru a trezi un anumit interes față de aceste elemente, d. Alexandru Ceușianu a ținut să îndrepte câteva săgeți și împotriva publicațiilor bucureștene care nu fac apel la condeiele mai puțin cunoscute de peste munți, precum și împotriva „miopiei comitetelor de lectură”, ale diferitelor teatre care refuză să le joace lucrările dramatice.

Pentru a se curma această stare de lucruri, colaboratorul nostru de la Sibiu cerea intervenția statului, o mai mare importanță acordată „Asociațiunii pentru literatura română”, precum și o campanie împotriva editurilor care tipăresc prea multe traduceri.

De vreo „aversiune” oarecare, mică sau mare, n-a fost însă nicăieri vorba în articolul d-lui Ceușianu.

Articolul din „Vreema” a fost comentat apoi de d. Olimpiu Boitoș în revista Luceafărul de la Sibiu (septembrie, 1942), care, aderând la cele spuse de d. Ceușianu găsea totuși „exagerate unele din punctele sale de plecare”.

„Scriitorul din provincie – afirmă d. Boitoș – nu mai întâmpină astăzi opoziția categorică a cercurilor hotărâtoare din Capitală – critică, mari instituții de editură etc. – dar nici nu este asigurat totdeauna de sollicitudinea și obiectivitatea lor.”

Acestea, împreună cu aserțiunea – neîntemeiată – că la constituirea delegației de ziariști români care a vizitat recent Slovacia n-ar fi participat niciun ardelean, deși d. Gheorghe Sbârcea, o figură distinsă a tinerei generații de ziariști ardeleni, a făcut parte din această delegație, sunt cele mai aspre cuvinte iscalite de d. Boitoș.

Nici la d-sa nu se poate constata însă acea „puternică adversitate” ce ar exista între Ardeal și Vechiul Regat.

Constatările d-lui Boitoș sunt constatări ale oricărui provincial, indiferent dacă activează la Iași, la Craiova sau la Sibiu, provincialii având întotdeauna impresia – desigur de multe ori justificată – că Bucureștiul nu-i apreciază suficient.

---

⁷ Ale revistei „Vreema”.

Considerațiile acestea, găsite adeseori și în presa Iașilor, sunt socotite totuși de ziarul *Ellenzék* drept glas care a strigat din nou în fața opiniei publice a întregii Europe că *Românii din Vechiul Regat – din motive foarte ușor de înțeles – scot din locurile de conducere pe fiii fracțiunii de popor român din Ardeal.*

Ar putea cineva afirma o mai cutezătoare enormitate? Nu este aceasta o dovadă eclatantă de cea mai vizibilă rea credință?

Adevărul e unul singur, iar noi ca ardeleni îl știm mai bine decât „mărinimoșii” de la Cluj: nu există nici o adversitate între Ardeal și Vechiul Regat!

De la Gheorghe Lazăr încoace, deci de peste 120 de ani, toate valorile culturale ardeleni s-au bucurat de întreagă prețuirea capitalei românești: Ioan Slavici, Coșbuc, Șt. O. Iosif, Ilarie Chendi, Goga, Agârbiceanu, Rebreanu, Blaga, Aron Cotruș, exponenții necontestați ai literaturii ardeleni, au beneficiat la București de o atenție și de o prețuire neatinsă – uneori – nici chiar în Ardeal. Gheorghe Barițiu apoi, Timotei Cipariu, Al. Papiu Ilarian, N. Teclu, At. M. Marienescu, Florian Porcius, Iosif Vulcan, Victor Babeș, N. Popea, Ioan Pușcariu, Ioan Bianu, Ioan Bogdan, Augustin Bunea, Ioan Lupaș, Sextil Pușcariu, G. Bogdan-Duică, Al. Lapedatu, S. Dragomir, N. Drăgan, Episcopul Colan, animatori și erudiți ai Ardealului, au fost aleși cu toții membri ai Academiei Române.

Dar poate că e nevoie să amintim câteva nume mai proaspete.

Iată-le: Emil Giurgiucă, un fericit animator literar al tinerei generații ardeleni, e laureat al S.S.R.; Mihai Beniuc și George Popa, de asemenea. Ștefan Baci, Emil Cioran, Bucur Țincu, sunt premiați ai „Fundației Regale pentru Literatură și Artă”, Ion Vlasiu și Olimpiu Boitoș, pentru a-i cita numai pe aceștia, au fost încununăți cu premiile Academiei Române.

Aurel Ciupe, Demian, Catul Bogdan, Romul Ladea, Ion Vlasiu, Traian Bilțiu-Dăncuș, Nicolae Brana și atâția alții, din arta plastică, s-au bucurat de toate atențiile „Salonului Oficial”.

Câteva din cele mai remarcabile energii ale Teatrului Național din București sunt recutate dintre ardeleni: Gh. Calboreanu, V. Valentineanu, Marieta Anca, Marieta Sadova, Sonia Cluceru, N. Făgădaru... Însuși directorul general al Teatrelor Naționale din România este un ardelean: d. Liviu Rebreanu.

La Opera Română se află un bănățean: d. Tiberiu Brediceanu.

În arta operetei nimeni nu strălucește astăzi mai desăvârșit decât ardeleanul Ion Dacian.

Să mai amintim apoi că în cele mai de seamă redacții bucureștene (Universul, Viața, Timpul, Curentul, Vremea etc.), lucrează un remarcabil mănunchi de gazetari ardeleni?

Să amintim că însuși *Luceafărul*, în care au apărut rândurile atât de penibil răstălmăcite de ziarul maghiar, apare cu sprijinul Ministerului Propagandei? Ne oprim.

Desigur, atât Ardealul, cât și toate celelalte provincii românești ar putea da fiecare mai mult decât socotește capitala. Aceasta e însă altă problemă. Pentru rezolvarea ei, nici un român nu se gândește însă să facă apel la... Europa, sau la compasiunea confrăților maghiari.

Abia la două săptămâni după apariția articolului „Unire?” ziarul *Ellenzék* publică însă un articol, sub semnătura d-lui Tavaszy Sándor, intitulat *Mithosz, vagy ethos?*, în care autorul nu face altceva decât să-și arate... aversiunea față de felul cum este privit și judecat... Ardealul în cercurile budapestane.

„*Ardealul este unguresc*,– afirmă d. Tavaszy polemizând cu... Budapesta. – *Dar Ardealul are ceva specific. Toate, toate sunt altfel; pământul, văile, stelele, luptele ce se termină totdeauna prin a învinge etc.*”

„*Dar nenorocirea vine de aici* – continuă d-sa – *că s-a considerat Ardealul (de către Budapesta) doar ca un mit. Mitul este ceva de sărbătoare, ceva ocazional, fiindcă sărbătorile trec, iar în locul lor vin zilele de lucru, zilele obișnuite. Numai din mituri nu se poate trăi.*”

„*Lumea* – susține autorul, vorbind, bineînțeles, de lumea maghiară,– *s-a ocupat numai de miturile Ardealului. Adică numai de sărbătorile lui, dar nu și de ethosul, peste care s-a trecut cu indiferență.*”

„*Ardealul* – apostrofează d. Tavaszy pe anumiți... mitologi – *nu poate fi cunoscut numai dintr-o călătorie cu trenul, sau printr-o călătorie pe drumul de țară*”.

„*Clujul, de asemenea*,– scrie mai departe d-sa – *văzut din exterior, este un oraș ca și Budapesta, dar sufletul lui este cu totul deosebit. Noi – adică Ardeleni maghiari – luptăm ca acest ethos să se răsfrângă atât asupra Budapestei cât și asupra țării întregi.*”

„*Sufletul Ardealului este altfel! etc.*”

Iată dar, cum d. Tavaszy, chiar prin coloanele ziarului *Ellenzék*, a lăsat mult în urmă pe d-nii Al. Ceușianu și O. Boitoș, d sa găsind că până și...stelele Ardealului sunt altfel decât ale vechii Ungarii.

Să-l considerăm și pe d-sa exponent protestatar al Ardealului?

Să acuzăm și noi de orbire pe alți „domni”?

Ar fi zadarnic. Și poate nedrept.

Atitudinea noastră este alta!

„Unire?” întreabă ziarul de la Cluj?

Da, *Unire*, răspundem noi, *Unire* necondiționată pe care nu ne-a dat-o nici un for european, ci exclusiv sângele și sufletul nostru. *Unire* impusă de legile firii și ale lui Dumnezeu. *Unire* pe care nici un cataclism nu ar putea-o nimici!

ianuarie 1944

Avram Iancu, craiul unei generații

Apariția lui Avram Iancu în vârtoarea istoriei noastre ține de domeniul miracolului, izbucnire a minunii, legendă a veacului.

Nimeni dintre români, nu-i poate sta asemenea, în jurul niciunui mirărilor n-au crescut mai înalte, mai fără de sfârșit.

Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul erau fii de Domn, aveau trepte pe care să se ridice în chip așteptat, cu împotriviri, e adevărat, dar și cu sprijin mult, cu numeroși boieri alături, cu o țară pe care o puteau revendica în mod legitim; Ioan Corvinul, voinic și strateg în deopotrivă măsură, își formase iscusința în academii militare străine; Horea avea cincizeci de ani, era cunoscut adânc în țărâtime pentru setea sa de dreptate, fusese de patru ori la Împăratul, era Cineva când a dezlănțuit răzmerița din 1784; Tudor Vladimirescu învățase din vreme rostul și chemarea armelor; Vodă Cuza avea lângă inima lui o întreagă generație, care-și anulase toate vanitățile pentru biruința unei Idei, pentru domnia lui; Carol și Ferdinand, regii, se urcaseră pe tron chemați de noi, cinsteam în ei sângele înalt ce le zvâcnea în coapse, au cucerit Coroane în amintirea acelor care atinseseră și tâmpilele atâtoră din strămoșii lor.

Iancu însă, Avram Iancu? Ce trepte știute avea Avram Iancu, ce moșteniri consacrate, ce experiență ostășească?

La 1848, Avram Iancu nu avea decât douăzeci și patru de ani, era fiul unui țăran fără arbore genealogic, se pregătise pentru a deveni avocat, masele poporului nu-i auziseră de nume; cărturarii vremii îi ignorau. Când a apărut la adunarea de pe Câmpia Libertății, Iancu însemna înfinit mai puțin decât Leményi, decât Andrei Șaguna, decât celălalt Andrei, Mureșanu. El era un cancelist, un tânăr, cum se aflau atâția alții ia Sibiu, la Brașov sau la Târgu-Mureș.

Și totuși, partea eroică a revoluției el a adus-o, el i-a dat nimbul de glorie pe care îl slăvim astăzi, el a dezlănțuit mânia și mândria poporului, el l-a urcat pe crestele munților, el i-a ferecat fapta în istorie, în veac, în legendă.

Avram Iancu n-a fost dialectician ca Simion Bărnuțiu, n-a fost nici diplomat ca Andrei Șaguna; gloria lui nu se leagă de vorbe, de intenții, de aranjamente. Vorbei el i-a opus fapta, dialecticii, fierul, supunerii, revolta, spaimei, mândria, frunții plecate, flinta și sabia. Prin el s-a născut o pagină de istorie fără seamăn de înverșunată, luminoasă ca un luceafăr, pilduitoare ca o pravilă din veac.

La 1848 el a simțit pulsul adevărat al poporului, el i-a descoperit inima vitează, el l-a înălțat în lumină. De unde atâta avânt, atâta putere de ispitire, atâta intuiție?

Din sine însuși! Din harul zămislit în Avram Iancu de însuși Dumnezeu. El era un om al providenței, ales și trimis de dânsa pentru a ridica spada veacului, pentru a spinteca întunericul, pentru a cuceri lumina și încăleca veacul.

Purta în sine Minunea, o purta în ochii albaștri, în obrajii de borangic, în mâinile subțiri, în pasul grăbit, în fruntea de înger.

Purta Minunea în sine și a înfăptuit-o, a dăruit-o Moșilor, Transilvaniei, tuturor inimilor românești.

El este Craiul generației de la 1848. Fără Iancu, discursurile n-ar fi supraviețuit, diplomația nu și-ar fi putut întinde firele și iscusința.

Fiind Minunea, a fost totul, a fost Adevărul.

Adevărul a însemnat luptă, cale spre lumină, izbăvire din cătușe și din umilință.

Fapta și adevărul lui Avram Iancu emoționează și astăzi. Limpezesc îndoiele, sfidează temeri, arată căi; căile mântuirii, căile generației noastre.

Pe această cale vom birui.

Pe calea lui!

Avram Iancu ne este astăzi Crai al dorurilor, al visurilor, al certitudinilor. Îl simțim lângă cele mai pure nădejdi, lângă cele mai bărbătești încrederi.

Avram Iancu... Minunea... Victoria... Libertatea..

aprilie 1943

Ardelenii în fața istoriei

Mai mult decât orice altă provincie românească, Transilvania trăiește prin absolut. Sau, cel puțin, tinde către el.

În orice caz, valorile și simbolurile sale istorice și spirituale se înalță pe o linie de maximă altitudine.

Istoria transilvană, privită prin prisma individualităților creatoare, e – din punct de vedere formal – o istorie de culmi, o istorie în care grandoarea spiritului se concretizează în destinele singuratice ale câtorva inși ridicați de mulțimi, ce, întocmai ca și piscurile munților, absorb în ființa lor întreg elanul și întreaga semnificație a colectivităților din adâncuri.

Într-o astfel de istorie, care îmbrățișează adeseori dimensiuni și cuprinsuri de legendă, nu e loc decât pentru individualitățile ce depășesc legile comune, detașându-se în mod categoric de existențele parcimonioase, echilibrul lor realizându-se prin unicitate și exclusivism.

Eroii Transilvaniei nu pot fi decât legendari, unici, fără moarte și fără înconjur de întuneric. Izbucniri invincibile ale unor tumulturi și crezuri ce vin din

adâncul etnic cerându-se împlinite în absolut; soliști cărora însoțirea corului nu face decât să le marcheze și mai mult individualitatea, forța proprie, epicul sau tragicul; copaci uriași care sorb întreagă seva momentului dominant, flăcări tumultuoase alături de care nu se poate sta.

Puterea morții nu o cunosc. Unui Horea îi urmează întotdeauna un Iancu, unui Inocențiu Micu-Klein, un Bărnăuțiu, vița continuându-se apoi prin Rațiu, prin Lucaci, prin Maniu. După un Petru Maior se arată Barițiu, în urma lui Andrei Mureșanu se înalță Goga și Cotruș. Slavici face loc lui Rebreanu, Coșbuc lui Blaga.

Și nicăieri nu e vorba de imitație. Fiecare dintre aceștia și-a avut fulgerele și legenda sa.

Asemănător și permanent le-a fost un singur element: *rădăcina*.

Viața neamului adică, furtunile, cântecele și steaua sa.

Se știe care a fost nivelul acestora. Iată mărturisirea de la 1861 a lui Timotei Cipariu: „Atunci când ne uităm înapoi la istoria poporului nostru și mai ales a națiunii noastre din această patrie dulce, care e întâiul leagăn al viței române, mai că nu vedem în seria atâtor secolii, decât numai zile de lacrimi, de durere și de suferințe de toată forma, iar zilele de bucurie pentru poporul român și pentru națiunea transilvană în special, au fost mai puține decât peana de corb alb.”

Și mai lapidar se exprimă Octavian Goga: Istoria Transilvaniei este de veacuri istoria unui popor orfan.

E firesc dar, că dintr-o astfel de rădăcină nu puteau crește decât oameni întregi, oameni cu vorba întreagă, categorică, fără întoarcere, asemenea fiindu-le și fapta

Pentru dovadă se ridică atât focurile lui Horea, cât și catehismul lui Bărnăuțiu, „Ion” al lui Rebreanu, viziunea filosofică a lui Lucian Blaga sau zborul lui Aurel Vlaicu.

Iancu, Rațiu, Goga și-au istovit toate flăcările sufletului.

Transilvania n-a luat niciodată în vehiculul legendarei sale istorii decât astfel de oameni: oamenii ei, oamenii absolutului categoric.

La temelia oricăreia din acțiunile lor a stat o neprihănită concepție etică și o intransigentă viziune naționalistă. De altfel acestea sunt cele două mari haruri pe care Transilvania le-a dăruit istoriei și vieții românești: disciplina etică și curcubeul panromânismului.

O temelie adică și un ideal – coordonate categorice ale unei istorii majore.

Cutremurați de poruncile destinului, care a făcut din ei instrumentul de împlinire a virtuților etnicului nostru, acești eroi, vrednici cu toții de pana unui Plutarh, au despăcat istoria întocmai ca niște flăcări cerești.

Niciuna din luminile aprinse de ei nu s-a putut stinge.

Nici vremea, nici oamenii nu le-au putut sta împotriva.

Energia lor stă la temeiul de rodire al veacului; drum către marea împărăție.

O imitare a lor, atunci când nu se aduce și substanța și intuiția oamenilor născuți iar nu făcuți, e însă zadarnică, primejdioasă.

Transilvania vorbește sau tace!

Mediocritățile, oportuniștii, fie ei cât de bine intenționați, cât de sinceri, nu se pot substitui marilor inspirați. Strădania lor se pierde în noroi, în neputință, încordările li se adună alături de istorie. Inutilități menite pârjolului și uitării.

Creația, întocmai ca și revoluția adâncă, nu poate aparține nici intrigii și nici vanității. Ea nu aparține decât Adevărului. Iar Adevărul istoriei transilvane este acesta: *țineți cu poporul*. Cu drumul lui, adică, găsiți-vă izvorul acțiunii în instinctul lui de conservare, în setea sa de lumină și de dreptate, în posibilitățile sale de afirmare spirituală.

Aceasta e calea pe care au mers întotdeauna aleșii Transilvaniei!

Poeții ca și cărturarii, luptătorii politici întocmai ca și purtătorii de sabie, memorandiștii nu în alt chip decât revoluționarii. Formula, în sensul ei polemic, aparține lui Bărnațiu, dar ea, cu mult mai înainte, constituise crezul invincibil al unui Sava Brancovici, al lui Inocențiu cel prigonit apoi, culminând în sacrificiul lui Horea. Coșbuc a făcut din ea un program poetic:

*Sunt suflet din sufletul neamului meu
Și-i cânt bucuria și-amarul.*

Goga, o condiție între Poet și Divinitate:

*Nu rostul meu, de-a pururi pradă
Ursitei maștere și rele
Ci jalea unei lumi, Părinte
Să plângă-n versurile mele.
Dă-mi tot amarul, toată truda
Atâtor doruri fără leacuri,
Dă-mi vișorul în care urlă
Și gem robiile de veacuri.*

De la *Noul Testament* al lui Simion Ștefan (1648) și până la „Avram Iancu” sau la „Spațiul mioritic” al lui Lucian Blaga, scriitorul care, în poezie ca și în filosofie, a ridicat spiritualitatea românească în slava cea mai cutezătoare, literatura și arta transilvană au reprezentat neconținut o atitudine, o linie epică dintre cele mai categorice.

Naționalul a preocupat tot atât de sincer, tot așa de profund ca și socialul.

Vertical sau orizontal, viața a fost privită cu aceiași ochi, prin prisma aceleiași dialectici.

Generații după generații au crezut asemenea. Recitați pe Slavici și pe Goga, citiți paginile lui Pavel Dan sau ale lui Giurgiuca.

Fiorul acelorași viziuni îți pătrunde sufletul. Militantismul a fost și a rămas un filon neistovit. Alimentat încontinuu de contingentele istoriei, culminând

nașteptat în 1940, militantismul literar al Transilvaniei e o realitate organică a sufletului ardelenesc.

Iată titlurile ultimelor volume de poezii apărute din pana stihuitoarelor Transilvaniei: *Cântece pentru un colț de țară* (Petre Pop), *Țara de peste pădure* (George Sfarlea), *Întoarcerea lângă pământ* (Lucian Valea), *Flautul lui Iancu* (N. Rusu), *Întoarcere* (Ion Th. Ilea), *Plaiuri* (Petre Pascu), *Spre biruință* (Iustin Ilieșiu), *Dincolo de pădure* (Emil Giurgiuca), *Cetini mohorâte*, (Petre Bucșa), *Orașul pierdut* (Mihai Beniuc), *Rugăciuni pentru Transilvania* (V. Copilu Cheatră). Nivelurile artistice sunt desigur inegale, imens distanțate unele de altele, fără însă ca prin aceasta eficacitatea și semnificația lor să fie mai puțin înalte.

Pe aceeași linie de credință s-a relevat și producția plastică a tinerei generații de artiști transilvani, sculpturile unui Ion Vlasiu (*Horea, Avram Iancu, Petru Maior, Octavian Goga*), pânzele lui Nicolae Brana sau ale lui Traian Bîlțiu-Dăncuș, nefiind altceva decât manifestarea aceleiași erupții etnice care nu se îngăduie nici disprețuită, nici încătușată.

Istoria le-a justificat în mod categoric luciditatea orientării.

În artă întocmai ca și în politică.

Nici astăzi, cu toate că ni se flutură prin fața ochilor alte lozinci și alte niveluri, noi nu credem în oportunitatea unor indicații și direcții noi.

Spre acestea ne vom îndrepta abia în momentul când ochii noștri nu vor mai cunoaște decât lacrimile de bucurie.

Istoria și spiritualitatea Transilvaniei își mențin neatinse toate vechile semnificații: a eticii, a panromânismului, a integrării în occidentalism.

Transilvania nu cunoaște abdicări, cum curcubeul nu cunoaște zigzaguri.

Pământul ne cheamă și astăzi.

Pământul nostru!

mai 1943

Episcopul Ion Inochentie Micu

O nouă comemorare transilvană îndeamnă sufletul românesc la reculegere și priveghere.

Într-adevăr, la puține zile după comemorările lui Octavian Goga și a lui George Coșbuc, comemorări care fiecare au însemnat înălțătoare popasuri în umbra acestor incontestabile glorii românești, iată, Blajul, mica noastră Romă, ne cheamă la o nouă confruntare cu istoria și cu sufletul neamului, la o nouă întâlnire cu zbulciumul și umbrele strămoșilor.

Și nu e o întâlnire ușoară. Confruntarea e aspră, cutremurătoare, cu înalt fior în ea, cu perspective de tumultuoase emoții. Două veacuri și jumătate de chinuită istorie românească vor defila prin fața uimitelor noastre inimi, o cumplită sforțare a eliberării din întuneric ne solicită atenția și entuziasmul.

În zarea minții se ivesc catedrale, șirag întreg de cucernici păstori de norod, pisari și grămățici, scriitori de istorie, dascăli și edificii școlare, luptători fără stavilă. Câmpia apoi, Câmpia Libertății românești.

Blajul comemorează două sute cinzeci de ani de la nașterea episcopului Ion Inochentie Micu...

În trecutul nostru înviforat sunt puține figuri care ar putea sta alături de neînduplecata voință creatoare a fiului de țăran din Sadu, și aproape nici una care să-l întrecă într-o mai amară suferință.

Episcopul de la Sadu a dat neamului nostru un oraș, Blajul, i a dat un catehism politic, i-a dat un model de viață publică și i-a deschis calea unor nebănuite lumini și neașteptate consacări.

El e un ctitor tot atât de răzbătător și tot atât de vrednic întocmai ca și bătrânii ctitori ai țărilor noastre dintâi.

Inocențiu Micu-Klein

Blajul, creația lui, a fost o adevărată țară a luminii românești, a unor învățături de nebiruit naționalism, o țară, mai mult, o adevărată împărăție a renașterii obiditului nostru suflet.

Cu fapta lui Ion Inochentie Micu, neamul românesc săvârșește un salt imens în istorie, sfărâmă piatra ce ne copleșea ființa noastră sufletească.

„*Fu cel dintâiu român – scrie Al. Papiu Ilarian – care avu curajul a facere pași pentru edificarea casei politice a națiunii române.*”

Curajul acesta, lupta adică pentru a obține pe seama națiunii noastre aceleași drepturi pe care le aveau Ungurii, Secuții și Sașii, a trebuit să-l plătească însă prin părăsirea Episcopiei și printr-un exil de douăzeci și patru de ani.

Niciodată sămânța cea bună nu pierde însă înainte de a fi rodit, nicio lumină adevărată nu se pierde în neputința întunericului!

Ceea ce nu izbutise Ion Inochentie Micu la 1732, arătând însă clar și energic calea istoriei, va săvârși peste treisprezece decenii o altă figură bisericească, Andrei Șaguna, având alături de sine alte împrejurări și întreg neamul românesc din Transilvania, iar școlile închipuite de dânsul au primit – chiar în decursul vieții sale – vigoarea și semnificația pe care le-a imprimat-o Petru Pavel Aron.

S-a ridicat ca un vifor, a căzut ca o stea.

Viforul a împins însă cu îndârjire apele potrivnice ale istoriei, le-a dat un alt curs și a turnat în ele harul limpezirii.

După apariția lui Ion Inochentie Micu începe să se vadă mai clar în viața publică a Transilvaniei, Horea va avea o legitimare istorică, Bărnăuțiu un precursor, Blajul primește o tradiție luptătoare, îndărătnică, pe ale cărei urme se vor avânta mai târziu, după Bărnăuțiu, și un Ioan Rațiu sau Iuliu Maniu.

Tradiția aceasta a consacrat un stil politic specific Transilvaniei, a impus o conduită de mare dârzenie și de nebiruit caracter.

Să-l considerăm, deci, pe episcopul Micu educator politic al neamului, făuritor de blazoane morale.

E adevărat, a căzut ca o stea. Lumina stelei a rămas însă să dăinuie și după ce pulbera osemintelor sale s-a risipit în pământul sfințit de pașii Sfântului Apostol Petru.

La douăsutecinzeci de ani de la moartea lui, comemorați cu o întârziere de douăsprezece luni, neamul românesc îngenunchează în fața umbrei de la Blaj, și culege din dârzenia episcopului mucenic elanuri noi pentru lupta sufletului său.

Pentru lupta românească de totdeauna!

mai 1943

La douăsprezece decenii de la stingerea lui Gheorghe Lazăr

Astăzi, 17 septembrie și nu ieri în 16, cum s-au grăbit a anunța unele ziare, se împlinesc douăsprezece decenii de la stingerea pământească a lui Gheorghe Lazăr.

Marii ardeleni s-au bucurat în acest an de o specială atenție din partea lumii românești. Inocențiu Micu-Klein, Simion Bărnuțiu, Andrei Șaguna, Octavian Goga, George Coșbuc, Ștefan Octavian Iosif, Ilarie Chendi, au fost comemorați cu înaltă pietate și îndemnurile lor înfățișate pilduitor vieții de sub ochii noștri.

Două aspecte au fost subliniate îndeosebi: energia și credința lor în viitorul neamului. Însușiri care – astăzi, mai mult ca oricând – se cer mobilizate în slujba nebiruitelor aspirații naționale.

Gheorghe Lazăr, dascălul de la Avrig, unul din spiritele cele mai liberale ale vremii lui Francisc II, le-a avut pe amândouă.

Cunoștea temeinic istoria neamului și se cutremurase în fața prezentului: „Când s-ar ridica duhul din țărâna strămoșilor – se întreba el – și ar privi peste strănepoții marelui Cesar, slăvitului Aureliu și înaltului Traian, oare în ziua de astăzi mai cunoaște i ar?... Negreșit i-ar căuta în palaturile cele mari, împărătești, și i-ar afla în vizuinele și bordeiele cele proaste și încenușate; i-ar căuta în scaunul stăpânirii și i-ar afla amărâți sub jugul robiei; i-ar căuta proslăviți și luminați și cum i-ar afla? Rupti, goi, amărâți și asemenați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia orbirei.”

Ridicarea neamului, însemna deci supremul ideal.

A încercat-o mai întâi pe calea bisericii, năzuind să ajungă episcop ortodox al Românilor ciscapartini, și apoi, nereușind, pe calea școlii.

El a deschis, către Muntenia și Moldova, lungul șir de dascăli ardeleni, care, aveau să dea românismului acea fierbinte epocă de redeșteptare națională.

În istoria învățământului românesc el este litera dintâi. „Cu rușine vine unui popor și neam – scria Lazăr în 1818 – ce este așa vechi, așa vestit, proslăvit și înzestrat cu toate rodirile pământului, precum și cu toate darurile duhovnicești, cu un cuvânt neam împărătesc... să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie cu știință chiar în limba maicii sale, ci să se lase mai slab, mai scăzut și mai batjocorit decât toate celelalte limbi și popoare ale feței pământului...”

Și a luat apoi ființă școala de la Sfântul Sava. Spiritul grecesc primi o lovitură de moarte. Calea marilor victorii românești se deschise. Tudor Vladimirescu mai întâi, cu armele, și apoi generația lui Heliade Rădulescu, în numele literaturii și al ideilor politice, avea să dea semnalul veacului celui mare al Românilor. Cârlova, Alexandrescu, Bolintineanu își deschid în urma lui Gheorghe Lazăr răsunătoarea cântare.

Lupta înverșunatului dascăl n-a fost ușoară și nici criticile și decepțiile n-au întârziat a-l cerceta.

„Am hotărât – mărturisește Lazăr – a veni într-acest ales și de Dumnezeu binecuvântat pământ românesc, ca să seamăn grâul cel curat și fără neghină; apoi deși am aflat într-acest pământ o mulțime de mărăcini totuși nu mi-a trebuit prea multă osteneală de a-i putea curăți, căci toți patrioții cei adevărați dându-mi ajutoriu, am putut foarte lesne semăna grăunțele cele adevărate; fără tocmai când dintru semănat grăunțe nenumărate mii de flori străluceau pe holdele române, iată atunci și mulțime de lăcuste au venit, căutând ca semănăturile încă până a nu aduce doritele fructe, să le strice.”

Lăcustele n-au putut aduce însă decât înveninarea omului, dezamăgirea unei inimi de erou, dar nu și întunecarea școlii și a spiritului său.

Biruința lui Lazăr era din acelea care nu se mai puteau întoarce. În bezna vremii se aprinsese o stea și lumina ei nu putea sfârși decât prin cucerirea întregului orizont.

Gheorghe Lazăr e început de lume, sabie a luminii și a românismului.

E adevărat, întocmai ca și Simion Bărnuțiu Iașii, Lazăr părăsea Bucureștiul, bolnav și îndurerat. În paharul idealismului său se turnaseră câteva picături de otravă. O soartă care urmărește întotdeauna pe cei aleși. Niciun deschizător de drumuri nu și-a odihnit până la urmă capul pe lauri. Nedreptatea a fost mereu partea celor dreți, ingratitudea pâine pentru cei devotați, ura drept recompensă pentru sfărâmarea întunericului.

S-a întors în 1823 acasă la Avrig și a murit în patul unui frate al său.

Aur de la București n-a adus.

Istoria i-a dăruit însă tot ceea ce viața îi refuzase. Recunoștință în primul rând.

La cele douăsprezece decenii de la moartea sa, ea se ivește încă o dată la căpătâiul amintirii sale.

septembrie 1943

Un triptic: Bărnăuțiu, Avram Iancu, Andrei Șaguna

Trei au fost personalitățile și trei virtuțile care au concretizat în acțiunea lor duhul revoluției ardelenice din 1848: Simion Bărnăuțiu, Avram Iancu, Andrei Șaguna; dialectica despăcătorului de istorie, curajul conducătorului de gloate, comprehensiunea diplomatică; mai scurt: ideea, eroismul, iscusința.

Aceasta au fost și aceasta au dat fiecare din cei trei exponenți ai avântului nostru din pragul jumătății a doua a secolului al XIX-lea.

Fiecare și-a avut în rostogolirea revoluției rolul și momentul său unic, ceasul său deosebit, contribuția fiecăruia concretizându-se succesiv în tot atâtea trepte de urcuș românesc.

Mai întâi Bărnăuțiu. Coborât din mediul de aspră și rezistentă viață românească al Sălajului, apărându-și și călindu-și sufletul în școlile ungurești de la Șimleu și Carei, de timpuriu cunoscând deci temeierile celor două energii naționale care se înfruntă de peste un mileniu, format apoi în școala naționalistă și dârză a Blajului, el a adus revoluției, raportate la propria sa ființă, constatările categorice ale experiențelor și concluziilor istorice, dialectica neînduplecată a idealismului național, logica de oțel a purității biologice și spirituale, catehismul dinamismului secular, atitudinea intransigentă a conștiinței românești. Bărnăuțiu i-a dat principiile și lozincile, și tot el i-a formulat și revendicările politice și naționale.

Ca și Bălcescu, Bărnăuțiu pune accentul principal pe ideea de naționalitate. Ea este cea care-i desface aripile cugetării în nemuritorul său discurs de la 2/14 mai:

„Așa este, fără naționalitate nu e libertate, nici lumină, nici aeri, ci numai lanțuri grele, întunec și amorțire. Ce este apa pentru pești, cerul pentru sburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor sau vorba pentru cugetare, aceea este naționalitatea pentru oricare popor. Naționalitatea este libertatea noastră cea din urmă și limanul mântuirii noastre viitoare. De șaptesprezece secole se luptă geniul roman din depărtata Dacie cu toate turmele barbarilor și cu ancora aceasta a ținut nava plutirii românești împotriva tuturor valurilor, de nu s-a cufundat în abisul pieirii.”

Aceasta a fost ideologia revoluției ardelenice de la 1848, acestea idealurile.

Cu cât ele ne-au fost negate cu mai multă ură și îndârjire, cu atât au crescut mai înalte și mai fierbinți în sufletul nostru.

Ele rezumă caracterul secular al luptelor Românilor ardeleni.

Formularea lor politică a făcut-o Bărnăuțiu. Propria lui viață a fost un monument de demnitate și de intransigență personală.

A fost în totul o figură a magnificului Senat roman.

Linia lui – cea dreaptă!

Avram Iancu văzuse lumina zilei într-un cuib de vulturi.

Le-a urmărit deci de timpuriu zborurile triumfale spre cerul înalt. În munții săi ecourile răscoalei lui Horea răsunau în fiecare paltin. Din fragedă pruncie le asculta și înțelesul lor îl durea adânc. Roata de la Alba Iulia nu dezarmase sufletește pe aprigii Moți. În fruntea lor coborâse Iancu la marea adunare de pe Câmpia Libertății. Ascultase împreună cu ei cuvintele de foc ale lui Bărnăuțiu. Tuturor le tresărise inima la auzul mântuitoarei vestiri.

Revoluția și-a avut astfel în Iancu acel iureș al eroismului românesc, forța dinamică ce va răsună peste veacuri, cadența metalică a voinței și a curajului. El i-a dat amploarea războinică, bărbăția vijelioasă, sensul eroic.

Bărnăuțiu fusese un dătător de legi, Iancu un cutezător, unul care n-a șovăit să ceară poporului său sacrificiul suprem: sângele.

Principiilor, Iancu le-a adus arme, feciori gata să moară pentru ele; valoarea lor a cumpănit-o cu sânge.

Bărnăuțiu – tablă de legi; Iancu – sabie răzbunătoare.

Linia lui – cea de foc!

Nici dialectica însă, nici eroismul n-au fost suficiente pentru a croi neamului românesc din Ardeal soarta atât de mult așteptată.

Pentru Budapesta, dialectica lui Bărnăuțiu era o provocare, o negație a înseși idealurilor politice maghiare; eroismul lui Iancu, pentru Viena, odată revoluția lichidată, devenise o amintire inutilă, incomodă, ceva de care nu mai trebuia să se vorbească.

Acum intră în scenă al treilea factor: iscusința, comprehensiunea diplomatică.

Aceasta venea cu Andrei Șaguna. De altfel de acum înainte, atât Bărnăuțiu, cât și Iancu, după ce dăduseră revoluției tot ce îi puteau da, părăsesc arena politică, primul pentru a se închina studiului și scrisului, iar al doilea pentru a se pierde în ceața decepțiilor.

Șaguna cobora din ramura macedoneană a neamului nostru. Vârfurile Pindului ascultă de veacuri sirenele Mării Mediterane. Oamenii acestor meleaguri poartă în inimile lor și dârzenia piscurilor de munte și iscusita șerpire a valurilor de apă.

Intrând în arena politică a Ardealului și participând intens la desfășurarea evenimentelor, Șaguna a putut astfel să se încredințeze grabnic că nici tablele legii și nici ascuțișul săbiilor nu pot schimba ele singure soarta Ardealului.

Păstrând toate temeurile ideologice și toate cuceririle morale făcute de acestea, el și-a sprijinit însă acțiunea sa politică pe o fină și atentă comprehensiune diplomatică, supunându-se jocului adaptabilității, dar urmărind cu energie marile țeluri ale românismului. Asigurându-și încrederea Curții din Viena, și odată cu ea, a tuturor sferelor guvernamentale, Șaguna a știut transforma acest capital politic într-o sumă de legi și instituții care au îngăduit neamului românesc să facă un uriaș salt pe calea fortificării sale naționale.

Am avut astfel legea pentru egala îndreptărire a naționalităților, ștergerea iobăgiei, patenta imperială de împrumut, reînființarea Mitropoliilor românești, Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român, Statutul organic și toate celelalte fericite începuturi de emancipare românească.

Drumul lor 1-a deschis iscusința lui Șaguna.

Linia lui – cea înaltă!

Toate aceste trei personalități aparțin astăzi istoriei. Virtuțile lor sunt necesare însă în mod permanent politicii naționale. Prin înfrunțarea lor în sufletele marilor conducători am avut izbânzile din 1848, 1877 și 1918.

Lipsa lor ne-a dus la dezastrul din 1940. Prin ele însă ne vom mântui iarăși!

mai 1941

Dr. Ioan Rațiu

Contactul cu trecutul constituie una din trăsăturile caracteristice ale intelectualității transilvane. Fără a fi refractari progresului, în niciunul din compartimentele vieții publice, cum atât de imprudent au încercat recent să susțină unele condeie de la Sibiu⁸, intelectualii acestei provincii țin totuși să rămână în legătură cu ideile, cu acțiunile și cu oamenii istoriei. Vremurile defuncte poartă în umbra lor atâtea învățăminte care mai pot fi de folos, atâtea pilde ce se pretind repetate, și mai ales atâtea inimi cutezătoare, încât, în mod firesc, toți cei dornici de înalte împliniri, aleargă spre trecut cu un sentiment de nezugduită încredere, de neînvingut entuziasm. Alergarea acesta nu înseamnă totuși renunțare la luminile ce vrea să le aducă viitorul, și nici, mai ales teamă de a gândi la zilele de mâine. E numai o împrăștiare de elanuri sufletești, o remobilizare a credințelor transilvane de totdeauna.

Rădăcini puternice au aceste credințe și nu le lipsesc nici pilonii de susținere. Ele n-au ajuns însă la o categorică împlinire istorică. Temeliei și zidurilor le lipsește cupola ocrotitoare. Spre ea se tinde și astăzi cu aceeași ardoare ca și ieri, ca și pe vremea unui Inocențiu Micu sau a unui Simion Bărnuțiu. Cum ar putea deci zidarii ceasului de acum să nu țină seamă de îndreptările meșterilor celor de demult? Nu se continuă aceeași operă? Nu e vorba de încheierea aceleiași clădiri? Ziua de azi se sprijină pe cea de ieri și amândouă nu stau decât în slujba celei ce urmează.

Intelectualii Transilvaniei nu cunosc o altă lege decât aceasta. Legea unei organice dezvoltări naționale. Așa se explică acele nesfârșite evocări ale trecutului,

---

⁸ E vorba de manifestul „Cercului literar” de la Sibiu prin care critica înclinarea spre istorism a unor publiciști ardeleni.

acele neconținute investigații pe drumurile prafului, șiragul de legende și aureole care împodobesc atâtea din frunțile moarte.

Aceasta este și originea recenteii propuneri făcute în *Gazeta de la Turda* de d-l profesor Valeriu Moldovan. E vorba de starea în care se găsește casa din orașul Turda în care a locuit aprigul luptător Dr. Ioan Rațiu. Timp de o jumătate de veac, Rațiu a fost unul din cei mai înalți luptători ai Transilvaniei. Un timp, și nu scurt, a fost chiar cel cu mai mult relief. Al doilea mare fapt al istoriei transilvane din veacul al XIX-lea, *Memorandul*, e opera dânsului. Avram Iancu, Șaguna, Gheorghe Barițiu, Visarion Roman, Vasile Lucaci, Gheorghe Pop de Băsești au fost rând pe rând tovarășii săi de luptă. De la 1848 până la 1902, Ion Rațiu a întâmpinat toate furtunile care au trecut peste creștetul Transilvaniei. A fost o mare flacără a mândriei și demnității românești din această parte a lumii. Intransigența i-a fost principala însușire. Judecătorilor săi din 1894 le-a mărturisit-o în mod categoric: *Drepturile unui neam nu se discută, ci se afirmă!* Și Rațiu le-a afirmat! Nu atât printr-un condei, pe care nu l-a avut, și care n-a putut deci să înfioare ca al unui Octavian Goga, și nici printr-o elocință care să-l depășească pe Simion Bărnuțiu. Armele lui Rațiu au fost din acelea care se transmit mai greu dar a căror vigoare se deslușește cu atât mai aspru în zilele când trăiește un asemenea luptător: Intransigență morală, caracter implacabil, credință neșovăitoare.

Românismul neînduplecat al lui Ion Rațiu s-a sprijinit adânc pe aceste calități.

Casa de la Turda a acestui luptător se găsește astăzi în mâini străine de neamul nostru. Adresându-se concetățenilor săi, d. prof. Moldovan exclamă:

Ce minuni s-ar putea face aici, în acest oraș de frontieră, dacă, de pe azi pe mâine, s-ar putea înscrie între membrii pe viață ai „Astrei” toate preturile, notariatele și primăriile, toate parochiile și școlile, toți intelectualii, comercianții și meseriașii români.

Numai din taxele de 500 lei s-ar încasa pe ușor o sumă de 5 milioane lei!

Ce am face cu acești bani?

Vă voi spune imediat:

Am spăla imediat o rușine de pe obrazul nației, care constă în faptul că și azi, la un sfert de veac după unire, casa marelui luptător și caracter Dr. Ioan Rațiu se mai află în mâini străine. Cumpărând această casă, care a fost bombardată cu pietre acum 51 de ani, am putea-o transforma într-un muzeu local, în muzeul Dr. Ioan Rațiu.

În acest muzeu am depozita toate relicvele și trofeele, întreaga corespondență aflătoare în posesiunea descendenților lui Dr. Ioan Rațiu. Îndeosebi, s-ar putea păstra aici voluminoasele dosare ale „Procesului Memorandului” pe care distinsul președinte al Curții de Apel Cluj – Sibiu va fi avut grija să le treacă dincoace, în Ardealul liber”.

O astfel de chemare nu poate rămâne fără răspuns. Ea nu e numai a celui care a așternut-o pe hârtie, ci însăși a amintirii lui Ion Rațiu. Lupta pentru dezrobirea casei sale trebuie să înceapă deci imediat.

E o poruncă aceasta care nu poate să rămână neascultată!

La Turda am îngenuncheat și vom mai îngenunchea.
Alături de osemintele lui Mihai Viteazul, pilda lui Ioan Rațiu e cea care ne
supune neastâmpărului fără oprire.
Aripile gândului copleșesc Feleacul.
Liberarea casei lui Rațiu ar fi întâiul luceafăr al dimineții celei limpezi.

mai 1943

Vasile Lucaci la Alba Iulia

E vorba de monumentul viteazului luptător, evacuat în septembrie 1940 de la Satu Mare, și care, în curând, va fi reînălțat la Alba Iulia.

Străjer în Nord, vreme de aproape o jumătate de veac, mai întâi cu vorba-i fulgerătoare și cu fapta-i de erou și mucenic, cu amintirea apoi, după ce trupul a încetat de a mai exista, și cu liniile bronzului falnic ce îl înfățișau în chip atât de cutremurător, Vasile Lucaci, Leul de la Sisești, va deveni astfel, la Alba Iulia, un simbol.

Al nouăsprezecelea secol transilvan a avut doi mari oratori: Simion Bărnuțiu și Vasile Lucaci. Elocvența celui dintâi ne-a dat discursul de la 2/14 mai 1848, în urma lui Lucaci au rămas cuvintele de foc rostite la 1894 în zguduitoră dramă a Memorandului.

Erau amândoi din Nord, deopotrivă de intransigenți, deopotrivă de credincioși virtuților neamului. Vizionar și înainte mergător Bărnuțiu, biruitor în 1918 Vasile Lucaci, viața lor întruchipează marea pildă a dăruirii pentru triumful românismului.

Zadarnic am încerca totuși să îngenunchem astăzi la mormintele lor. La Bocșa Română și la Siseștii lui Lucaci veghează flamuri străine. (Sunt ale honvezilor).

Să trecem, deci, repede peste astfel de amintiri dureroase. Din umbra veacului țâșnește un cântec. E „Doina lui Lucaci”. Cine nu-i cunoaște versul de flacăra, certitudinea fără ispită de îndoială:

*Cântă-o mierlă prin păduri,
Robu-i Lucaci la Unguri
Pentru sfânta libertate,
De care noi n-avem parte!*

*Nu fii mierlă supărată,
Nu-i robia ne-ncetată,
Vine o dalbă primăvară
Fi-va Lucaci liber iară!*

Cântarea aceasta, operă însuflețită a unui fierbinte învățător, Gheorghe Bocu din Hălmagiu, pornise cândva de la suferințele trupului înlănțuit. Despicasă catapeteasma unei neîndurate închisori.

Am putea crede că așezarea statuii sale la Alba Iulia ne-ar putea inspira alte credințe, alte certitudini?

Umbrelor de la Alba Iulia – Mihai, Horea, Ferdinand – li se adaugă un nou tovarăș.

Unul tot atât de aprig, tot atât de măreț!

Din Cetatea Unirii, privind spre Sisești, Vasile Lucaci se va înălța astfel într-o actualitate fierbinte, sfâșiată și dominată de vechiul său neastâmpăr, cutremurată de eroica sa încordare. Mult a însemnat Lucaci ieri, în procesul din 1894 i s-a dat cea mai lungă dintre pedepse, și nici astăzi nu însemnează mai puțin. Pentru duhul său nu există criptă, nu se află oprire în pustiu. Lucaci merge alături de zbuciumul istoriei până la împlinirea din urmă.

„Acolo unde sunt eu, bate și inima Ardealului”, afirmase Vasile Lucaci într-un moment de înfruntare neașteptată. Răspunsul, și astăzi, nu poate fi decât același: *acolo bate inima Transilvaniei, unde stăpânește mai viu amintirea „Leului de la Sisești”*. (La Satu Mare).

Statuia lui Vasile Lucaci de la Satu Mare

Se vorbea cândva de un vis neîmplinit, copil al suferinței.... Era aceasta o vorbă înflorită dintr-o pană de poet. S-a realizat în 1918. Astăzi vorbim de certitudini, de convingeri nestrămutate. Îngenuncherea la Sisești e una dintre acestea. De asemenea și strămutarea bronzului la locul său originar.

Oamenii înmormântați la Nord circulă printre noi: Octavian Goga, Simion Bărnuțiu, Gheorghe Pop de Băsești, Vasile Lucaci.

Cui nu-i scapără inima la o asemenea pomenire?

Noua statuie de la Alba Iulia va vorbi pentru toți cei rămași „acolo”.

Și vorba ei va fi înțeleasă!

mai 1943

Aurel Vlaicu

Nu, Aurel Vlaicu, întocmai ca și Avram Iancu, nu s-a putut coborî decât din floarea unei legende.

Țărână pământească, simplu duh omenesc, n-a putut sălășlui într-însul. Mai mult flacăra decât om, mai mult virtute înaltă decât umilită chibzuință de muritor sărman, Aurel Vlaicu a străbătut viața și a înfruntat moartea în numele unui singur ideal: *cucerirea cerului*.

A avut și el prieteni ca noi toți, a cules sărutări cu un candid nesațiu, n-a disprețuit nici florile și nici cupele de vin.

Inima nu și-a dăruit-o însă decât cerului albastru, uriașei întinderi de lumină și mister.

S-a voit asemenea stelelor și luceferilor, fiu năzdrăvan al soarelui nemuritor.

Într-o viață dinaintea cunoașterii noastre, Vlaicu n-a putut să fie decât înger. A cunoscut zâmbetul Domnului și dulceața Paradisului. A cules ghiocei și rodii de aur.

Voia însă mai mult, voia să treacă dincolo de zarea fără de hotare.

Marginile Paradisului nu i s-au deschis totuși.

Lumea nu se deschisese încă pentru zborurile căutării...

S-a răzvrătit atunci îngerul cel însetat de văzduhuri și îndată a căzut victimă blestemului necruțător. I s-a dat însă și un liman de credință, o flacăra i-a rămas neapusă în suflet:

— Te vei putea întoarce în cer, dar numai prin tine însuși!

Văzduhurile Domnului s-au închis apoi în urma celui blestemat...

Timp de mii de ani, Vlaicu a rătăcit astfel în chip de fiară, de floare, de fluture sau de copac.

În inimă continuau să-i răsune cereștile muzici...

*
* * *

Și s-a ridicat apoi de la Bințiți, dintr-un sat din marginea Orăștiei, în chip de neînduplecat flăcău. Purta în mâini neastâmpărul faptei celei mari. Și în ochi viziunea incoruptibilă a cerului din care fusese izgonit. Și-a încercat mai întâi puterea asupra hârtiei și a lemnului. A croit jucării, lucruri nevinovate, alcătuiți surprinzătoare. mai mult decât toate îl tulbura însă zborul păsărilor.. Ca niște săgeți negre se legănau blândele rândunele. Ciocârliile țâșneau entuziaste din verzile valuri de iarbă.. Urmărea zborul maiestuos al vulturilor, superbele lor rotiri în azur.

Așa s-a zămislit gândul urcării la cer, zborul iertării și al fericirii.

Puterea lui Vlaicu a început să lucreze apoi și asupra fierului, a aramei, a oțelului.

Ani întregi, chinul creației l-a frământat neconținut. L-a purtat cu sine peste tot. Prin Orăștie, la Sibiu, în Budapesta, la Pola, pretutindeni pe unde l-au târât pașii vieții.

Și gândul a început apoi să rodească. La Bințiți, în șura părinților săi, a crescut cea dintâi pasăre din mâinile iscusite ale lui Vlaicu.

Nu imita. Visa din sine. Fapta lui era creație. Gând și realizare proprie. Credință mai ales într-un destin de zburător. De cuceritor al cerului.

Stângaci mai întâi, din ce în ce mai sigur apoi, mai puternic, Vlaicu a început să stăpânească undele văzduhului.

Mirările au început să se ivească de pretutindeni. Laudele ca și cântirile. Cei dintâi s-au strâns în jurul lui tinerii. Printre ei se afla mai cu seamă un poet cu ochi albaștri. Iubea și acesta himerele ca și tânărul inventator.

Au trecut apoi Carpații atât Aurel Vlaicu, cât și Octavian Goga, pentru a bate la porțile Bucureștilor.

Flăcăul de la Bințiți avea imaginație, avea calcule, credință nezdruncinată, dar n-avea atelier și n-avea banii reclamați de construcția unui avion.

Un astfel de ajutor cerea din partea României.

Ziua băteau neistoviți la porțile ministerelor, la ușile generalilor: Goga cu vorba avântată, subțire, știind să rețină atenția, Vlaicu vorbind mai mult cu mâna, cu degetele arătătoare de calcule, cu planurile desenate pe albele hârtii.

Seara se aduna apoi în jurul lor întreagă boema ardeleană: Iosif, Chendi, Coșbuc, Ion Gorun; prieteni de-ai acestora, Vlahuță, Caragiale, Pătrășcanu, Gârleanu, visând cu toții nespusul paradis.

Și când mașina lui Vlaicu a început apoi să zboare, să înfrunte văzduhul, nimeni nu s-a bucurat mai aprins decât poezii, decât scriitorii.

Ei i-au purtat faima prin gazete, ei l-au trecut în cântec.

Iar Vlaicu a cunoscut apoi marile triumfuri de la Blaj și de la Aspern.

Tresăltau de mândrie toate inimile românești, tresăltau însă mai ales inimile transilvane. Nu ridicase Vlaicu în lumea întreagă mândria Transilvaniei?

Vlaicu nu aparținea însă pământului. El cobora din legendă și trebuia să se împlinească în ea.

Zborul cel din urmă trebuia să-l urce peste piscurile Carpaților...

Avionul despica vitejește valurile de aer. Când a ajuns însă în dreptul Câmpinei, alături de apa Prahovei, vechiul blestem s-a desfecat pe neașteptate, lui Vlaicu deschizându-i-se din nou treptele cerului.

Le-a urcat un timp cu pasărea cea măiastră, cu semnul vredniciei și credinței lui.

Sub lacătele cerului Vlaicu nu putea intra însă decât în chip de flacără. Și-a abandonat astfel atât mașina, cât și trupul, lepădându-le netrebnicului pământ, pentru a se înfățișa în fața celui Prea Înalt sub înfățișarea nestinsei frumuseți îngerești.

Nu, Aurel Vlaicu nu s-a prăbușit. S-a înălțat numai la cer pentru săvârșirea mândrei legende.

august 1943

Pe marginea unui necrolog

S-a stins zilele trecute, la Săliște lângă Sibiu, în vârstă de optzeci și șapte de ani, mama profesorului și academicianului Ion Lupaș.

La vârsta pe care o purta, moartea n-a mai fost o surpriză și nici alunecare în nefericire.

A avut un sfârșit patriarhal și creștinesc.

Necrologul publicat la moartea Marinei Dădârlat n. Popa Comanicu, constituie însă o adevărată pagină de istorie socială ardelenescă.

Un popas asupra alcătuirii și semnificației sale nu va putea fi, astfel, decât instructiv pentru toți cercetătorii vieții românești din Transilvania.

Răposata de la Săliște s-a născut țărăncă, în anii ce au urmat Revoluției de la 1848, și nici la închiderea ochilor nu avea un alt nivel social.

A trăit aproape nouăzeci de ani necunoscând altă lume decât cea a satului său. A mângâiat creșterea a opt copii și a plivit an după an holdele de buruieni. A cunoscut farmecul furcii de tors și poezia stativelor de țesut. O viață simplă, deci, robită copiilor și lucrului în casă și în câmp.

Necrologul acestei țărănci e semnat totuși de către un fost ministru, fiul său, d. prof. Ion Lupaș, membru al Academiei Române, de către cinci nepoți membri și ei ai corpului didactic universitar, de către câțiva ofițeri, în frunte cu însuși șeful

Marelui Stat Major, d. general Ilie Șteflea, și apoi, de către un lung șir de profesori, învățători, avocați, medici, funcționari, fabricanți, industriași, comercianți, croitori, franzelari, măcelari, fotografi și gospodari sătești, nurori și gineri cu toți nepoții și nepoatele, cuscri și cuscre.

În țesătura unei singure familii se întâlnesc, așadar toate nivelurile noastre sociale, plugarul alături de marele industriaș, negustorul alături de profesorul universitar, meseriașul față în față cu Șeful Marelui Stat Major.

Și între toți aceștia, o perfectă echivalență de sânge, o solidă înrudire sufletească, o incontestabilă coeziune morală și materială. Fire trainice care leagă în alcătuirea lor straturile de viață ale unei întregi structuri naționale.

La început, veacuri neîntrerupte, n-a fost decât țăranul, despicătorul de brazde și păzitorul de oi. Rar câte un preot care și el, prin îmbrăcăminte și stil de viață, nu era decât tot un țăran, un supus al aceluiași „domn”, baron sau conte.

Meseriași și industriași, avocați sau medici, până în veacul al nouăsprezecelea, când se deschid zidurile orașelor, Românii ardeleni n-au fost. N-au putut să fie! Cu foarte palide excepții, toate aceste locuri și niveluri sociale erau ocupate de către reprezentanții claselor și națiunilor privilegiate.

Cu atât mai puternică a fost însă irumperea, îndată după răsturnarea privilegiilor feudale, adică tocmai într-o vreme ca aceea când se naștea Marina Dădârlat, fiind suficiente câteva decenii pentru ca nepoții direcți ai iobagilor să ajungă la același nivel social cu nepoții privilegiaților de ieri.

În guverne, în parlamente, la Academie și la Universitate, în barouri și în colegii medicale, în învățământ și în administrație, pentru a nu mai vorbi de arte și literatură, descendenții iobagilor sunt astăzi stăpâni pretutindeni.

E aceasta dovada cea mai categorică a vitalității și a virtuților creatoare ale neamului nostru, a nedreptății în care secole întregi a fost ținut acest popor, a imenselor sale posibilități de afirmare și urcuș.

Marina Dădârlat a deschis ochii într-o lume de țărani. La botezul său, în afară de preot, n-a participat niciun alt cărturar. Țărani, numai țărani! Și iată, acum când această viață de țarancă se curmă, necrologul său adună zeci de semnături cărturărești.

Între anii 1856 și 1943, între leagăn și mormânt, se așează lumina izbăvitoare a unei întregi istorii.

Și sunt zeci și sute de familii ardelenesti în zbaterea cărora se poate descifra procesul aceluiași destin!

Necrologul Marinei Dădârlat nu înfățișează însă numai această splendidă semnificație istorică.

Politicul, sub raportul interdependenței claselor sociale, vorbește tot atât de elocvent. În cadrul aceleiași familii se pot urmări structurile și ritmurile tuturor claselor noastre sociale, punctul de plecare al tuturor aflându-se în rădăcina de la temelăa casei Marinei Dădârlat: *țăranul*.

Când se vorbește de antagonismul dintre clasele sociale, de toată împotrivirea pe care o pot ridica una împotriva alteia, să nu se uite, cel puțin în ceea ce privește Ardealul, că mai presus de clasa socială, și în afara controverselor sale, există familia și neamul Familia alcătuiește celula vitală a națiunii și ea se ridică în alcătuirea tuturor claselor sociale ale acesteia. Familia sănătoasă, activă, rodnică, constituie însuși elementul de rezistență al neamului. Adevărata tradiție a vieții sociale transilvane o reprezintă familia!

La 1848, când se ridică o vijelioasă generație politică, cea mai puternică din câte cunoscuse Transilvania până atunci, Simion Bărnuțiu nu putea să-i dea un sfat mai înalt decât acesta: *Țineți cu poporul ca să nu rătăciți*.

Cine era și cine a rămas în Transilvania poporul?

Înșiși bunicii, frații și părinții conducătorilor politici, ai fețelor bisericești, ai organizatorilor economici, ai scriitorilor de cărți, ai ziariștilor. Puteau cândva aceștia să se îndepărteze de inima celor din care au crescut? Puteau deveni împilatori și spoliatori? Sau măcar scriitorii puteau ignora viața familiei din care se ridicaseră?

Intelectualul transilvan, „domnul”, a mers întotdeauna mână în mână cu țăranul.

Împreună au făcut Revoluția de la 1848, împreună s-au dus în 1892 cu Memorandumul la Viena și tot împreună, la 1 Decembrie 1918, s-au ivit la Alba Iulia pentru a proclama Marea Unire.

Toate câte s-au făcut în Ardeal, prin popor s-au făcut și fără de dânsul nimic nu s-a făcut!

Necrologul de la Săliște înfățișează în mod nominal alcătuirea și ascensiunea unei familii. A unei familii biruitoare în cadrul evoluției poporului nostru.

Învățămintele lui trebuie reținute pentru întreg neamul.

octombrie 1943

II.
INIȚIATIVE, ACȚIUNI, ÎNFĂPTUIRI

Ardealul se regăsește

Ceea ce caracterizează istoria milenară a Ardealului în furtuna tuturor vicisitudinilor destinului este, în primul rând, neclintitul său optimism, neprihănită sa nădejde în triumful dreptății și al naționalismului.

An după an, veac după veac, numărând mai mult înfrângeri decât victorii, Ardealul și-a afirmat necontenit credința în forțele neînfrante și inepuizabile ale puternicului său duh național.

Un catehism național Ardealul l-a avut înaintea tuturor celorlalte provincii românești, în paragrafele lui implacabile crezând cu sfințenie toate milioanele de ardeleni începând de la acel nefericit Gelu și până la biruitorii din 1918.

Ardealul s-a afirmat, a rezistat, a luptat și a biruit numai prin credința lui.

Credința aceasta, credința în puterea sângelui și a dreptății, nu l-a părăsit niciodată, nu l-a făcut nici când să se îndoiască de steaua destinului său.

Ea nu-l părăsește nici astăzi. În adâncurile sufletului ardelenesc dospesc aceleași forțe ale optimismului, aceleași elanuri neînfrante, aceleași credințe nemuritoare.

Duhul lui Petru Maior, al lui Bărnuțiu și al lui Avram Iancu plutește ocrotitor asupra destinului ardelenesc.

Ardealul crede, crede în dreptatea imanentă a istoriei, crede în reînvierea sa! La adăpostul acestei credințe, sub scutul încrederii în destinul istoriei sale, Ardealul își regăsește vechiul suflet, vechiul său spirit constructiv.

Suportul cel mai rezistent al credinței este creația, fapta, zămislirea din efort, din încordare, din sacrificiu.

Ardealul se regăsește, deci, pe vechea sa linie creatoare, pe linia trasată de un Petru Pavel Aron, Gheorghe Lazăr, Andrei Șaguna, Visarion Roman, Partenie Cosma, pe linia tuturor marilor inițiatori și realizatori ardeleni. Credință, creație, mântuire! Iată tripticul sufletului ardelenesc de astăzi.

Avântul și optimismul acesta face ca la Sibiu scriitorii și publiciștii ardeleni să se adune sub cupola de gând a lui Octavian Goga reînviind vechiul *Luceafăr* al pătimirii noastre, *Luceafărul* visului neîmplinit. Noua revistă ardelenescă e menită să adune în jurul ei pe toți purtătorii de condei de peste munți, pentru ca astfel, toți împreună, să poată dezlănțui iarăși vechiul fluviu de simțire și de afirmare românească.

Și tot de la Sibiu aflăm că venerata noastră *Asociațiune pentru literatura română și cultura poporului român*, decana tuturor societăților culturale românești, se află și ea în plină pregătire de ofensivă culturală.

Cea dintâi ieșire în larg a *Asociațiunii*, în urma situației create la Viena, – după zguduitoarea sa adunare generală din luna noiembrie 1940 – va fi apariția în format și duh nou a revistei *Transilvania*.

Părăsind vechiul său caracter de simplu buletin cultural, *Transilvania* va deveni o dinamică și puternică revistă de luptă în paginile căreia problemele și revendicările Ardealului își vor găsi o dreaptă afirmare.

Pe linia acelorași preocupări notăm că de la 1 aprilie a.c. *Gazeta Transilvaniei* de la Brașov, bătrâna foaie a lui Gheorghe Barițiu, își va relua apariția zilnică contribuind, astfel, și mai vârtos la afirmarea ideii și a culturii naționale în Brașovul lui Coresi și al Mureșenilor. În legătură cu aceasta, menționăm frumosul rol cultural jucat la Arad de săptămânalul *Timpul Transilvaniei*, din paginile căruia răsar în fiecare săptămână marile figuri din trecutul Ardealului.

Pe linia vechiului spirit gazetăresc ardelean se manifestă la Sibiu neprihănită și intransigentă *România Nouă*, credincios ecou al sufletului ardelenesc de astăzi, incontestabil ziarul cel mai energic al Transilvaniei.

De altfel, *România Nouă* a dat cea dintâi semnalul acestei regăsiri. mai nou, pe drumul revendicărilor naționale, pășește și *Înălțarea*, și, în curând, sub direcția d-lui *Grigore Popa*, Sibiuul va avea un nou cotidian intitulat *Țara*.

N-am putea însă trece mai departe fără a nu aminti că pe harta publicațiilor ardelenesti figurează și Clujul, unde un grup de inimoși gazetari români, în frunte cu d. prof. E. Hațieganu, redactează cotidianul *Tribuna Ardealului*, pâine zilnică pentru intelectualii de pe meleagurile pierdute prin sentința de la Viena, iar I.P.S.S. Episcopul Colan continuă redactarea lunară a revistei *Viața Ilustrată*. Aceasta este, de altfel, singura revistă românească ce apare în Ungaria.

Mai nou, aflăm că sub egida *Tribunii Ardealului* a început să apară și o bibliotecă pentru popor, primul volum apărut fiind o colecție de cântece românești intitulată: *Pe Mureș și pe Câmpie*.

N-am putea uita apoi gazeta *Săptămâna* de la Bistrița, condusă și scrisă cu o remarcabilă însuflețire de către părintele Ion Costan, una din figurile cele mai energice ale Transilvaniei de Nord.

Ardealul își strânge rândurile și se pregătește însă nu numai în direcția revuistică și ziaristică, mai ușor de remarcat, ci și în direcția afirmării științifice, culturale și economice.

Viața universitară de la Sibiu, de la Timișoara (unde funcționează Facultatea de Științe) și de la Brașov, unde se află Academia Comercială, își urmează cursul normal. Cu toate marile neajunsuri și dificultăți ce au de întâmpinat, profesori și studenți ardeleni își continuă aceeași rodnică activitate științifică. Adaptându-se, cu greu desigur, noilor condiții de viață, institutele și laboratoarele universitare au rămas aceleași focare de știință și naționalism.

Notăm, astfel, cu satisfacție că la Sibiu a luat ființă, pe lângă Seminarul de istoria literaturii române moderne, un *Cerc de studii literare* a cărui inaugurare s-a

făcut la 16 februarie, iar studenții de la Facultatea de Litere, care luptă din greu cu organizarea noilor cămine și cantine, au întemeiat chiar și o revistă: *Curțile Dorului*.

La rândul său, și *Teatrul Național* din Cluj, stabilit actualmente la Timișoara, se găsește în plină activitate artistică, organizând spectacole în diferite orașe bănățene și ardelen.

Marile bănci românești, *Albina* și *Banca Românească*, în ordinea economică, au luat serioase măsuri de reorganizare a sucursalelor lor din Ardealul cedat, pentru ca astfel, încadrându-se în prevederile legilor maghiare, să-și poată continua activitatea economică în orașele și regiunile de reședință.

Iată dar, sumar și incomplet, numai câteva aspecte ale activității ce se desfășoară în Ardeal, aspecte care într-adevăr ne îngăduie să afirmăm că Ardealul se regăsește. Regăsire pe drumul credinței și al creației! Zdruncinat și îndurerat până în străfundurile ființei sale de catastrofa din septembrie 1940, Ardealul își adună din nou rândurile și adunarea lor înseamnă astăzi ceea ce a însemnat și ieri: nădejde, optimism, muncă.

Ardealul se regăsește – se regăsește pe drumul marilor cărturari și luptători de odinioară, pe drumul biruinței!

martie 1941

Monumentul lui Andrei Mureșanu

Iată o veche preocupare a opiniei publice transilvane!

Un deziderat al multor decenii, un deziderat fierbinte, dar care totuși n-a ajuns încă în faza mult așteptatei realizări.

Inițiativa a aparținut mai întâi „*Asociațiunii*” care, în adunarea sa generală din anul 1865, deci la abia doi ani după moartea poetului, lansase o listă de subscripție publică pentru adunarea sumelor necesare unei astfel de realizări. În fruntea ei, cu șapte florini, cel dintâi s-a înscris protopopul Mediașului, *Dionisie Chendi*, bunicul criticului de la a cărui moarte s-au împlinit, recent, treizeci de ani. Atmosfera era deosebit de priincioasă unei asemenea inițiative. Moartea poetului, în condiții atât de tragice, impresionase profund întreaga lume românească.

Mai stăruiau apoi încă atât de viu în mintea contemporanilor ecourile entuziastei sale sărbătoriri din 1862. Într-adevăr, în zilele de 28–30 iulie „*Asociațiunea*” ținându-și la Brașov cea de-a doua Adunare generală, a ținut să acorde poetului un premiu de 300 *florini*, profitând de această împrejurare pentru a sărbători întreaga activitate literară a lui Andrei Mureșanu.

Cuvântul de omagiu a fost rostit de către însuși Andrei Șaguna. „*Mie mi se pare puțin această sumă – a ținut să precizeze marele mitropolit – pentru celebrul nostru poet; însă premiarea s-a făcut în privire cu starea pecuniară a „Asociațiunii”.* Dar la acest premiu material se adaugă altul foarte mare, premiul moral, și cred că exprim sentimentele și convingerea adunării poftind d-lui Andrei Mureșanu de a avea tăria trupească ca Vârful Surului și Măgura Codlei.”

În anul următor, cu prilejul Adunării generale de la Blaj, secretarul literar al „Asociațiunii”, Ioan V. Rusu, revenind asupra acestei premieri, adăuga următoarele: „Adunarea generală din anul trecut, drept document, că știe a prețui și stima talentele dezvoltate pe câmpul literaturii și al artei, votă două premii naționale, anume: unul pentru d. Andrei Mureșanu, pentru că acest bărbat prin poeziile sale adause una floare nouă la cununa neveștejită a meritelor sale publice: iar alt premiu pentru d-ra Circa, pentru că aceasta nu numai că dete documente despre un progres frumos în arta muzicei, ci tot deodată prin concertul său de vioară din 29 iulie a. tr. (1862) aduse o sumă considerabilă la fondul junei noastre „Asociațiuni”.

Admirația contemporanilor, cântători frenetici cu toții ai cutremurătorului său marș, a ținut astfel să se manifeste și în forme de asemenea cuprins.

Monumentul nu i s-a putut ridica totuși, tocmai așa cum nu s-a putut înălța nici cel închipuit în amintirea lui Avram Iancu.

Autoritățile maghiare vegheau!

În România Mare am intrat astfel cu o inițiativă rămasă pe drum.

Neînfrântă, dar și neuitată!

Când apele entuziasmului din 1918 au început a se domoli, o seamă de cărturari au relevat vechea inițiativă și, în cuprinsuri extrem de modeste, au izbutit să o realizeze prin ridicarea monumentului de la Bistrița.

Nu acesta era însă monumentul visat pe seama lui Andrei Mureșanu!

Autorul aceluia profetic „*Deșteaptă-te române*”, devenit porunca numărul unu din decalogul redeșteptării noastre naționale, merită un monument al cărui bronz să vorbească tot atât de zguduitor ca și versurile sale de la 1848.

Un astfel de bronz, înalt într-adevăr cât Măgura Codlei, trăiește în mintea brașovenilor – cei mai legați, dintre toți Români, de amintirea marelui bard național.

De altfel, de la o vreme încoace, amintirea sa a devenit direct fascinantă, neexistând adunare sau festivitate națională la Brașov în numele căreia să nu se așeze la cimitirul din Groaveri obișnuita coroană de flori.

Mii de frunți s-au închinat în ultimii ani în fața mormântului lui Andrei Mureșanu.

Brașovenii doresc însă, pentru eternizarea numelui său, să-i ridice un monument de mari proporții. Pentru acest monument, gândit a fi dăltuit de mâna puternică a lui *Mestrovici*, într-un plan mai vechi era nevoie de optsprezece milioane lei.

Vechea inițiativă, prin prezența la Brașov a d-lui prof. *Victor Jinga*, rectorul Academiei Comerciale, una din energiile cele mai robuste ale Transilvaniei, a primit un nou impuls, un avânt proaspăt.

După cele aflate acum câteva zile, se pare că momentul realizării nu ar fi prea îndepărtat.

O problemă se ridică însă. Unde va fi ridicat monumentul lui Andrei Mureșanu? Într-o piață oarecare, în bătaia prafului și a necurăteniei orașului? La un capăt de stradă? Într-un parc? Nu cunoaștem amănunțele. Ne îngăduim însă a crede, că locul lui Andrei Mureșanu nu poate fi decât exclusiv pe creștetul Tâmppei; acolo unde, până la 1918 se sumețea statuia barbarului Arpad.

Sus, pe Tâmpa, acolo e locul lui Andrei Mureșanu!

Acolo și nu în altă parte!

august 1943

Căminul cultural „Avram Iancu”

E vorba de Căminul Refugiaților Ardeleni stabiliți în București, O inițiativă dintre cele mai fericite, a d-lui *Iustin Handrea*, un tânăr de o excepțională energie și putere de muncă, având sprijinul necondiționat al unui alt om de înaltă inimă, d. lt. col. Ioan Roșu, în loc să-i lase părăsiți în freamătul turbure al unei vieți necontrolate, plină de atâtea ispite și căderi, i-a adunat într-un strâns mănunchi, dându-le o surprinzătoare și puternică organizare culturală.

În fiecare duminică sute de refugiați, din toate colțurile Transilvaniei, țărani, muncitori, intelectuali, bărbați și femei, pot fi văzuți îndreptându-se spre sediul acestui Cămin, fixat în cel mai potrivit loc dintre toate posibilitățile Capitalei: *Muzeul Satului Românesc*.

Mulți dintre ei își mai poartă încă, într-o cuviincioasă mândrie și eleganță, costumul strămoșesc al plaiurilor natale afirmându-și astfel, în plină lumină, o legătură pe care nici o răsturnare de pământ n-ar putea să o destrame. Devenit acum, cu exclusivitate, costum de sărbătoare, costum duminical, portul românesc din părțile Mureșului, ale Năsăudului, ale Someșului sau a Crișului, înfățișează în frumusețea și sprinteneala sa noblețea cea veche a neamului nostru, semnul distinctiv al unei etnicități care, izbită în atâtea vremuri și în atâtea feluri, n-a renunțat la niciuna din caracteristicile sale.

Pe străzile Bucureștiului, cămașa albă a refugiaților ardeleni înseamnă, la orice întâlnire, o tresărire emoționantă, o aspră remușcare.

Sute de astfel de cămăși pot fi întâlnite în fiecare duminică la Căminul cultural al acestor refugiați.

Mai importantă însă decât această impresionantă expoziție duminicală de costume românești, pe care regretăm de a n-o fi văzut niciodată înregistrată de către jurnalele noastre cinematografice, este activitatea culturală pe care o desfășoară Căminul de sub conducerea d-lui Iustin Handrea.

Duminică de duminică, răsună în parcul Muzeului glasul avântat al unor inimoși intelectuali care, sub forma unor însuflețite conferințe, picură în inimile celor obidiți credința în drepturile și în izbăvirea neamului. Se rostesc în fața acestor oameni cele mai entuziaste confesiuni de credință românească, de credință ardelenescă, arătându-se în mod categoric convingerea nestrămutată în dreptatea neamului.

Conferințele sunt apoi urmate de cele mai frumoase recitări și cântece, alese din poezii noștri de seamă, Coșbuc, Goga, Cotruș, precum și din rapsozii de astăzi ai zbciumului ardelenesc.

Port din Năsăud

În mai multe rânduri au poposit în mijlocul refugiaților acești cântăreți, d-nii Ilieșiu, Ion Th. Ilea, V. Copilu Chiatră, Lucian Valea, Petre Bucșa, răscolind profund inimile celor porniți în pribegie.

Șezătorile acestea, la care își dau contribuția atâția din tinerii refugiați, mai ales prin cântare de hore și de doine ardelenesti, sunt un adevărat balsam și un fericit prilej de alinare a inimilor îndurerate.

Prin acest Cămin, botezat atât de nimerit cu numele lui Avram Iancu, încadrat în organizația de cămine a *Fundației Regale Mihai I* se difuzează apoi și un însemnat număr de broșuri și cărți literare, iar, mai nou, conducerea căminului a luat inițiativa de a tipări o serie de volume care, sub titlul general de Cartea Refugiatului Ardelean să pună în mâna membrilor săi paginile cele mai reprezentative din operele scriitorilor transilvani: George Coșbuc, O. Goga, Liviu Rebreanu, Ioan Slavici, Ion Pop Reteganul, Ion Lupaș, Pavel Dan, Emil Giurgiuca, Iustin Ilieșiu, Gabriel Țepelea, Lucian Valea etc.

E frumoasă munca în sânul acestui Cămin, dar e și grea. E datoria tuturor intelectualilor transilvani de a contribui la sporirea acestei activități și a nu se ține departe de o strădanie care nu se face decât pentru mângâierea și fortificarea sufletelor ardelen.

iulie 1943

La comemorarea liceului din Năsăud

Două sunt regiunile transilvane de care, din ceasul pornirii în largul vieții, m-am apropiat întotdeauna cu o nesfârșită înfiorare sufletească: Mureșul de Sus și Țara Năsăudului.

Jumătate din strămoșii mei, șir înalt de țărani și de învățători, își dorm somnul din urmă sub iarba colinelor năsăudene; lângă apele de argint ale Mureșului odihnesc toți ceilalți.

Năsăudean prin mamă, mureșan după tată, copilăria și adolescența mea și-au risipit primăverile, cu aceeași sprinteneală, în amândouă aceste minunate alcătuirii ale pământului românesc.

De altfel, de la Deda și până la Gledin și de acolo până la Bistrița, trecând peste Monor și peste Șieul Mare, aș fi putut poposi lângă fiecare cimitir pentru a căuta crucile pe care sunt însemnate numele celor a căror viață mi-a fost ursit să o înalț mai sus.

Copilul, ca și tânărul din mine, a hălăduit fericit în spațiul dintre Mureș și Someșul Mare, a visat și a iubit la Tihuța, la Prundul Bârgăului, la Șanț, la Bistrița, la Năsăud.

„Ulița îndrăgostiților” din orașul uceniciei lui Coșbuc mi-a cunoscut adeseori melancoliile și elanurile.

La Năsăud, întocmai ca și la Reghin, la Bistrița sau la Târgu-Mureș, eu m-am simțit întotdeauna ca în propria bătătură a bunicilor mei.

Generația de tineri scriitori și publiciști năsăudeni, Iustin Ilieșiu, E. Boșca-Mălin, Ion Th. Ilea, Petre Pop, Lucian Valea, mi-a fost tot atât de aproape de inimă ca și condeierii coborâți de pe Mureș: Nicolae Albu, Septimiu Bucur, Alexandru Ceușianu, Traian Marcu, Gheorghe Sbârcea, Gheorghe Stoica, Dimitrie Todoran...

Și trăiește între aceste două ape, și mult mai departe de dânsele, la poalele Călimanilor și ale Rodnei, o țărănime dintre cele mai viteze și mai harnice, puternic înstărită, având case și turme frumoase, un port elegant și o bogată dragoste de viață. Bărbații sunt vânjoși, înalți, cu frunțile senine; femeile sprintene, cu obraji ca răsura și cu o tulburătoare poezie în ochi.

Din satele acestea a adus Coșbuc acel nesfârșit șirag de fete și flăcăi, a căror frumusețe culminează în „Nunta Zamferei”.

Și tot de aici s-a ridicat și „Ion” al lui Liviu Rebreanu.

Ce a putut crea această țărănime, ca folclor, se deslușește așa de temeinic din culegerile date la iveală de un Ion Pop Reteganul sau de un Gavril Bichigeanu.

Oprindu-se în 1894 la băi la Sângeorz, având astfel prilejul să intre în lumina țărănilor năsăudeni, Alexandru Odobescu scria următoarele: „În acest popor se poate vedea de pe acum un măreț viitor pentru țara noastră, căci aici cu toții, și bărbații și femeile, sunt stăpâniți de o dorință neînfricată și arzătoare de a face un singur stat cu noi, cei de dincoace.”

Nici astăzi în sufletele Năsăudenilor și ale Mureșenilor nu se zbat alte închipuiri.

Iată de ce, acum când, prin comemorarea a optzeci de ani de la înființarea liceului său, Năsăudul își reclamă dreptul la atenție și la admirație, condeiiul nostru, chemat să-și aducă tributul de recunoștință, se luptă vitejește cu sufletul încărcat de amintiri și de emoții.

Și cum ar putea să fie altfel, când liceul acesta, și odată cu el întreg ținutul Năsăudului, reprezintă un atât de bogat capitol de istorie culturală și națională?

Într-adevăr, liceul de la Năsăud, de la a cărui deschidere se împlinesc astăzi opt decenii, este, alături de liceele mai vechi de la Blaj, Beiuș și Brașov, una din acele instituții românești prin a căror putere de însuflețire și organizare s-a ridicat și s-a impus un întreg colț de țară.

Când ai crescut având permanent în față strălucirea unei astfel de instituții, slăvită neconținut de către toți cei de pe aceste meleaguri pe lângă care ai trecut, țărani și cărturari, amintirea, în acest moment de evocare, nu poate fi decât emoționantă, fierbinte, adânc răscolitoare în cuprinsul anilor trăiți... Începuturile

cunoscute ale școlilor năsăudene, – începuturi ce preced cu aproape un veac ridicarea liceului – coincid cu înființarea Regimentului II de grăniceri pedestri. Înființat în anul 1762, la dorința împărătesei Maria Tereza, regimentul acesta cuprindea 44 de comune românești, două din ele (Morăreni și Rușii-Munți) aflându-se pe apa Mureșului.

Timpe de nouă decenii, până la 1851, regimentul grănicerilor năsăudeni a fost nelipsit de pe toate câmpurile de bătaie ale Habsburgilor, participând la 20 de campanii și luând parte la 133 de lupte.

Cea mai strălucită dintre acestea a fost bătălia de la Areda Veneției (noiembrie 1796), când Năsăudenii, celebrele „cătane negre” ale Transilvaniei, au ținut trei zile piept năprasnicei ofensive a lui Napoleon, salvând astfel de la un dezastru complet armatele Austriei.

În raportul său către Directoratul Republicii, Napoleon a ținut să consemneze bravura acestui „îndrăcit batalion”. Încadrarea Năsăudenilor în regimentele de grăniceri le-a adus mai întâi, pe lângă dreptul de stăpânire a unor întinse domenii de păduri, o școală primară elementară (1766), o școală primară superioară apoi (1770), iar la 1774, un Institut Militar. (A dăinuit 65 de ani).

Importanța culturală a Năsăudului devenise o realitate.

Temeliile gloriei de astăzi se vor așeza însă abia în 1863, când, după o eroică luptă, s-a putut deschide liceul.

În fruntea acestei lupte, a cărei primă izbândă a fost convertirea tuturor comunelor grănicerești la ideea de a și păstra și administra în comun proprietățile rămase în urma desființării Regimentului (13 martie 1851), evitându-se astfel o repede și inutilă pulverizare, s-a aflat un vigoșos mănunchi de oameni însuflețiți: Vicarii *Macedon Pop și Grigore Moisil*, președintele de tribunal *Ioachim Mureșanu*, vicecăpitanul *Leontin Luchi*, învățătorul *Vasile Nașcu*, jurisconsultul *Ion Florian*...

Având azeziunea tuturor comunelor grănicerești, fruntașii năsăudeni au încheiat în toamna anului 1862 o „învoire” prin care se înființa „*un gimnaziu complet național român*”, un internat, o școală reală, o școală primară, o școală de fete și alte cinci școli în comunele *Sângeorz, Telciu, Zagra, Monor, Borgo-Prund*.

Limba – se afirma în acea „învoire” – *pentru totdeauna cât va exista acest institut să fie cea română, hotărându-se totodată ca „pentru istoria națională română și literatura română să se înființeze și să fie o catedră de sine”*.

La 3 septembrie 1863 „învoirea” primea confirmarea oficială, iar la 4 octombrie 1864 se deschideau porțile liceului.

Întâiul său director fu *Grigore Moisil*.

În 1864, liceul a început cu o singură clasă, completarea făcându-se în mod normal până la 1870-1871.

La înființarea acestui liceu, și a preparandiei (școlii normale) cunoscută înaintea sa, având însă o istorie tot atât de luminoasă ca și cea a institutului deschis în 1863, Năsăudul nu avea mai mult de 2.500 de locuitori și o singură stradă care

să-i dea dreptul a se considera oraș. Nici acum Năsăudul nu se ridică în populație peste numărul 3.512.

Sebeșul, Huedinul, Reghinul, Șimleul Silvaniei, Lipova, Dumbrăvenii, au fiecare populații cu mult mai întinse, fără a fi putut depăși însă în importanță Năsăudul.

Ca număr de populație, Năsăudul se coboară astfel chiar și mai jos decât Blajul și Beiușul, tovarășele sale de luptă și de glorie, cel dintâi având 4.618 locuitori, iar cel de al doilea, 4.293.

Din cei 3.512 locuitori ai Năsăudului, sunt unguri 98, iar germani 83.

Întocmai ca și orașului întemeiat de Inocențiu Micu-Klein, strălucirea târgului de pe malul drept al Someșului Mare se află astfel exclusiv în puterea instituțiilor sale: școlile mai întâi, în frunte cu liceul și școala normală, vicariatul Rodnei apoi și banca „Aurora”.

Prin nimic însă Năsăudul nu și-a cucerit un mai impunător loc în istoria neamului românesc decât prin profesorii și elevii porniți în larg de sub streșinile liceului său. Și ele n-au adăpostit numai elementele ivite rând pe rând din livezile năsăudene ci, ca niște flăcări arzând înalt, au văzut adunându-se sub lumina lor tineri de pe întreg rotogolul românesc: bucovineni, bănățeni, moldoveni, olteni.

Neprihănitul spirit naționalist care, întocmai ca și la Blaj, prezida la conducerea liceului din Năsăud, ca și acea fericită atmosferă de Heidelberg rustic, au vorbit neconținut, ademenindu-le, inimilor elevilor români de pretutindeni.

Și a trecut astfel prin băncile liceului năsăudean șir lung de „studenți” din tinerețea cărora s-a ridicat un *George Coșbuc*, incontestabil cea mai înaltă glorie literară a acestui liceu, care, în România Mare, s-a și botezat cu numele fostului său elev devenind „*Liceul G. Coșbuc*”, un *Miron Cristea*, întâiul Patriarh al țării noastre, *Nicolae Bălan*, mitropolitul de astăzi al Transilvaniei, *Octavian C. Tăslăuanu*, *Liviu Rebreanu*, *T. Brediceanu*, *A. Bena*, *Virgil Șotropa*, *Simion Mândrescu*, *Cassiu Maniu*, *V. Onișor*, *V. Meruțiu*, *V. Motogna*, *Nicolae Drăgan*...

Șir lung și respectabil de scriitori, luptători și cărturari!

Și-au așteptat toți aceștia, în frumoasele zile de târg, părinții aducându-le pâinea în desagi, au străbătut cu pași melancolici „Ulița din dos”, numita „Ulița îndrăgostiților”, și-au avut și ei în „Loagăr”, unde se organizau mândrelor maialuri, Cișmigiul lor, iar în Someș și în Valea Caselor locul de scaldă voinicească.

Visând, nu uitau însă încordarea adâncă a meditației în fața rosturilor înalte ale vieții. Profesorii cucernici le îndreptau uneori pașii către mormintele neuitate ale Năsăudului: *Ion Marian*, *Vasile Petri*, *Vasile Nașcu*, *Moise Panga*, *Cosma Anca*, *Grigore Silași*...

În primele cinci decenii ale activității sale, matriculele acestui liceu au înregistrat numele a 10.965 de elevi....

Se împlinesc astăzi optzeci de ani de la deschiderea acestui liceu.

Mii de inimi își aduc aminte de bucuriile și de tristețile Năsăudului.

La posturile noastre de Radio va răsună glasul puternic și fierbinte al vicarului năsăudean Titus Mălai, vestind marea amintire.

Cine nu s-ar putea bucura de împlinirea frumoasei vârste a liceului din Năsăud?

Și iarăși, cine nu se va întrista aflând că astăzi, la Năsăud, liceul, care, nu se mai numește „G. Coșbuc”, nu mai cunoaște din vechea sa fală decât pe cei trei sute de elevi români?

La comemorarea de astăzi liceul, de la Năsăud se numește: „*Magyar királyi állami román tanítási nyelví fögymnázium*”.

octombrie 1943

Începuturi ale teatrului românesc în Ardeal

Pe linia manifestărilor publice ardelene – fără a avea primatul cronologic – activitatea teatrală e totuși una dintre cele mai dinamice și mai adânci, o bună parte din opera de redeşeptare națională și de afirmare românească din ultimele decenii ale veacului trecut, și până la 1918 apoi, avându-și izvorul și strălucirea în dragostea și credința ardelenilor pentru creațiile Thaliei.

Asupra acestei ample activități culturale ar trebui neapărat să se oprească pana minuțioasă și stăruitoare a unui nou Bogdan-Duică, a unui istoriograf pasionat pentru amănunt și adevăr, fiindcă numai un astfel de de pisar ar putea să ne dea acea mult așteptată prezentare a tuturor împrejurărilor și personalităților care i-au urzit țesătura biruinței.

Ne trebuie o carte asupra mișcărilor teatrale din Ardealul de ieri!

Aceasta ar fi cartea cea mai indicată pentru a evidenția via sensibilitate culturală și artistică a elementului românesc din ținuturile transilvane, teatrul reprezentând forța cea mai captivantă pentru cucerirea spirituală a unei societăți.

Vechile *Impresii de teatru din Ardeal* publicate în 1908 de Zaharia Bârsan, unul din principalii promotori ai activității teatrale ardelene, dovedesc în mod categoric întreagă profunzimea acestei sensibilități.

„Am fost întâmpinat ca un rege”, mărturisise Matei Millo după întâiul său turneu ardelean, întreprins în anii din preajma războiului pentru neatârnavare. Amintiri asemănătoare au păstrat și Pascaly și Manolescu, întâii actori români care au trecut Carpații pentru a restitui împrumutul spiritual al lui Gheorghe Lazăr, precum și actrița Fany Tardini și atâția din artiștii Teatrului Național din București și Craiova.

Obosită de limbajul forțat al latiniștilor și dornică de a se împărtăși din scânteierile vervei și ale spiritului românesc, opinia publică ardeleană, emoționată adânc de aceste fericite întâlniri, a primit într-adevăr împăratește pe entuziaștii ambadori ai artei dramatice naționale. Nu era vorba la aceste prime spectacole românești numai de pura satisfacție artistică, de răscolirea sufletească produsă de magii Thaliei. Peste ceea ce însemna arta în sine, dincolo de semnificația estetică, spectacolele acestea dezlănțuiau și freamătul unui justificat orgoliu național, constituiau replica românească a activității teatrale maghiare și săsești.

Artei străine, artiștii români îi opuneau posibilitățile noastre de afirmare în toate domeniile publice.

Desigur, atât Ungurii, cât și Sașii ne anticipaseră pe acest teren. Stăpânind orașele, singurele indicate a susține și stimula o mișcare teatrală, și având pe deasupra și o foarte exigentă aristocrație, nu le-a fost prea greu acestor concetățeni să se bucure înaintea noastră de mirajul și frumusețile scenei. Îndată însă ce prezența noastră în orașe s-a fortificat, iar aspirațiile intelectualității române s-au făcut simțite în viața publică a Transilvaniei – și aceasta mai ales în anii ce au urmat revoluției de la 1848 – preocupările artistice ale societăți românești au început să iasă la iveală.

Astfel, spre sfârșitul anului 1868 – după întâia inițiativă a bănățeanului George Petculescu, un entuziast, fost pantofar, care a înființat cea dintâi societate de teatru românesc în Transilvania și Ungaria – Iosif Vulcan scria în „Familia” de la Oradea un vibrant articol cerând stăruitor înființarea unui *teatru național*.

Deși acestui teatru ar fi urmat să i se fixeze sediul la Brașov, Vulcan văzând în el mai degrabă o instituție națională, decât o înjghebare cu caracter local, cerea ca viitorul teatru să aibă organizațiuni și comitete în toate județele și localitățile mai însemnate din Transilvania, pentru ca astfel, întreaga națiune să fie cointereseată la noua operă inițiată.

În acest proiect de organizare, Vulcan nu făcea decât să transpună pe un alt portativ principiile de funcționare ale „Asociației pentru literatura română și cultura poporului român”, înființată cu opt ani mai înainte.

Neînțelegând importanța mării inițiative, ziarele ardelene nu s-au grăbit totuși să-i dea atenția cuvenită, așa încât o penibilă tăcere a urmat după apariția articolului din „Familia”. Tăcerii din presa ardeleană i-a răspuns însă B.P. Hasdeu prin ziarului „Traian”, autorul dramei „Răzvan și Vidra” îmbrățișând cu căldură propunerile lui Iosif Vulcan.

Nici intervenția lui Hasdeu nu avu însă o soartă mai fericită.

Gândurile frunțașilor vremii se îndreptau mai degrabă către o *Academie de drepturi*, un vechi deziderat al intelectualității ardelene, iar în momentul când s-au convins că realizarea acesteia e imposibilă, au dăruit fondurile adunate pentru a se înființa o școală de fete. Nici Vulcan nu se dădu însă bătut. Alături de el luă poziție și Ion A. Lapedatu, student pe atunci la Paris, și îndată după aceea însuși Mihai

Eminescu, student la Viena. O largă dezbateră publică se începu prin coloanele „Familiei”.

Adevăratul sprijinitor al inițiativei lui Iosif Vulcan fu însă deputatul George Mocioni, care convocă la o consfătuire – în februarie 1870 – pe toți deputații români din capitala Ungariei.

În urma acestei consfătuiri – la care participă și Vulcan – se lansă un apel către „inteligenta română” din Budapesta, cerându-i-se obolul pentru înființarea teatrului românesc.

„Necesitatea înființării unui teatru național pentru Românii de dincolo de Carpați – se afirma în acest apel – se simte de întreaga românie.

Această necesitate este una dintre cele mai ardente. Așa ne spun o mulțime de voci, ce în toată ziua ne sosesc de prin toate părțile, așa ne șoptește inima noastră.

Deci – continuă mai departe apelul – un început serios și regulat pentru realizarea ideii nu se mai poate amâna, căci fiecare minut pierdut involvă daune imense și responsabilitate mare în fața viitorului.”

Acest inimos apel, adevărată piatră de temelie a mișcării teatrale în Ardeal, poartă următoarele semnături: *Anton Mocioni, George Mocioni, Alexandru Mocioni, Ion Eugen Cucu, S. Popovici, Iosif Pop, Dr. Aurel Maniu, Vichentie Bogdan, S. Burlea, I. Hodoș, S. Butcan, B. Jurta, S. Ionescu, Petru Mihály, Dem. Ionescu, C.B. Stănescu, V. Babeș și Iosif Vulcan.*

De acum înainte lucrurile se precipită. La 28 februarie 1870, se ține o nouă consfătuire, de astă dată cu o mai largă participare, alegându-se acum și o comisie pentru a studia posibilitățile de realizare a proiectelor prezentate de Iosif Vulcan.

La 28 martie comisia – alcătuită din V. Babeș, I. Hodoș, P. Mihály, Al. Mocioni și I. Vulcan – își depune raportul, V. Babeș fiind însărcinat cu compunerea statutelor pentru înființarea Societății pentru *Fondul de Teatru Român.*

Deși atât de prudentă până acum, în fața acestei noi situații presa ardeleană se însuflețește pe neașteptate, începură să circule liste de subscripție, tineretul jubila. În 4 octombrie, la Deva, în mijlocul unui entuziasm de nedescris, se ținu adunarea de constituire a noii societății în fruntea căreia fu ales deputatul Iosif Hodoș având pe Iosif Vulcan ca secretar.

Idealul „Societății pentru Fond de Teatru Român” – după cum o arată și numele – era în primul rând de a aduna sumele necesare ridicării unui palat al Thaliei, în care ar fi avut să se adăpostească mult visata scenă românească.

Acest ideal n-a fost atins, iar după 1918, în urma alipirii Clujului, el a devenit cu totul inutil.

Palatul teatrului încetă de a mai fi o problemă. Cu atât mai rodnică a fost însă activitatea Societății din punct de vedere strict artistic și cultural, orașele ardelene – și chiar unele comune rurale mai de frunte – avându-și de acum înaintea rezolvată problema spectacolelor românești. Bineînțeles, nu putea fi vorba de o

completă satisfacere nici cantitativă și nici calitativă, Societatea însemna însă un pas strălucit în drumul spre biruință.

Trupele teatrale străbătură Ardealul și Banatul de la un capăt la altul, făcând să răsune pretutindeni gluma și spiritul românesc. An după an adunările generale ale „Societății pentru Fond de Teatru Român” – ținute, întocmai ca și ale „Astreii”, totdeauna în alt oraș – devenind adevărate evenimente naționale și artistice.

Vreme de aproape patru decenii sufletul acestei Societăți a fost entuziastul Iosif Vulcan.

Dându-și seama de lipsa unui repertoriu, într-o vreme când, în Ardeal, îndrăzneț a scrie piese de teatru doar un Ioan Slavici (*Fata de birău*, 1871), Vulcan n-a stat pe gânduri, ci a creat el însuși unul, scriind în timp de trei decenii peste douăzeci de comedii, drame și tragedii: *Secretul*, 1870; *Gramatica*, 1871; *Cui cu cui*, 1872; *Sultănița*, 1879; *Chiriașul fugit*, 1889; *Ruga de la Chisetu*, 1890; *Ștefan Vodă cel Tânăr*, 1893, *Sărăcie lucie*, 1894; *Soare cu ploaie*, 1898; *Mâța cu clopot*, 1898; *Gărgăunii dragostei* 1899 etc.

Desigur, nici una din aceste piese n-au putut fi salvate pentru posteritate. Peste toate a plutit duhul efemerului, piese cu viață și semnificație de o clipă. Alături de piesele lui Vasile Alecsandri, foarte gustate în Ardeal, piesele lui Iosif Vulcan, la care trebuie să adăugăm și pe cele ale lui Alexe Teohari, ale lui Z. Bârsan și Horea Petra-Petrescu mai apoi, au constituit însă un repertoriu foarte apreciat.

La începutul secolului nostru apare pe firmamentul artei dramatice ardeleni o nouă stea, autor și actor în același timp, în ambele ipostaze dovedind mult avânt și multă perseverență: *Zaharia Bârsan*. E primul mare actor al scenei ardeleni. Din 1900 și până în 1904, Bârsan a organizat nu mai puțin de cincizeci și trei de reprezentanții, activitatea sa continuându-se fără întrerupere până la 1913. Entuziastul actor s-a evidențiat în acest timp și ca delicat poet, un trubadur liric în genul lui Șt. O. Iosif, unanim apreciat în cercurile revistei „Semănătorul”. O bună parte din izbânzile postbelice ale teatrului ardelean se leagă apoi tot de numele lui Zaharia Bârsan și al soției sale, Olimpia, cei doi «artiști dăruind Teatrului Național din Cluj întreagă puterea lor de muncă și de creație.

Un moment interesant în activitatea „Societății pentru Fond de Teatru Român” – prezidată rând pe rând de către I. Hodoș, Al. Mocioni, Iosif Vulcan, Ioan Mișu se petrece în anul 1913, când, la stăruința d-lui Horea Petra-Petrescu, apare la Brașov *Revista Teatrală*, cea dintâi revistă ardeleană de acest gen.

Numărate sunt numele cărturarilor ardeleni care ar putea ocupa un loc de cinste într-o astfel de istorie: Aurel P. Bănuțiu, animator și actor; Ștefan Mărcuș, Iosif Blaga, V. Goldiș, Virgil Onițiu etc.

În cadrele acestei societăți s-a risipit prea mult entuziasm, prea mult talent și prea mult românism pentru a nu merita omagiul unei ample monografii.

Istoriografia ardeleană ne-a rămas datoră cu această carte!

noiembrie 1942

Albumul celor din 1918

Așa se va chema caietul ilustrat pe care „Institutul de Istorie Națională” al Universității din Cluj-Sibiu, la 1 Decembrie 1943, odată cu încheierea primului sfert de veac de la proclamarea unirii tuturor Românilor, îl va dăruia istoriografiei și opiniei publice românești.

După câte s-au lămurit până acum, caietul acesta va cuprinde numele tuturor delegaților oficiali care, în istorica sală de la Alba Iulia, au votat actul unirii precum și al tuturor membrilor Marelui Sfat Național.

Numele vitejilor luptători, aparținând tuturor straturilor sociale ale Transilvaniei, vor fi însoțite și de fotografiile respective.

Iată o inițiativă care cinstește deopotrivă, atât institutul condus de d. profesor Lupaș, d-sa însuși fiind un aprig luptător, cât și marea luptă dusă de un întreg popor pentru realizarea celui mai înalt vis național.

Nu ne îndoim că înfăptuirea grafică a acestui album – fiind cu totul de prisos să mai vorbim de nivelul alcătuirii sale științifice – se va afla la înălțimea faptului istoric pe care îl sărbătorește.

Numele d-lui profesor Lupaș, inițiatorul acestei lucrări, ca și al colaboratorilor d-sale mai tineri, d-nii Ioan Crăciun și I. Moga, constituie însă, și din acest punct de vedere, o adevărată certitudine.

Mai trăiesc încă multe din înaltele figuri ale epocalului eveniment din 1918. Unele dintre ele se găsesc și astăzi în linia dintâi a luptelor naționale, fiind neprihănite modele de înțelepciune, de caracter și de intransigență românească.

Generația celor din 1918, cu toate marile pierderi ce a avut să le îndure mai ales în anii din urmă, își păstrează încă un nivel peste care nu s-a trecut.

Constatarea este valabilă atât în domeniul politic, cât și în cel ziaristic, literar sau științific.

Astfel, cu toate că de mult s-au risipit în țărână osemintele unui Gheorghe Pop de Băsești, venerabilul președinte al măritei adunări naționale, contemporan al lui Rațiu și al lui Șaguna, ale unui Vasile Lucaci, „Leul de la Sisești”, ale lui Vasile Goldiș, oratorul zilei de 1 Decembrie 1918, ale lui Șt. Cicio Pop sau Valer Braniște, ca și acelea, mai recent, ale lui Octavian Goga sau Miron Cristea, generația aceasta, prin cei mai de seamă dintre frunzașii săi, Iuliu Maniu, Mitropolitul N. Bălan, Episcop Iuliu Hossu, pentru a-i aminti numai pe aceștia, și-a păstrat nezugduită puterea de credință și de închegare națională.

Aureolele ce le înconjoară frunțile își păstrează neatinsă măreția din 1918.

În ziaristică și în literatură apoi, și ne gândim în primul rând la literatura cu caracter militant, deși atâtea nume noi s-au înregistrat în inventarul publicistic al

Transilvaniei, nimeni n-a putut depăși dinamismul scânteietor al lui Octavian Goga.

În știință, pe planul întâi considerând iarăși o știință cu caracter militant, istoria, d-nii profesori Ion Lupaș și Silviu Dragomir au rămas neîntrepuți atât ca prestigiu, cât și ca hărnicie și putere de creație.

Generația aceasta, prin fața căreia, în ani grei de luptă, a defilat de atâtea ori chipul năprasnic al lui Mihai Viteazul sau figura de zeu răzvrătit a lui Avram Iancu, a avut norocul, atunci în 1918, de a trăi cel mai înalt ceas al istoriei românești.

Prin lupta, prin sacrificiile și prin demnitatea ei, l-a meritat în mod categoric.

Și nu trebuia să cunoască otrava peste alți douăzeci și doi de ani!

Umilința și durerea i-au fost deopotrivă de întregi ca și fericirea.

La 1 Decembrie 1943, chipurile ei vor apărea într-un album. O mărturie frumoasă pentru cele viitoare vremuri, o învățătură, un avertisment.

Dar nu vor apărea numai chipurile luminoase ale celor ce, după marele act, au urcat înaltele trepte ale vieții noastre politice.

Albumul, în primul rând, va fi o închinare în fața trecutului. Nu vor lipsi, deci, din el nici icoanele acelor oameni simpli, preoți, învățători, țărani, care fără a fi ajuns niciodată deputați, prefecți sau miniștri, au fost totuși luptătorii neprihăniți ai celei mai glorioase epoci de istorie românească.

Câtă lume nu i-a uitat de atunci încoace, de câtă nepăsare au avut parte.

Și ei, cei mici, ca și atâția alții din cei mari.

Ne mulțumim să amintim exclusiv două nume: Vasile Lucaci și Valer Braniște.

Albumul acesta îi ridică acum din nou în lumina istoriei.

Iată o faptă ce răscumpără cel puțin o parte din multul întuneric ce s-a ridicat peste viața lor.

Apare albumul generației transilvane din 1918. Răsare din țărână marea lumină...

august 1943

Legea Alba Iuliei

Cu neascunsă emoție s-a așteptat de către întreaga suflare românească aniversarea întâiului pătrar de veac de la proclamarea unirii tuturor Românilor.

S-a realizat la 1 Decembrie 1918, acolo la Alba Iulia, în cetatea marilor suferințe și marilor glorii naționale, visul cel mai înalt al istoriei noastre, idealul după care însetau două milenii de viață și nădejde românească.

Ziua unirii, a cărei întâi zare o despicasă Mihai Viteazul la 1599, venea după o uriașă vărsare de sânge și într-o vreme când catapetesmele întunericului se prăbușeau cu înalt zgomot.

România Mare se ridica, astfel, la un început de lume care nu putea să fie decât a unei dreptăți incoruptibile și a unei desăvârșite lumini.

Dacia lui Decebal, răpusă la 106, reînvia sub sabia victorioasă a lui Ferdinand I.

Cu gândurile și cu faptele de atunci se va împodobi întotdeauna istoria neamului românesc.

Câtă înaltă înțelepciune politică s-a desfășurat în urmă cu două decenii și jumătate, câtă iscusință, cât patriotism și cât nebiruit eroism la soldatul nostru!

Ziua unirii va străluci prin veacuri ca o icoană a îndurării dumnezeiești – flacăra de-a pururi nebiruită.

În amintirea ei cum n-am fi căzut așadar în genunchi, cum n-am fi proslăvit-o, cum n-am fi tresărit de mândrie? Câți n-o visaseră înaintea noastră!

Gelu mai întâi, primul martir al independenței transilvane, Inocențiu Micu-Klein apoi, implacabilul episcop al Blajului, Arhanghelii Moșilor, Horea, Cloșca și Crișan, Craiul cel nefericit de la 1848, Avram Iancu, – Barițiu, Șaguna, Rațiu, lung șirag de vizionari și de mucenici.

Au visat-o și nu i-au întâlnit nicicând strălucirea! Au luptat și n-au biruit!

Calea biruinței au arătat-o însă, au susținut-o, au pregătit-o!

Veneau din noapte și ziua n-au întâlnit-o!

La 1 Decembrie 1918 ea ne-a fost hărăzită nouă.

În veci strălucirea și puterea ei va călăuzi pașii istoriei noastre!...

Ci noi – după spusa cronicarului – trăim astăzi cumplită cumpănă pământului nostru și nouă.

Se clatină orânduiriile lumii și neguri sângeroase ne scapără sub ochi. O întrebare dureroasă a zguduit întreaga suflare românească în preajma acestei zile.

I se va putea aduce oare prinosul de dragoste și de credință?

Semnul de încredere și de îndemn ne-a sosit de la Sibiu, de la altarul bătrânei „Asociațiuni”, cuibul de ieri al vulturilor Transilvaniei, care, găsindu-se față în față cu biruința de la 1 Decembrie 1918, a pășit cu demnitate pe drumul datoriei și al entuziasmului.

Iată ce îndemnuri a trimis „Astra” prin circulara 3751/943 tuturor despărțămintelor și cercurilor sale culturale:

„La 1 Decembrie 1943 se împlinește un sfert de veac de când Românii din Transilvania, Banat, Crișana. și Maramureș, prin libera lor voință au hotărât să se unească cu frații lor din celelalte provincii. Să dăm acestei aniversări toată cinstirea cuvenită celui mai mare act al istoriei noastre. Numai astfel ne vom îndeplini o sacră datorie față de lungul șir de generații care l-au pregătit: față de aceia care, în momentul când a bătut ceasul hotărâtor, au știut să fie la înălțimea chemării lor; față de noi înșine și față de urmașii noștri...”

Urma apoi cuvântul de închinare în fața biruitorilor de acum un sfert de veac:

„Dacă actul de la 1 Decembrie 1918 a fost săvârșit, cu atâta hotărâre și înțelepciune, în deplină solidaritate, în spiritul moștenirii rămase de la generațiile trecute, al intereselor permanente ale neamului și al înaltelor principii de dreptate și de civilizație care singure dau un rost indivizilor și neamurilor pe pământ, aceasta se datorește însă, în cea mai mare măsură, celor care au avut în acel moment conducerea destinului nostru. Unii dintre ei au trecut în lumea umbrelor, alții trăiesc încă în mijlocul nostru. Să ne plecăm, în această zi, genunchii în fața amintirii celor dintâi și să îmbrățișăm cu toată dragostea, stima și recunoștința noastră pe cei din urmă..

Dar circulara „Astrei” nu s-a circumscris numai în acest evlavios istorism, căci iată ce se mărturisea în continuare:

„Cinstind cum se cuvine pe acești înaintași, ne cinstim pe noi înșine, căci dovedim că am înțeles legea vieții lor, legea Alba Iuliei și am înscris-o definitiv în inimile noastre, așa cum ei înșiși au înscris-o. E necesar să arătăm acest lucru în orice moment, dar mai ales, în acest tragic ceas al istoriei noastre.

Pătrunsă de aceste porunci care ne vin de dincolo de morminte, conștientă de menirea ei la marea răscruce prin care trecem, și în convingerea că exprimă aspirațiile cele mai sfinte ale întregului popor românesc din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, Asociațiunea „Astra” a luat decizia de a comemora un sfert de veac de la unire prin:

Serbări comemorative în fiecare despărțământ central județean, de plasă și cerc cultural cu concursul tuturor instituțiilor și asociațiilor culturale și patriotice...”

Prin „Astra” a vorbit însuși Ardealul. Întregul Ardeal! Ziua de 1 Decembrie, deși în forme modeste, și-a primit astfel, prin organizațiile „Astrei”, prinosul de admirație și de cutremurătoare aducere aminte.

Azi ca și mâine Alba-Iulia rămâne simbolul nădejdelor și certitudinilor românești.

La 1 Decembrie 1943, neamul întreg le-a mărturisit încă odată. Dârz, categoric!

Legea Albei-Iulia este însăși legea dreptății și a viitorului nostru!

decembrie 1943

Se prăbușește casalui Avram Iancu!

O mistică a Transilvaniei, profundă și neînduplecată, a existat întotdeauna. Ea s-a revărsat în egală măsură atât asupra purtătorilor de sabie, asupra dezlănțuitorilor de revoluții, cât și asupra creatorilor de valori culturale și artistice. Octavian Goga sau Petru Maior n-au fost mai puțin adorați decât martirul Gelu ori cutremurătorul Avram Iancu, Horea mai puțin decât Andrei Șaguna, Coșbuc mai nestăvilit decât Aurel Vlaicu sau Șincai. Dar nu numai frunțile istorice au fost încununate cu laurul mistic, ci și înseși alcătuirile cosmice, opere ale divinității, și chiar creațiile mâinii omenești.

Amintiți-vă de evlavia cu care se invocă piscul Ineului creasta Detunatei, apele Crișurilor ori, pur și simplu, numele Blajului sau al Năsăudului. Mureșul, întocmai ca și Gangele, pare un fel de râu sfânt al Transilvaniei, iar Alba Iulia o adevărată Mecca.

Oameni și pământuri se adoră și se zeifică într-un nebiruit elan.

Astăzi parcă și mai mult decât ieri!

Cine urmărește poezia tinerilor poeți transilvani, pentru a nu mai vorbi de scrisul militant al publiciștilor, va fi observat desigur pasiunea pentru evocarea trecutului, pentru readucerea în actualitate a mărețelor umbre ale istoriei. Horea, Avram Iancu, Vasile Lucaci, Ioan Rațiu, Octavian Goga sunt invocați aproape zilnic pentru duhul și pentru fapta lor. Li se adresează nenumărate mesaje de admirație și de închinare, în versuri ca și în proză, iar la marile adunări de popor, chipurile lor se răsfrâng în mii de suflete înfiorate.

Mai înaltă decât toate pare a se ridica însă steaua și drama lui Avram Iancu!

El este Craiul mândriilor și nădejdiilor transilvane!

Puțină lume va fi știind însă că, în timp ce umbra lui Avram Iancu e glorificată cu atâta ardoare, un întreg neam dorindu-i reînviată inima și sabia, acolo în Munții Apuseni, la Vidra, satul de naștere al vulturului, se prăbușește casa care a ocrotit copilăria marelui Căpitan național.

Într-adevăr, iată ce ne este dat să citim într-unul din numerele recente ale „Gazetei de la Turda”. Cităm cuvânt de cuvânt:

„Datorită unei neglijențe condannabile, casa în care s-a născut și în care a crescut Craiul Munților Apuseni, Avram Iancu de la Vidra, este în ruină. Înainte, casa a fost îngrijită și în încăperile ei se înjghebase un muzeu din lucrurile rămase de la Iancu și de la părinții lui. Acum, casa e pe jumătate dezvelită și ploaia distruge tot ce se găsește în interior.

Fiindcă acoperișul era deteriorat se hotărâse ca șindrila să fie înlocuită.

În acest scop, s-a dat jos toată șindrila veche și a început lucrarea de acoperire cu șindrila nouă – dar aceasta fiind insuficientă, jumătate casa a rămas așa, descoperită, de luni de zile, fără ca să se mai găsească restul de șindrila necesară, din lipsă de fonduri.

În realitate, casa lui Avram Iancu se ruinează pentru că nu-i dată în paza bună a unei anumite persoane sau autorități, ci este lăsată în grija mai multora, școală, biserică, primărie, post de jandarmi etc., care o neglijează, fiindcă n-au prevederi bugetare pentru susținerea ei.

Și Moții privesc cu jale cum se prăpădește casa Craiului lor de la 1848, care băgase groază în dușmani și i-a răspuns atât de clar împăratului de la Viena, care cerea să-l vadă pentru a-l decora după revoluție: „Ce rost ar avea să se întâlnească un împărat mincinos cu un nebun, căci Românii n-au luptat pentru jucării copilărești ci pentru dreptatea și existența lor.”

Ați înțeles, cititori, întreagă rușinea acestor rânduri?

Se dărâmă, la Vidra, sub ochii înmărmuriți ai Moților, casa lui Avram Iancu!

Cine aude? Cine pune umărul? Cine se ridică pentru a împiedica sacrilegiul mucegaiului și al cumplitei nepăsări?

Casa lui Avram Iancu nu poate să se ruineze, nu trebuie să se ruineze! Sub prăbușirea ei va cădea nu numai o amintire istorică, nu numai martorul emoționant al unor zile de glorie și de cumplite răbufniri sufletești, ci însăși onoarea noastră a tuturor.

A noastră mai ales, a celor tineri!

A purtătorilor de condei mai întâi!

De astăzi înainte, de la aflarea acestei crâncene vești, fiecare gazetar ardelean ar trebui să fie obligat, până la mântuirea sacrilegiului de la Vidra, să-și încheie astfel articolele:

Să nu uitați, la Vidra se prăbușește casa lui Avram Iancu!

Numai în felul acesta, probabil, s-ar putea pune în mișcare și îndemna la sacrificiu miile de cititori de versuri sau de articole, care adeseori s-au înfiorat sub clocotul amintirii lui Avram Iancu.

Statul are astăzi atâtea alte crunte obligații, atâtea alte neadormite griji. Nu din partea lui trebuie așteptat deci gestul hotărâtor. Un asemenea gest trebuie să se ivească din mijlocul opiniei noastre publice.

A celei din Transilvania în primul rând!

Noi dăm aici o alarmă care nu trebuie să răsunе în pustiu⁹.

---

⁹ La trei zile după apariția acestui articol, Comisia Monumentelor Istorice dădea prin presă următorul comunicat: „Față de agitația începută în presă cu privire la ruinarea casei și muzeului lui Avram Iancu de la Vidra de Sus, Comisiunea Monumentelor Istorice ține să aducă la cunoștință că s-a acordat Asociațiunii Transilvănene (Astra) de la Sibiu, care are în seamă aceste imobile, suma de 700.000 lei, pe care a solicitat-o pentru reparația lor cu adresa sa de la 11 noiembrie trecut, pe baza devizului de lucrări, întocmit de serviciul tehnic al jud. Turda.”

Mistica Transilvaniei nu trebuie să se concretizeze numai în evocări evlavioase sau în glorificări poetice, nu trebuie să aibă numai un caracter de sentimentalitate festivă, ci și cea substanță din care să pornească devotamentul menit să se împreune cu jertfa ducătoare la altfel de cinstiri istorice.

Casa lui Avram Iancu își așteaptă umărul de susținere, amintirea lui Șaguna un monument, cea a lui Inocențiu Micu Klein un mormânt la Blaj, și câte alte amintiri cu ale lor neîmplinite așteptări!

De la mistică trebuie să facem un pas spre pozitivism!

Spre pozitivismul faptei și al sacrificiului!

ianuarie 1944

Înstrăinata casă a lui Ioan Rațiu

Așadar, datorită intervenției prompte a Comisiei Monumentelor Istorice, casa lui Avram Iancu de la Vidra de Sus și-a primit cuvenitul ajutor.

Comunicatul dat presei, în săptămâna trecută, de către această atentă comisie, a fost deosebit de concludent și de îmbucurător.

Într-o situație cu mult mai gravă, și care își cere și ea o cât mai grabnică soluționare, se găsește însă casa de la Turda a lui Ioan Rațiu.

În a doua jumătate a veacului al XIX-lea, după moartea lui Andrei Șaguna, Transilvania n-a avut un animator și un conducător politic de o mai înaltă autoritate și intransigentă de cum le-a avut Ioan Rațiu.

Timp de trei decenii, avocatul acesta implacabil a fost conducătorul înverșunat al politicii Românilor din Ardeal, și nimic ce s-a întâmplat în Transilvania, în ordinea politică, începând de la conferința națională de la Miercurea ținută în anul 1869, și până la 1902 nu s-a putut săvârși fără concursul și fără autoritatea sa.

Era un om aspru, dârz, tare, crezând cu fanatism în eficacitatea orientării sale politice.

Dacă Transilvania, înțelegând sub acest nume atât Banatul, cât și părțile ungurene, a putut avea, până la 1918, un foarte puternic Partid Național Român, capabil să înfrunte cu energie și cu zgomot politica deznaționalizatoare a guvernelor budapestane, meritul revine, în primul rând, lui Ioan Rațiu. El este acela care, la 1881, a depus cele mai stăruitoare eforturi pentru a se adopta, de către toți ardelenii și bănățenii, aceeași organizație și aceeași orientare politică. De cât folos ne-a putut fi acest partid se cunoaște amănunțit de către întreaga lume de peste munți. Înăuntru sau în afara Parlamentului din Budapesta – în epoca pasivității – conducătorii și fruntașii acestui partid au reprezentat cu demnitate și cu

înverșunare interesele și aspirațiile poporului românesc din Ardeal, iar la 1 Decembrie 1918 putea organiza cea eroică și magnifică adunare de la Alba Iulia, prin care se punea capăt unui mileniu de crâncenă așteptare.

Soarta nu i-a îngăduit lui Rațiu să participe la proclamarea dezrobirii Transilvaniei, contribuția sa la pregătirea marii biruințe nu poate fi însă contestată sau ignorată.

Ceasul strălucit al vieții și al politicii lui Rațiu, și acesta este cel care îi poartă distincția în fața posterității, este ceasul Memorandului.

Atunci, între anii 1892 și 1895, s-a arătat întreaga forță morală a lui Ioan Rațiu, întreaga sa putere de luptă și de suferință.

Niciodată în a doua jumătate a secolului trecut, după Revoluția de la 1848, Românii ardeleni nu se arătasera mai cutezători și mai solidari decât în cursul acțiunii memorandiste.

Poporul, ca și frunzașii, elitele intelectuale, ca și proaspăta tinerime universitară, s-au arătat străbătuți cu toții de același spirit viteaz.

S-a simțit – deși nu s-a ascultat – atât la Viena în 1892, cât și la Cluj în 1894, că în acțiunea lui Rațiu vibrează unanimitatea inimilor transilvane.

Respinși de la fața împăratului și condamnați la Curtea cu Jurați din Cluj, memorandiștii, în frunte cu Rațiu, au câștigat totuși o mare bătălie politică.

Niciodată Europa n-a fost mai atentă, până atunci, la destinul Transilvaniei și la regimul de teroare în care era încătușat poporul român. Condamnarea de la Cluj, de la a cărei pronunțare se vor împlini în curând cincizeci de ani, n-a făcut decât să deschidă drum larg mântuitoarei lozinci naționale: *Soarele de la București răsare pentru toți Românii!*

Casa de la Turda a lui Ioan Rațiu, acea casă în care la 1892, în clipa când plebea orașului diriguia și asmuțită din umbră, izbea cu bolovani și cu pietroaie, se ridica de la pianul Emiliei Rațiu un cutremurător „Deșteaptă-te române”, se află astăzi în mâini străine.

Proprietar al acestei case, după precizările pe care a binevoit a ni le comunica d. prof. Valer Moldovan, fost ministru al Ardealului, este avocatul ungar Bocsanczy András, actualmente cu domiciliul la Cluj. Înstrăinată timp de atâția ani, și desigur, uitată de către aproape întreaga lume românească, casa lui Rațiu, prin semnificația nouă pe care, în urma verdictului din 1940, o cuprinde astăzi orașul Turda, unde se află și monumentul marelui luptător transilvan, a devenit însă de o fierbinte actualitate. Turda se află doar abia la câțiva pași de creasta Feleacului, iar lupta pentru libertatea Ardealului în plin avânt... Turdenii, prin glasul d-lui prof. Moldovanu, au dat semnalul pentru eliberarea casei lui Rațiu. Casa de la Turda e un simbol și un vestigiu al zbuciumatei noastre istorii! Un martor înduioșător al atâtor ceasuri de aspră și neînduplecată veghe românească, o vatră pe care a ars adânc jăratecul credinței și al elanurilor românești.

Ea, întocmai ca și casa lui Avram Iancu, nu poate lipsi din patrimoniul gloriilor românești. Din scrisoarea d-lui profesor Moldovan am înțeles că

achiziționarea acestei case, în care urmează a se înființa un muzeu al mișcării memorandiste și al tuturor luptelor naționale din trecut, ar reclama suma de cinci milioane lei!

Dorința vie a turdenilor, – dorință de care ne-am mai ocupat și altă dată – ar fi ca această casă să poată fi cumpărată de către „Astra”, pentru ca astfel, muzeul să poată avea atenția și concursul unei mari societăți culturale.

Știm, de asemenea, că și „Astra” ar dori acest lucru.

Problema esențială este însă cea a fondurilor.

De unde bani?

De unde?

Greu de răspuns, dar totuși posibil.

În orice caz, înstrăinata casă a lui Ioan Rațiu trebuie să se întoarcă cât mai repede în patrimoniul posesiunilor noastre.

Un simbol al unor alte întoarceri și mai fierbinți, casa lui Rațiu se vrea mijloc al Transilvaniei!

ianuarie 1944

Pe marginea unei cronici..

În editura Fundației Culturale „Regele Mihai I” a apărut, recent, o cuprinzătoare lucrare intitulată *Cronica șezătorilor duminicale ale Căminului Cultural „Avram Iancu” al Refugiaților Ardeleni din București*.

Se știe că acest cămin, unul din cele mai active ale Bucureștilor, este constituit din refugiații ardeleni pe care soarta i-a făcut să poposească în capitala României.

E vorba însă de un cămin de țărani, înființat și organizat de energia neobosită a unui învățător de pe Mureș, sprijinit de o mână de studenți și publiciști de peste munți, o alcătuire culturală și națională pentru sufletele celor pribegi.

La București, țăranul ardelean nu mai e plugar și nu mai e păstor. A părăsit cămașa cu mâneci largi pentru a deveni portar de restaurant, servitor, lucrător în fabrică, salahor în diferite întreprinderi.

Nevasta i-a devenit bucătăreasă, doică, jupâneasă, „fată în casă”, femeie la toate. Pentru o pâine, pentru o scândură de dormit, omul uită ce a fost, gândindu-se numai la ceea ce poate fi. Și ce nu poate deveni un om izgonit din acareturile lui! Frunțile se resemnează, iar mâinile, care acolo acasă, în Transilvania, știau cu atâta iscusință să poarte plugul și secera, încearcă acum să se deprindă cu alte îndeletniciri, să mângâie alte unelte.

La București, țăranii refugiați și-au schimbat haina și meșteșugul.

Dar numai acestea!

Sufletul și-a păstrat întreagă lumina și semnificația lui de la început.

Servitorul și salahorul de astăzi se va întoarce mâine din nou în largul livezilor sale. O întoarcere în care niciun refugiat ardelean n-a încetat a crede. Cum și-ar putea deci abandona și risipi sufletul înalt de plugar? Cine veghează la București asupra acestui suflet? Cine-i crează climatul prielnic păstrării și nădejzii?

Iată, acesta este rostul Căminului Cultural „Avram Iancu”.

Dar nu numai aceasta și nu numai atât!

În sufletul acestor plugari dezrădăcinați, care s-au desprins cel mai greu din bătătura lor, nu trebuie să se stingă însă nici o clipă încă o mare flacără: cea a credinței în victoria deplină a românismului. În biruința numai a românismului!

Se întreabă cineva ce gânduri se frământă în sufletul refugiatului, devenit umilit om de serviciu?

În sufletul țaranului așezat să păzească o ușă de pivniță?...

În cele trei sute de pagini ale „Cronicii”, editată de Fundația Culturală „Regele Mihai I”, se deslușește activitatea din primul an de funcționare a acestui Cămin.

Cronicarii căminului, d-nii: *Afton Nicoară, Iosif Mureșanu, Iosif Pușcaș, Ion Apostol, Emil Băicoianu, Gheorghe Aron*, precum și d-na *Ioana Gabor*, au însemnat cu atenție și dragoste, Duminică de Duminică, timp de douăsprezece luni (17 august 1941 – 17 august 1942), întreaga frământare a Căminului, toate avântatele sale acțiuni: șezătorile culturale, conferințele, spectacolele de teatru, comemorările istorice, pelerinajele la mormintele marilor Ardeleni aflate în capitală, expoziții etnografice, cursurile serale...

Capitolul principal al activității Căminului îl constituie însă organizarea șezătorilor culturale.

De la 17 august 1941, ele se deschid în fiecare duminică, cu regularitate matematică, indiferent de anotimp, adunând mii de refugiați, mii de suflete dornice de lumină și de libertate.

„Aici s-a făcut – mărturisește în prefață d. Iustin Handrea, directorul Căminului – redresarea morală după șocurile primite odată cu prăbușirea; aici și-au spus durerile și necazurile, formând cu toții o singură comunitate de muncă, de gând și de aspirații pentru viitor. În drumul pribegiei, cei plecați de la vetrele lor s-au înfrățit prin aceste șezători.

Având aceeași soartă și nutriend același gând, încălziiți la flacăra acestor șezători, au înțeles cu toții că trebuie să urmeze același crez și același steag”.

Și mai departe:

„Fiecare cronică, publicată în prezentul volum, este o părticică din sufletul nostru; o fărâamă din munca noastră; o împletire de durere și bucurii, de lacrimă și zâmbet, de revoltă și dărzenie și de cel mai curat gând pentru viitorul Ardealului și al țării întregi”.

Căminul „Avram Iancu” încadrat în organizația Fundației Culturale „Regele Mihai I”, a activat timp de doi ani în numele Transilvaniei.

E cazul însă a ne întreba, după lectura acestei „cronici”, câți din marii fruntași ai Ardealului, câți dintre foștii săi miniștri, au coborât în mijlocul „căminului”, măcar într-o singură Duminică, să spună poporului adunat acolo măcar un singur cuvânt de mângâiere, de îmbărbătare?

Nici unul!

Repetăm: nici unul!

În jurul d-lui Handrea nu s-au găsit și nu se găsesc decât oameni simpli, în cea mai mare parte necunoscuți opiniei publice, și abia câteva nume de ziariști și scriitori.

Cu oamenii aceștia s-a realizat însă o operă dintre cele mai îndrăznețe și mai substanțiale.

Nicăieri, în acești din urmă doi ani, inima Transilvaniei n-a bătut mai puternic decât aici, mai energic, mai drept și mai mândru.

Aici au răsunat poeziile și cântecele ei, jocurile și datinile de acasă, doinele de pe Mureș, strigăturile de la Năsăud, baladele de pe Someș, „țipuriturile” din Maramureș, versurile populare din Țara Crișurilor.

O întreagă lume și-a deschis aici sufletul, dând avânt plin durerii ca și nădejzii, revoltei ca și înțelegerii.

Sufletul țărănesc al Transilvaniei, portul său românesc, datinile cele de demult, s-au desfășurat aici în toată splendoarea.

După șase zile de muncă neîncetată, de obidă și de întristare, duminica venea pentru chinutul refugiat ca o zi de mângâiere, de ridicare la lumină, de purtare a cămășii sale de acasă, de întâlnire cu toți cei sortiți acelorași dureri și acelorași bucurii.

A fost un gând înalt acela al înființării acestui Cămin!

Domnul Octavian Neamțu, directorul Fundației Culturale „Regele Mihai I”, nu se poate decât felicita pentru sprijinul acordat cu atâta entuziasm, și cu o atât de largă înțelegere, inițiativei și realizării d-lui Iustin Handrea.

Răsfoiți „Cronica” acestui Cămin, judecați-i paginile, opriți-vă asupra înțeleșului ei.

Citiți-o, mai ales, voi „domni” din Ardeal, care, niciodată nu v-ați abătut până la „Muzeul Satului Românesc” (Șoseaua Regele Mihai I, nr. 22) pentru a strânge mâinile fraților voștri, pentru a le lumina mintea, pentru a face să le pătrundă în inimi nădejdea cea adevărată.

Citiți-o și urmați învățăturilor și îndemnurilor ei!

septembrie 1943

Pentru un monument la mormântul lui George Coșbuc

În săptămâna trecută ziarele noastre au difuzat textul unui apel semnat de câțiva ziariști ardeleni prin care se solicita obolul public pentru ridicarea unui monument la mormântul poetului G. Coșbuc.

„În orașul – mărturisește slova apelului – în care feciorul popii din Hordou a cules luminile din lumea cărților, consângenii săi i-au ridicat un monument (1927). Evenimentele recente au făcut ca acest monument să nu mai pară binevenit. Astăzi, G. Coșbuc nu mai are un monument la Năsăud.”

În sobrietatea lui, apelul nu putea spune mai mult. O reținută indignare se desprinde însă din expresia potolită a frazei. S-a prăbușit la Năsăud, în întuneric de noapte, sub cumplitele lovituri de târnăcop, bustul marelui nostru poet¹⁰. „Eroismului” acesta, de o așa de veninoasă substanță, semnatarii apelului îi opun inițiativa unei urgente ridicări la Bellu a unui monument funerar.

Iată o inițiativă care trebuie necondiționat sprijinită ea având astăzi, pe lângă semnificația ei pur literară, și o profundă semnificație națională.

Batjocorirea peste hotare a semnelor de respect ridicate în amintirea energiilor reprezentative ale neamului nostru, – așa cum s-a întâmplat și la Tg.-Mureș cu monumentul lui Constantin Romanu-Vivu, – trebuie cu atât mai mult să ne solidarizeze în jurul lor, smulgându-ne toate acele accente de revoltă și de credință, care singure pot da întregă măsura sensibilității unei națiuni.

Se trăiește și se învinge prin mândrie, nu prin resemnare!

„Sus inima, Români!”, ne-a poruncit de atâtea ori G. Coșbuc. Să ne înălțăm odată inima și pentru el... și să ne aducem prinosul contribuției pecuniare.

Ni se cere obolul pentru un monument lui G. Coșbuc.

Să ni-l dăm cât mai grabnic!

Autorul „Cântecelor de vitejie” merită acest sacrificiu.

Părăgînirea mormântului de la Bellu nu mai poate fi îngăduită. E dureros să constați că, după aproape un sfert de veac de la moartea cântărețului Zamfirei celei „frumoase ca un gând răsleț”, al lui Fulger și al „subțiricăi din vecini”, mormântul său nu s-a învrednicit să aibă măcar o cruce.

---

¹⁰ Isprava, așa cum aveam să aflăm în toamna anului 1944, o săvârșiseră, desigur nu din proprie inițiativă, o seamă de honvezi care în drumul spre front ținuseră să-și afirme încă de la Năsăud însușirile caracteristice.

Am mai spus-o aceasta și altă dată. Am spus-o chiar în coloanele acestei reviste¹¹. N-am izbutit totuși să mișcăm pe nimeni.

Toamnă după toamnă s-a depănat peste mormântul lui G. Coșbuc fără ca cineva să se fi simțit ispitit de o astfel de inițiativă.

De o uitare a lui Coșbuc nu poate fi însă vorba. Cărțile sale s-au desfăcut și continuă a se desface în nenumărate ediții. Aproape că nu este intelectual român care să nu aibă în biblioteca sa „Balade și idile” sau „Fire de tort”.

Prin școli și la diferite festivaluri Coșbuc este poetul cel mai recitat, cel mai accesibil unei largi difuzări populare.

Mormântul său nu are totuși o cruce. Piatra ce-i străjuiește căpătâiul nu poate înlocui acest cucernic semn.

Citind „Rugăciunea din urmă” cu zguduitorul vers „și bun e Domnul de-om avea la cap o cruce”, îți vine să crezi că poetul presimțea parcă toată ingratitudea urmașilor.

În primăvara viitoare se va comemora un sfert de veac de la moartea lui Coșbuc.

Vom comemora-o oare fără bucuria de a-i fi ridicat un monument funerar?

Ne îndoim!

În orice caz, noi, grupul de publiciști ardeleni care am luat această inițiativă, suntem destul de hotărâți să ne realizăm gândurile!

Facem apel în special la toți Ardelenii și la toate instituțiile culturale din capitală pentru a ne sprijini în această acțiune.

Badea George așteaptă o asemenea cinstită de aproape douăzeci și cinci de ani.

Să i-o aducem în 1943!

decembrie 1942

Listă de subscripție

Nu e prea mult de când o mână de ziariști transilvani ne găseam la cimitirul Bellu pentru a căuta mormintele înaintașilor noștri răposați în cetatea lui Bucur.

Pe cât de mult ne bucurase frumosul monument de la căpătâiul odihnei eterne a lui Șt. O. Iosif, ridicat de către Societatea Scriitorilor Români, pe atât ne-a mâhnit starea în care se găsește mormântul lui George Coșbuc.

---

¹¹ E vorba de revista „Vremea”.

Deși au trecut douăzeci și cinci de ani de la trecerea sa pe celălalt tărâm, totuși nimeni nu s-a gândit până acum să-i așeze la mormânt cuvenitul semn de evidență creștinească.

Căpătâiul lui Coșbuc e străjuit abia de o fărâcă de piatră, nu mai înaltă decât un abecedar, pierdută sub frunzișul vegetației. Nimic din solemnitatea mormântului lui Eminescu, din eleganța clasică a pietrei ce acoperă osemintele lui Vasile Pârvan, nimic ce s-ar putea asemena măcar cu mormântul lui Grigore Alexandrescu sau Petre Ispirescu.

La fel ca și Ilarie Chendi, ca și Alexandru Macedonski până mai deunăzi, George Coșbuc nu are încă o cruce la căpătâi.

Menționăm că și mormântul lui Caragiale, deși este străjuit de o piatră care-i păstrează literele numelui, totuși abia mai poate fi descoperit printre valurile de frunziș.

Emoționați de o astfel de nepăsare, ne-am constituit într-un comitet de inițiativă și am lansat o listă de subscripție necesară ridicării unui monument funerar în amintirea lui George Coșbuc.

Și n-am vorbit în pustiu. După abia câteva luni s-au adunat 500.000 lei și s-a început lucrarea monumentului. Peste cinci luni totul va fi încheiat. Stă pentru aceasta cheazășie entuziasmul nostru și puterea de muncă a sculptorului Ion Vlasiu.

Lucrarea costă însă mai mult decât am putut noi aduna până acum. Ne mai trebuie exact încă 500.000 lei.

Continuăm dar a susține apelul nostru în fața opiniei publice. Dintre instituțiile de frunte ale țării, inițiativa noastră a fost susținută până acum de către Banca Națională și de Teatrul Național¹², de către o serie de licee și bănci din provincie, pentru a nu mai pomeni de concursul nominal a sute de persoane.

Așteptăm însă obolul tuturor celor ce s-au desfătat citind baladele și idilele poetului de la Hordou.

Timp de douăzeci și cinci de ani nimeni n-a cerut nimic pentru amintirea lui Coșbuc.

Cu o nobilă discreție, văduva sa i-a adus mereu flori, i-a îngrijit stratul de odihnă, dar n-a cerut nimănui să întreprindă mai mult.

Și așa de puțină lume știa că George Coșbuc poetul coborâtor din douăsprezece generații de preoți, doarme la Bellu fără o cruce la căpătâi, semnul cuviinței urmașilor.

---

¹² La Teatrul Național din București, datorită bunăvoinței directorului său, mult regretatul Liviu Rebreanu, s-a organizat în ziua de 30 ianuarie 1943 un mare festival literar închinat lui G. Coșbuc, sumele încasate cu acest prilej punându-se la dispoziția comitetului de inițiativă. Festivalul deschis printr-un cuvânt lămuritor rostit de Vasile Netea, a avut și o deosebită valoare literară, Liviu Rebreanu ținând o bogată conferință asupra poetului de la Hordou, iar artiștii străluciți – Sorana Țopa, Marieta Anca, Gh. Calboreanu, V. Valentineanu, A. Pop-Marian – au recitat din principalele sale poezii.

Nouă miniștri transilvani au trecut de la moartea lui Coșbuc prin fruntea Ministerului de Culte și Arte, și toți nouă i-au cunoscut înfățișarea și vorba de prieten. Nici unul nu s-a gândit la un astfel de gest, tot așa cum uitat a fost Coșbuc și de către cei patru foști președinți de Consiliu pe care i-a dat în acest timp Transilvania.

Și chiar acum, când inițiativa a fost luată și lucrările s-au început, pe lista noastră de subscripție nu figurează decât unul din acești mari foști demnitari.

De altfel același lucru s-ar putea spune și despre inexistentele monumente ale lui Inocențiu Micu-Klein, Horea, Cloșca și Crișan, Petru Maior, Șincai, Avram Iancu, Șaguna și ale atâtor alți creatori de istorie transilvană.

Unde le sunt monumentele?

Pe cine am putea întreba mai firesc decât pe acești exponenți transilvani?

Noi, tinerii care milităm pentru această inițiativă, ca și pentru cea a așezării lui Petru Maior în parcul de la „Muzeul Satului”, nu suntem decât niște entuziaști publiciști, niște condeieri care voim însă ca personalitățile istorice ale Transilvaniei să se bucure de o altfel de cinstitură decât cea cunoscută până acum. Niciunul dintre noi nu are altă armă și alt reazem de existență decât condeiul.

Pe calea lui chemăm, deci, în fața listei deschise pe toți cititorii lui Coșbuc și în special pe toți cei ridicăți din satele transilvane.

Ne mai trebuie 500.000 lei...

Așteptăm!

Așteaptă George Coșbuc!

Așteaptă obrazul Transilvaniei!

iulie 1943

Semnificația lui George Coșbuc în 1944

Se dezvelește astăzi la Bellu monumentul funerar al poetului G. Coșbuc.

Inițiat în toamna anului 1942, de către grupul de publiciști adunați sub steagul de luptă al ziarului *Ardealul*, ca o replică împotriva sacrilegiului comis la Năsăud, de unde a fost îndepărtat, în condiții dureroase, bustul celui mai strălucit descendent al grănicerilor de odinioară, monumentul acesta, la ridicarea căruia și-a dat concursul întreaga obște românească, se dezvelește într-o vreme de adânc zbucium național, de mare și cutremurătoare veghe.

Ceremonia de la Bellu dobândește astfel, în mod fatal, o amploare ce depășește cu mult planul dintâi al inițiatorilor, transformându-se într-un fericit prilej de spovedanie a Românilor de pretutindeni – spovedanie pe care înclășările vremii o cer astăzi mai fierbinte și mai categorică decât oricând.

Orice elogiu pentru G. Coșbuc și orice evocare a poeziei sale nu poate fi decât un elogiu pentru înseși virtuțile neamului nostru – virtuți care, în opera rapsodului de la Năsăud se ivesc într-un chip așa de răspicat, – pentru cea mai esențială dintre ele, credința nebiruită în dreptatea atotcuprinzătoare a lui Dumnezeu, și totodată împărtășire nestăvilită cu spiritul mândru al bărbăției.

Într-adevăr, dacă poezia lui Coșbuc s-a bucurat neîntrerupt, de la 1893 încoace, de o unanimă prețuire românească, fiind izvorâtă din fântânile cele mai adânci și mai autentice ale neamului, adevărată oglindă a simțirii și a gândirii noastre naționale, astăzi, prin caracterul ei cel mai hotărâtor, *optimismul*, poezia aceasta primește pe neașteptate o semnificație de vibrantă actualitate, flăcările ei putând însufleți toate inimile și toate cugetele românești aflate într-un așa de tulburător impas.

Pelerinaj românesc la biserica de piatră din Zalău

De nimic nu avem astăzi, noi Români, o mai adâncă trebuință decât de neclintita credință – oricare ar fi vicisitudinile politice – în destinul de lumină al neamului, în puterea noastră de îndurare și în capacitatea de trăire și de creație națională.

Forțele sângelui și ale sufletului nostru sunt nemăsurate și neperversitate, putând să reziste oricăror înfruntări și oricăror încercări. Nimeni dintre noi nu

reprezintă însă aceste forțe într-un mod mai înalt și mai decisiv decât *Țăranul*, domnul harnic al ogoarelor și al plaiurilor, eroul cel mai prețuit și mai dinamic al lui G. Coșbuc. Setea lui de pământ, exprimată de Coșbuc cu atâta elocvență în cunoscuta sa poezie, este cea mai sigură cheazășie a rezistenței noastre etnice și a dominației naturale, prin sânge și prin limbă, a tuturor teritoriilor românești.

Lupta noastră de astăzi, ca și toate luptele de ieri, nu e decât o luptă pentru pământ, atât spre un punct cardinal, cât și spre celălalt, noi neavând nimic altceva decât pământul lăsat moștenire din strămoși.

Strigătul țăranilor lui Coșbuc, *Noi vrem pământ*, este astăzi strigătul pentru glia românească al întregului nostru neam.

Atât în ordinea națională, cât și în ordinea socială poezia lui G. Coșbuc constituie adevăratul îndreptar al actualității, accentele și concluziile ei îmbrățișând întreaga claviatură a sufletului nostru zbuciumat. În poeziile *Decebal către popor* și *Noi vrem pământ*, cuprinse amândouă în același minunat volum „Fire de tort” – dovadă fierbinte a unor preocupări și convingeri care în concepția lui Coșbuc nu s-au putut despărți nicio clipă – se află cele mai fierbinți îndemnuri pentru ziua de astăzi, ele fiind adevărate porunci naționale. Deznădejdi și nepăsării ce pare să cuprindă atâtea inimi, lipsite de ispita înaltă a credinței, Coșbuc le opune viziunea bărbătească a vieții: „O luptă-i viață; deci te luptă cu dragoste de ea, cu dor... Trăiesc acei ce vreau să lupte; iar cei fricoși se plâng și mor”... Nimic n-a urât acest poet mai mult decât lașitatea și teama de luptă, lipsa de bărbăție și de curaj.

Ori vremea noastră tocmai aceasta ne cere, îndrăzneală și credință. Niciodată împrejurările nu pot fi așa de grele încât să nu poată fi biruite de spiritul lucid și de voința neînduplecată, concretizate în hotărârea implacabilă de a accepta toate riscurile impuse de legile eterne ale luptei. Toți aceia care simt astăzi în inimile lor fiorul mândru de a trăi și de a străluci, au astfel datoria de a veghea la soarta neamului, și de a căuta să-i îndrepte barca spre cele mai fericite ape. Nimic nu ne poate fi astăzi mai scump decât neamul însuși, și nicio lozincă nu ne poate înfierbânta mai mult decât aceasta: *Țara mai presus de oricine!*

De mii de ani pământul acesta nu s-a sprijinit decât pe dragostea, pe înțelepciunea și pe vitejia propriilor săi fii, și singuri ei vor fi aceia care și astăzi îi vor reda liniștea și libertatea. Suntem judecătorii propriilor noastre acțiuni. *În fapta noastră* – cum spunea G. Coșbuc – *ne e soarta și viața este tot, nu moartea.*

Poporul care a inspirat o operă ca aceea cuprinsă în volumele „Balade și idile” și „Fire de tort”, și din sânul căruia s-a putut ridica un poet de dimensiunile lui G. Coșbuc, și care are asupra pământului său așa de întemeiate drepturi, susținute de viteji ca aceia evocați în „Povestea unei coroane de oțel”, nu poate privi viitorul decât așa cum l-a privit și cântărețul țăranimii române: cu *optimism*.

Certitudinile optimismului lui Coșbuc se sprijină pe temelii puternice: credința în Dumnezeu, credința în puterile proprii, credința în spiritul nostru creator. De un secol încoace tăria acestuia s-a verificat mereu. Optimismul marelui poet trebuie să ne rămână astfel o permanentă lozincă de viață.

20 august 1944

III.
ESTE ISTORIA TRANSILVANIEI
UN STUDIU INUTIL

Este istoria transilvaniei un studiu inutil?

Sunt abia câteva luni de când, la Cluj, în cadrul ciclului de conferințe organizate de direcțiunea Școlii Normale Superioare, d-l profesor *Ion Lupaș*, vorbind despre problemele istoriografiei transilvane, protesta împotriva legii, așa-zisă a „raționalizării” învățământului superior din noiembrie 1938, prin care s-a desființat catedra de Istoria Transilvaniei de pe lângă Universitatea din capitala Daciei Superioare, arătând totodată puțină atenție ce se dă acestei probleme și în învățământul secundar.

Când, imediat după Unire, mărturisește d-sa, am dat la iveală manualul de *Istoria Românilor* pentru cursul superior de liceu, în care am ținut să dau o specială atenție istoriei transilvane, manual ajuns până acum la a XIV-a ediție, am fost criticat și atacat că am sporit Istoria Românilor cu atâtea capitole cu câți km pătrați s-a mărit țara în urma adunării de la 1 Decembrie 1918.

Trecutul Transilvaniei, a declarat d-l profesor Lupaș, plin încă de numeroase taine, și atât de tendențios înfățișat de propaganda maghiară, trebuie cercetat însă cu stăruință de către generația actuală și de către cele viitoare ale profesorilor noștri. Ei nu vor putea niciodată renunța la asemenea cercetări, cărora trebuie să li să dea toată importanța și întinderea cuvenită, fără a urmări alt scop decât acela de a lămuri cât mai deplin adevărul cu privire la atâtea probleme de istorie transilvană care își așteaptă dezlegarea¹³.

Ceea ce spunea eruditul profesor cu privire la studiul istoriei Transilvaniei în învățământul universitar și secundar e perfect valabil și pentru învățământul primar, mai ales, pentru acesta din urmă, așa după cum vom avea ocazia să dovedim în cele ce urmează.

Protestul domniei sale este astăzi mai actual decât oricând, atât fiindcă arbitrajul de la Viena a dovedit, pe lângă considerentele de ordin politic, că factorii responsabili ai Europei cunosc și rezolvă problema Transilvaniei exclusiv prin prisma tezei maghiare, teză sprijinită în primul rând pe date și informații tendențioase, pe care va trebui să le demascăm fără cruțare și fără întârziere, cât și fiindcă recucerirea Transilvaniei a devenit una din datoriile de onoare ale aspirațiilor noastre naționale. Pe cale diplomatică, cum am pierdut-o, sau pe calea armelor, cum au cucerit-o Mihai Viteazul și Ferdinand I, Transilvania va trebui readusă cât mai grabnic la sânul patriei mame. Pentru aceasta e nevoie însă, ca toți factorii responsabili ai Europei de azi și de mâine, să cunoască adevărul etnic și istoric al Transilvaniei, aceasta fiind datoria tuturor oamenilor noștri de

¹³ Vezi Tribuna, Cluj, 1940, Nr. 57.

specialitate, dar mai ales, de acest adevăr trebuie să fie pătrunse toate inimile românești, și în primul rând, toate inimile tinere, fiindcă pe spiritul lor de sacrificiu și de eroism se vor întemeia toate eforturile acelor care vor trebui să ne conducă la victorie.

Istoria Transilvaniei, tratată până acum în mod atât de superficial, va trebui să se bucure în viitor de o cu totul altă atenție, programele analitice și manualele diferitelor grade de învățământ, în care se învață această istorie, trebuind să fie redactate într-un spirit cu totul altul decât cel de până acum. Va trebui, așa după cum cerea d-l profesor Lupaș, să se extindă cadrele istoriei Românilor în așa fel ca *temelia dualistă* de până acum, *Muntenia și Moldova*, să fie înlocuită, potrivit realității istorice și politice, cu una *trilaterală*: *Transilvania, Muntenia și Moldova*.

De altfel, acesta a fost și cursul istoriei. Într-adevăr, înființarea și organizarea voievodatului transilvan precedase cu un veac și jumătate pe al Munteniei și cu două veacuri pe al Moldovei – cel dintâi voievod transilvan, Mercurius, este amintit la 1103, cu titlul de „princeps Ultrasilvanus”¹⁴ cele mai însemnate instituții cu caracter specific românesc, aproape toate își au apoi în Nordul Carpaților o tradiție și o mențiune istorică mai adânc înrădăcinată în trecut decât cele din Sudul sau din Răsăritul Carpaților. Astfel, din punct de vedere bisericesc, despre un episcop ortodox al Transilvaniei, *Ierotei*, pe la 950, fac pomenire trei izvoare bizantine, în timp ce în regiunile din răsăritul Carpaților abia pe la 1234 apar „quidam pseudoepiscopi”; despre un șef politic al voievodatului transilvan există trei mențiuni documentare încă de la începutul veacului al XII-lea (1103, 1111 și 1113) în timp ce despre voievozii din Sudul Carpaților aceste mențiuni apar numai de la anul 1247 înainte; despre un început de oaste românească se amintește în regiunea Sibiului chiar de la anul 1210, în timp ce în Sudul Carpaților aceste începuturi apar la 1247; despre o școală românească se știe în Transilvania, la Brașov, încă de la 1495¹⁵, în timp ce peste Carpați și aceasta apare mai târziu, după cum, mai târziu decât în Transilvania, apar și primele tipografii și tipărituri românești. Ținând seama de aceste adevăruri istorice, și de altele pe care renunțăm a le mai evoca, adăugând apoi tot ceea ce Românii din Transilvania au dat celor două Principate din punct de vedere etic și cultural, contribuind într-o imensă măsură la renașterea lor culturală și politică, și ținând seama de situația politică specială în care s-a aflat întotdeauna Transilvania – și se află mai ales astăzi – e absolut necesar ca istoriei Transilvaniei să i se dea tot atâta atenție ca și istoriei Munteniei și Moldovei.

Numai în acest fel istoria neamului nostru va fi înțeleasă în spiritul și în idealurile ei permanente.

---

¹⁴ I. Lupaș: *Istoria Românilor*, Buc. 1937, pag. 58.

¹⁵ N. Sulică: *Cea mai veche școală românească, în volumul Omagiu lui C. Kirilescu*, Buc. 1937.

Lucrul acesta l-a explicat, minunat de frumos și de adevărat, d-l *Vasile Băncilă*, cugetătorul cu atât de largi orizonturi: „Înainte de toate – scrie d-sa – Ardealul cuprinde sensul originalității noastre. Ideea formei, a sâmburelui sau a impulsului inițial, care domină atât de mult înțelegerea filosofică de azi oricând e vorba de realități sufletești sau biologice, devine clară, în ceea ce privește neamul românesc, numai dacă e pusă în legătură cu ființa istorică a Ardealului”. Aceasta fiindcă: „Cuibul nostru etnic și centrul de radiere, de roire istorică, a fost ținutul Ardealului și Olteniei și mai ales al Ardealului, acolo unde s-a întâlnit și a vibrat mai mult sinergia daco-romană. De aceea, trebuie să ne raportăm în primul rând la Ardeal, această inimă etnică și principală coordonată, pentru a ne înțelege. Muntenia și Moldova au fost, cel puțin în parte, *semănătura Ardealului*. Acesta a fost de la început mai plin de oameni, deci de istorie, și a trebuit să dea germenii istoriei și celorlalte părți românești... - Ardealul a reprezentat o funcție de geneză românească în mai multe rânduri. „Descălecările Ardealului în principate au fost numeroase și aproape continui și ele trebuie luate într-un înțeles larg, uneori simbolic, pentru a fi înțelese și valorificate de constatarea noastră istorică actuală.” Iar cu privire la valoarea „descălecărilor” de dincoace de munți: „Ardealul a avut întotdeauna față de noi o funcție de descălecare și toate aceste gesturi de expansiune (descălecările) spre noi, de stimulare a noastră, de venire la noi, coincid cu începuturi de epoci sau curente istorice, fiind, din punct de vedere al formării noastre, tot atâtea «originalități» repetate¹⁶.”

Istoriei acestui ținut, și cu deosebire în învățământul primar și secundar, i s-a dat prea puțină importanță până acum, prea puțină atenție, locul de frunte avându-l istoria Munteniei și a Moldovei.

Cele ce urmează vor dovedi cu prisosință acest lucru, după cum vor dovedi, și necesitatea urgentă a revizuirii manualelor școlare – într-un spirit mai larg și mai just decât cel de până acum – și în primul rând revizuirea manualelor de curs primar, mai exact spus, a cărților de citire, cele mai caracteristice din acest punct de vedere.

Fără a urmări să polemizăm cu nimeni, fără a urmări nici o chestiune personală, și niciuna, mai ales, cu autorii de manuale didactice, o serioasă cercetare asupra acestei probleme ne-a convins că actuala stare de lucruri e profund dăunătoare cunoașterii adevărate a istoriei transilvane, dăunătoare intereselor naționale și politice ale acestei provincii, și, în sfârșit, dăunătoare educației patriotice ce toți copiii noștri trebuie să primească încă de pe băncile școlii primare, singura școală pe care o pot frecventa toți fiii țării.

Nu vom șovăi, deci, a arăta toate lacunele și toate erorile constatate în câteva din cărțile de citire pentru învățământul primar, lacune care reclamă o cât mai severă revizuire a lor.

---

¹⁶ Gândirea, 1939, Nr. 2, pag. 34, *Un aspect al Ardealului*.

În actualele împrejurări mai ales, când hotarele și demnitatea noastră au fost atât de grav sfâșiate, și când va trebui să facem sforțări excepționale pentru refacerea României Mari, o temeinică cunoaștere a istoriei naționale a devenit un adevărat imperativ. Această cunoaștere nu poate fi perfectă fără cunoașterea istoriei Transilvaniei.

Copilul și tânărul de azi, luptătorii de mâine pentru acest nobil ideal, trebuie să fie adânc convinși de dreptatea cauzei noastre, în această convingere nestrămutată trebuind să găsească marile elanuri care ne vor duce la biruința finală.

II

Cărțile de citire din învățământul primar sunt de două feluri: cele *monopolizate*, pentru clasele I, II, III și a IV-a, și cele cu *circulația liberă* pentru clasele V, VI și VII.

Cele monopolizate sunt editate de Ministerul Educației Naționale, sub directa sa supraveghere, și au fost impuse tuturor școlilor primare din țară. Ele sunt, deci, singurele cărți care pătrund până și în cele mai îndepărtate unghiuri ale României, aceleași pentru toți copiii și, din cauza monopolului, trebuind să fie multă vreme auxiliare statornice ale învățământului primar.

Dintre toate manualele din acest învățământ, ele au deci posibilitatea de a influența mai temeinic și mai larg educația tinerelor generații de școlari, creând o perfectă coeziune sufletească între toți copiii țării. Ele sunt baza culturală a învățământului primar, temelia pe care se sprijină toate eforturile acestui învățământ. Având un rol atât de considerabil, și o sferă de acțiune așa de largă, e firesc deci să credem că ele trebuie să înfățișeze tot ce poate fi mai perfect în această materie, mai bine încheșat și mai substanțial. De vreme ce ele au fost găsite vrednice, în comparație cu altele, de a fi monopolizate și impuse întregului învățământ primar, nici nu negăm că n-ar îndeplini o bună parte din aceste calități.

Acolo însă unde nu suntem de acord cu conținutul acestor cărți de citire, și ceea ce ne face să cerem urgenta lor revizuire, este partea destinată istoriei, parte pe care, din cauza prea puținei atenții date istoriei Transilvaniei, noi o socotim insuficientă și vătămătoare din punct de vedere național. Să ne explicăm.

Istoria propriu-zisă se face în clasele III și IV (în cadrele manualelor monopolizate), în clasa II-a, manualul neprevăzând nimic, se lasă la aprecierea învățătorului povestirea câtorva întâmplări istorice cu caracter local. Să vedem dar, ce se învață în clasa a III-a și a IV-a primară din istoria Transilvaniei. Pentru cei neinițiați adăugăm că istoria ce se predă în aceste două clase alcătuiește un tot divizat în două părți, prima la clasa a III-a, cuprinzând istoria Românilor de la început și până la *Tudor Vladimirescu*, iar a doua, pentru clasa a IV-a, cuprinzând istoria de la 1821 și până în zilele noastre. Ceea ce se învață în clasa a III-a nu se mai repetă deci în clasa a IV-a, astfel că ceea ce se predă trebuie învățat temeinic, cu atât mai mult, cu cât marea majoritate a elevilor din pătura rurală, și chiar și din pătura muncitorească a orașelor, cu toată existența învățământului supra primar din

clasele V, VI și VII, rămân numai cu cele patru clase primare, prea puțini dintre ei ajungând să termine clasa a VII-a. Ei sunt deci, în mod obișnuit, absolvenții adevărați ai învățământului primar.

Ce vor ști ei din istoria Transilvaniei, la terminarea școlii, în pragul intrării lor în viață, ce le va rămâne în minte, ce sentimente și ce idei se vor înfiripa în sufletele lor cu privire la această însemnată parte a pământului românesc? Ce va spune conștiinței lor această provincie, referindu-se numai la cele învățate în școală atunci când, ca mâine-poimâine poate, vor trebui să-și sacrifice viața pentru recucerirea ei?

După cele aflate în paginile de istorie ale acestor cărți, și dacă ar fi să rămână numai cu cele învățate din ele, puțin, foarte puțin. Pentru a da o expresie cât mai clară acestui „foarte puțin”, o expresie matematică, vom începe prin a sublinia că în clasa a III-a se fac 37 de lecții de istorie, dintre care abia 4 sunt destinate istoriei transilvane; în clasa a IV-a din 24 de lecții abia *una* e închinată în întregime Transilvaniei, în alte trei vorbindu-se numai incidental de soarta și de oamenii acestei provincii. Credem că și numai aceste date și încă ar fi suficiente pentru a evidenția dreptatea tezei noastre: *se dă prea puțină atenție istoriei Transilvaniei*.

Cu mult mai temeinic și mai sugestiv ne va apărea acest lucru analizând conținutul istoric al acestor lecții.

Iată titlurile lecțiilor din clasa a III-a:

1. *Când au venit Ungurii peste Țările Românești, Românii le-au ținut piept;*
2. *Viața și faptele lui Ion Corvin, apărătorul Creștinătății, și a urmașului său, Matei Corvin;*
3. *Când a cucerit Mihai-Vodă Ardealul;*
4. *Despre Românii ardeleni și suferințele lor, când s-au sculat Horea, Cloșca și Crișan.*

Iar în clasa a IV-a:

1. *Când s-a răsculat Avram Iancu pentru libertatea românească din Ardeal.*

Un ultim cuvânt se spune apoi în legătură cu *Unirea tuturor Românilor*. Iată dar, tot zbulciumul milenar al Transilvaniei, tot șirul nostru nesfârșit de mucenici și de preoți cu crucea în frunte, de eroi și de cărturari, de vizionari și de profeți, toată cumplita frământare și zvârcolire a unei mii de ani, redusă la aceste șase evenimente: Venirea Ungurilor (legenda lui Gelu), existența istorică a lui Ioan Huniade și Matei Corvin, cucerirea Transilvaniei de către Mihai Viteazul, răscoala de la 1784, revoluția de la 1848 și, în sfârșit, Unirea din 1918.

Incontestabil, momentele sunt fericit alese și ele reprezintă șase mari și strălucite capitole din istoria Transilvaniei. Alături de ele ar fi putut însă intra și altele, tot atât de strălucite, cu ajutorul cărora firul istoriei transilvane ar putea apărea cu mult mai viu și mai limpede, după cum vom avea prilejul să arătăm în propunerile noastre. Deocamdată, trebuie să insistăm însă asupra felului cum sunt redactate aceste capitole.

Pentru aceasta, trebuie să evidențiem mai întâi prevederile *programei analitice*¹⁷ a învățământului primar referitoare la studiul istoriei.

Iată ce prevede această programă la clasele III și IV din istoria Transilvaniei (subliniind și lecțiile ale căror sugestive titluri ar fi putut prilejui o mai largă și mai frumoasă privire asupra trecutului transilvan): *Clasa III: Trim. I: Căderea Transilvaniei în stăpânirea ungurească. Legenda lui Gelu. Trim. II: Ioan Corvin și Matei Corvin. Luptele lui Mihai Viteazul, pentru unirea țărilor surori. Trim. III: Tipărirea celor dintâi cărți românești. Revoluția lui Horea, Cloșca și Crișan.*

Clasa IV: Trim. I: Cele dintâi școli românești: Gh. Asachi, Gh. Lazăr, Ion Heliade-Rădulescu. Revoluția de la 1848 în Transilvania. Trim. II: Războiul cel mare pentru unirea tuturor Românilor (Unirea Transilvaniei). (Trim. III: M. S. Regele și România de azi). Manualele școlare fiind alcătuite în conformitate cu prevederile acestei programe, s-ar putea crede la prima privire, că expunerea acestor prevederi, – după ce am arătat deja cuprinsul respectiv al manualelor – ar fi fost de prisos. Utilitatea ei va rezulta însă din confruntarea dintre prevederile programei și cuprinsul manualelor, putând face constatarea că, deși, după cum vom avea prilejul să evidențiem în altă parte a acestei lucrări, programa analitică are și ea anumite lacune, a căror îndreptare vom expune-o în concluziile noastre, totuși, dacă autorii manualelor ar fi ținut seama nu numai de litera (și aceasta interpretată prea strâmt), ci și de spiritul programei, istoria Transilvaniei și-ar fi putut găsi în aceste manuale o mai justă și mai viguroasă înfățișare.

Desigur, e o insuficiență și a programei faptul că de la anul 896, anul venirii Ungurilor, și până la 1784, anul Revoluției lui Horea, Cloșca și Crișan, Transilvania e reprezentată în cuprinsul general al istoriei românești numai prin legenda lui Gelu, prin Corvini și prin cei trei revoluționari de la 1784; însă socotim drept o adevărată nesocotire a Transilvaniei și, în același timp, o ignorare a adevărului istoric, faptul că în *trimestrul III*, în care programa prevede o lecție despre *tipărirea celor dintâi cărți românești* (pag. 218), *nu se găsește nici o amintire despre vreo carte tipărită în Transilvania*. Oare, alături de *codicele de legi* și de *pravilele* tipărite de Matei Basarab și Vasile Lupu nu meritau să figureze și cărțile de rugăciuni tipărite în Transilvania? (*Evangheliarul lui Coresi* s-a tipărit la Brașov în 1581, iar *Noul Testament* al Mitropolitului *Simion Ștefan* s-a tipărit ia Alba Iulia în 1648).

Același lucru îl constatăm și din citirea lecției din *trimestrul I* al clasei a IV-a, *cele dintâi școli românești* (pag. 245–250), unde iarăși nu aflăm *nici un cuvânt* despre vreo școală românească în Transilvania, aceasta fiind pomenită la acest important capitol numai prin nașterea și ridicarea strălucită a marelui Gheorghe Lazăr, închinându-se în schimb capitole speciale înființării primelor școli românești din Muntenia și Moldova (câte unul pentru fiecare). E oare așa de lipsit

---

¹⁷ E vorba de programa analitică din 9 noiembrie 1938, sancționată cu Decretul Regal Nr. 3876 din 1938.

de valoare și de orice semnificație națională faptul că românii transilvani au avut școli românești încă de pe la sfârșitul veacului al XV-lea? (mai întâi la Brașov în 1495, unde, în 1597, prin stăruințele protopopului Mihai, s-a clădit o școală de piatră, la Caransebeș apoi, în părțile Banatului, la 1582, la Săliște, 1616, la Geoagiu, la Hațeg și la Făgăraș, în 1657, unde se afla o școală cu internat pentru pregătirea învățătorilor și a preoților din acea regiune¹⁸.

În *Revista generală a învățământului* (București 1924, pp. 444–446) se pot afla prețioase informații asupra legii și regulamentului de funcționare a acestei școli din epoca mitropolitului *Sava Brancovici*.

Pot fi uitate apoi școlile de la Blaj (1754) și de la Sibiu, contemporane cu epoca Fanarioților, acele școli care au radiat atâta lumină românească și care, prin elevii lor, au contribuit atât de mult la trezirea conștiinței naționale, atât dincoace cât și dincolo de Carpați? „Voi sunteți – se adresa transilvanilor la 1848, *Maria*, soția lui Heliade Rădulescu – care ne-ați semănat câmpiile cu sămânța libertății, voi ne-ați trimis apostoli, care ne-au pregătit mântuirea noastră: de la voi avem o limbă mai corectă, de la voi gramatică, de la voi istorie și filosofie. Din apostolii voștri am avut un Gh. Lazăr pentru limbă, un Aron pentru istorie, un Maiorescu pentru literatură și arheologie, un Laurian pentru filosofie. („Foaia pentru minte, inimă și literatură”, 1848, 31 din 2 aug.).

Și tot în aceeași lecție (la pag. 248–250), se evidențiază apariția, în Moldova, și pe bună dreptate, a gazetei lui Asachi, *Albina Românească* (1829), iar în Muntenia, prin Heliade Rădulescu, apariția *Curierului Românesc* (1829). Nu se spune însă nimic despre *Gazeta Transilvaniei* și despre *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, fondate la Brașov în 1838 de *Gh. Barițiu*¹⁹ și care au avut, dacă nu și mai mult, cel puțin aceeași importanță națională ca și cele două periodice de peste munți, *Gazeta Transilvaniei* – și măcar faptul acesta merita să fie subliniat – *apărând și astăzi*, fiind cea mai veche publicație periodică românească existentă.

Pentru toate aceste regretabile omisiuni desigur nu mai e de vină programa analitică, ci de vină sunt autorii manualelor monopolizate care au privit istoria Românilor numai prin prisma ei *dualistă* (Muntenia – Moldova), în timp ce, dacă aveau o concepție *trialistă* (Transilvania, Muntenia, Moldova), ar fi putut vedea că aceleași fenomene s-au petrecut și dincoace de Carpați.

Nici chiar lecția cu caracter pur transilvan (pag. 252), *Când s-a răsculat Avram Iancu pentru libertatea românească din Ardeal*, cu toată evocarea sugestivă a lui Avram Iancu, nu este tratată într-un mod prea fericit, din ea lipsind cu totul pomenirea unui *Andrei Șaguna*.

Un asemenea eveniment, cu răsunetul și consecințele pe care le-a avut, trebuia înfățișat cel puțin prin câteva din energiile lui conducătoare, *Simion*

¹⁸ I. Lupaș: *Istoria Românilor*, pag. 219.

¹⁹ N. Iorga: *Istoria presei române*, Buc. 1922. I. Lupaș: *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardelenne*, Bibl. Astra Nr. 20, Sibiu 1926.

Bărnuțiu, A. Șaguna, Al. Papiu Ilarian, Axente Sever, Ion Buteanu²⁰ C. Romanu-Vivu²¹ cu atât mai mult cu cât revoluționarii munteni și moldoveni din aceeași epocă sunt înfățișați în grup: Kogălniceanu, Cuza, Costache Negri, Alecsandri, Bălcescu, Ion Brătianu, Ion Ghica, Heliade Rădulescu, C.A. Rosetti. Lecția aceasta, în care nu se amintește nimic despre Șaguna, ne face să ne mirăm și mai mult de omiterea marelui mitropolit transilvan, prin faptul că, numai cu patru pagini mai înainte, se înfățișează rolul cultural jucat în Moldova de mitropolitul *Veniamin Costache*.

Oare opera realizată în Transilvania de Andrei Șaguna nu se poate compara cu opera realizată în Moldova de Veniamin Costache?²² Atunci pentru ce această surprinzătoare ignorare?

De altfel, cu revoluția de la 1848 se sfârșește tot ceea ce acest manual spune elevilor despre trecutul Transilvaniei; de la 1848 și până în 1918, anul Unirii, în timp ce dincolo de Carpați se realizează *Unirea Principatelor* (1859), *reformele lui Cuza* (1862–1864), *domnia regelui Carol I*, *războiul neatârării* (1877–78) *proclamarea Regatului* (1881), *mișcarea literară* din epoca acestei glorioase domnii, *campania din Bulgaria* (1913), în Transilvania în acest timp *nu se mai întâmplă nimic*, nu se mai aude nimic despre Românii de aici, ei apărând numai în 1918, ca un miracol, la Alba Iulia, pentru a se realiza astfel unirea tuturor Românilor. *Aceasta e tot ceea ce se învață în cele patru clase primare, cu care rămâne cea mai mare parte din copiii țării, despre istoria Transilvaniei.*

Rămân astfel necunoscute aprigele lupte naționale și suferințele de mucenici ale marilor arhieriei *Sava Brancovici* și *Inocențiu Micu-Klein*, necunoscută rămâne întreaga operă a așa numitei *Școli ardelene*, a luptei culturale dusă de un *Petru Maior*, *Gheorghe Șincai* și *Samuil Micu-Klein*, necunoscută rămâne opera de aur a lui *Șaguna*, eroica existență a *Asociațiunii transilvane* (1861), necunoscut marele și bărbătescul proces al *Memorandului* din 1892, numele unor *Ioan Rațiu* și *Vasile Lucaci*, nume de eroi și martiri, rămânând necunoscute acestor elevi, cum necunoscută rămâne întreaga epocă a înverșunatelor lupte naționale premergătoare intrării României în războiul din 1916.

Omiterea atâtor capitole importante din istoria Transilvaniei constituie o îndoită greșeală. Mai întâi, ea împiedică înfățișarea clară a istoriei transilvane, căreia, astfel, îi lipsește un fir conducător, o idee directoare. Lipsindu-i aceasta, totul pare confuz, sporadic, ocazional, lipsit de continuitate și de nervi permanenți. În rândul al doilea, ea ne așează într-o situație inferioară față de minoritari, atât Sași cât și Unguri, care întotdeauna au ținut să se prezinte ca singuri creatori de istorie, de cultură și de civilizație pe meleagurile transilvane.

---

²⁰ Silviu Dragomir: *Ion Buteanu, Prefectul Zarandului*, București 1928.

²¹ Silviu Dragomir: *Un martir al românismului: C. Romanu Vivu*, Acad. Rom., 1929, Discursuri de recepție; Vasile Netea: *C. Romanu-Vivu Prefectul Legiunii a XII*, Târgu-Mureș, 1937.

²² Ioan Lupas: *Viața Mitropolitului Andrei Șaguna*, Sibiu 1908.

Prin felul cum sunt redactate aceste manuale, le justificăm noi înșine întregul lor orgoliu național.

După cele întâmplate la Viena în 30 august 1940, putem lăsa și pe mai departe problemele de istorie transilvană în același obscurantism dureros și nedrept? Noi credem că nu. Să se ridice deci cât mai grabnic vălul de peste istoria românilor transilvani!

III

Desigur cea dintâi obiecțiune ce se va ridica împotriva acestor constatări, va fi aceea că învățământul primar nu se termină cu clasa a IV-a, un număr oarecare de elevi urmând și cursurile claselor a V-a, VI-a și a VII-a, și că în manualele utilizate în aceste clase se adâncește și partea privitoare la istoria Transilvaniei, caracterele acesteia devenind astfel mai precise.

Incontestabil că obiecțiunea la prima vedere pare perfect întemeiată. Privind însă chestiunea dintr-un punct de vedere mai larg, și cercetând-o mai adânc, vom vedea că și la aceste clase, deși în felul cum sunt alcătuite lecțiile se observă un progres îmbucurător, totuși cunoașterea istoriei transilvane nu face nici un pas înainte, neadăugându-i-se nimic nou.

Aceasta, bineînțeles, nu sub raportul predării de noi cunoștințe istorice, ci sub acela al încorporării de noi capitole de istorie, programa analitică nedepășind pe cea de la clasele III și IV.

Analiza va dovedi-o!

Prevederile programei analitice la clasele V, VI și VII sunt următoarele:

Clasa V: Năvălirea Ungurilor: efectele năvălirii lor. (În această clasă, după noua programă analitică, se face un curs de istoria popoarelor vechi, lecții de istoria Românilor făcându-se abia în trimestrul III).

Clasa VI: Românii din Ardeal: Ioan Corvin și Matei Corvin. Însemnătatea Unirii Românilor sub Mihai Viteazul. Românii din Ardeal în veacul al XVII-lea și XVIII-lea, unirea cu biserica papală; Școala ardeleană; starea țărănimii; revoluția lui Horea, Cloșca și Crișan.

Clasa VII: Revoluția de la 1848. Școala și cultura română în prima jumătate a veacului al XIX-lea. Războiul pentru întregirea neamului.

Și aceste prevederi ne fac să declarăm că programa analitică, deși insuficientă, după cum vom avea prilejul să vedem mai târziu, este totuși bogată în sugestii și autorii de manuale ar fi putut, plecând de la prevederile programei, să ne dea manuale, privite din punctul de vedere al *reprezentării Transilvaniei*, cu mult mai bune decât cele pe care ni le-au dat.

Conform celor spuse la începutul acestor însemnări, manualele pentru clasele V, VI și VII, nefiind monopolizate, se bucură de liberă circulație, ele putând fi alcătuite de către oricine, trebuind însă, bineînțeles, să obțină autorizația Ministerului Educației Naționale. În mod obișnuit, aceste manuale sunt lucrate în colaborare de către doi, trei, patru autori. Numărul, atât al manualelor, cât și al

autorilor, este nelimitat. Totul depinde de felul cum se poate face plasarea. Din cele ce știm, actualmente sunt în circulație un număr destul de însemnat de manuale pentru clasele V, VI și VII, alcătuite de diferiți autori. Pentru cercetările noastre am utilizat manualele a șapte grupe de autori, la restul renunțând, în parte, fiindcă nu ni le-am putut procura, și apoi, din cele constatate în manualele cercetate, am ajuns la convingerea că nici celelalte nu ne-ar putea duce la alte rezultate. Dimpotrivă. Cum este înfățișată deci istoria Transilvaniei în aceste manuale?

În primul manual cercetat – incontestabil unul dintre cele mai bune – întocmit de d-nii *D.V. Toni, Ap. D. Culea, Stanciu Stoian*, aprobat de Minister cu Nr. 212, din 17 iulie 1939, aflăm la clasa a V-a, adică în clasa în care se predă istoria popoarelor vechi, și de aceea perfect justificată, o singură lecție cu caracter transilvan: Ungurii (și în legătură cu ei, despre Sași și Secui).

La clasa VI, în manualul întocmit de aceeași autori, din 38 de lecții, abia 4 se ocupă de trecutul Transilvaniei, și una în legătură cu Mihai Viteazul.

Iată titlurile acestor lecții:

1. Soarta Românilor supuși Ungariei; Așezarea lui Dragoș și Bogdan în Moldova;

2. Viața și faptele lui Ioan Corvinul, Apărătorul creștinătății, urmașul său Matei Corvinul;

3. Mihai Viteazul se face domn peste Țările surori;

4. Românii din Ardeal în veacul al XVII-lea și al XVIII-lea. Unirea cu biserica catolică. Cărturarii din Ardeal;

5. Despre ardeleni și suferințele lor. Când s-au sculat Moții cu Horea, Cloșca și Crișan.

Precum se vede, adăugând și lecția despre *Întâile cărți românești, cadrul a rămas neschimbat în raport cu cel al clasei a treia*, neadăugându-se nici un capitol nou, totul mărginindu-se la amplificarea și adâncirea celor învățate în această clasă.

Obiectivitatea ne obligă să recunoaștem că lecțiile de mai sus, alcătuite în conformitate cu prevederile programei analitice, – în afară de unele scăpări din vedere, pe care le vom semnala mai jos – cuprind un bogat material de istorie transilvană, material expus într-o vie lumină.

Dacă la clasele III și IV găseam programa superioară manualelor, din punct de vedere al conținutului, la clasele a VI-a și a VII-a, deși manualele sunt alcătuite cu multă îngrijire, totuși, din cauza insuficiențelor programei, nu găsim nici aici firul răsplat al trecutului transilvan.

Din manualul de clasa a VI-a întocmit de acești autori subliniem lecția despre *Întâile cărți românești; Cronicarii români* (pag. 332–334), în care, alături de cărțile tipărite dincolo de Carpați, sunt pomenite cu toată atenția și cărțile tipărite în Transilvania de un Coresi și de un Simion Ștefan, citându-se și pasaje întregi, cu privire la limbă, din prefetele scrise de ei, și accentuându-se părerile comune ale cărturarilor din cele trei țări românești de a dovedi că „de la Râm ne tragem cu toții și că Traian împăratul ne-a descălecat”. Nu tot așa de completă e

însă lecția privitoare la *Românii din Ardeal în veacul al XVII-lea și al XVIII-lea: Unirea cu biserica catolică: cărturarii din Ardeal* (pag. 349 – 352) în care dacă într-adevăr, actul trecerii la biserica papală a unei părți a Românilor transilvani e tratat cu o deosebită atenție și cu multă minuțiozitate, cum este tratată, de altfel, și partea referitoare la cărturarii transilvani ai acestei epoci, *Samuil Micu-Klein, Gheorghe Șincai, Petru Maior* și apoi *Gheorghe Lazăr*, nu putem trece totuși cu vederea faptul că secolul al XVII-lea în viața acestor Români n-a fost atât de sec, atât de pașnic, încât să nu se vadă în el altceva decât parțiala unire cu biserica Romei. Nu se poate trece cu vederea că în acest secol au trăit marii mitropoliți transilvani *Simion Ștefan* (1643–1654)²³ și *Sava Brancovici* (1656 până la 1680), două culmi ale ortodoxei transilvane, a căror operă culturală și națională – sfințită la Sava Brancovici,²⁴ prin prigonire și prin moarte de mucenic – constituie una din paginile strălucite ale istoriei transilvane. Dacă se pomenește numele mitropolitului Atanasie, a cărui acțiune a avut consecințele îndeobște cunoscute, apoi cu atât mai mult nu trebuia uitată opera aceluia care, prin intransigența și luminile lor, au condus destinele neamului românesc din Transilvania vreme de aproape un secol. Și tot așa, nu credem că trebuia trecut cu vederea nici episcopul *Inocențiu Micu-Klein*, mucenicul de la Blaj al neamului nostru, care, văzând înșelate promisiunile date cu prilejul unirii cu biserica papală, precum și toate persecuțiunile la care e supus neamul său, a protestat cu multă cutezanță împotriva acestor împilări, trebuind apoi să plătească această cutezanță cu 20 de ani de exil²⁵.

Lecția aceasta, trecând peste cele de mai sus, e însă deosebit de interesantă prin atenția ce o dă școlilor românești de la *Blaj* („centrul școalelor”) *Sibiu* și *Timișoara*, și prin evidențierea studiilor făcute de o seamă de tineri transilvani la școlile din Roma și Viena.. „Reîntorși în Ardeal, în loc să fie propagandiști pentru unirea cu biserica Romei au devenit apărătorii neamului lor, răspânditori ai învățământului național. Ei erau niște revoluționari nu cu arma, ci cu scrisul.”

În culori sugestive, după o povestire de *M. Sadoveanu*, se povestește apoi tot atât de temeinic *Despre Ardeleni și suferințele lor; când s-au sculat Moșii cu Horea, Cloșca și Crișan* (pag. 352–357).

*

Manualul de clasa VII, întocmit de d-nii: *D.V. Țoni și Ap. D. Culea*, aprobat de Ministerul Educației Naționale cu Nr. 817, din 1936, cuprinde 32 de lecții de istorie dintre care abia două sunt destinate Transilvaniei. Atâtea prevede de altfel și

²³ N. Iorga: *Istoria Bisericii românești*, Văleni, 1908, 1, pag. 333 I. Lupaș: *Istoria Bisericii Române*, Buc, 1935, pag. 61.

²⁴ S. Dragomir: *Fragmente din cronica lui Gheorghe Brancovici*, Anuarul Inst. de Istorie Naț., Cluj, vol. II, 1924, pag. 1.

Marina I. Lupaș: *Mitropolitul Sava Brancovici*, Cluj, Editura Inst. de Istorie Naț., 1939.

²⁵ Aug. Bunea: *Episcopul Inocențiu Klein*, Blaj, 1900. A. Z. Pâclișanu: *Correspondența din exil a Episcopului Inocențiu Micu-Klein*, Buc. 1924.

programa analitică: *Revoluția de la 1848* (lecție ce în acest manual nu se găsește, el fiind alcătuit după programa din 1936, când această lecție se făcea în clasa VI; învățătorul trebuie, deci, să facă această lecție trecând peste manual): *Școala și cultura română în prima jumătate a veacului al XIX-lea; Ferdinand I, Războiul pentru întregirea neamului*.

Lecțiile din manual sunt următoarele: *Românii din Bucovina și Ardeal în vremea războiului din 1877 și Românii de sub stăpâniri străine până la 1914*.

Ambele lecții, deși le vom arăta și lacunele, sunt tratate într-un larg spirit de înțelegere a frământărilor transilvane, și înfățișează oglinda clară a aspirațiilor și luptelor din acest timp.

În lecția referitoare la stările din Transilvania în timpul războiului de la 1877 (pag. 417) se povestește cu multă vioiciune cum „locuitorii de sub munți povesteau într-ascuns că dacă o cădea Plevna, atunci armata română se va întoarce spre a cuprinde și Ardealul”. Voluntarii ardeleni și bănățeni, din care a trecut destui Munții, „trimeteau în ascuns știri adevărate de pe câmpul de luptă, fiindcă jurnalele ungurești țineau cu Turcii. Doamnele române strângeau bani, haine, rufe și pânză pentru răniți etc.

În lecția doua (a doua cu privire la Transilvania) pag. 431 – 434, se pomenește de „binecuvântarea lui Dumnezeu”, care ne-a dat pe marele mitropolit *Andrei Șaguna*, cel ce „a organizat biserica noastră în așa fel ca Ungurii să nu poată să se amestece în treburile noastre”. Se arată apoi cu multe amănunte, cum s-a ajuns la întemeierea *Astrei* și la procesul *Memorandului*, expunându-se întregul progres transilvan din această epocă, precum și năprasnica luptă dusă cu guvernele maghiare până la adunarea de la Alba Iulia. Tot ceea ce regretăm e că din această frumoasă și însuflețită lecție lipsesc numele eroilor memorandiști, *Dr. Ion Rațiu și Dr. Vasile Lucaci* etc., care ar fi meritat să fie citați alături de Șaguna²⁶.

E citată, în schimb, activitatea poetică a lui *G. Coșbuc* și *Octavian Goga*, care „hrăneau visul libertății și al unirii”, tot așa după cum acesta din urmă, într-o altă lecție (pag. 440), împreună cu *Dr. Vasile Lucaci* e înfățișat în anii neutralității, alături de *Take Ionescu, N. Filipescu, Delavrancea, N. Iorga* etc., luptând pentru intrarea României în războiul pentru dezrobirea Transilvaniei. Ceea ce constatăm la manualele acestor autori, este faptul că epoca modernă contemporană a istoriei transilvane este cu mult mai bine înfățișată decât epoca veche (până în pragul veacului al XVIII-lea). Dacă și epoca aceasta ar fi fost tratată ca și epoca modernă contemporană – ținând însă în tot timpul seama de lacunele programei analitice – atunci Transilvania și-ar avea o justă înfățișare istorică și obiectiile noastre ar fi fost complet inutile.

*

---

²⁶ I. P. Pap: *Procesul Memorandului*, Cluj, 1932.

Constatarea aceasta se referă însă numai la manualele acestor autori, alte manuale prezentând lucrurile tocmai în mod invers.

Astfel, manualele de clasa a VI-a și a VII-a întocmite de d-nii *I. Nisipeanu*, *T. Geantă* (aprobate de Minister cu Nr. 168, din 1939). dau mai multă atenție primei perioade a acestei istorii, izbutind să ne dea lecții foarte interesante și foarte cuprinzătoare, asupra cărora ne vom opri mai jos, arătând însă mai puțin interes pentru epoca modernă contemporană. Confruntarea cu programa analitică a acestor manuale renunțăm a o mai face, întrucât ea se poate urmări prin cele scrise mai sus.

În manualul pentru clasa VI al acestor autori se află 41 de lecții de istorie, fiindu-i rezervate Transilvaniei 6.

Iată-le:

1. Românii din Ardeal;
2. Ioan și Matei Corvin;
3. Starea Românilor din Transilvania până la Mihai Viteazul;
4. Cea dintâi unire;
5. Unirea cu biserica Romei;
6. Revoluția lui Horea, Cloșca și Crișan.

Prima din aceste lecții înfățișează pe larg și cu multe amănunte din viața Românilor transilvani, din primele veacuri ale conviețuirii lor cu Ungurii, insistându-se în mod deosebit asupra schimbărilor de nume, în special printre nobilii români, efectuate în această epocă: *Drágfi* din *Drag*, *Bánfi* din *Ban*, *Kendéfi* din *Cândea* etc., precum și despre viața marilor oieri transilvani, care plecau cu turmele lor peste munții Moldovei și ai Munteniei, ajungând până prin Dobrogea și uneori până departe, spre Asia Mică.

Lecția aceasta e una din cele mai frumoase închinată Transilvaniei.

La lecția a doua, regretăm însă ceea ce am regretat și la manualele d-lor D.V. Toni și Culea, faptul că alături de strălucirea militară și politică a lui *Ioan Huniade* și *Matei Corvin* nu figurează și strălucirea culturală a lui *Nicolae Olahul*, și acesta fiind din viță românească și care, pe plan cultural și bisericesc, în istoria Ungariei, a jucat un rol similar cu al Corvinilor²⁷.

În lecția a treia și a patra se înfățișează strădaniile culturale și politice ale arhierilor Ilie Iorest, Simion Ștefan, Sava Brancovici și Inocențiu Micu-Klein, încheindu-se cu o frumoasă scoatere în relief a școlii ardelene.

Lecții tot așa de frumoase găsim și în manualul de clasa VII al acestor autori, deși din 26 de lecții abia 4 sunt închinată Transilvaniei:

1. Blajul;
2. Revoluția din Transilvania la 1848;
3. Gândul unirii Românilor;
4. Mitropolitul Andrei Șaguna.

²⁷ I. Lupaș: *Doi humaniști români în secolul al XVI-lea*.

În legătură cu Blajul e prezentată strălucita pleiadă de luptători și cărturari ai acestei mici Rome: *Inocențiu Micu Klein, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Samuil Micu Klein, Timotei Cipariu, Gheorghe Barițiu, Aron Pumnul, Samuil Vulcan, Andrei Mureșanu etc.*

În lecția a doua găsim emoționant expusă Revoluția de la 1848, cu craiul ei Avram Iancu, și călduroase rânduri închinată gazetelor transilvane: *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, și *Gazeta Transilvaniei*. De asemenea, merită să fie subliniată lecția despre Andrei Șaguna, în care, rolul jucat în viața publică a Transilvaniei de către marele mitropolit e înfățișat cu toată cuviința, menționându-se și apariția ziarului *Telegraful Român*.

Aici însă se sfârșește tot ce acești autori țin să facă cunoscut din istoria Transilvaniei, trecându-se peste înființarea Societății *Astra* și peste răsunătorul proces al *Memorandului*, care prilejuise d-lor Toni și Culea o lecție atât de frumoasă și de bine informată în manualul de clasa a VII-a.

După felul cum s-au început lecțiile de istorie din manualele de clasa a VI-a și a VII-a d-lor I. Nisipeanu și T. Geantă, ne închipuim că se vor menține pe aceeași linie până la sfârșit, izbutind să ne dea, în acest caz, în marginile programei analitice, o frumoasă expunere a istoriei transilvane.

Prin felul cum au terminat însă ne-au produs o adevărată dezamăgire.

*

Nici manualele întocmite pentru clasele a VI-a și a VII-a de d-nii *Teodor Iacobescu* și *V. Vrânceanu*, aprobate de Minister cu ordinul Nr. 211, din 1939, nu ne pot face să ne schimbăm părerea. Dimpotrivă, felul cum sunt alcătuite aceste manuale, cu toate excelențele lor calități de altă natură, justifică pe de-a-ntregul teza susținută de noi.

La clasa a VI-a se află 19 lecții de istorie, dintre care Transilvaniei îi sunt dedicate 4:

1. Ioan și Matei Corvin;
2. Întâia Unire a tuturor Românilor;
3. Unirea cu biserica papală;
4. Revoluția lui Horea, Cloșca și Crișan.

Desigur, lecțiile acestea sunt alcătuite cu multa grijă, ele dau imaginea vie a evenimentelor și a oamenilor pe care îi înfățișează așa, încât față de observațiile făcute aceluiași lecții din manualele de mai sus, nu avem nimic de adăugat.

Nu putem trece însă cu vederea faptul că într-o lecție ca aceea despre *Viața culturală a Țărilor Române în veacul al XVII-lea* nu găsim nici un cuvânt despre frământările și realizările culturale din Transilvania.

Și tot așa, nu ne putem ascunde mirarea că după o lecție frumoasă și bine documentată, la clasa a VII-a, cea despre *Revoluția de la 1848 în Principate și Ardeal*, în care e înfățișat în culori vii rolul jucat în această revoluție de *Simion Bărnuțiu, Andrei Mureșanu, Avram Iancu* (nu știm de unde posedă acești autori

informația că Avram Iancu ar fi un „*fost funcționar*”, afirmație împotriva căreia corpul avocaților ar protesta cu toată hotărârea²⁸) și Andrei Șaguna, să nu mai găsim nimic asupra Transilvaniei până la 1 decembrie 1918.

Din acest punct de vedere, chiar și manualul d-lor I. Nisipeanu și Teodor Geantă cuprinde cu mult mai mult, pentru a nu mai vorbi de manualul d-lor D.V. Toni și Ap. D. Culea.

Aceeași mirare ne-o manifestăm și față de lecția *Școala și cultura română în prima jumătate a veacului XIX*, în care se vorbește de opera realizată de Gheorghe Lazăr și Ion Heliade Rădulescu, de Veniamin Costache și Gheorghe Asachi, de Seminarul de la Socola (înființat abia la 1804), dar nu se spune absolut nimic despre cultura și despre școlile transilvane din această epocă. Credem că nu greșim atunci când afirmăm că școlile românești din Transilvania, cele de la Blaj, de la Sibiu, de la Arad, de la Năsăud etc, n-au realizat o operă mai mică decât Seminarul de la Socola, având astfel dreptul de a fi pomenite într-un manual de clasa a VII-a măcar în măsura în care e pomenit acest seminar²⁹.

În aceeași lecție, din punct de vedere literar, ni se înfățișează scriitorii munteni, Grigore Alexandrescu, D. Bolintineanu și N. Bălcescu, scriitorii moldoveni apoi, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri și C. Negruzzi, dar nu e menționat nici un singur scriitor de dincoace de Carpați.

Și totuși, din Transilvania s-a ridicat în aces timp un Ion Budai-Deleanu, a cărui *Țiganiadă* a fost scrisă între 1800–1812, și despre care d-l prof. D. Popovici de la Universitatea din Cluj afirmă, în legătură cu poeții Văcărești, antecesori ai lui Grigore Alexandrescu și V. Alecsandri: „Munteniei nu-i lipsea contactul cu literatura de mare răsunset a Europei, ceea ce le lipsea în momentul acela și ceea ce le va lipsi până târziu țărilor de peste Carpați a fost un poet de proporții, în sufletul căruia experiența literară să devină fructuoasă. *Îi era rezervat Transilvaniei să dea pe poetul acesta cu ochiul sigur, cu condeiul neșovăitor, Budai-Deleanu avea să creeze, dintr-o singură lovitură, poezia română modernă.* Și nu numai atât: aceeași siguranță avea s-o arate el și în ordinea teoretică, aceeași siguranță o aduce el și în definirea versului românesc.”³⁰

Un *Țichindeal*, numit de Eminescu „gură de aur” pentru a nu mai vorbi de mării cărturari Timotei Cipariu, Gh. Barițiu, Al. Papiu-Ilarian, Ioan Maiorescu, C. Diaconovici-Loga etc.

Lucrurile nu se prezintă mai bine nici în manualele de clasa a VI-a și a VII-a ale d-lor Petre Ghiață, Teodor Vicol, B. Jordan și D. Epureanu, aprobat de

²⁸ Silviu Dragomir: *Avram Iancu, Cluj, 1924*. Nicolae Buta: *Avram Iancu și epoca sa, Cluj, 1924*.

²⁹ I. Georgescu: *Școlile din Blaj, Boabe de grâu, 1933, Nr. 6*. T. Botiș: *Istoria Școlii Normale din Arad, 1922*.

V. Șotropa și N. Drăganu: *Istoria școalelor năsăudene, 1913.*

E. Roșca: *Monografia Seminarului Andreian, 1911*.

³⁰ D. Popovici: *Tendința de integrare în ritmul occidental. (Curs litografiat), Cluj 1940, pag. 124*.

Minister cu Nr. 1130, din iulie 1939. În manualul pentru clasa a VI-a se află 30 de lecții de istorie, dintre care abia patru sunt închinat Transilvaniei.

Ele având același cuprins ca și lecțiile din manualele de până acum, renunțăm de a le mai cita nominal. Ținem să subliniem însă că în acest manual se află și unele afirmații care sunt în directă contradicție cu ceea ce în deobște se știe despre anumite personalități, și evenimente istorice.

Astfel, despre Matei Corvin (pag. 244) aflăm că „în timpul domniei lui, el și-a apropiat pe nobilii pe care-i părtinea. Cu țărnimea – spun acești autori – era de multe ori chiar necruțător”. Adevărul istoric este însă tocmai contrariul celor afirmate de autorii de mai sus. Iată cum se exprimă asupra acestei chestiuni d-nul prof. I. Lupaș, cel mai competent dintre istoricii transilvani: „*A înfrânt trufia magnaților și a căutat să stârpească abuzurile pe care le făceau judecătorii. Pentru deosebita lui iubire de dreptate i s-a zis Matia cel drept. Iar după moartea lui poporul zicea; a murit Matia, a pierit dreptatea*³¹.”

Într-o lucrare mai veche apoi, a regretatului profesor Victor Lazăr, *Din trecutul Clujului*, este povestită o serie întreagă de întâmplări din viața acestui rege, de viță românească, întâmplări din care se vede răspicat marea sa dragoste față de poporul de jos.

În lecția *Românii din Ardeal în veacul al XVII și XVIII* (pag. 287), evocând deci două secole de istorie, autorii aceștia nu remarcă din viața Transilvaniei decât unirea cu biserica Romei, și aceasta prezentată într-un mod așa de confuz: „Murind Atanasie – se scrie la pag. 293 – Habsburgii nu le-au mai dat (românilor) mitropolit, ci doar un episcop catolic; iar biserica unită a fost trecută pe seama unei mitropolii ungurești.”

E adevărat că, după moartea lui Atanasie, gr. catolicii din Transilvania nu au mai avut mitropolit, ci numai episcop, însă acest episcop (*catolic* cum zic autorii, putându-se astfel înțelege că mitropolitul Atanasie n-ar fi fost catolic) era român tocmai așa cum fusese și mitropolitul, și așa după cum vor fi toți vlădicii Blajului. Episcopia Blajului a fost mai apoi, în urma Revoluției de la 1848, ridicată la rangul de mitropolie așa cum este și astăzi.

O altă afirmație inexactă este apoi cea de la pagina 292, din care aflăm că „Papa de la Roma care primise condițiunile Unirii, a stăruit să se facă la *Cluj* o școală românească pentru pregătirea preoților uniți. Cei care terminau această școală – spun mai departe autorii – puteau să urmeze mai departe studiile la Viena sau la Roma”. Întreaga lume românească știe că această școală, și care nu era numai pentru pregătirea preoților, se afla la *Blaj* și nu în altă parte.

Obiectivitatea ne obligă însă să recunoaștem că lecția de la pag. 293, *Revoluția lui Horea, Cloșca și Crișan*, e foarte bine tratată. Regretăm totuși că nu putem spune nimic bun despre manualul de clasa a VII-a al acestor autori, în care,

---

³¹ I. Lupaș: *Istoria Românilor*, pag. 108.

din 31 de lecții de istorie, abia *una* este în legătură cu istoria Transilvaniei: *Românii sub alte stăpâniri*.

În această lecție, în numai 20 de rânduri (la pag. 269) se vorbește și despre Avram Iancu și despre Șaguna, și despre Astra și despre procesul Memorandului, iar despre unirea Transilvaniei cu patria mamă, evenimentul cel mai strălucit al istoriei noastre, e scris *un singur rând*, la pag. 301.

Nici măcar un singur rând, nu se scrie însă despre Transilvania în lecția de la pag. 241, *Școala și cultura românească în prima jumătate a secolului XIX* în afară de faptul nașterii lui Gh. Lazăr pe meleagurile transilvane.

E manualul în care istoria Transilvaniei se regăsește mai puțin ca în oricare altele!

*

Nimic despre Transilvania nu se află nici în lecția despre *Întemeierea Țărilor Române* (pag. 170 – 171) din manualul de clasa a VI-a al d-lor *Șt. Caracudovici, Hariton Constantinescu, M.N. Dinescu și I. Gh. Bratu*, aprobat de Minister cu Nr. 214 din iulie 1939. Nimic nu se află nici în lecția *Viața culturală a Țărilor Române în veacul al XVII-lea. Cărțile bisericești. Cronicarii*, deși sunt pomeniți aproape toți cronicarii moldoveni și munteni.

Subliniem însă lecția de la pag. 190, *Răscoala din 1437, alianța de la 1438 dintre Unguri, Secui și Sași*, protestând totuși împotriva afirmației că această alianță s-ar fi încheiat sub domnia lui Matei Corvin. Se știe doar că acesta a domnit între 1458–1490.

În condiții mai bune, sub rezerva observațiilor de mai jos, se prezintă manualul de clasa a VI-a al d-lor *Gh. N. Costescu, G. Stoinescu, N. Nicolescu și I. Ciorănescu*, aprobat de Minister în 1936 și retipărit în 1938.

În acest manual, din 22 lecții de istorie, Transilvania are parte de 5.

Dintre acestea, remarcăm lecția de la pag. 144. *Unirea unei părți a Românilor din Ardeal cu biserica apuseană*, apoi cea de la pag. 158, *Școala și cărturarii din Ardeal*, în care sunt pomeniți Episcopul Petru Pavel Aron, Gh. Șincai, Petru Maior, T. Cipariu, S. Bărnăuțiu, A.T. Laurian, Andrei Mureșanu și Andrei Șaguna³². Un gând frumos au avut acești autori închinând o lecție specială lui *Inocențiu Micu-Klein* (pag. 159), din parte-ne adăugăm însă regretul că nu s-a închinat o asemenea lecție și lui Andrei Șaguna. În lecția de la pag. 292, *Revoluția de la 1848 în Ardeal*, e prezentat frumos rolul lui Șaguna. Nici în acest manual nu găsim însă nimic în lecția *Scriitorii și luptele pentru libertate și unire* (pag. 56), despre scriitorii și luptătorii din Transilvania, după cum, nici în lecția despre *Înființarea școalelor românești* nu se amintește nimic despre școlile de la noi. (La pag. 158 se pomeneste totuși ceva despre școlile de la Blaj. Meritau același lucru și școlile din celelalte centre transilvane). La pag. 241, în lecția despre *Renașterea*

³² Asupra istoriografiei ardelene, vezi Al. Lapedatu: *Istoriografia română ardeleană*, Buc. 1923.

Românilor, se amintesc ziarele *Albina* și *Curierul românesc*, ignorându-se însă, ca și de către alții, *Gazeta Transilvaniei*.

*

Ne oprim aici cu aceste cercetări. O continuare a lor și asupra altor manuale ne-ar fi dus la aceleași rezultate și la aceleași dureroase concluzii: *ignorarea pe o scară foarte întinsă a istoriei transilvane*.

Felul cum aceasta este înfățișată, de la manual la manual, este un adevărat capriciu. Fiecare grup de autori a scris ceea ce a crezut de cuviință, fără a ține seama de nici o regulă generală. Din aceste manuale nu se poate învăța adevărata istorie a Transilvaniei, și deci, istoria neamului românesc de pretutindeni. S-au manifestat doar în Transilvania personalități și evenimente istorice care nu pot fi ignorate și lăsate în întuneric fără a nu aduce grave prejudicii unei bune și complete educații patriotice. De o asemenea educație avem astăzi nevoie mai mult ca oricând. Ea trebuie să înceapă de pe băncile școlii primare. Pentru a o avea e nevoie însă de o imediată revizuire a manualelor din acest învățământ. Superficialitatea de până acum trebuie să înceteze. În locul ei trebuie să întronăm întreg adevărul istoriei noastre. Numai prin el vom birui!

IV.

Fără a avea pretenția de a rezolva singuri o asemenea importantă problemă, totuși ne socotim datori, mai ales după ce am subliniat atâtea din lacunele și erorile altora, a aduce în această chestiune și o contribuție pozitivă³³.

---

³³ După publicarea acestui studiu în ziarul „România Nouă” de la Sibiu, autorul a primit din partea d-lui prof. Ioan Lupăș următoarea scrisoare:

Iubite Doamnă Netea,

Citind justele d-tale observațiuni critice, publicate în ziarul „România Nouă” despre istoria Transilvaniei în învățământul primar, am simțit aceeași bucurie sinceră pe care mi-o prilejuiește orice încercare publicistică serioasă a vreunui dintre foștii sau actualii mei elevi. Am văzut că asiduitatea cu care-mi urmăreai cursurile de istorie română la Universitatea din Cluj în 1939 – 1940 începe să dea roadă. Îndeosebi mi-a părut bine că îndemnul pentru lucrarea aceasta l-ai putut culege din cuprinsul conferinței ce am ținut astă primăvară în cadrele Școlii Normale Superioare din Cluj, înfățișând o seamă din problemele de actualitate ale istoriografiei transilvane în raport cu învățământul secundar și superior. D-ta ți-ai luat osteneala să cercetezi chestiunea aceasta prin prisma necesităților de ordin didactic și educativ ale învățământului primar. Bine ai făcut. Socot că ai săvârșit prin aceasta un lucru de îndoită utilitate:

1. pentru făuritorii viitoarei programe analitice;
  2. pentru autorii manualelor școlare de mâine, care trebuie să fie mai bune decât cele de ieri.
- Dacă vor ține seamă de scrisul d-tale, sper că se vor putea convinge repede – și unii și alți – că acesta cuprinde îndrumări serioase să-i ajute a îndrepta greșelile din trecut și a împlini lipsurile semnalate, obiectiv și curajos, în reflexiunile d-tale critice.
- Ar fi însă de dorit să nu rămână lucrarea aceasta înmormântată în coloanele unui ziar cotidian. Reprodusă în broșură și răspândită într-un anumit număr de exemplare,

Indiferent dacă se va ține sau nu seama de propunerile noastre, nu ne îndoim însă că cei în drept vor lua act de această problemă și că vor rezolva-o cum va trebui mai bine. În primul rând e nevoie de o nouă și precisă programă analitică, în care să se prevadă tot ceea ce e necesar din istoria Transilvaniei. Numai după ce această programă va fi întocmită așa după cum se cuvine, ne vom putea aștepta și la alte manuale mai bune și mai complete decât cele de până acum.

Din noua programă analitică nu vor putea însă lipsi următoarele capitole din istoria Românilor transilvani:

1. *Încercările Ungurilor de a pătrunde în Transilvania. Gelu;*
2. *Voievodatul Transilvaniei* (vezi: I. Lupaș *Voievodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII*, An. Acad. Rom. Memoriile secțiunii istorice 1936);
3. *Secuii și Sașii;*
4. *Starea Românilor transilvani după întărirea Ungurilor și venirea Sașilor: Iobagii, răscoala lui Antonie Lungu de la 1437, alianța dintre Unguri, Sași și Secui: Unio trium nationum;*
5. *Românii care au intrat în slujba statului maghiar Ioan Corvin, Pavel Kinez, Matei Corvin, Niculae Olahul;*
6. *Stăpâniri ale Domnilor români în Transilvania: Mircea cel Mare, Ștefan cel Mare, Radu cel Mare, Petru Rareș;*
7. *Răscoala lui Gheorghe Doja la 1514. Decretarea iobăgiei permanente;*
8. *Școli și tipărituri românești în Transilvania: Școala de la Brașov (la 1495, pe lângă biserica Sf. Nicolae), școlile de la Caransebeș, Lugoj, Geoagiu, Săliște, Făgăraș: tipăriturile lui Coresi (Evangelia cu învățătură, 1581) ;*
9. *Transilvania în epoca lui Mihai Viteazul³⁴. Mitropolia de la Alba Iulia.*
10. *Rolul bisericii românești în Transilvania: mitropolii Simion Ștefan și Sava Brancovici.*
11. *Legăturile domnilor Munteniei și Moldovei cu Transilvania;*
12. *Unirea cu biserica Romei, Inocențiu Micu-Klein. Școala ardeleană: Samuil Klein, Gheorghe Șincai, Petru Maior. Școlile de la Blaj³⁵;*
13. *Răscoala călugărului Sofronie la 1760 (cu caracter religios) și Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan la 1784;*

---

corespunzător cu importanța chestiunii, ea va putea trezi un interes mai viu în rândurile celor în drept a lua de urgență măsurile menite să contribuie, mai ales în nenorocitele împrejurări ale vremii de față la îmbunătățirea învățământului istoric românesc, sădind în sufletul generațiilor tinere simțul istoric despre care spunea Mihail Eminescu atât de lămurit că este „singurul care întărește împărățiile”.

Cu cele mai bune urări de sănătate și izbândă.

Sibiu, 2 noiembrie 1940.

Prof. I. Lupaș

³⁴ Vezi și Gh. Brătianu: *Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia*. (Cuvinte către Români, Buc. 1942).

³⁵ Vezi Al. Lapedatu: *Petru Maior în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale*. (Omagiul lui N. Iorga, Craiova, 1921).

14. *Încercări pașnice de a obține dreptatea în 1792. Misiunea episcopilor români*³⁶;

15. *Mișcări culturale în Transilvania: Școlile din diferite centre transilvane*. Gheorghe Lazăr, Gh. Barițiu. *Gazeta Transilvaniei* (1838), *Organul luminării* (1848), *Timotei Cipariu*;

16. *Revoluția de la 1848*; Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, prefectii și tribunii săi. Andrei Șaguna;

17. *Ardelenii în serviciul renașterii culturale și naționale a Munteniei și Moldovei*;

18. *Transilvania în epoca lui Șaguna: Restaurarea Mitropoliei. Statutul organic. Școlile de la Sibiu. Telegraful român* (1852), *Astra*, activitatea și conducătorii săi. *Înființarea Băncii Albina, Visarion Roman*³⁷;

19. *Procesul Memorandului*: Dr. Ioan Rațiu și Vasile Lucaci;

20. *Scriitori și gazetari din Transilvania: I. Budai Deleanu, D. Țichindeal, Andrei Mureșanu, Aurel Mureșanu, Ioan Slavici, Ion Pop-Reteganul*³⁸ (ca scriitor popular), *G. Coșbuc, Șt. O. Iosif, Ion Rusu-Șirianul, Ilarie Chendi, O. Goga, Preotul Ion Moța etc.*;

21. *Unirea de la 1 decembrie 1918*. Adunarea de la Alba Iulia. *Fruntașii și conducătorii Transilvaniei din această epocă*. Adunările Sașilor și ale Șvabilor la Mediaș și Timișoara, prin care aderă la unirea Transilvaniei cu patria mamă;

22. *Recensământul din Transilvania în anii 1910 și 1930*. Hărți etnografice colorate, înfățișând superioritatea numerică a Românilor din Transilvania;

23. *Sentiința de la Viena din 30 august 1940. Consecințele ei*;

24. *Actul de la 23 august 1944*.

*

Cu ajutorul acestor capitole, împărțite după capacitatea intelectuală a fiecărei clase în parte, absolvenții învățământului primar vor putea avea o idee clară asupra trecutului Transilvaniei, caracterizat prin nesfârșitele sale revoluții, putându-și astfel da perfect seama despre dreptul nostru asupra acestei mari și frumoase provincii, ajunsă iarăși, în partea ei nordică, sub stăpânire dușmană.

„Cea mai nobilă însușire a istoriei naționale – scrie Ernest Lavisse – este aceea de a putea trezi încredere nebiruită în viitor”.

Această încredere pe nimic nu se poate baza mai temeinic decât pe ceea ce „spunea” Bergson pe totalitatea trecutului.

septembrie 1940

---

³⁶ I. Lupaș: *Misiunea Episcopilor Gh. Adamovici și I. Bob la Curtea din Viena în 1792*, Sibiu, 1912.

³⁷ Victor Slăvescu: *Banca „Albina” din Sibiu*, 1919.

³⁸ Vasile Netea: *Ion Pop-Reteganul*, Cluj, 1939, Biblioteca Învățătorilor.

IV.
PEISAJE ȘI TRADIȚII

Țara Oașului

I

Fără a avea răsunet istoric și dimensiuni geografice de „țară” – așa cum le au bunăoară celelalte țări transilvane – a Hațegului, a Oltului, a Bârsei, a Năsăudului, – Țara Oașului e totuși o țară prin voința locuitorilor săi de a o considera ca atare, prin faptul că e locuită de o populație careia îi place să-și zică de „neam oșănesc”, fiindcă are o structură etică proprie, un port românesc propriu, foarte numeroase particularități lingvistice, și, în cadrul general al neamului nostru, o semnificație proprie.

Plângând după tot ceea ce ni s-a răpit din cercul frumos al României Mari, o lacrimă fierbinte va cădea întotdeauna din ochii noștri și pentru acest petec de pământ românesc locuit de țărani atât de vânjoși și atât de mândri de „oșenia” lor.

Fiind așezați în extremitatea nordică a pământului străbun, strămtorați la Nord de Ruteni și la sud-est de Unguri, Oșenii sunt astăzi – ținând seama de metodele de maghiarizare pe care Ungurii le-au reînceput în Transilvania – cei mai expuși pericolului înstrăinării de marea masă românească. Nu departe de ei, pe meleagurile Ugocei, silnica maghiarizare a pătruns dureros de adânc. Salvați de acest pericol în 1918, Oșenii au trăit, deosebit de mândri, douăzeci și doi de ani în România-Mare, asistând apoi, neputincioși, la reocuparea „țării lor” de către Unguri. Printre acești țărani, orgolioși și viteji, am trăit cele mai dureroase clipe ale retragerii noastre din septembrie 1940, când, dând ascultare celei mai rușinoase porunci primite cândva de vreo armată, i-am lăsat nemângâiați în așteptarea vechilor noștri dușmani. Lacrimile lor ne urmăresc și astăzi, și ne vor urmări mereu până în clipa când drapelul românesc va fâlfâi din nou pe culmile Gutinului și pe clopotnița Mănăstirii din Bixad.

II

Țara Oașului nu este numai cea mai mică dintre toate „țările” noastre, ci și cea mai puțin cunoscută dintre ele.

Din punct de vedere al frumuseților ei naturale, unul din cercetătorii cei mai sânguincioși ai Țării Oașului, scria mai deunăzi: „Ce păcat că această regiune este aproape cu desăvârșire necunoscută chiar de turiștii noștri, căci de marele public nici nu îndrăznim să vorbim”³⁹.

³⁹ I. Mușlea, *Cercetări folklorice în Țara Oașului*, pag. 119 (Anuarul Arhivei de folklor, 1929).

Într-adevăr toate celelalte „țări” românești s-au învrednicit de cercetări nenumărate și de monografii speciale, singură Țara Oașului fiind tratată mai vitreg, mai nepăsător.

În cele ce urmează, vom încerca să înfățișăm, în forma sugestivă a reportajului, ținând socoteală și de ceea ce au scris diferiți cercetători români, măcar unele din caracterele geografice, etnice și etice ale Țării Oașului.

Țara Oașului este așezată în partea de nord a României de până la 30 august 1940 – ziua arbitrajului de la Viena – fiind încadrată, din punct de vedere administrativ, județului Satu Mare.

Calea de intrare spre meleagurile oșene începe de la Satu Mare pe îngusta linie ferată ce leagă acest oraș de comuna Bixad, iar din spre Sighet pe șoseaua națională ce leagă Sighetul de Satu Mare.

Țara Oașului este, deci, pământul românesc dintre regiunea sătmăreană și Maramureș.

Înconjurată de culmile Oașului și ale Gutinului, culmi cu dedesubturi vulcanice, abia în partea de sud-vest Țara Oașului are o deschizătură înspre câmpie. Niciunul însă din munții care o înconjoară, și care descresc pe măsură ce coboară spre mijlocul țării, îngropându-se definitiv în șesul satului Tur, nu sunt mai înalți de 1201 m (*Pietroasa* sau *Pietrosul*) și de 1012 m (*Heghișa* sau *Hediul Mic*). Toate celelalte culmi, Comșa, Grohotișul, Runcu, sunt sub 700 de metri.

Mici sunt și apele, dintre care remarcăm râulețul *Turul* ce se varsă în Tisa, cel mai însemnat de altfel dintre apele Țării Oașului, cu și mai micii săi afluenți: *Talna Mare*, *Talna Mică*, *Lechincioara*, *Râul* și alte câteva pârâiașe.

Țara Oașului propriu-zisă are o întindere de 563 km⁴⁰ alcătuită până acum plasa Oașului în care se află comunele: *Orașul-Nou*, *Racșa*, *Vama*, *Negrești*, *Certeze*, *Moișeni*, *Prilog*, *Tur*, *Remetea Oașului*, *Călinești*, *Lechința*, *Boinești*, *Trip*, *Bixad*, *Trâsolț* (cu cătunul *Aliceni*) și *Cămârzana* (*Cărmâzana*, după expresia localnicilor).

Populația acestor sate care alcătuiesc Țara Oașului se ridică la numărul de 29.300 locuitori. Unii cercetători susțin că tot aparținând Țării Oașului trebuie socotite și următoarele comune românești din plasa Ugocea: *Herța Mică*, *Valea Seacă*, *Talna Mare* și chiar și *Bocicău*.

Adevărul este însă că, deși aceleași particularități în port și limbă se întâlnesc și la Românii din aceste comune, Țara Oașului se sfârșește la ieșirea din Călinești.

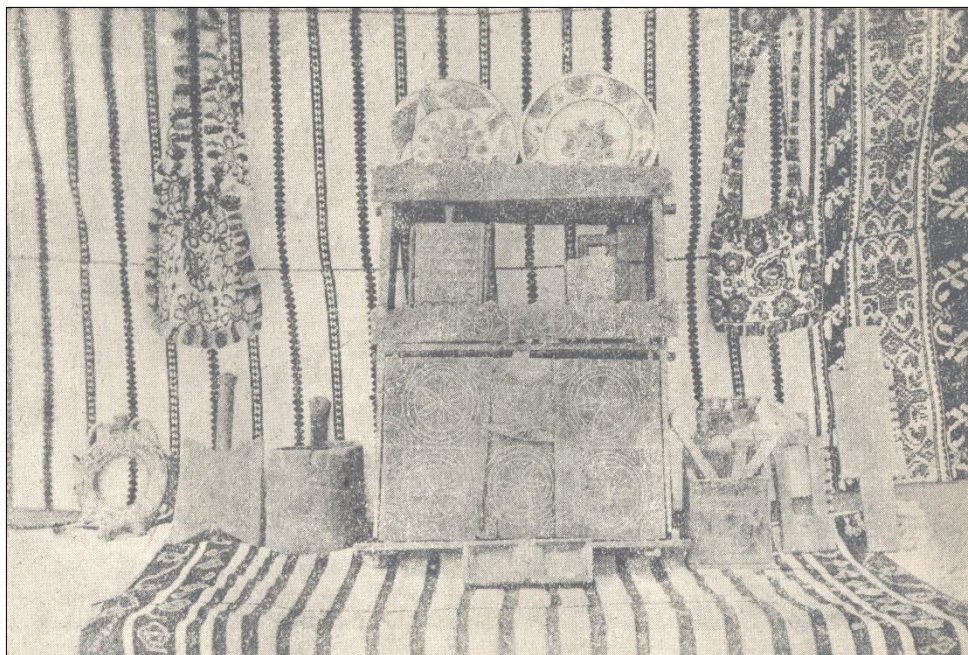
Din cauza puternicelor caractere ale „oșeniei”, s-a dat însă acest nume și Românilor din satele de mai sus.

Cu excepția comunelor *Orașul Nou* (Iuarăș cum îi zic Oșenii după numele său unguresc) și *Remetea* care sunt locuite în majoritate de Unguri, toate celelalte comune din Țara Oașului sunt locuite în zdrobitoare proporție de Români. Un număr mic de Unguri se află totuși și în comunele: *Vama*, *Cămârzana*, *Negrești*.

---

⁴⁰ *Dicționarul Transilvaniei, Banatului etc*, Cluj 1921 pag. 38. (Martinovici-Istrati)

Interior din Țara Oașului

III

În aceasta din urmă, precum și la Moișeni și Cămârzana, se află și un însemnat număr de Evrei, Jâzi cum sunt numiți prin partea locului.

Se pare că în cronicile românești numele Țării Oașului apare întâia oară în cronica lui Grigore Ureche și Simion Dascălu, scrisă de cel dintâi, după cercetările d-lui prof. C.C. Giurescu, între 1642–1647 și refăcută de al doilea între 1654–1660.

Iată ce știau autorii acestei cronici despre Țara Oașului: „Țara Ardealului nu este numai o țară însăși, ci Ardealul se cheamă mijlocul țării, care multe cuprinde în toate părțile, în care și scaunul crăiei. Iară pe la marginile ei sunt alte țări mai mici, carele toate de dânsa se țin și supt ascultarea ei sunt, întâiu cumu-i Maramureșul despre țara leșească, și țara săcuiască despre Moldova și țara Oltului, despre țara muntenească, și țara Hațegului, țara Oașului, și sunt și alte holde multe care toate ascultă de crăia ungurească și se țin de Ardeal⁴¹.

DI I. Mușlea, în lunga și documentata sa introducere la *Cercetări folklorice în Țara Oașului*, citând pe Szirmay, vechiul istoric al ținuturilor sătmărene, arată că „întâia numire oficială a Țării Oașului se întâlnește într-o diplomă de donație a lui

⁴¹ *Letopisețul Țării Moldovei*, (pag. 9). Scrisul Românesc, Craiova, 1934.

Leopold I, din 1668, prin care acesta dăruiește contelui Ștefan Csáky, „Districtus Avasságh”, care pe atunci aparținea cetății Sătmar⁴².

Comparând anul dat de Szirmay pentru întâia pomenire a Țării Oașului, cu anii în care s-a redactat cronica lui Ureche-Dascălu, vedem însă că mențiunea românească este mai veche decât cea a istoricului ungur. După același istoric însă, tot din citatul d-lui Mușlea, satele Țării Oașului sunt amintite aproape toate pe la 1520, unele – cum e Orașul Nou – chiar la începutul sec. XV în legătură cu domeniile de care țineau: Seinii (ung. Szinyérváralja) sau Mediașul Aurit (ung. Aranyosmeggyes).

Numele Țării Oașului ar veni, după Weigand, alături de alții, de la Voievodul Oaș, iar după N. Iorga de la ungureșul Havasalföld (Ținutul de munte).

D-l Mușlea contestă însă ambele afirmații, socotind că numele derivă de la un alt cuvânt unguresc. Acesta este „avas” și însemnează: 1) pădure cu arbori mari și bătrâni; 2) pădure cu ghindă; 3) silva prohibita. Oșenii bătrâni știu cu toții că, nu mai departe decât acum 30–40 de ani, ținutul lor era acoperit de păduri seculare care s-au prăpădit mai ales de când cu construirea liniei ferate Satu Mare-Bixad. Și astăzi, munții și dealurile, care încercuiesc Țara Oașului, sunt acoperiți cu păduri, la exploatarea cărora își câștigă pâinea o mulțime de Oșeni. Aceste păduri seculare vor fi dat numele unguresc al ținutului, din care, probabil, a derivat apoi și cel românesc⁴³.

Despre trecutul istoric al Țării Oașului se știe foarte puțin, documentele lipsind aproape cu totul. Din frânturile lor, asupra unor comune, biserici sau a unor nobili, nu s-ar putea constitui o adevărată istorie a acestei țări. Dăm totuși câteva date numai pentru a evidenția greutatea unei asemenea lucrări. Astfel, din cele scrise de Szirmay, a cărui scriere (*Szatmár vármegye fekvése, történetei, és polgári esmerete*) a apărut la Buda în 1809–1810, aflăm că în trecutul satului Tur ar fi existat și câțiva nobili români: *Pop, Dragus și Sztan*. Același istoric ne informează că alungarea Tătarilor de pe aceste meleaguri, prin înfrângerea lor la Borsa în 1717, se datorește în bună parte iobagului român *Karátson Todor* (desigur Crăciun Teodor).

Mănăstirea Bixadului, după datele culese de d-l Mușlea, ar fi fost înființată la 1680, de către „un anume Isaia, grec de la Athos fost paroh în Carciu”. Ea a ars în 1703 și n-a mai fost reclădită decât în 1753, de către ordinul bazilit, care, la 1769 făcu clădirile de piatră. Ordinul acesta a lucrat aici cu multă râvnă, chiar după mărturiile ungurești, pentru maghiarizarea regiunii.

Odată cu alipirea Țării Oașului la patria-mamă, a încetat și rolul maghiarizator al mănăstirii, ea devenind o instituție strict religioasă.

Nici tradițiile din bătrâni nu contribuie într-un mod prea fericit la cunoașterea Țării Oașului.

---

⁴² Op. cit. pag. 119.

⁴³ Op. cit. pag. 120–121.

Singurele ecouri istorice care pot fi reținute din spusele acestor tradiții sunt acelea în care se face pomenire de vechile năvăliri ale Tătarilor („Tătarele” cum se spune în această regiune), când casele aveau două uși pentru a putea fugi locuitorii cât mai repede.

Despre aceste vremuri și despre Tătari circulă în această regiune nenumărate versiuni.

Cine dorește să le cunoască mai îndeaproape, poate găsi un număr de 10 în amintita lucrare a d-lui Mușlea (pag. 180–181).

Tot în această lucrare (pag. 181–184) se găsesc și ecouri din viața popularului haiduc al acestor meleaguri, *Pintea Viteazul*, – „pribag” – cum se spune haiducului prin Țara Oașului.

Pintea Viteazul a haiducit într-adevăr prin Țara Oașului, și dramatica lui viață a impresionat profund pe contemporanii săi.

IV

Oșenii sunt oameni trupeși, fără a fi prea înalți, și voinici. mai mult de culoare brună, au fețele regulate, cu un aer de ușoară încruntare; cei mai mulți poartă părul mare și lăsat pe frunte. Bătrânii îl lasă să cadă în formă de plete până dedesubt de urechi, acoperindu-le întreaga ceafă. În timpul din urmă tinerii au început însă să se tundă și să-și pieptene părul în frizură obișnuită. Femeile sunt mai mult scunde, având culoarea obrazilor mai deschisă și mai veselă decât bărbații.

Atât bărbații, cât și femeile sunt foarte mândri de portul lor. De altfel, portul este semnul caracteristic al înfățișării lor, al „oșeniei”. În folclorul local se afla numeroase mărturii asupra acestei mândrii:

*De m-ar ținea cu ovăs,
Oșenia nu o lăs.
Fa-m-aș domn de aș putea
Haine negre-aș îmbrăca,
Da zice a mea Irincă:
– mai mândru ești în opincă.*

Portul Oșenilor, și în special al bărbaților, este unul din cele mai simple porturi românești. El se compune dintr-o pălărie mică (clop) de pâslă neagră, cu bordurile scurte și întoarse în sus. Tinerii o poartă mai mult ca podoabă având pe vârful ei câte o bucățică de pânză colorată sau diferite pene. Când acestea sunt mai grele, pălăria se leagă pe sub bărbie cu o sfornică. Vara se umblă cu pălării de paie, iar iarna cu căciuli de oaie. O parte din bătrâni poartă și vara căciuli.

Cămașa, pe care ei o numesc „uios” sau „cămeșe”, e făcută din pânză aspră de casă, scurtă numai până la mijlocul pântecelui, are mânecile extrem de largi și,

în cele mai multe cazuri, e lipsită de orice podoabă. Unele au totuși, la guler și la încheierea mânecilor, unele flori de bumbac. Drept pantaloni poartă niște izmene lungi și largi, numite „gaci”, făcute tot din pânză de casă, iar iarna „cioareci” de lână. La extremitatea de jos a gacilor se află un rând de flori de bumbac, de culori deschise, un rând mai subțire aflându-se și pe la genunchi.

Peste scurtimea cămășii se purta mai demult o curea lată până la subsuori. Astăzi cureaua s-a mai îngustat, în unele locuri dispărând aproape cu totul.

De încălțat se încălță în cea mai mare parte cu opinci, iar în sărbători unii poartă cizme sau ghete. Când plouă sau când e frig, peste cămașă poartă un fel de suman de lână, care, atunci când are mițele de lână în afară, se numește „gubă”. În cele mai multe cazuri guba nu are nasturi, înnodându-se numai la gât cu niște băieri.

Ea se poartă mai mult pe umeri, foarte rar îmbrăcându-i-se și mânecile.

„Culoarea sumanelor – scrie d-l Mușlea, (pag. 127) – variază întrucâtva după sate. La Trip, Bixad, Moșeni, Certeze, Negrești, Tur, Prilog și Racșa, se poartă sumane negre. La Lechința, Călinești și mai puțin la Cămârzana, se poartă mai ales gube albe, „cu biți albi”. Trâsolțul face trecerea între vestul și estul ținutului, cu sumane sau gube sure”.

Ceea ce însă nu lipsește din portul nici unui oșan, purtându-se uniform în toate satele Țării Oașului, și alcătuind semnul distinctiv și totodată farmecul portului oșenesc, este *straița*, tașca după cum i se spune prin unele părți.

Oșanul, din cea mai fragedă copilărie și până la coborârea în mormânt, nu se desparte niciodată de straița sa. El nu călătorește, nu lucrează și nu merge la biserică sau la petreceri fără straița. Ea e podoaba lui cea mai de seamă și cea mai renumită. Straița are de cele mai multe ori forma unui dreptunghi, iar, uneori, chiar și forma unui pătrat. Ea e făcută din pânză de casă și pe partea exterioară este împodobită cu diferite motive naționale, cusute cu arnici din cele mai variate și mai deschise culori, nelipsind niciodată culoarea roșie. La fel este brodată și lata baieră care se trece pe după cap, susținând straița. În mod obișnuit straița, se poartă pe șoldul drept. Totuși unii o poartă și pe cel stâng.

Din nici o straiță nu lipsește cuțitul, prietenul nedespărțit al Oșanului. Neavând nici un buzunar la hainele sale, Oșanul își poartă în această straiță și banii, precum și tutunul și amnarul sau chibriturile.

Unii bătrâni poartă straiță de piele.

Cele mai măndre străiți le poartă flăcăii.

Mulți, mai ales la Negrești, își primesc străițile de la fetele cu care sunt în dragoste. Unele fete își scriu chiar și numele pe baiera străiții. Despre acest obicei face pomenire și o strigătură oșenească:

*Pe baierul străiții mele,
Scrisu-i numele tău, lele;
Nimic nu-l poate ceti,
Nu-i bai, că popa l-a ști⁴⁴.*

Când dragostea se strică și când fata-i cam săracă, atunci strigătura devine deosebit de ironică:

*Cine mi-a făcut straiță
N-a avut pânză alta,
Nici aceea n-a avut
Ca luat-o împrumut,
Și se ține doamnă mare
Când pânză de-o straiță n-are⁴⁵.*

Femeile poartă pe cap o năframă (chescheneu) de târg, uneori chiar de mătase, neagră la femeile bătrâne și colorată, cu deosebire în galben având flori verzi și roșii, la femeile tinere.

Părul îl poartă fetițele împletit în două codițe după urechi, fetele în coade groase care ajung până la brâu, iar femeile măritate strâns în coc. Pieptănătura din zilele de sărbătoare e foarte complicată, mai ales la fete. În aceste zile își pun pe cap o zgardă de mărgele, câteva șuvițe de păr le lasă să cadă pe obraji, iar restul e împletit într-o plasă lată în formă de romb și lăsat să cadă pe spate, încheindu-se cu câteva stăble de mătase sau de barșon.

E o foarte frumoasă și originală podoabă feminină.

Când sunt mici, fetițele poartă o cămașă lungă, asemănătoare cu a băieților, pe care o schimbă apoi, crescând, cu cămașa scurtă peste care, de la brâu în jos pun niște poale de pânză de casă numite „pindileu”.

Cămașa e împodobită la umeri, la gât, și uneori și pe piept, cu diferite cusături de bumbace colorate.

Peste pindileu, în față, poartă un fel de șurț lat, cumpărat de la oraș, căruia îi zic „zadie”.

Sumanul e la fel ca și al bărbaților. În anotimpurile călduroase umblă desculțe, în sărbători cu ghete (topânci) sau cizme, în restul timpului și cu deosebire iarna, purtând opinci.

Sunt foarte prețuite femeile care își țes și își cos ele însele îmbrăcămintea. Cele care își cumpără hainele din târg, și pe deasupra mai sunt și urâte, sunt biciuite de strigăturile oșenești fără nici o cruțare:

⁴⁴ Idem pag. 51.

⁴⁵ Din Țara Oașului, pag. 43, *Strigături*, culese de V. Pop.

*Lelea-i mândră și înțundrată
Cu țundrele de la șatră.
Dacă țapă țundrele
Hădă-i bat-o stelele*⁴⁶.

Tot așa de biciuită e și femeia îmbrăcată frumos, dar a cărei casă nu seamănă cu îmbrăcămintea:

*Nu se cade nici o leac,
Pindileu împăturat
Și-n casă nemăturat.
Nu se cade nici un pchic,
Pindileu înciuruit
Și-n casă nemuruit*⁴⁷.

Firea Oșenilor e o fire aspră, dârză, războinică, puțin deschisă străinilor, egoistă fără a fi rea, vijelioasă, aprinsă, Oșanul ținând foarte mult la amorul său propriu, la mândria și la libertatea sa. Puțin dispus să se vadă obiect de glumă, îndrăgostit de porturile și de țara lui, de „oșenie”, bănuitor față de străini, dar cu atât mai prietenos față de ai lui.

Datorită firii lor aspre și mândre, portului refractar oricărui infiltrării străine și dragostei lor pentru chiotul și cântarea românească, Țara Oașului e plină de suflet românesc. Răsună satele în sărbători de jocuri și de chiuituri, în zile de lucru răsună de chiotele lor – dintre care cele mai obișnuite sunt „țurai, țurai, măi”, sau „țurai, țurai lele”, cu care se începe orice chiuitură, („țipuritură”) – câmpiile și frumoșii codri. Umblând mai ales în grupuri, chiar și în sate în care elementul străin a ajuns extrem de numeros, cum e de exemplu la Negrești, reședința plasei Oașului, apariția lor mândră pare un semn de atotputernicie locală. Când îi vezi pășind sprinten și apăsat, ieșind de la biserică sau poposind pe laițele crâșmelor și bând „palincă”, străinii cu alte porturi și se par alături de ei niște umbre, niște caricaturi omenеști.

Oșenii își știu face oricând simțită prezența lor!

Ei și-au păstrat intact sufletul de oameni ai codrului, simpli și dârzi, gata totdeauna de luptă, neînduplecați și sângeroși.

În Țara Oașului se păstrează, mai viu ca oriunde, obiceiul de a ataca și de a se apăra cu cuțitul. Acesta e nelipsit din straița oricărui Oșan. Cuțitul apare mai ales la joc, provocat de sentimentul geloziei, când cel a cărui dragoste sau demnitate au fost batjocorite, îl scoate din straiță și cu iuțea fulgerului sfășie spatele celui care s-a făcut vinovat de o atare nesocotință. După ce cuțitul și-a făcut datoria, iar

---

⁴⁶ Colecția I. Mușlea, pag. 170.

⁴⁷ Idem.

adversarul a căzut la pământ, sau, mai rar, dacă fuge de pe teren, Oșanul ia cuțitul însângerat în dinți și joacă cu aleasa inimii (Racșa). Cazurile de moarte sunt totuși destul de rare.

De notat însă că, în urma acestor bătăi, Oșenii nu fac apel la autoritatea publică, nu aleargă cu reclamații la jandarmi, cu care se războiesc adesea, și nu se dau în judecată. Ei se răzbună personal. Folclorul lor e plin de evocări ale cuțitului, mânuirea acestuia fiind socotită un act de bărbăție și de curaj:

*Io-s cocon făcut așa
Cu cuțit și cu curea,
Și cu gură mititea
Ca să pot striga cu ea.
Io-s coconu' dracului
Meșteru' cuțitului,
La cine io cuțit bag
Nu pune picior pe prag.*

*Nu mă tem nici de unu',
Cât o ținea cuțitu',
Nu mă tem nici de jendari
Pân-or fi pietri și pari.*

*Bine-mi taie cuțitu',
Că l-am ascuțit amu
Pe tocilă la morar,
Să tai capul la jândari⁴⁸.*

Și altele:

*Da nici acela nu-i fecior
Care n-are la picior,
Trei cuțite și-un pistol.
Trei cuțite la cură,
Unu sbghiară, unu plânge
Unu zice c-ar bea sânge.*

Desigur, într-un ținut în care vitejia, cu toate riscurile ei, e atât de mult prețuită, e o mare rușine să fie cineva învins, mai ales dintre flăcăi. Când totuși vreunul îndură o asemenea rușine, atunci timp îndelungat nu mai apare la joc sau se duce cioban la oi pentru a dispărea din sat și pentru a se întări.

⁴⁸ In Colecția Vasile Pop. pag. 11, 37, 38.

Oșenii sunt apoi mari iubitori de petreceri, dând poate prea multă atenție „palincii” (vinarsului). Acesta este marele rău pe care străinii l-au făcut și continuă să-l facă Țării Oașului. Desigur dacă autoritățile românești nu au pus stavilă acestei nenorociri, apoi cu atât mai puțin au să facă aceasta autoritățile ungurești.

Și „palinca”, cu toate consecințele ei, beția și mizeria, apare destul de des în poezia populară oșănească:

*Pălincuța-mi place bine,
Nu o beau cu orișicine,
Numai cu oameni ca mine
Țurara și țurara,
Dilili și dalala.*

*Câtă palincă am băut
N-o băut altu borcut (apă minerală).
Și încă de-amu oi bea
Să se supere lelea.*

De aceea:

*Am avut casă și șură,
Le-am turnat pe toate-n gură;
De sămânță în ocol,
Mi-a rămas un cotecior⁴⁹.*

Oșanul e mândru de libertatea lui, de faptul că el își e singurul stăpân. El nu primește porunci ca „domnii”:

*Când am fost tânăr cocon
Am vrut să fiu și io domn,
Mi mai bine c-am rămas,
Nu-mi dă nime peste nas⁵⁰.*

Cu toate defectele ei, firea Oșanului e o fire care rezistă aprig la împilări și la nedreptăți, o fire bărbătească, vâjnoasă, care nu se dă ușor bătută.

În împrejurările și sub stăpânirea sub care se află astăzi Țara Oașului, firea aceasta e cel mai bun ocrotitor al simțirii și al vieții lor românești.

---

⁴⁹ Pag. 28, 30.

⁵⁰ Idem pag. 12.

V

Oșenii trăiesc simplu, simplu de tot. Casele lor sunt făcute din lemn, cu acoperișul înalt și acoperit cu paie, mai rar cu șindrile, pe jos fiind lipite cu lut. Ferestrele sunt mici. Obișnuit, casele au două camere, tinda și camera de locuit. Unele case au și o a treia cameră, mai spațioasă și mai curată. Aceasta numai la familiile mai înstărite care țin în această cameră zestrea fetei sau a nevestei. Mobilier au puțin și modest. Pe pereți sunt așezate icoane și farfurii pe după care se așează ștergare cu flori de bumbac.

În curte, la cei care nu sunt cu totul săraci, se află grajdurile și cotețele.

Hrana lor de căpetenie este mămăliga, căreia localnicii îi zic „tocană”. Pâine se mănâncă foarte rar, Oșenii, din cauza sărăciei pământului, mai mult deluros, cultivând cu deosebire porumbul. Alături de mămăligă, cele mai prețioase alimente sunt laptele și brânza, ouăle, legumele din grădină, vara, carnea de oaie, iar iarna carnea de porc.

În general, Oșenii se ocupă cu agricultura, cultivând toate felurile de cereale cărora le priește dealul, cu creșterea vitelor și în special cu creșterea oilor. Munții lor sunt plini de turme de oi.

Vii și grădini de pomi se află puține, deși în trecut acestea le aduceau frumoase venituri.

Cei care n-au pământ și vite lucrează la exploatarea lemnului din pădurile situate în apropierea comunei Negrești, și la exploatarea cărbunelui. Unii dintre ei pleacă și lucrează la fabricile de cherestea din Maramureș și din alte părți ale Transilvaniei, și chiar din Moldova.

Tot ei ajută apoi la exploatarea izvoarelor de borcut, ce se află în comunele Bicsad, Tur și Negrești (la locul numit chiar *Borcut*, în apropiere de dealul Soci). Deși nu sunt leneși, Oșenii totuși sunt în cea mai mare parte săraci. Resemnați în sărăcia lor, ei își iubesc țara și nu o părăsesc decât atunci când sunt nevoiți a pleca în alte părți pentru lucru. Îndată ce își fac însă „suma”, se întorc să o cheltuiască acasă. În duminici și sărbători se duc bucuroși la biserică. Deși, nu mai demult decât acum un veac, se aflau încă în această țară unele sate ortodoxe, ca Racșa și Călineștii, totuși astăzi întreaga Țara Oașului aparține bisericii gr. catolice. „În trecerea la Unire a Oșenilor, episcopia de Muncaciu pare să fi avut un rol important” (Mușlea). Rolul acesta a fost continuat apoi și intensificat de mănăstirea Bixadului.

De altfel acestei mănăstiri i se datorește existența viului spirit religios ce domnește în Țara Oașului. Spiritul acesta, susținut și de *Reuniunile Sf. Maria*, prezente în fiecare comună din această regiune, se manifestă cu deosebită însuflețire în fiecare an, la sărbătorile Sf. Marii, când sute de pelerini din toate satele Țării Oașului și chiar din sate mai îndepărtate, se îndreaptă în procesiune religioasă către mănăstirea Bixadului. Purtând în frunte crucea de lemn, împodobită cu cununi de grâu și cu ștergare albe, sosesc din toate părțile cântând imnuri religioase.

„Într-o revistă ungurească de acum 99 de ani (*Hírnök*, 1841, p. 35) aflăm informația că la Sf. Maria-Mică veneau în procesie Șvabii din Buksija și cei de pe la Cărei, Rușii din Verchovina și Ungurii și Românii din Sătmar, Ugocea, Maramureș, Chioar etc⁵¹.”

După ieșirea din biserică, în afară de posturi, flăcăii și fetele se duc la joc, iar bărbații și bătrânii, când nu merg să asiste la jocul tinerilor, se îndreaptă spre cârciumă și acolo își petrec ore întregi. Jocul tinerilor e foarte simplu. Când joacă flăcăii cu fetele atunci se joacă o „învârtită”, care constă numai din două figuri: înainte și înapoi. Când joacă numai flăcăii, atunci se prind în „roată”, un fel de sârbă a regiunii.

În tot timpul jocului chiuie cu mult entuziasm.

Cartea românească, și de altfel orice fel de carte e puțin răspândită printre țărani din Țara Oașului, existând foarte puțini știutori de carte. Rândurile lor s-au înmulțit totuși după alipirea la patria mamă, deschizându-se în fiecare comună școală românească, iar la mănăstirea Bixadului înființându-se o tipografie unde se tipăreau calendare pentru popor și cărțile de folclor și de rugăciuni. În urma reîncorporării lor la Ungaria, desigur că aceste școli vor fi supuse însă la grele încercări.

*
* *

Avuții sunt puține în Țara Oașului. Remarcăm totuși pădurile de fag și stejar din munții înconjurători, pășunile, vitele, cerealele și fructele.

Se mai găsesc apoi ape minerale, numite „borcuturi” conținând iod și sulfuri, bune pentru bolile de stomac, pe domeniul satului *Vama* (la dealul numit *Puturosul*) la *Negrești*, la *Certeze* și la *Bixad*.

În comerț, aceste ape sunt cunoscute sub numele de „Apele minerale «Luna» de la Negrești”, aici aflându-se un izvor mai bogat.

La Puturosul și la Bixad se află și instalații balneare. La Puturosul mai sumare, folosite mai ales de țărani, la Bixad însă foarte confortabile care atrag vizitatori din întreg nordul Transilvaniei.

La Negrești se află și o mină de cărbuni și o întreprindere forestieră. Pentru transportarea lemnului, a sticlelor cu apă minerală și a cărbunilor, precum și a celorlalte avuții, oșenii se servesc de îngusta cale ferată ce leagă Bixadul de Satu Mare. Vara, femeile vând și foarte multe fragi, zmeură și mere.

Piețele de desfacere ale produselor Țării Oașului sunt Satu Mare, Seini și Sighet.

---

⁵¹ Mușlea, pag. 132.

VI

O particularitate extrem de interesantă a țăranilor din Țara Oașului este limba pe care o vorbesc. Pitorescul graiului oșenesc constă în tendința de prescurtare atât a numelor de oameni, nume de botez în special, cât și aproape a tuturor verbelor. Oșanul nu va zice niciodată măi Vasile, măi Ioane, măi Gheorghe, măi Grigore sau măi Toadere. Nu, oșanul va zice mai scurt și mai înțepat: *Măi Văsâi, măi Io, măi Gyo, măi Grigo* (sau Grîgă) și *măi Toa*. El nu-și va chema nevasta, tu Mărie, tu Irină sau tu Ană. Oșanul va striga: *Tu Mări, tu Iri, și tu Ani*.

În ceea ce privește verbele, oșanul nu merge undeva ci *mê*; nu face ceva, ci *fa*; nu trage ci *tra*; el n-a voit n-a vrut, ci a *vut*; el nu-și va petrece, ci își va *petrea*; el nu spune trece-voi, ci *treoi*; el nu spune cuiva să-și aleagă, ci să-și *alea*; el nu zice să te trăznească, ci să te *trăsnea*; nu să trăiești bine ci să *trăi bine*; nu căuta ci *nu cota*, nu caută ci *coată* etc.

Iată cum apar aceste prescurtări într-o strofă oșenească:

*Du-te mândru și iubea (iubește)
Pe care mă-ta voea (voiește)
Că de mine rău grăea (grăește).*

O altă particularitate a acestui grai o alcătuiește apoi întrebuintarea aproape întotdeauna a verbului înaintea pronumelui.

Oșanul nu zice eu voi merge, ci *me-oi-io*; nu spune eu voi mânca, ci *mânca-oi*; ci *tre-oi-io* etc, etc. Același lucru se întâmplă și la plural: *mê-om noi*; *mânca-om noi*; *tre-om noi* etc.

Sunetul *v* e înlocuit apoi adese ori cu *z*. Astfel, mândra nu va veni, ci va *zini*; oamenii din alte părți care vin să se așeze la ei nu sunt vinituri ci „*zîituri*” Cineva nu e de viță, ci din „*ziță*” mare; lângă *d* se pune adeseori *z*: eu am *dzâs*; în loc de venit se zice *ghinit*, în loc de zbiară, *zbghiară* etc.

Și mai clare vor apărea toate aceste particularități într-un text oșenesc:

*Nu-i bai mândruț, nu-i bai câne,
Bănu-i-ți-i după mine,
C-a zini cucu cântând,
Și ți-i bănu plângând,
Și-a zini cu pene
Bănu-i-ți-i nu te teme.*

Oșenii zic apoi, în loc de pentru ce, *diptce* și *diptacea*:

*Nu-i bai mândră diptacea,
Diptceai stricat dragostea.*

Spațiul restrâns al acestui reportaj nu ne îngăduie să insistăm prea mult asupra acestei chestiuni, atât de interesante de altfel, cum nu vom putea insista decât foarte pe scurt și asupra obiceiurilor din Țara Oașului.

Iată ce spune despre toate acestea unul din intelectualii Oșenilor, d-l *Vasile Pop*, autorul broșurii *Din Țara Oașului* (apărută în editura tipografiei „Sf. Vasile” din Bixad). „Poporul acestei regiuni, conservativ peste măsură, își are particularitățile sale de viață, de obiceiuri, de limbă, care până acum nu au fost studiate îndeajuns. Izolarea în care s-a aflat el din vremurile cele mai vechi, l-a făcut să se deosebească mult chiar și în temperament de cei de la „țară”, și să păstreze în limba sa anumite cuvinte străvechi, care dovedesc la evidență și originea lor neoașe romano-dacă” (pag. 8).

Dintre obiceiurile Oșenilor, obiceiuri care vin foarte de departe, noi vom înfățișa numai câteva, mai rar de întâlnit în alte regiuni românești, și în mai strânsă legătură cu firea lor aspră de oameni ai codrului.

Astfel, vom lăsa la o parte obiceiurile de Crăciun, dintre care colindatul, ca și prin alte părți, ține locul de frunte. Vom aminti însă un obicei din ziua de Anul Nou, care se face și în ziua Botezului Domnului. *Este obiceiul fetelor de a intra dezbrăcate în apele râurilor, pentru a fi sprintene peste an și pentru a avea parte de bun măritiș.* Un alt obicei, tot atât de rar, este acela al focului viu, aprins prin frecarea aspră a două bucăți de lemn, de preferință verzi. Focul acesta se aprinde în ziua de Sf. Gheorghe, la strânsul oilor, pentru a le feri de primejdii, de lupi și pentru a da mult lapte. Cei care fură laptele oilor și împotriva cărora ciobanii întrebuițează fel de fel de descântece, sunt strigoii numiți *bosorcăi*.

Un obicei ciudat au apoi Oșenii în noaptea Paștilor, când, după terminarea slujbei religioase, ieșind din biserică, o iau cu toții la fugă pentru a ajunge cât mai repede acasă. D-l Mușlea crede că acest obicei ar fi o influență rutenească (pag. 149) și ar însemna că celor care ajung mai repede acasă le va merge bine tot anul, iar celor care sosesc mai în urmă li se vor întâmpla diferite nenorociri, chiar și moartea.

Cu foarte puține excepții, toți Oșenii se căsătoresc îndată după terminarea armatei, burlăcia fiind considerată drept păcat. Un vechi obicei îi face să-și serbeze cununiile în ziua de joi. Mireasa care nu vrea să aibă copii în primii ani după căsătorie, își pune în sân, în unele sate, atâtea pietricele câți ani nu voiește să aibă copii.

În cazuri de moarte, doliul Oșenilor nu ține prea mult. Cel mai lung doliu durează șase săptămâni. Oșenii cred apoi orbește în puterea descântecelor, atât asupra oamenilor, cât și asupra animalelor. Din acest punct de vedere, babele care știu a descânta se bucură de mare cinste. Descântecele de „deochi” sunt cele mai dese. Se descântă chiar și când cineva își scrântește o mână sau un picior.

Explicații mai largi și mai documentate asupra limbii, obiceiurilor, practicilor magice, și asupra folclorului oșănesc, se află în valoroasele lucrări ale

d-lor I.A. Candrea (*Graiul din Țara Oașului, Buc. 1907*) și I. Mușlea (*Cercetări folklorice în Tara Oașului*).

Ce este de văzut în Țara Oașului, ai cărei locuitori, după afirmațiile unui cercetător recent, d-l Vasile Cornea, „pot fi considerați ca un simbol al purității etnice nu numai în port și grai, ci și în obiceiuri, cântece și chiar în credințe și superstiții, iar țara lor ca un muzeu etnografic și geografic natural”⁵², ne-o spune un Oșan într-o „țipuritură”:

*Cătu-i Țara Oașului
Nu-i fecior ca și Mitru,
Nici mândruță ca Puiu,
Nici oraș cu Negreștiu
Nici Mănăstire și băi,
Ca prin Bixad pe la noi*⁵³.

decembrie 1940

Cu lerui-ler prin Ardealul însângerat

Dacă rândurile acestea ar fi văzut lumina tiparului în anul 1939 sau în oricare altul din anii puțini ai României Mari, ar fi purtat probabil titlul: *Pentru o epopee a Crăciunului*.

Titlul acesta ar fi părut, desigur, pretențios și dogmatic, el ar fi exprimat însă un deziderat care trebuie actualizat și realizat cât mai grabnic, un deziderat al tuturor iubitorilor de autentic duh românesc, de poezie populară. Poezia aceasta – cu toate nenumăratele culegeri de folclor și cu toate minunatele prelucrări realizate de poeții noștri, de la Vasile Alecsandri, trecând prin Eminescu, Coșbuc și Iosif, până la modernii Nichifor Crainic, Ion Pillat și V. Voiculescu, se află încă aproape tot în locul în care o fixa Ilarie Chendi acum trei decenii și jumătate: „partea ei cea mai însemnată n-a fost exploatată încă, motivele cele mai puternice n-au fost prelucrate de poeții noștri, formele ei n-au biruit încă pe toată linia și cuvintele cele mai multe, cu diferitele lor nuanțe, n-au străbătut în limba literară” (*Viața literară*, 1906, nr. 32).

Am fi însă nedrepti dacă n-am recunoaște că, totuși, din 1906 și până acum, poezia populară a fecundat adânc poezia noastră cultă și că, pornind de la ea, marii meșteșugari ai versului românesc, și în special Ion Pillat, au atins culmi de

⁵² Revista personalului regiei întreprinderilor electro- mecanice. Timișoara, Dec., 1940.

⁵³ Colecția Pop, pag. 11.

surprinzătoare frumusețe și vigoare. Dar suntem încă departe de ceea ce acum o jumătate de veac urmărise, și în parte realizase, ardeleanul George Coșbuc: o *epopee* a literaturii române. S-au cules și s-au prelucrat până acum mii de motive, ele totuși n-au trecut dincolo de marginile baladei și ale legendei, dincolo de marginile descântecului și ale bocetului, ale colindei, ale basmului și ale cântecului bătrânesc. În acest orizont s-au mișcat toți cei care au oficiat până acum la altarul poeziei populare.

Din acest punct de vedere, modernii n-au depășit epoca lui Vasile Alecsandri. Desigur, ei au subțiat gândul și versul popular, l-au trecut printr-o nouă alchimie a limbii și a versului, cuvintele potrivite au devenit adevărate mărgăritare. Fericita lor evoluție e incontestabilă! N-au trecut însă de vechiul orizont creat de secolul al XIX-lea; au rămas adică legați de vechiul tipic al prelucrării directe a poeziei populare.

Unul singur a încercat să facă și altceva, unul dintre bătrâni: George Coșbuc. El a încercat să lărgescă orizontul și să descopere stele noi. Prin *Nunta Zamferei* și prin *Moartea lui Fulger*, el a încercat să părăsească domeniul ocazional al baladei, a voit să treacă dincolo de basm și dincolo de legendă, dincolo de ceea ce găsiseră până atunci poeții în poezia populară. Coșbuc s-a gândit la o *epopee*, la o mare *epopee* românească, în care să se desfășoare, în perioade răspicate, trăirea românească, trăirea din afară de timp, trăirea veacurilor cu toate reminiscențele ei preistorice și istorice, trăirea duhului românesc, trăirea specificului nostru etnic. Din acest specific, din eposul popular, el ne-a dat nunta și moartea, ne-a dat o parte din datinile și filosofia acestora, ne-a arătat ce se poate realiza plecând de la viața și de la poezia poporului. Coșbuc s-a oprit însă la atâta. Nu intră în cuprinsul articolului nostru analizarea acestei opriri. Sumar, Coșbuc s-a explicat el însuși. Ceea ce ținem să constatăm este însă că, de atunci *epopeea* literaturii noastre n-a făcut nici un pas. Ea a rămas acolo unde a lăsat-o Coșbuc. Păcat!

*

Apropierea Crăciunului, care, în refugiul de astăzi ne emoționează mai mult ca oricând, ne dă prilej pentru a medita, melancolic desigur, la tot ceea ce Crăciunul înseamnă pentru satele românești, pentru viața cea adevărată a neamului nostru. Paștile sunt, fără îndoială mai evlavioase și mai înflorite, pline de cuminecătură și de pocăință creștinească, și o lume întregă se cutremură când izbucnește biruitor vestea învierii lui Isus, dar sărbătoarea adevărată a Românului este Crăciunul, Nașterea Domnului. Ea este sărbătoarea sa națională. Pe ea o așteaptă cu mai mult dor, pentru ea face cea mai întinsă pregătire.

Crăciunul e adevăratul praznic al datinilor și al poeziei noastre populare. Crăciunul, Anul Nou și Boboteaza formează cea mai impresionantă troiță a folclorului nostru. În datinile de Crăciun se cuprind cele mai străvechi reminiscențe ale vieții pământului românesc, în colindele Nașterii Domnului sunt risipite cele mai numeroase motive din baladele populare, în practica celor trei sărbători

vibrează cele mai adânci și mai puternice sentimente ale vieții țărănești. În ele folclorul creează spectacole cu adevărat regale, care emoționează deopotrivă atât pe iubitorul de artă, cât și pe iubitorul de sfințenie și de naționalism.

Din aceste datini, și din toată poezia ce e legată și inspirată de ele, s-ar putea crea cea mai desăvârșită, mai bogată, mai autentică și mai sugestivă epopee românească: *Epopoea Crăciunului*. Epopeea în care ar zvâcni cel mai robust și mai limpede optimism românesc, epopeea veseliei satelor, a portului și a solidarității românești, a credinței noastre. Ne-o vor da poezii și cântăreții noștri? Ar fi cel mai frumos dar al lor pentru literatura românească. Darul cel mai așteptat!

*

Hei, dar rândurile acestea sunt menite să apară în anul 1940, în anul sfârșirii hotarelor României Mari, într-o vreme în care preocupările literare sunt silite să cadă pe al doilea plan. Dincolo de linia Salonta – Sfântul Gheorghe, o jumătate de Ardeal sângeră și plânge. Toate gândurile noastre zboară spre acel Ardeal în care plânge iarăși Mureșul și plâng tustrele Crișuri, spre Ardealul în care mamele și tații bătrâni își plâng feciorii plecați în „altă țară”, spre Ardealul copilăriei și al tuturor visurilor noastre...

Drumul Clujului e astăzi mai lung decât al dorului, mai lung, fiindcă astăzi Clujul e dorul, e drumul care nu se găte niciodată.

Dorule de unde vii

vor suspina de Crăciun atâtea inimi din Ardealul însângerat.

Viu din târg de la Sibii

va răspunde durerosul ecou⁵⁴.

Cum vor petrece aceste inimi marile sărbători ale acestui nefericit sfârșit de an? Cum? E vreun suflet de refugiat care să nu suspine?...

Adunăm din hârtiile și cărțile noastre câteva din obiceiurile și din datinile de altădată ale Ardealului robit, câteva colinde care multora dintre noi ne-au mângâiat copilăria, câteva aspecte din ceea ce era odată. Va fi oare și acum? Suntem siguri că da! Datinile și colindele acestea nu au amuțit niciodată. Ele sunt mai vechi și mai puternice decât toate stăpânirile. mai puternice decât jandarmii cu pene de cocoș. Ele își vor urma, desigur, vechiul drum. Vor înălța și vor încălzi deci, încă o dată inimile obidite și îndoliate ale fraților noștri de sub opresiunea maghiară. Ele, datinile și colindele, vor fi astfel, singurii prieteni ai celor ce și-au pierdut libertatea, și odată cu ea, dreptatea și fericirea, fără a-și fi pierdut însă și credința în izbăvire. Pe aceasta nu o poate sfâșia nicio baionetă. Lerui-Ler va răsuna deci și de acum.

*

---

⁵⁴ Acest reportaj a fost publicat mai întâi în ziarul România Nouă de la Sibiu.

Prin satele Bihorului, după miezul nopții, în spre ziua nașterii Domnului, flăcăii vor trece de la casă la casă și vor vesti marele eveniment: *Christosu născutu*.

Adevărații născutu, li se va răspunde de către cucernicii creștini. După ce vor rosti de trei ori această sacră formulă, vor începe apoi a „corinda”:

*„D-umblă-și Doamne cine-și d-umblă,
Vânători de-ai lui Crăciun,
Corinde-mi-i Doamne.
Tăt d-umblară cât d-umblară
Și nimica nu d-aflară,
Numai – un cerbuț surior
Subt un paltin gălbior.
Cerbuțul din graiu grăi-le:
— Nu mă dați, nu mă prădați,
Că eu nu-s ce gândiți voi,
Ce-s Ion cu Sf. Ion
Și m-o maica blăstămatu
Să fiu fiara codrilor.
Nouă ani și nouă zile
Și pe atâtea săptămâne,
Dac' aceste împlini-le-oiu,
Chei în hrana, prinde-mi-oiu
Jos la țară duce-mi-oiu,
Biserici deschide-voiu,
Slujbe mândre face-oiu.
Da la slujbă cine-a-scultă?
Dumnezo cu maica sfântă!
Și te -ntoarce cruce-n masă,
Rămâi gazdă sănătoasă
Și te -ntoarce busuioc,
Rămâi gazdă cu noroc.”*

A doua zi de Crăciun apoi, grupuri de câte 12–15 flăcăi vor umbla cu *bulciugul*, colindând casele cu fete și încingând în curtea acestora mândre jocuri și cântări. Intrând în casă vor primi apoi câte o sticlă de vinars și câte un colac „mândru și frumos, ca pelița lui Christos”⁵⁵.

*

În Țara Oașului, în colțul cel mai dinspre nord al neamului nostru, se vor colinda nenumărate variante ale Mioriței, dovezi nedezmințite ale păstoritului secular pe culmile Oașului și ale Gutinului.

Iată una dintre acestea:

---

⁵⁵ Din culegerea de folclor al normalistului arădean (în 1940) *Gh. V. Haiduc*.

„Colo -n susii-i mai din sus,
 Sântu-s trei păcurăraș.
 Unu ce iera mai mnic,
 Poate iera mai voinic.
 Până oile abate⁵⁶
 Ceilalț legea îi facè:
 Ori să-l puște, ori să-l taie,
 Ori să-l puie în trei fărtaie.
 Iar el după ce sosè:
 — „Fraților, așa dzâcè,
 Pe mine de m-îț tăiè,
 Pe mine să mă -ngropaț
 În staulu oilor,
 La strunga mulgărilor.
 Și toporul mneiu cel drag,
 Mie mi-l puneț la cap.
 Și din bota mea cè luce
 Mnie să-mi faceț o cruce.
 Oile cele bălăi
 Mândru m-or cânta pe văi;
 Oile cele cornute
 Mândru m-or cânta pe munte⁵⁷.

În Țara Oașului, de Anul Nou, de Sân-Văsâi, cum zic oșenii, ca și de Bobotează de altfel, se află însă o datină ciudată, o datină aspră: scăldatul fetelor în apa râurilor. În zorii zilei de 1 ianuarie, când crapă pietrele de ger, fetele acestea se dezbracă în pielea goală și intră în apă. După ce se afundă în valuri, se ridică și-și aruncă apă peste cap. În felul acesta se crede în Țara Oașului că fetele vor fi harnice și că vor avea noroc la măritiș.

*

Unele din cele mai frumoase colinde ardelenene se găsesc în Țara Năsăudului, în țara vestitelor cătane negre, ajunse astăzi din nou sub cravașa strajameșterilor maghiari:

*Sculați, sculați boieri mari,
 Sculați voi Români plugari,
 Zorile-s dalbe,*

⁵⁶ Se pronunță e deschis.

⁵⁷ Din colecția d-lui Ion Mușlea: *Cercetări folclorice în Țara Oașului*.

*Că pe cer s-o arătat
Un luceafăr de -mpărat,
Zorile-s dalbe,
O stea mare, luminată,
De lumină lumea toată,
Zorile-s dalbe.
Prin lunci cântă turturele,
La fereastră rândunele,
Zorile-s dalbe.
De la apus o venit
Un porumbel aurit,
Zorile-s dalbe,
Și vă zice să trăiți
Într-u mulți ani fericiți,
Zorile-s dalbe,
Și ca pomii să-nfloriți
Și ca ei să-mbătrâniți,
Zorile-s dalbe.
Ș-o-nchinăm de sănătate
C-un mănunchi de busuioc,
Să fiți gazdă cu noroc,
Zorile-s dalbe,
C-un mănunchi de iarbă creață,
Să fiți gazdă cu viață,
Zorile-s dalbe.*

Din colindele nășăudene nu lipsește însă nici elementul religios:

*Mărire -ntru cei de sus,
Îngeri cântare-au adus,
Că Hristos azi s-a născut,
Lumea cu dar o umplut,
De la Tatăl cel înalt
Dumnezeu adevărat,
Mama pruncu l-a-nfășat
Și în iesle l-a culcat.
El cu raze de pe cap
În sălaș a luminat,
Că e Fiu Dumnezeesc,
Fiul tatălui ceresc.
Voi păstori acum plecați,
Pe Hristos curând cătați,*

*Și cu flueru cântați,
 Ca îngeri îi lăudați.
 C-azi Fiul Domnului sfânt
 S-a scoborât pe pământ.
 Magilor și voi veniți,
 După stea călătoriți,
 Pe Hristos îl dăruiți
 Și apoi lumii îi vestiți,
 Că-i soare din răsărit
 Pentru neam întunecit.
 Și voi văi și munți înalți,
 Azi cu oamenii săltați,
 Și voi turme să sârbați,
 Sus la ceruri să cântați,
 Că soarele ce s-a născut
 Cu lumină ne-a umplut⁵⁸.*

Unul din obiceiurile frumoase ale satelor năsăudene este acela al *lăturenilor*, aceștia fiind flăcăii care pleacă să petreacă sărbătorile în alte sate, pentru ca apoi, flăcăii din acele sate să le întoarcă vizita. Lăturenii sunt cei mai mari jucăuși și cei mai îngrijit îmbrăcați. Venirea lor într-un sat e o adevărată sărbătoare, iar jocurile aranjate în cinstea lăturenilor sunt cele mai frumoase și mai însuflețite.

În urma lor, logodnele și nunțile se țin lanț.

*

Lăturenia din părțile Năsăudului e înlocuită pe Mureș cu frumoasa organizare a *Berilor de Crăciun* și a vestitelor *Turci*.

„Bere” se numește grupul flăcăilor care își aranjează în comun jocurile de Crăciun și de Anul Nou, plătindu-și muzicanții și colindând împreună. Într-un sat pot fi câte două, trei beri. Berile sunt foarte solidare și e vai de acela care ar îndrăzni să aducă vreo jignire vreunui membru al „berii”.

Turca e și ea o datină mureșeană, pe care o țin atât copiii, cât și flăcăii. Copiii umblă cu turca în dimineața zilei de Crăciun, trecând din casă în casă și cântând cântece religioase sau lumești. Iată unul dintre acestea din urmă:

*— Leliță cu pânzătură,
 Treci Mureșul și-mi dă gură.
 — Ba eu gură nu ți-oi da,
 Că gura mi-i măsurată
 Cu fonții morarului,*

⁵⁸ Din colecția autorului.

*Pe seama căprarului,
Cu fonții de la potică,
Pe seama lui Văsilică.*

Și încă unul:

*Mă dusei pe vale-n sus,
Mă-ntâlnii c-un pui de urs.
Puiu-o zis că m-a mânca,
Mama-o zis că nu m-a da
Pân-a toarce cânepa;
Cea de vară, cea de toamnă,
Să mă-mbrace ca pe o doamnă;
Să mă facă scânteuță
La birău în grădinuță;
Birăița m-a uda,
Birăul m-a săruta.*

Nici de pe Mureș nu lipsesc însă colindele și, ca încheiere, vom reproduce o colindă de pe Mureș:

*Dumnezeu dintru-nceput
Toată lumea o făcut:
Și-o făcut pe Hiristos,
Pe Adam foarte frumos.
Și pe Eva-o ierdănit,
Doamne, bine i-o lovit!
Și de mână i-o luat
Și în rai că i-o băgat
Și lor porunca le-o dat:
Din tot pomul să mănânce,
Numai din pomu-nflorit
Să nu mănânce, i-o oprit.
Șărpile înverinos
O plecat o creangă-n jos,
Ș-o luat un măr frumos
Și la Eva i l-o dat;
Eva din el o gustat,
Lui Adam încă i-o dat.
Dumnezeu s-o supărat
Și de-una o și strigat
— Vai, Adame, ce-ai lucrat?*

— Doamne, Eva m-o îndemnat!
— Dar tu, Evă, ce-ai lucrat?
— Șărpile m-o îndemnat!...
Dumnezeu i-o osândit
Și din gură așa-o grăit:
— Fire-ai șărpe-afurisit
Să te târâi pe pământ,
Prin păduri ca și pe râț.
Tu Adame-i mere jos
Și-i trăi ca-un păcătos
Până ce-a-nvia Hristos.
Și tu, Evă, încă-i mere
Și-i naște prunci cu durere,
Pân' a-nvia Maica-Mare
Să-ți pue mâna pe foale,
Să te-ntrebe ce te doare;
Să-ți pue mâna pe trup,
Să te-ntrebe ce-ai făcut⁵⁹.

Toate aceste datini și colinde – frânturi răzlețe din marea epopee a Crăciunului – vor descreți pentru o clipă frunțile posomorâte ale fraților noștri de sub stăpânirea maghiară, dar ni le vor încreți și mai mult pe ale noastre, gândindu-ne la Crăciunurile fericite ale României Mari și la jalea Crăciunului din 1940.

decembrie 1940

Rășinari, cuibul vulturilor

E adevărat, orașul are istorie, are amintiri contabilizate, are ani însemnați în file de cronici și în porți de cetate.

Are istorie, dar n-are trecut, nu cunoaște adică drumurile lungi ce coboară de sub bolțile veacurilor necunoscute, nu cunoaște taina începuturilor pierdute în adâncul eternității.

Trecut are numai satul – satul înflorit din întâii muguri ai alcătuirilor omenești, din iubirea dintâi a oamenilor, din întâiul lor îndemn de subjugare a pământului.

---

⁵⁹ Din colecția Vasile Netea și Eugen Nicoară: *Murăș, Murăș, apă lină*, Reghin, 1936.

Orașul a început cu o piatră, cu un șanț; satul n-are la origine decât un ochi de apă, un copac de umbră sau un rotogol de verdeață.

Orașul urcă din lumină, satul coboară din taină, din necunoscut, din veac fără stea.

Anii orașului sunt numărați, sunt înregistrați în calendarul istoriei; anii satului sunt fără de număr și fără de început.

Se știe astfel, când s-a născut orașul Sibiu. Cine poate preciza însă data zămislirii marelui sat al Rășinarilor din Transilvania?

Cei câțiva istoriografi sași care au încercat să-i fixeze începutul prin anii secolului XIV, sub forma de modestă colonie, au fost repede dezmințiți de intransigența unui document semnat la 1204 de către regele Emeric, iar slova documentului este mult lăsată în urmă de legendele ce amintesc de existența satului chiar și în epoca lui Attila – pentru Rășinăreni „bun și vechi craiu” – unele versiuni bătrânești ducând această existență chiar până în contemporaneitatea lui Decebal.

O astfel de biografie se refuză deci cu îndârjire orișicărui început cronologic.

În legătură cu aceste controverse, și mai ales în opoziție cu afirmațiile istoriografilor străini, d. prof. *Victor Păcală*, autorul unei vaste monografii asupra comunei Rășinari, afirmă următoarele: „Cu mult înaintea colonizării (săsești) a unor anumite puncte din pământul crăiesc, într-un timp când abia începu a se face puțină lumină în părțile transilvane, comuna Rășinari pare că exista deja ca unitate politică.”

*

* *

Dar de unde îi vine numele?

Vom apela tot la monografia d-lui profesor Păcală: „Numele Rășinariu – precizează d-sa – este, după toată aparența, un derivat românesc din rășină. Până a nu se fi întemeiat Sibiul, sătenii – așa ne spune tradiția – trăiau din vinderea rășinei pe care o duceau în târgușorul din apropiere, Cislădia, și cu care plăteau și contribuția către stăpânul locului. E posibil ca locuitorii acestei comune să se fi numit «rășinari», nume care a trecut apoi și asupra comunei.

E însă și mai posibil, ca numele de Rășinari să fie rezultatul unei etimologii populare, precum admite și excelentul filolog Sextil Pușcariu. Astfel, s-ar putea întâmpla ca numele originar al comunei să fi fost Râușor, cum s-a numit până în zilele noastre râul-graniță dintre Rășinari și Cislădioara. Numele de Riușor sau Roeschel, întrebuițat în documentele cele mai vechi, este, în acest caz, o corupțiune săsească a numelui Râușor. Locuitorii comunei Râușor s-au putut numi sau Râușoreni (Rușureni) sau Râușorari (Rușurari) cu unul dintre cele două sufixe românești «ean» sau «ar», care se întrebuițează spre a indica originea.

Forma Rușurari era menită să se disimilizeze în Rușanari, iar aceasta să treacă la forma Rușinari. Dacă admitem acum o etimologie populară după rășină,

ajungem la Rășinari, care ar fi însemnat mai întâi pe locuitorii comunei, iar mai apoi comuna însăși, precum se întâmplă foarte adeseori la numirile toponimice”.

În cronicile și documentele vechi, comuna Rășinari este pomenită în nenumărate alte forme: Riuettel, Ruethel, Roschel, Roschonad, Ruschanar, Roschonow, Raschoneiro, Rosenaur, Rosinar, Roschinar, Rozonair, Russinair, Rosthanar, Ressorarium, Saeterdof și Stedardorff.

Așezat în apropiere de Sibiu, și nu prea departe de trecătoarea Turnului-Roșu, satul acesta s-a impus de timpuriu ca un important centru politic și strategic, atât voievozii Munteniei, cât și regii Ungariei căutând să cucerească inimile și săbiile locuitorilor săi.

Numele unui Radu Vodă Negru, „Marele Herțeg”, este pomenit astfel printre altele în Cartea de danie a bisericii „Sf. Paraschiva” din Rășinari, iar Mircea Vodă Basarab, în leatul 6891 (1383) dăruiește bisericii moșia din Calea Coșteului.

Mircea Vodă, care se intitula la 1387 „Herțeg al Amlașului și Făgărașului și Domn al Banatului de Severin” a fost astfel stăpânitor deplin și al Rășinărenilor.

Aici s-a refugiat în anul 1462 asprul și neînduplecatul Vlad Țepeș, scriind la 8 noiembrie faimoasa scrisoare către Mohamed II, – scrisoare care i-a fost însă fatală.

Scăzând puterea de dominație ciscarpatină a voievozilor munteni, Rășinariii au intrat apoi tot mai mult în sfera autorității regale din Budapesta, regele Matei Corvin dând la anul 1488 o „carte ocolniță” prin care se reînnoiește recunoașterea vechiului hotar al comunei, precum și libertățile locuitorilor ei.

„Ce iaste în cuprinsul acestui ocol – fixat în carte – iaste pământ românesc, a satului Rășinariului nimănuî înduplecat; n-are nime a-l porunci, nice în pământ, nice în apă, nice în ghinde, nice în jiru, nice în aluniș, nici în rânză”.

„Cartea aceasta s-a redactat prin „îndemnarea și ruga a cinstiți Scaun de lege 40 bătrâni, pentru ca să se știe și să se păzească pe unde merg marginile hotarului nostru a Rășinariului, peste tot împrejurii”.

Drepturile comunei au fost adânc știrbite în veacul XV, când Rășinarul a fost încadrat în așa numitul „fundus regius”, plătind dările împreună cu Sașii din Sibiu și apelând, în chestiunile juridice, la autoritatea sfatului sibian.

Dreptul de stăpânire a întregului hotar, recunoscut la 1488, a rămas totuși neatins.

În curând însă „domnii” de la Sibiu și de la Cisnădioara aveau să le încalce și pe acestea, căutând să-și aservească hotarul Rășinariului, urmărind totodată să răpească și drepturile cetățenești ale locuitorilor, întinzându-se și asupra lor autoritatea politică a Sașilor, care sfârșiră prin a-i socoti ca pe niște adevărați iobagi.

Rășinărenii, apărându-și cu înverșunare vechile privilegii, deschiseră o lungă serie de procese pentru anularea acestor samavolnicii, cărora nu li s-a împotrivit decât Iosif II, care prin rescriptul împăărătesc de la 6 noiembrie 1786, restituie satului vechile sale drepturi.

„Am aflat – scrie înțeleptul împărat Sașilor – că voi prea v-ați depărtat de natura și constituțiunile pământului crăiesc și de privilegiile datorite bunilor locuitori ai aceleia, atunci când, pe locuitorii comunei Rășinari i-ați scos, prin judecata voastră, datori cu taxe și prestații felurite și i-ați degradat la condiția colonială (iobăgească). Deoarece însă natura pământului crăiesc nu admite ca locuitorii acestuia să mai recunoască afară de principe și alți domni ai pământului, ba mai mult, interzice chiar, prin cărți privilegiale, precum a dărui, dar și a pretinde vreun sat sau prediu în cuprinsul aceleia, – am socotit că deliberatul vostru trebuie revizuit iar satul Rășinariu scos de sub orice stăpânire a orașului Sibiu și declarat sat liber regesc, drept ce îl scoatem și declarăm prin prezenta.”

*

O luptă tot atât de aprigă avură a purta Rășinării și pentru apărarea credinței ortodoxe, greu încercate prin sciziunea greco-catolică de la 1700.

Răpindu-li-se pe nedrept biserica, în care începură” a oficia preoții greco-catolici, satul întreg se prezentă la 21 aprilie 1745 în fața magistratului din Sibiu, pentru a-i declara cu fermitate: „Să știe bine că o să mânce ghindă din pădure în loc de paști și nici atunci n-o să se împărtășească în aceeași biserică cu preoții uniți. Decât una ca asta, mai bine să moară cu toții de moartea cea mai cumplită”.

Intimidate, deocamdată, autoritățile ecleziastice cedară, în curând însă, sprijinite de întreg aparatul politic și administrativ, ba chiar și de către forțele militare, încercară totuși din nou să le răpească biserica în favorul celor 51 familii greco-catolice, deși numărul celor ortodoxe se ridica la 713.

Pentru executarea acestei noi samavolnicii, generalul Buccow trimise la Rășinari 6 companii de infanteriști, însoțite și de câteva tunuri, amenințând pe recalitrânți eu distrugerea comunei.

Forța birui!

Dar birui numai în cele materiale! Nemaivând o biserică de piatră, Rășinării declarară că adevărata biserică o au în inima lor făcându-și de acum înainte slujbele religioase prin diferite locuri ascunse și cu deosebire prin păduri.

Rezistența Rășinărenilor a învins însă trufia asupritorilor, Curtea din Viena văzându-se constrânsă a le recunoaște credința și energia cu care și-au apărat-o.

La 1783, cel puțin în formele ei oficiale, prigoana încetă, biserica ortodoxă din Transilvania primind un conducător și un apărător în persoana episcopului Gedeon Nichitici.

Vechea reședință a mitropoliților transilvani fusese la Alba Iulia. Acolo tipărise Simion Ștefan la 1640 cunoscutul său *Testament*, scris pentru Românii din toate țările și acolo oficiase cu nespusă strălucire – până în pragul căderii – Sava Brancovici.

Prin unirea cu biserica Romei, Alba Iulia își pierdu însă importanța religioasă, în locul ei ridicându-se cu îndrăzneală și cu folos – Blajul.

Noul episcop ortodox, primul care, după opt decenii, se putea învrednici cu acest titlu, trebuia deci să-și găsească o reședință nouă.

Sibiul refuzându-i această favoare, Gedeon Nichitici se așeză într-o casă țărănească din Rășinari, mult obidita comună devenind astfel, reședință episcopală. Situația rămase neschimbată și sub episcopul Gherasim Adamovici, ambii episcopi fiind înmormântați în vechea biserică din această comună.

În legătură cu pomenirea episcopului Gherasim Adamovici (1789-1796) socotim util să amintim – mai ales în aceste vremuri când amintirile cutremură așa de adânc – lupta energică dusă de episcopul Rășinarilor, împreună cu episcopul Blajului, în anii 1791-1792 când s-a prezentat Vienei acel răspicat *Supplex Libellus Valachorum* – catechism al luptelor transilvane timp de peste 120 de ani.

Întrecând în entuziasm pe prudentul Bob, Gherasim Adamovici a dovedit cu acest prilej eroice însușiri de luptător.

Exact peste o sută de ani, alți doi fii ai Rășinarilor – Eugen Brote și D.P. Barcian – băteau iarăși la porțile Vienei pentru a înfățișa Memorandumul.

*

Zile de adevărată glorie cunosc Rășinariul în vremea mărețului Șaguna, care sfinți aici, la 1865, pe Ion Popasu, primul episcop al Caransebeșului, marele mitropolit petrecându-și în satul Rășinărenilor o bună parte din zilele sale de reculegere și recreație.

Pentru toate suferințele și nedreptățile trecutului, Rășinariul își primea acum meritata satisfacție.

Admirând puritatea ortodoxă și energia sufletului rășinărean, Șaguna, restauratorul și întâiul prinț al Mitropoliei Ortodoxe transilvane, omul de numele căruia se leagă un sfert de veac de istorie ardeleană, a lăsat cu limbă de moarte (16 iunie 1873) să fie înmormântat la Rășinari.

Leii de piatră ce străjuiesc astăzi mausoleul neîntrecutului vlădică, sunt înșiși leii recunoștinței și admirației românești.

Mii de inimi au îngenucheat de nenumărate ori în fața mormântului lui Andrei Șaguna, cuminecându-se astfel cu mândria și cu credința în izbânda românească.

Duhul lui Șaguna veghează peste veacul românesc...

Un astfel de suflet nu se putea oțeli și nu se putea afirma decât având în fruntea sa icoana unor mari conducători.

Rolul acesta, veacuri întregi, l-au îndeplinit preoții – preoții ortodocși ai Rășinariului.

Armele lor au fost crucea și cuvântul.

Cuvântul adânc, venit din lumina veacurilor și din dârzenia lor.

Cu două decenii înainte de apariția istoriei lui Petru Maior, preotul Sava Popovici de la Rășinari se străduia să explice credincioșilor săi, „pentru mai bună înțelegere cu amănuntul”: 1. Ce fel de sămânță veche este neamul românesc? 2. Cu

ce întâmplări sau pricini am venit noi în țara aceasta, a Dakiei Mediterane, care de noi se numește Ardeal; 3. De unde am venit și cum că am rămas pe locul acesta?” Preocupările istorice ale preotului rășinărean se inspirau așadar, din cea mai arzătoare problematică românească. De altfel pe urma acestui evlavios și învățat preot au rămas mai mult de 15 lucrări bisericești, geografice și istorice. Din familia lui Sava Popovici (Barcianu) a coborât apoi un șir întreg de neosteniți cărturari, printre care, la rând de frunte așezăm pe un alt Sava (1814–1873) asesor consistorial și profesor la Sibiu, de la care a rămas de asemenea un însemnat număr de opere, cele mai multe având caracter didactic. Dintr-un mediu cu un atât de robust naționalism și ortodoxism, e cu totul firească apariția unor aprige energii românești.

Unul după altul s-au ridicat din Rășinari marii luptători naționali: Dr. Daniil P. Barcianu, Eugen Brote, sufletul mișcării memorandiste, Aurel Brote, Nicolae Bratu, conducător al gazetei „Foaia Poporului” din Sibiu, Dr. Traian Bratu, fost rector al Universității din Iași, un lung șir de Ciorani, apoi și de Ciucieni, iar ca o încoronare a tuturor acestor daruri făcute culturii românești de către comuna Rășinari, apariția mândră a lui Octavian Goga și a fratelui său, Eugen.

La Rășinari apoi, din inițiativa și sub conducerea dascălului Visarion Roman s-a înființat la 1867 cea dintâi cooperativă românească, viitorul director al „Albinei” din Sibiu făcând aici cea dintâi ucenicie economică...

Doă umbre vor veghea însă pentru ca gloria Rășinarilor să poată străbate veacurile românești: Andrei Șaguna și Octavian Goga.

Cel dintâi – după o viață de uriașă încordare – și-a făcut la Rășinari cuibul de veșnică odihnă.

Cel de al doilea, cântărețul pătimirii noastre, și-a pornit de aici bătaia aripilor, izbutind să sfredelească eternitatea românească.

Aici, pe Dealul Cândrelului, au răsunat întâia oară vitezele și emoționantele acorduri ale lui Octavian Goga.

Testamentul său național înfloare – azi ca și ieri – toate inimile românești:
Avem un vis neîmplinit,

*Copil al suferinții –
De jalea lui ne-au răposat
Și moșii și părinții...
Din vremi bătrâne, de demult,
Gemând de grele patimi,
Deșertăciunea unui vis
Noi o stropim cu lacrimi.*

Osemintele lui Octavian Goga, înmormântate la Ciucea, lângă apele verzi ale Crișului, odihnesc astăzi sub perdea de umbră dușmană.

Sufletul său plutește însă în largul tuturor pământurilor românești, flacăra de nădejde, stea de biruință, mai viu însă ca oriunde el sălășluiește la Rășinari. Acolo, în preajma lui Șaguna, doarme tatăl poetului, preotul Iosif Goga, preoteasa Aurelia, doarme candida și talentata Victorie, iar alături de ei romancierul, gazetarul și luptătorul Eugen Goga.

Morții conduc de pe celălalt tărâm!

În ziua de 31 mai, din porunca duhului lui Octavian Goga și al lui Andrei Șaguna, România a înșenuncheat în fața criptei de la Rășinari.

A înșenuncheat cu smerenie și cu recunoștință în fața mărețelor amintiri ale trecutului, sorbind din ele duh nou pentru lupta noastră de totdeauna. Vieți și credințe ca cele trăite de Andrei Șaguna și Octavian Goga poartă în pilda și în ispita lor germeni de elan pentru toate vremurile și pentru toate generațiile.

iuie 1942

Cetăți și orașe transilvane

Cât de fals și de nedrept le-am judecat noi înșine!

Ba, într-o clipă de inconștiență, s-a aruncat asupra lor o absurdă apreciere chiar de la înălțimea băncii ministeriale. S-a spus adică, de către o foarte elocventă excelență, că întregul lor trecut, întreaga lor semnificație, s-ar afla în afara comunității naționale românești, astfel încât valoarea lor este de minimă importanță pentru interesele noastre naționale. Cuvânt de osândă și de indiferență deci!

Cercetând însă mai adânc istoria și semnificația principalelor orașe ardelen, aceste adevărate metropole prin furnicarul de populație ce le însuflețește și prin tendința lor neobosită de a domina și de a-și aservi regiunile înconjurătoare, dintre care noi ne vom îngădui să evocăm într-o serie de articole pe cele aflate dincolo de vremelnica frontieră fixată de arbitrajul de la Viena, vom vedea că ele sunt strâns împletite cu viața neamului nostru și că în toate vremurile, sufletul românesc s-a manifestat în ele cu neostenită dârzenie, cu suficient elan, pentru a nu săvârși astfel greșeala de a le ignora și a le considera cu desăvârșire străine de sensibilitatea și de puterea noastră de creație.

Dintr-o lucrare ungurească, apărută în 1896 (*Acsady: Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában*), aflăm că în anul 1715, Brașovul nu avea decât 631 unguri; Aradul, în, 1720, 35; Sibiu, în 1698, 5; Sighișoara, în 1725, 16; Mediașul, în 1723, 25; Deva, în 1727, 50.

În primul rând, viața lor, a celor mai multe dintre ele, datează cu mult înainte de a se ivi în Ardeal Ungurii și Sașii, fiind aproape toate străvechi și trainice ctitorii

romane, iar unele rămase moștenire de la stăpânii mai vechi ai Daciei: Thracii, Sciții, Dacii.

Trei dintre cele mai însemnate orașe ardelen, Clujul, Turda și Alba Iulia, își au o istorie precisă încă din epoca romană, epocă în care se numeau Napoca, Potaissa și Apulum. Descoperirile arheologice au dovedit cu prisosință aceste adevăruri, valabile pentru aproape toate orașele din Ardeal.

În rândul al doilea, după ce ele au primit altoiul maghiar, secuiesc sau săsesc, au absorbit, mai ales în epocile vechi, o bogată cantitate de capital biologic românesc, ale cărui urme n-au fost lămurite suficient. Tot în legătură cu această chestiune trebuie să constatăm că, dacă planurile edilitare și de sistematizare au aparținut acestor străini, mâna de lucru, hărnicia care a așezat piatra și cărămida, a fost recrutată tot din mijlocul Românilor, truda și lacrimile acestora amestecându-se întotdeauna cu piatra și varul ajutător.

Catedrala ortodoxă din Târgu-Mureș

Nu trebuie să uităm apoi că, dacă într-adevăr am rezistat prin sate, prin acele inexpugnabile celule de viață românească, organizarea și biruința noastră națională a venit numai după ce am răpit acestor orașe taina și elanurile culturii, cultivate apoi mai departe în metropolele Apusului, iar afirmarea puterilor noastre creatoare a început cu deosebire în clipa în care ne-am putut impune, biologic și spiritual, acestor orașe refractare veacuri întregi românismului.

Toate poartă apoi, în urma biruințelor noastre din secolul al XIX-lea și al XX-lea, un puternic și masiv adaos românesc, o contribuție a cărei trăinicie și grandoare sfidează veacurile de suferință și asuprire.

Iată dar, renunțând la o documentare care ni se pare inutilă, pe planul acestor generalități, o serie din motivele pentru care aceste metropole trebuie cunoscute și iubite, apărute și socotite ca ale noastre.

Vom începe dar cu Târgu-Mureșul o serie de evocări de această natură, în primul rând oprindu-ne asupra unor orașe din Ardealul dăruit Ungariei de von Ribbentrop și de contele Ciano⁶⁰.

*
* *

Începuturile vieții acestui oraș, cel mai frumos și cel mai important din răsăritul Ardealului, se pierd în noaptea timpurilor. Vasile Pârvan, în „Getica”, a găsit în regiunea de astăzi a orașului însemnate urme tracice din secolul al X și IX, scitice din secolul al VII, iar de atunci încoace dacice, până la marea ciocnire a Dacilor cu Romanii. Chiar și aceștia din urmă și-au avut, abia la 5 km. de actualul oraș, în comuna Cristești, o foarte puternică așezare. Pe locul și pe temelia sa de astăzi, orașul e cunoscut din anul 1332, când figurează în registrele de impozit ale Papii de la Roma sub numele de Novum Forum Sicularum, adică Noul Oraș al Secuilor. Grecii l-au numit Agropolis, iar Germanii, Neumarkt.

La 1392 se numea Székelyvásárhely (Târgul-Secuesc) iar de la 1616, când principele Gábrriel Bethlen îi acorda dreptul de municipiu, orașul se numește Marosvásárhely, Târgu-Mureș, Vașarhei sau Oșorhei.

Pentru a se putea dezvolta, Târgu-Mureșul a cuprins în dimensiunile sale teritoriile altor nouă comune: (Sașvarul Mare și Mic, Secuieni, Gordașalăul, Beneșfalăul, Micești, Curteni, Podeni și Remetea) aflându-se și astăzi în plină expansiune teritorială.

Întinderea orașului, așezat pe malul stâng al Mureșului, era la 1875 de 5.710 iugăre cadastrale, la 1902 de 5.971, iar astăzi se apropie de 8.000.

La 1785, Târgu-Mureșul avea 4.967 locuitori, dintre care 525 erau români, reprezentând astfel 10% din totalul populației. Numărul lor vechi va fi fost însă cu mult mai mare, dat fiindcă la 1600, Mihai Viteazul se simțise obligat a le face o biserică ortodoxă. În anul 1759, consiliul orașului luase însă o drastică hotărâre: *„Nici un locuitor din neamul valah nu poate cumpăra, cu dreptul de proprietate, vreun teren pe teritoriul orașului. Să nu se dea Românilor nici un loc fie de arat, fie de fânaș, din hotarul orașului. Nimeni dintre cetățeni să nu-i protejeze ori să-i primească la lucru și cu atât mai vârtos să nu le dea loc să se așeze pe el, ci să-i denunțe primarului.”*

---

⁶⁰ Cenzura, în martie 1941, a interzis atât publicarea acestui articol cât și a seriei proiectate.

Datorită acestor măsuri draconice, elementul românesc scade, la 1858 aflându-se la Târgu-Mureș numai 457 de Români față de o populație de 11.710. La 1890, numărul românilor se ridică la 609 față de 14.212, în 1910, la 1.717 față de 25.517, el crește apoi vertiginos după unirea din 1918, în 1927 aflându-se în Târgu-Mureș 11.229 de români, față de ceilalți conlocuitori în număr de 38.464. În ultimii 10 ani populația românească a ajuns aproape la cifra de 14.000.

Ar fi însă o greșeală să considerăm Târgu-Mureșul un oraș cu populație majoritară maghiară, fiindcă, de exemplu, ungurii reprezentau în 1927 un număr de 18.157 față de o populație de 38.466. Ei erau, deci, cu mult mai puțini chiar de jumătate, restul populației fiind de naționalitate română, evreiască, germană etc.

*
* *

Două sunt elementele caracteristice ale istoriei Secuilor: lupta nesfârșită împotriva regilor Ungariei și principilor Transilvaniei pentru apărarea unor anumite privilegii și, ca o consecință firească a acesteia, strânsele lor legături cu domniile Țărilor Române.

Din acest punct de vedere, Târgul-Mureșul e unul din orașele ardeleni extrem de bogate în amănunte și mărturii istorice, evidențindu-se în mod concludent puternicele și permanentele sale legături cu viața românească înconjurătoare.

De teama de a nu fi invadați de Turci, îi găsim la 1475 luptând sub flamurile lui Ștefan cel Mare, iar la 1538, sub ale lui Petru Rareș împotriva lui Ferdinand de Austria.

În vremurile de restriște, voievodul moldovean găsește caldă primire la primarul Târgu-Mureșului, Bernard Tamásy, arătându-se apoi recunoscător față de acest oraș în 1541, când steaua sa strălucește iarăși în slăvile Ardealului.

Influența și prestigiul domnilor români se vădese chiar și atunci când tronurile sunt stăpânite de persoane mai puțin impunătoare, cum este acel Mircea Ciobanul, la a cărui mărinimie fac apel Secuții din Târgul-Mureș la 1553, rugându-l să le susțină interesele – greu lovite de expansiunea lui Ferdinand – pe lângă Sultanul din Constantinopol. Punctul culminant al acestor legături îl găsim sub domnia lui Mihai Viteazul, când secuții luptă atât la Călugăreni, cât și la Șelimbreg, drept epilog al căruia ei omoară pe principele Andrei Báthory. La 1659, Târgu-Mureșul e vizitat de voievodul Munteniei, Constantin Șerban, însoțit de mitropolitul de la Târgoviște, vizita aceasta întărind mult pe Românii de pe aceste meleaguri în credința ortodoxă, care începuse a fi din ce în ce mai strâmtorată de propaganda calvină și luterană.

Amintim apoi, ca un titlu de mândrie românească, faptul că în acest oraș a văzut lumina zilei nemuritorul istoric al școlii ardeleni, *Petru Maior*, (1753 – 1754) ca fiu al protopopului din Târgu-Mureș, *Gheorghe Maior*. În preajma Târgu-Mureșului, la Șamșud, este născut și vijeliosul *Gheorghe Șincai* (1754), care, împreună cu Petru Maior, va pleca spre căile de înaltă învățătură ale Romei.

Înainte însă de a pleca spre cetatea eternă urmează amândoi (1766) cursurile Liceului Reformat din Târgu-Mureș, primind aici întâile cunoștințe de limba latină.

În amintirea acestor ani de studii, Petru Maior, fost apoi (1784–1809) protopop al Reghinului, a înființat o bursă de 1.000 fiorini pentru elevii sărguincioși aparținând neamului său.

Orașul acesta a cunoscut apoi, la 1847 – 1848 freamătul tineresc al celor 29 de canceliști români, veniți să facă practică avocațială pe lângă Curtea de Apel din Târgu-Mureș.

Printre acești 29 de canceliști găsim floarea revoluționarilor de la 1848: Avram Iancu, Al. Papiu-Ilarian, Florian Micaș, Ion Oros, Iacob Bologa, Ilie Măcelaru, Ion Ardeleanu, Ion Mărgineanu etc. Aici, la Târgu-Mureș, au citit întâia oară tinerii aceștia proclamația lui Simion Bărnuțiu (28 martie 1848) în urma căreia se răspândesc fulgerător în toate părțile Ardealului.

În amintirea acestor zile de vifor au ridicat românii, după izbânda din 1918, statuile amintitoare ale lui Avram Iancu și Al. Papiu-Ilarian, precum și monumentele de cucernică închinare pentru suferințele îndurate de Constantin Romanu-Vivu, prefectul Legiunii a XII-a, de preotul Ștefan Moldovan, viceprefect și de tribunul Vasile Pop, uciși mișelește de unguri în 1848.

În 1866, în drum spre Blaj, Mihai Eminescu poposește câteva zile la Târgu-Mureș, unde, protopopul Trombitaș, care îl găsisese într-o dimineață culcat în fânul proaspăt din tinda bisericii, voise să-l oprească pentru a fi învățător la tânăra școală românească. De altfel, în opera sa literară, și în special în romanul *Geniu pustiu*, Eminescu a dat glas priveliștilor și amintirilor sale mureșene.

După sfărâmarea lanțurilor seculare, Târgu-Mureșul, orașul care era menit să fie instrumentul cel mai teribil al politicii de maghiarizare, pentru al cărei scop a fost dotat cu instituții din cele mai puternice, a devenit unul din orașele în care geniul creator al neamului nostru s-a manifestat cu o excepțională vigoare.

La 10 septembrie 1940, când, în urma arbitrajului de la Viena, am fost siliți să abandonăm Târgul-Mureșul, bilanțul principalelor realizări românești era următorul: două magnifice catedrale, un pompos cămin pentru ucenici, un monumental palat pentru prefectură, un foarte spațios spital, o vastă arenă sportivă, un și mai vast parc de distracții, un strand și o baie populară, un muzeu etnografic, o bibliotecă de 15.000 volume românești, un apeduct în construcție, iar orașul, în plină expansiune edilitară.

Toate acestea, create într-un scurt interval de 20 de ani. Avem mândria de a afirma că în acești 20 de ani, am întrecut cu mult realizările ungurești eșalonate în același interval de timp.

*

* *

Cititorule, autorul acestor rânduri își amintește însă și de o altă față a Târgu-Mureșului, pe care numeroșii săi admiratori l-au numit de atâtea ori oraș al florilor, al muzicii și al celor mai bune fleici din întreg Ardealul.

Nu i-a fost refuzat nici complimentul de a fi socotit un mic Paris al Ardealului.

Cei mai frumoși ani ai tinereții mele, de la vârsta de 11 până la 27 ani, i-am petrecut între zidurile acestui oraș. Aici am avut, în revista *Îndemnul* a elevilor de la liceul „Al. Papiu-Ilarian”, prima poezie iscălită cu numele meu, prima dramă sentimentală, primul articol publicat, prima contribuție la mișcarea culturală și politică a Mureșului.

Aici, alături de inimosul primar Dr. Emil Dandea, inițiativei și energiei căruia se datoresc cele mai multe din realizările menționate mai sus, am redactat ziarul românesc *Glasul Mureșului* (1934–38), precum și revistele literare *Clipa* și *Jar și Slovă* (1936-1937).

Ultima oară l-am văzut în seara zilei de 9 septembrie 1940. Trist, deznădăjduit, în panică. Peste câteva ore avea să fie al altora. Înainte de a-l părăsi, m-am dus să privesc încă o dată edificiul școlii normale, acea școală în care atâția ani îmi bătuse inima și mi se înălțase sufletul. N-am uitat nici bulevardul Regina Maria, străjuit de două lungi șiruri de tei, sub coroanele cărora am citit întâia oară poeziile lui Eminescu, și unde avusesem, cu ani în urmă, cea dintâi întâlnire de dragoste. Toate acestea dispăreau acum în ceața trecutului. În jurul meu se zbuțuia o întregă istorie. Orașul se afla în plină descompunere. Mândra noastră Lupoaică fusese coborâtă de pe soclu. Un stol de rândunele ciripeau trist. Spre gară se strecurau ultimele camioane românești. Românii plecau în exod. Târgu-Mureșul înceta de a mai fi al nostru. O altă istorie începuse. Ea s-a anunțat prin sângele celor schingiuiți fără cruțare.

Un sânge care nu se va uita însă!!

martie 1941

Pe Mureș în sus

Întâiul nostru contact sentimental cu primăvara – în copilărie – îl aveam prin intermediul ierbii și al Mureșului.

În ziua celor 40 de mucenici, sărbătoriți la noi prin nenumărate focuri de rugi și frunze uscate, adunate de prin grădini pentru a nu stânjeni creșterea ierbii – verbul care exprimă la infinitiv această operație este a *lăzui* – prin toate grădinile de la Deda năvăleau zeci de copilași desculți, îmbrăcați în niște cămășuțe și izmenețe albe ca ghiocerii, înarmați cu câte-o vergea luată de sub stativele din casă, bătând răzoarele de iarbă și strigând cu mult entuziasm:

*Ieși, iarbă, ieși
Că vin patruzeci de sfinți
Și te-apucă-n dinți.*

Drumul până la Mureș devenea atunci deosebit de plăcut, drum moale peste verdele livezilor, iar dorința de a vedea râul un adevărat imperativ sufletesc. Până la Deda, adică până la ieșirea din defileul Călimanilor, Mureșul e un foarte zbuciumat și agitat râu de munte, cu maluri strâmte și inegale, care abia pot ține piept puhoiului de ape mânioase. Brusc, de la Deda, ieșind din munți, malurile Mureșului se lărgesc, rezistența devine mai puțin simțită, și întregă lunca dintre această comună și Filea se transformă într-un foarte primitiv sălaș de ape.

La sărbătoarea celor 40 de sfinți știam că în curând vor sosi și Paștile. Primii soli ai sărbătorilor învierii erau niște floricele mici și albe, răsărite și înflorite câte trei-patru la un loc, care creșteau pe coastă de-a valma cu măcieșii, cu viorelele și cu răsurile. Nu m-am interesat niciodată cum se numesc în botanică. La noi la Deda li s-a spus însă, veac după veac, florile Paștilor. Ca și paștile erau și ele albe, răsărind din verdele coastei ca niște salbe de argint. Înainte de ziua învierii, alte patru zile ne cucureau însă atenția, picurându-ne în suflet stropi de cucernicie, apropiindu-ne astfel de marile sensuri ale vieții. mai întâi era Sâmbăta – care se cheamă a morților și a doua zi după ea, Dumineca florilor. (La noi în sat nu i se spune a Floriilor). În după amiaza acestei Sâmbete, cimitirul și grădinile în care se află morminte se umpleau de plânset și de lumânări aprinse.

Spre seară alergam cu toții la Mureș, de unde ne întorceam cu brațele încărcate de sălci și de loze înflorite, aducând acasă așa-numitele mărtișoare.

Toate mărtișoarele acestea erau a doua zi duse la biserică împodobindu-se cu ele stranele și icoanele, iar în fațaristolului așezându-se un maldăr întreg. Biserica părea atunci o adevărată grădină de mărtișoare, de miresme și de icoane împodobite cu ștergare albe. Era darul nostru pentru Dumineca florilor. De altfel, în smerenia și cucernicia ei, lipsită de jocul flăcăilor și de țipătul cobzelor, cu țărani îmbrăcați în cămăși albe și cu femei care fiecare avea în mână mărtișoare, duminica aceasta ni se părea cea mai frumoasă dintre toate duminicile.

În seara de Joia Mare mergeam apoi cu toții la biserică unde ascultam cele douăsprezece evanghelii, însemnate prin tot atâtea bateri de toacă. Evangheliile acestea ne aduceau atât de aproape suferința divinului Mântuitor, ne sfâșiau sufletele atât de adânc, încât parcă începeam a pricepe ce mare și ce sfânt lucru este credința în Isus.

Zi de mare însuflețire pentru noi, copiii, era însă Sâmbăta Paștilor, ziua în care se împărțeau la biserică Sfintele Paști sub forma pâinii sfințite și a vinului. Sute de copii ne strângeam atunci la biserică, fiecare aducând în mână câte o ceșcuță curată, acoperită cu ștergar alb, înăuntrul căreia se aflau cei 4–5 lei ce se dădeau în schimbul Sfintelor Paști. A merge după acestea, pentru copii, e un lucru de mare și incomparabilă onoare, și nu-mi închipui vreun copil din Deda care să nu fi fost în copilăria lui cel puțin de trei patru ori după aceste preasfințite lucruri.

A doua zi erau Paștile.

Familie de pe Mureș

Pentru mine, ziua de Paști începea prin spălarea într-un lighean în care mama punea în apă un ou roșu și un ban de argint. Acestea, ca să-mi aducă noroc. Mă duceam apoi în fața mamei, care, după ce ziceam de trei ori „Christos a înviat”, ea răspunzându-mi tot de atâtea ori „Adevărat c-a înviat”, îmi dădea câte o linguriță din Sfintele Paști, în urma căreia aveam dreptul să mănânc orice. Până atunci însă nu.

O bunătate ce nu lipsește din casa nici unui mureșean, este pasca, adică o pâine ce pe deasupra este acoperită cu un strat de brânză de vacă și având o împletitură mare în formă de cruce. După ce mâncam apoi din această pască, porneam împreună cu alți tovarăși după ouă roșii prin sat. Intram în casele rudelor și ale cunoscuților, unii intrau în fiecare casă fără alegere, ziceam un sfios „Cristos a înviat!” și apoi așteptam să ni se dea ouăle. După ce ne umpleam buzunarele cu ouă, ne strângeam apoi grupuri-grupuri la câte o răspântie de uliță și începeam

jocul „ciooc pe luate”, adică ciocnirea ouălor cu luarea acestora de către cei cu mai mult noroc. Într-un târziu ne îndreptam apoi și noi spre biserică.

*

De-atunci au trecut atâția ani! Copiii din satul meu așteaptă și astăzi Paștile tot așa. În mansarda bucureșteană în care îmi adăpostesc indignarea refugiului, amintirile acestea mă copleșesc însă de tristețe, iar genele mi se umezesc. Vin iarăși Paștile și acolo, la Deda, doi părinți bătrâni își plâng unicul fiu pe care nu l-au mai văzut de aproape un an. La Paștile acestea nici „carte” nu mai pot primi de la el, fiindcă toate scrisorile lui pornesc pe drumuri necunoscute. În zilele Paștilor își vor zice singuri „Cristos a înviat” și nici un glas vesel nu le va umple odăile de răs și de voie bună. Vor fi singuri, sărmanii bătrâni! Ca ei vor mai pătimi și alte câteva zeci de familii. Din toți câți am fost dați la învățătură n-a mai rămas nici unul în sat. Toți ne-am refugiat sub cerul liber al României, așteptând cu încredere ziua de revanșă, de reîntoarcere.

Unul singur a rămas în sat. Unul dintre învățători. Cel mai molcom și mai timid dintre noi toți. Nu l-am știut niciodată nici belicos, nici dornic de urcușuri publice. Justiția maghiară l-a găsit însă vinovat pentru „ofensa națiunii” și l-a condamnat la șase luni închisoare și trei ani interdicție... De Paștile acestea el zace în închisoarea din Târgu-Mureș. Sufletul nostru zace și el în închisoarea durerii. Suflet de refugiat. Suflet de om fără țară! Florile de Paști îmi sunt astăzi atât de departe... Acolo, la Deda, au înverzit din nou răzoarele de iarbă, și copiii au strigat ca în fiecare an: „Ieși, iarbă ieși”.

O iarbă pe care însă eu nu voi vedea-o, fiindcă iarba aceasta crește astăzi în altă țară.

Opriți-vă, lacrimi! Acolo, în satul de sub Călimani curg atâtea altele. Curg lacrimile părinților mei; sunt lacrimile celor care ne așteaptă. Nu prin plâns îi vom dezrobi însă. Învierea Domnului de astăzi simbolizează însăși învierea neamului românesc. Să credem în ea cu toții! Să credem și să ne pregătim pentru ea. Sus inimile!

Mamă, îți strig de departe: Cristos a înviat!

aprilie 1941

Mănăstirea Sf. Proroc Ilie

O Mănăstire din Nord. Ctitorie în satul natal, Toplița Română, a întâiului Patriarh al României, *Dr. Miron Elie Cristea*.

Așezată la poalele munților Călimani, în dreapta văii Mureșului, având drept înconjur câteva livezi de mătase verde și un roi de molifți uriași, mănăstirea

aceasta, care binecuvânta atât drumurile ce se îndreaptă spre Moldova, cât și cele ce coboară sprintene spre Câmpia Transilvaniei, a desțelenit în regiunea Mureșului de Sus o tradiție ce aproape două veacuri se irosise în întuneric.

Pusă în cumpănă cu megieșele sale carpatice, Oltenia, Muntenia, Moldova și Bucovina, Transilvania are cele mai puține și cele mai neînsemnate mănăstiri.

Zadarnic ar căuta cineva în largul plaiurilor transilvane vreo Tismană, vreo Cozie sau vreo Putnă, pentru a nu mai vorbi de minunea de la Argeș.

Bogată în atâtea alte așezăminte de cultură și credință, Transilvania e neavută în mănăstiri. E singura ei deficiență față de toate celelalte provincii românești! Deficiența aceasta n-a fost însă provocată de neaderența spiritului transilvan la ascetismul și la alcătuirile vieții monahale, ci exclusiv în acele atât de neprielnice condiții de dezvoltare istorică.

Într-adevăr, în timp ce în Muntenia și Moldova principii și boierii pământului se luau la aprigă întrecere veac după veac, pentru a împodobi cele două țări cu cât mai minunate altare dumnezeiești, în Transilvania, regii și principii din case străine, nu numai că nu și-au destăinuit niciodată dorința de a fi ctitori ai locașurilor de închinare ale iobagilor de sub sceptrele lor, ci, dimpotrivă, ori de câte ori le-a stat în putință, le-au împiedicat atât edificarea, cât și susținerea.

Și dacă totuși, prin locuri de margine, s-a mai putut ridica din când în când și câte un schit sau mănăstire românească, jertfa venea, de cele mai adeseori, din aceleași pungi voievodale ale domnilor din Muntenia sau din Moldova.

Ceea ce se afla în ființă în pragul secolului al XVIII-lea a fost apoi distrus de tunurile generalului Buccow, ofițerul de încredere al Mariei Tereza pentru stârpirea focarului reacțiunilor ortodoxe din Transilvania invadată de catolicism...

A doua zi după plinirea României Mari, gândul cel dintâi al chiriarhilor transilvani, în frunte cu Patriarhul Miron și cu I.P.S.S. Mitropolitul Bălan, a fost de a ridica din pulbere mănăstirile sfărâmate și de a dura altele noi sub semnul și sub învățătura vechilor tradiții.

Din astfel de preocupări a ieșit restaurarea mănăstirii de la Sâmbăta de Sus, precum și ctitoria de la Toplița Română a Patriarhului Miron.

Încă de la zidirea ei, în 1928, mănăstirea de la Toplița, pusă sub hramul Sf. Proroc Ilie, a constituit un puternic imbold pentru satele ortodoxe din Valea Mureșului, în fiecare an în ziua de 20 iulie organizându-se mari serbări religioase în prezența a mii de pelerini.

Veneau din toate satele mureșene, Stânceni, Lunca Bradului, Răstolița, Deda, Filea, Pietriș, Dumbrava, Gălăuțaș, Corbu, Bihor și chiar din comune mai îndepărtate, indiferent de confesiunea de origine. Dumnezeu, întocmai ca și mireasma brazilor, prin graiul neprihăniților călugări, le vorbea tuturor la fel. Și toți îngenuncheau în fața acelorași binecuvântări, primind aceeași sfântă cuminecătură.

Și mai avea această mănăstire, pe lângă chemarea ei creștinească, încă o preacurată misiune: aceea de a ține neconținut trează amintirea eroilor căzuți pe câmpurile de luptă din anii 1916–1919.

Cu prilejul unui astfel de pelerinaj am copiat și noi, cu mulți ani în urmă, inscripția din jurul naosului care cuprinde povestea acestei mănăstiri.

O reproducem fără nici o abatere:

„Cu vrerea Tatălui și ajutorul Fiului și cu săvârșirea sf. Duh s-a făcut această sfântă biserică neunită în anul 1847, fiind împărat Ferdinand cu Blagoslovenia Prea Sfințitului Vasile Moga de la Sibiu. Protopop au fost Zaharia Matei, cu îndemnarea și osârdia preotului Gheorghe, împreună cu fii săi preoții Ștefan și Ioan Ujică.

Iar înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul Miron, aducând aici această bisericuță din comuna vecină Stânceni, a reclădit-o, a înfrumusețat-o în zilele gloriosului rege Ferdinand I, și a urmașului său Mihai I, fiind episcop al Vadului P.S.S.D.D. Nicolae Ivan, și s-a sfințit în anul 1928 cu hramul Sfântului Prooroc Ilie, ca să proslăvească numele Domnului și să pomenească în ea ostașii romani, căzuți pe strămoșescul pământ al Basarabiei, al Bucovinei și al Ardealului, pentru dezrobirea lor.”

O altă inscripție lămurește drumul de viitor al ctitoriei de la Toplița, fixat de însuși preafericitul ctitor:

„Să se dea mănăstirii o dezvoltare cât mai mare, ca să reverse cât de multă mângâiere asupra sufletului poporului român, să-l întărească în credința strămoșească, să-l lumineze și prin munca călugărilor ei să facă cât mai bune servicii Bisericii ortodoxe, reînviind viața bisericească cu toate tradițiile și datorile ei, care în Ardeal – în unele părți – s-au pierdut după trecerea unor Români în altă lege.”

De la urcare pe tronul episcopal al Clujului, căruia îi este închinată mănăstirea toplițeană a I.P.S. Nicolae Colan, în prezent singurul episcop ortodox al Românilor din Transilvania, dezvoltarea mănăstirii a luat într-adevăr proporții dintre cele mai fericite.

În fiecare an, la ziua Sfântului Ilie, I.P.S.S. Colan oficiază o liturghie la Toplița Română, având în jur de sine un sobor întreg de preoți.

Știm că nici anul acesta I.P.S. Colan nu va lipsi de la Toplița, cum n-a lipsit nici anul trecut. mai ales în acești ani Episcopul Clujului nu poate lipsi de la un praznic al Văii Mureșului!

Cuvântul I.P.S. Colan va fi sorbit astfel cu înfrigurată sete, cu emoție, cu nestăpânită satisfacție.

Sute de mame vor lăcrima sub patrafirul I.P.S.S. gândindu-se la fiii plecați în crâncen refugiu. Moșnegii vor suspina adânc cu gândul la cele trecute aduceri aminte. Feciorașii vor strânge vârtos prăseaua cuțitului din cingătoare.

Un domn vorbește astăzi la marele praznic mureșan!

Un domn de Român...

Cât cade de alinător cuvântul acesta.

iulie 1943

Sufletul Țării Oașului

Sub culmile Oașului și ale Gutinului, în Nordul ocupat, trăiește și suferă un pumn de români de cea mai autentică proveniență dacică.

Fizionomia, rătăzătura părului, statura, sobrietatea vesmintelor, ritmul temperamentului, intransigența etică, dârzenia caracterului, sentimentul personalității, austeritatea traiului, indestructibila comuniune cu duhul naturii, fac din acești oameni niște vrednici urmași ai ultimelor triburi dacice refugiate din fața cuceririi romane.

În golful de șes ce-i adăpostește, furișat din câmpia Tisei în lungul râulețului Turul și afluenților săi, Dacii aceștia și-au format un climat spiritual al lor, un peisaj etnic, dârz reliefat, un port specific, un limbaj caracteristic, și au îmbrăcat o armură de aprigă apărare împotriva tuturor influențelor străine.

Pământul acestor români nu e un sat, o plasă, ori un județ, expresia lor geografică fiind cu mult mai grăitoare și mai cuprinzătoare. Pământul lor, spațiul fiind vital al acestor Nordici primește în concepția lor despre organizarea lumii proporții de regat întins, dimensiuni largi de țară, astfel încât, înainte de orice lămurire, ei îți vor spune că sunt din Țara Oașului. În amintirile de demult stăruie chiar și umbra tulbure a unui voievod localnic: Oaș-Vodă. Istoricii însă nu l-au putut identifica niciodată. Peisajul geografic al Țării Oașului înfățișează o succesiune calmă și regulată de coline care, ridicându-se din șesul Turul, urcă încet până la creasta Pietrosului (1201 m.). Din loc în loc, ca nervurile unei frunze, apar în acest peisaj micile pâraie de munte, care se pierd cu toatele în liniștitul Tur, ce le varsă apoi în Tisa.

Întreaga „țară” are numai șaptesprezece sate, iar întinderea ei e de 563 km pătrați. Populația număra peste treizeci de mii de suflete, (După recensământul din 1930: 29.300). Cale ferată e una singură. Și aceasta mică; cea care leagă Satu Mare de Bixad. Șosea națională, iarăși numai una. Vine tot de la Satu Mare până la Negrești (reședința de plasă), merge paralel cu calea ferată, iar de acolo prin comunele Certeze și Moșișeni trece în vechea Cehoslovacie.

Ca așezământ creștinesc-cultural menționăm mănăstirea greco-catolică „Sf. Vasile” din Bixad.

Iată, aceasta este Țara Oașului. O plasă deci ca atâtea altele. Săracă și puțină. O fâșie de pământ de la extremitatea nordică a României Mari.

Importanța Țării Oaşului nu rezidă însă în dimensiunile și în semnificația ei economică, strategică sau culturală. Din acest punct de vedere, atâtea alte regiuni românești o întrec și o lasă cu mult în urmă.

Țara Oaşului stă însă alături de cele mai caracteristice regiuni ale României prin profunzimea ei semnificație etnică, prin tumultul și prin masivitatea sufletului său, prin rostul de avangardă a românismului. Sufletul Țării Oaşului e atât de viu și de dinamic, și mocnesc în el atâtea vechi și sănătoase coarde românești, încât, în comunicarea făcută mai deunăzi la Academia Română, d-l Nichifor Crainic reclama limpezimea și vigoarea sufletului oșenesc pentru întreaga națiune română. Prin acceptarea de către întreaga națiune a preceptelor de viață din Țara Oaşului, d-sa vedea posibilitatea de refacere și de reînșănătoșire a sufletului românesc.

Sub aspectul acesta de psihologie etnică trebuie căutată, deci, semnificația Țării Oaşului.

Oșanul e în primul rând mândru de obârșia lui românească, mândru de stilul său de viață, mândru de sine însuși. Toate acestea alcătuiesc pentru el oșenia de care e mai îndrăgostit decât de orice altă noblețe.

Într-o „țipuritură” (strigătură) oșenească, mândria aceasta e afirmată cu vehemență, implicând chiar și disprețul pentru suferință:

De m-ar ține cu ovăs

Oșenia nu o lăs!

În toate împrejurările el se va afirma deci ca oșan, ca Român întreg adică, dârz și tăios, purtându-și portul cu fală și vorbindu-și limba cu tărie. Strâmtorați la nord de Ruteni și la sud de Unguri, și fiind năpădiți pe deasupra și de o stăruitoare infiltrație evreiască, fără acest comportament categoric, oșenii ar fi osândiți unei sigure deznaționalizări.

În contactul cu acești hrăpăreți vecini, oșanul întrebuițează exclusiv limba românească, silindu-i astfel și pe aceștia să o deprindă.

Pe lângă limbă, portul este apoi cel mai caracteristic aspect al oșenilor. Sobru și igienic, lucrat în întregime în casă, portul oșanului este unul din cele mai pitorești și mai originale porturi românești. În el nu se află nimic de prisos, nimic creat numai de dragul eleganței, și mai ales, nimic împrumutat. Portul lui e numai al lui, al oșanului. Pălărie sau căciulă, gubă mițoasă cu lână în afară, fără nasturi. Încheindu-se printr-o simplă baieră și purtându-se mai mult pe umeri, cămașă scurtă, numai până la mijlocul pântecului, iar drept pantaloni poartă niște fustanele lungi și largi numite „gaci”; în picioare mai mult opinci; scurtimea cămășii e recompensată prin întrebuițarea unei curele late până la subsuori. Neavând nici un buzunar la haine, oșanul poartă în mod permanent o mică straiță în care își ține mărunțișurile și, în special, nelipsitul cuțițaș.

Traista aceasta alcătuiește caracteristica portului oșenesc.

Tot așa de simplu este și portul femeilor, a căror singură podoabă este o pieptănătură meșteșugită și salba cu bănuții de argint.

O altă caracteristică a oșanului este apoi simțul său de demnitate ce nu se lasă nici ironizat, nici bârfit, și cu atât mai puțin batjocorit, iar atunci când cineva îndrăznește să-i ia în derâdere persoana sau sentimentele, pumnul și de cele mai adeseori cuțitul, intervin pentru a chema la realitate pe imprudentul provocator. Mândru și vijelios în atac, oșanul este tot atât de demn și în retragere, în înfrângere, cel învins izolându-se multă vreme, sau chiar părăsind, temporar, satul.

Pe lângă demnitate, oșanul posedă și un profund spirit religios. Cercetarea bisericii și respectul pentru cele sfinte face parte integrantă din firea oșanului. În mărturisirea acestui respect, el nu ocolește nici elementul fastuos. În preajma marilor sărbători de vară sute de oșeni, în grupuri disciplinate, având în frunte prapori înalți și icoane sfinte, împodobite cu cununi de grâu și cu ștergare albe, se îndreaptă cântând spre Mănăstirea de la Bixad. Cântecurile acestea religioase trezesc un profund ecou în întreaga „țară”. Punctul culminant al acestor ceremonii se atinge însă la sărbătoarea Sf. Mării, când mii de persoane aleargă pentru a se împărtăși.

Dacă la acest spirit religios adăugăm și marea modestie a traiului, la care oșenii sunt constrânși și din cauza sărăciei, precum și adâncul spirit de familie, avem imaginea clară a omului cu viața trăită conform preceptelor duhovnicești.

Aminteam la începutul acestor note de comuniunea oșenilor cu duhul naturii. Comuniunea aceasta se manifestă în primul rând prin încrederea oarbă în elementele oculte ale naturii, și prin devotamentul față de bătrânele datini. Unele din acestea alcătuiesc adevărate rituale (săparea mătrăgunei), sau surprind prin originalitatea și asprimea lor (scăldarea fetelor la Anul Nou în apele râurilor pentru a avea noroc, focul viu etc).

Folclorul Țării Oașului e unul dintre cele mai bogate și mai sugestive. Firele lui se pierd într-adevăr în noaptea vremurilor.

Iată dar, fie și numai atâtea, câteva din aspectele sufletului Oșănesc, câteva fire din frumoasa și trainica țesătură a sufletului Țării Oașului.

Limpezimea și vigoarea lor vorbesc de la sine.

Pentru noua situație politică în care au ajuns, oșenii au în firea și în viața lor cel mai puternic reazem mai puternic decât orice convenție diplomatică!

martie 1941

V.
PROPOVĀDUITORI, REALIZATORI,
MUCENICI

Nicolae Iorga, iredentistul

Am fi putut adăuga N. Iorga teribilul iredentist, fiindcă așa l-a numit – deși știm că vorba aceasta nu-i era pe plac – autorul *Istoriei mișcărilor iredentiste române*, Jancsó Benedek, faimosul ponegriitor al neamului românesc.

Scriind istoria acestor mișcări, în frământarea și izbânda căroră istoricul maghiar a văzut însăși prăbușirea patriei sale, Jancsó Benedek a indicat în personalitatea și opera lui N. Iorga izvorul cel mai viguros al iredentismului român, considerându-l reprezentantul cel mai activ al acestuia. Ca Jancsó Benedek ar fi putut vorbi oricare din foștii și actualii stăpânitori ai pământului daco-roman, fiindcă N. Iorga, ca odinioară Eminescu și mai mult încă decât acesta, a fost unul din puținii noștri cărturari și oameni politici care au străbătut și cunoscut întreg pământul românesc, cercetând, la fața locului, toate provinciile străbune, răspândind pretutindeni flacăra credinței naționale, semănând îndemnuri și avânturi, sfătuind și mângâind, pregătind astfel sufletele pentru zilele de luptă și de mântuire.

N-a fost în aceste provincii – ca și în vechea țară de altfel – intelectual, fie el cât de modest, începând cu învățătorul de sat, care, adresându-i-se, să nu primească sfatul și încurajarea așteptată. Îndemnul și sprijinul; n-a fost foaie tipărită, ziar sau revistă, care să nu se bucure de atenția sau colaborarea sa, și n-a fost instituție și organizație românească, economică sau culturală, asupra căreia gândul său să nu se abată.

Un lung șir de ani, N. Iorga a fost pentru toți aceștia părinte și frate deopotrivă, pedagog și uneori conducător, omul la sfatul și bunăvoința căruia s-a apelat fără șovăire siguri fiind cu toții că N. Iorga este cel care-i înțelege și apără mai mult.

Sutele de scrisori publicate de dl. I.E. Torouțiu în colecția sa de *Studii și documente literare*, precum și scânteietoarele sale portrete din cele patru volume de „Oameni care au fost”, ne arată cu prisosință întinderea și profunzimea relațiilor personale ale lui N. Iorga cu fruntașii românilor de pretutindeni.

Iredentismul lui N. Iorga nu s-a mărginit însă numai la aceste legături, oricât ar fi fost ele de adânci și de rodnice, și oricâtă însuflețire și muncă românească s-ar fi ivit pe urma lor, ci a primit și o temeinică organizare, creându-i-se acele organe de manifestare și de acțiune, singurele în stare a alimenta și a determina vijelioasele curente de afirmare ale aspirațiilor naționale, care, totdeauna, atunci când sunt susținute și de o politică trează și dinamică, sfârșesc incontestabil prin a birui.

Din acest punct de vedere, opera realizată de N. Iorga în cadrul Ligii Culturale, și prin creația sa personală, *Universitatea Populară* de la Vălenii de

Munte, înființată la 1908 „pentru Românii de pretutindeni”, sunt adevărate modele de organizare a luptei pentru afirmarea conștiinței și a avânturilor naționale.

Luptând cu armele cele mai nobile ale conștiinței naționale, cultura, științele, artele, puse toate în serviciul aceluiași ideal. Liga Culturală și Universitatea Populară de la Văleni, ridicate de N. Iorga la potențialitatea unor forțe irezistibile, au cuprins în programul lor de activitate nevoile, durerile și aspirațiile românești de pretutindeni.

De la protestul dârz, și totdeauna repede, împotriva oricăror samavolnicii și acte de teroare, până la ajutorul material și opera de educație și instrucție națională, Liga Culturală s-a înșiruit totdeauna pe linia celui mai cutezător iredentism.

La cursurile de vară de la Vălenii de Munte, unde se adunau în aceeași însuflețită atmosferă, dominată de spiritul înalt al lui N. Iorga, tineri și bătrâni din toate provinciile înstrăinate, alături de cei de pe pământul liber, sufletul românesc de pretutindeni s-a înfrățit și s-a fortificat pentru marea izbândă din 1918. De la Vălenii de Munte au pornit, spre toate colțurile locuite de români, mii și mii de cărți și de foi tipărite care, împreună cu glasul de foc al tânărului apostol, răscoleau adânc inimile românești de peste toate granițele.

Nicolae Iorga

Pe aceeași linie de iredentism și de panromânism, servind aceleași scopuri ale cunoașterii și afirmării Românilor de pretutindeni, se înșiruie și activitatea sa critică și literară de la cele două mari publicații, *Semănătorul* și *Neamul Românesc*, cu o adâncire în substratul vieții populare la cel dintâi, unde de asemenea întâlnim colaborări ale scriitorilor români din toate cele patru puncte cardinale. Foile acestea au fost ani de-a rândul adevărată literă de evanghelie pentru cărturarii de sub stăpâniri străine, îndemnurile și lumina lor străbătând pretutindeni, însufletind și încurajând pe toți cei oropsiți. Scrisul lui N. Iorga, ca și cuvântările sale, aveau ecou prelungit, se tâlmăceau și se răstălmăceau, un neam întreg văzând în ele lumina cea adevărată.

N. Iorga nu s-a mulțumit însă numai cu atâta. Nesatisfăcut numai de sutele de scrisori ce-i veneau de pe toate meleagurile înstrăinate, sau numai de ceea ce putea face prin scrisul și prin cuvântările sale, el a pus mâna și pe toiagul drumeției cercetând la ei acasă pe Români de peste hotare, cercetându-le și descriindu-le viața și năzuințele în culori dintre cele mai scânteietoare.

Cea mai bogată lucrare de acest fel e însă cea scrisă despre *Neamul românesc din Ardeal și Țara Ungurească la 1906*.

N. Iorga a cunoscut și a iubit adânc Ardealul. Dintre femeile sale, din dinastia cărturărească a Bogdanilor de la Brașov, și-a ales tovarășa de viață. De cărturarii acestei provincii, și în primul rând ne gândim la canonicul Bunea și la Andrei Bârseanu, l-au legat multe și rodnice prietenii. A fost o vreme când fiecare ardelean coborât la București, fie pe cât de scurtă vreme, nu se putea întoarce acasă fără a nu-l fi vizitat pe Nicolae Iorga. În *Oameni care au fost* se găsesc zeci de portrete ardelenesti, martore ale iubirii și admirației sale față de cărturarii și luptătorii de peste munți. Recitiți paginile închinat lui Ion Pop-Retegănuș, Augustin Bunea, Partenie Cosma, Dr. Ion Rațiu, Vasile Lucaci, Andrei Bârseanu, Ștefan Ciceo-Pop etc și veți regăsi în fiecare dintre ele focul unei inimi și caracterizările lapidare ale unui neîntrecut portretist.

Iată-l pe Leul de la Sisești în prezentarea lui N. Iorga: „A fost un simbol pentru mulțimile care văd și simt, lucrează și biruiesc prin simbol. Și el a știut, prinzând de la început sufletul neamului obișnuit a voi „preoții cu crucea-n frunte” mai presus de avocați și alte spețe de oameni, să fie vrednic de această credință a mulțimilor care prin el mergeau spre luminosul necunoscut.

Frumos, cu capul roman rotund, cu liniștiții ochi mari negri, cu gura fin tăiată ca de un artist antic, zdravăn și proporționat în toată făptura sa deplină, el aducea înaintea închiziției Curților maghiare ceva din acea maiestate a Romei pe care-i plăcea s-o amintească”.

O caracterizare fulgerătoare pentru Ioan Rațiu: „Un caracter neînfrânt. Om de da și de nu. Om de orice riscuri. Om care moare pe cuvântul lui, la datoria lui. Orice material s-ar fi întrebuințat pentru monumentul lui, marmură ori bronz, mai tare a fost sufletul acestui om, a cărui tradiție, din nenorocire pentru Ardeal, a murit cu dânsul”.

Și una asupra lui Ștefan Ciceo Pop: „Se desfăcea deodată ca o bucată de stâncă și se rostogolea prăpăstios, colțurată și primejdioasă. De aceea nu era poate un altul printre ardeleni care să poată vorbi mulțimilor ca dânsul, fiindcă el nu era la urma urmei, decât însăși întruparea lor, așa cum i-au făcut veacuri de suferință și de răbdare, care deodată se descarcă într-o sălbatică pornire de distrugere, chiar dacă ar fi ca de jur împrejur lumea însăși să piară...

Ardealul devenit românesc va da altfel de reprezentanți; un Sfarmă-Piatră ca dânsul – niciodată”.

În cartea sa despre *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, reeditată în 1939, N. Iorga ne înfățișează în douăzeci și trei de capitole viața românească în Transilvania, cercetând-o de la Brașov și până la Satu Mare, din Banat și până la Sighet, ținând la tot pasul seama de adevărul istoric, de lupta îndărătnică a acestor Români, și de întreg progresul culturii și al civilizației lor.

E cea mai masivă carte de acest fel asupra Ardealului.

Sute și mii de articole, de conferințe și de studii au urmat apoi acestei prezentări atât în țară, cât și în străinătate, N. Iorga străduindu-se din răspuțeri să arate și să apere drepturile noastre asupra unor așa de vechi teritorii dacice.

În fața acestei uriașe activități, stângaci și incomplet schițată în aceste rânduri ocazionale, avea dreptate deci istoricul maghiar de a-l socoti pe N. Iorga drept cea mai de seamă întrupare a iredentismului român.

Astăzi, când din nou milioane de români sunt osândiți să-și poarte calvarul sub stăpânirile înlăturate în 1918, și când iredentismul trebuie să redevină iarăși o preocupare a cărturarilor și luptătorilor noștri, iredentismul lui N. Iorga e o adevărată pildă, un adevărat simbol...

Ne închinăm deci, cu smerenie în fața marelui iredentist, dorind ca pilda vieții sale să fi urmată de cât mai mulți Români.

Transilvania își așteaptă iarăși apologetii și animatorii!

iunie 1941

Take Ionescu la comemorarea din 1944

Comemorările își au și ele canoanele lor, își au normele care de cele mai adeseori, se respectă cu fidelitate.

Fără a exista, firește, un cod anume scris, un categoric protocol aritmetic, s-au fixat totuși, drept cuprinderi de timp indicate pentru comemorarea marilor exponenți ai spiritului uman, anii al căror număr e divizibil cu 1, cu 5 ori cu 10. A devenit astfel o adevărată tradiție comemorarea unor asemenea dispăruți la 1 an după stingerea lor, la 5 ani, la un deceniu, la două decenii, la două decenii și

jumătate, la mijlocul unui secol, la plinirea secolului și apoi tot mai rar: la 250 de ani, la 500...

Sunt însă unii morți care, întrupând în credințele și operele lor înseși idealurile de viață ale unui întreg popor, tendințele sale implacabile de a-și realiza misiunea pentru care a fost zămislit, sau reprezentând înalte niveluri de artă ori cultură vrednice de a fi idolatrizate de către toți epigonii, frâng această regulă impunându-se amintirii urmașilor, cu teme comemorativ, în răstimpuri cu mult mai dese decât cele statornicite de obicei.

Un Decebal de pildă, un Mihai Viteazul, un Avram Iancu, un Eminescu, un Goga sau un Ferdinand I vor fi astfel invocați și comemorați ori de câte ori neamul românesc își va ridica privirile spre frontierele amenințate și ori de câte ori geniul artistic al românismului se va cere mobilizat pentru dezlănțuirea avânturilor conștiinței naționale.

De asemenea – pentru a nu mai vorbi de Napoleon – un Richelieu, un Danton sau un Talleyrand la francezi, în Germania un Frederic II, un Fichte ori un Bismarck, un Petru cel Mare și un Kutuzov la ruși, un Cavour la italieni.

Popoarele, întocmai ca și indivizii izolați, simt adeseori, în lupta nesfârșită cu destinul, nevoia confruntărilor lucide, a întâlnirilor verificatoare de poziții și de niveluri – întâlniri care, sub raportul cunoașterii adevărate a posibilităților reale de manifestare, cu nimeni nu pot fi mai sincere și mai instructive decât cu înșiși Larii și Penații proprii.

Și mult se mai poate învăța de la înaintași!

Noi, Românii însă, de la puțini din înaintașii noștri am putea învăța mai mult decât de la Take Ionescu.

Iată de ce, trecând peste norma consacrată, vom poposi lângă amintirea și credințele acestui desăvârșit bărbat de stat și cu prilejul împlinirii a douăzeci și doi de ani de la moartea sa.

Într-adevăr, ceea ce distingea, în cadrele generației sale, și prin ea în însuși ansamblul istoriei Românilor personalitatea lui Take Ionescu, era categorica sa aderență la spiritul politic, invincibila sa dăruire activității politice căreia i-a adus o vocație superbă, o inteligență inepuizabilă, un talent irezistibil și mai ales un mod înalt, cu adevărat, european, de a concepe și rezolva problemele noastre politice – problemele esențiale ale existenței noastre naționale.

Nimeni până la dânsul, în afară de Bărnăuțiu și Eminescu, n-a dat, în chip categoric, o mai fericită și mai lapidară formulare a misiunii noastre politice în sud-estul european, a spiritului ce susține această misiune, și mai ales, a dreptului nostru de stăpânire și dominare exclusivă în bazinul carpatic. Discursul său de la 16–17 decembrie 1915, intitulat „Politica instinctului național” – discurs la a cărui lectură îndemnăm astăzi cu toată puterea – întocmai ca și discursul lui Bărnăuțiu de la 2/14 mai 1848 și întocmai ca și „Doina” lui Eminescu, va constitui întotdeauna, pentru gândirea și pentru fapta politică românească, un adevărat cod de înțelepciune, de patriotism și de dreaptă urmărire a intereselor noastre naționale.

Un cod nu numai al revendicărilor teritoriale, sprijinite toate pe sacra vechime și continuitate a elementului românesc, îndreptățit la stăpânire și prin forța biologică și prin capacitatea spirituală de creație, dar totodată și un cod de comportare în domeniul orientărilor lăuntrice...

„Fiecare popor – spunea Take Ionescu – are dreptul să-și trăiască viața lui, fiindcă numai așa poate și el să creeze o civilizație a lui care să intre în armonia tuturor celorlalte civilizații. Acest drept îl simte fiecare popor, acest drept este dreptul primordial, dreptul esență și de aceea poporul român a înțeles totdeauna, câteodată poate inconștient, altădată conștient, că de o mie de ani s-a pus o problemă între el și Unguri. Ori Ungurii până în vârful Carpaților și de acolo dominându-ne pe noi, ori noi așezați în cetățuia Transilvaniei și de acolo dominând pusta ungurească – altfel nu se poate.

De o mie de ani așa stă problema, o mie de ani ea nu a dispărut niciodată din conștiința noastră.”

Această pledoarie pentru unirea și libertatea națională – libertatea fiind incontestabil sentimentul cel mai dinamic ce însuflețește viața popoarelor, și care niciodată nu va putea fi brutalizat fără pericolul de a izbucni pe neașteptate ca o adevărată forță instinctivă – Take Ionescu, un om care credea în relativitatea conjuncturilor și în necesitatea de reconciliere a ideilor, și-o sprijinea nu numai pe dreptul poporului românesc de a se împărtăși de binefacerea ei, ci și pe acea puternică trebuință a armoniei între națiuni, întemeiată în primul rând pe respectarea sinceră a tuturor principiilor etice ce stau la temelia culturii omenești. Sacrificarea acestor principii bărbatul de stat român, adept al ideilor lui Kant și ale lui Auguste Comte, o consideră vrednică de sancționare, tot ceea ce se clădește pe ea fiind osândit pieirii, fiindcă „nu ar fi ordine în univers și nu am merita să trăim, dacă nu am avea convingerea că este o lege morală, pe deasupra noastră a tuturor”.

În această lege morală încadra Take Ionescu drepturile și aspirațiile națiunii române, și numai sub scutul ei considera posibilă o conviețuire fericită a popoarelor și a statelor...

El n-a fost însă numai un teoretician al acestor idei, un autor de superbe discursuri – fără îndoială unele din cele mai frumoase din câte s-au rostit în limba română – ci, totodată, și un îndrăzneț luptător pentru transformarea lor în realități politice, un organizator, un pasionat al riscului, dovedind prin zbuțumul și energia vieții sale că o idee politică nu valorează decât atât cât poate ea să însemne ca raliere de devotamente și de sacrificii – ca forță de aplicare...

Nimeni, dintre Români, în timpul vieții sale n-a avut peste hotare mai întinse și mai variate legături, mai sincere totodată. La moartea sa, N. Iorga scria următoarele: „Legăturile lui în străinătate erau de un neprețuit folos pentru apărarea intereselor noastre. Pretutindeni găsea bună primire, găsea ascultare și găsea crezare. Nu odată pentru el, pentru plăcerea de a-l îndatora, s-au făcut concesii care altfel nu ar fi putut să fie obținute”. Marea sa experiență politică Take Ionescu n-a

pus-o numai în serviciul României, ale cărei visuri de odinioară el le-a servit cu o fanatică pasiune și cu desăvârșită abnegație, ci și în serviciul întregului sud-est european. Conducătorii țărilor balcanice, Venizelos în primul rând și Pasici, dar chiar și Turcii, au cerut adeseori sfatul bărbatului de stat român, în lichidarea neînțelegerilor dintre Atena și Constantinopol, Take Ionescu având un rol decisiv.

Strălucita primire ce i s-a făcut în cele două capitale balcanice în 1913, unde fusese chemat să arbitreze din încrederea ambelor părți, n-a fost aceea datorată numai unui ministru al României, ci a unui mare european. Pacificarea și unirea acestui așa de zbuciumat sud-est, Take Ionescu a încercat-o imediat după încheierea marelui război, și nu din vina lui federalizarea statelor din această parte a lumii nu și-a primit încă din 1921 un început de realizare. Eșecul de atunci al acestei inițiative – se cunoaște îndeajuns opoziția Varșoviei – ca și cele de mai târziu, nu se datoresc lipsei de sens și de consistență politică ale acestei idei, ci pur și simplu lipsei unui lucru pe care Take Ionescu îl considera esențial: *sinceritatea*. Popoarele din sud-est n-au fost sincere unele față de altele, nici chiar acelea care aveau interese comune, astfel încât, după cum s-a văzut, toate au avut de suportat consecințele călcării acelei legi morale pe care Take Ionescu o vedea așezată la temelia tuturor raporturilor dintre națiuni...

Într-o singură direcție perspicacitatea lui Take Ionescu a dat greș în credința că războiul din 1914–1918 ar fi putut să fie ultimul în deznădăjduita luptă pentru libertate a tuturor popoarelor.

În nimic, astăzi, nu este însă poporul român, și alături de dânsul atâtea altele, mai amenințat decât în suveranitatea sa, în dreptul său la întreaga sa viață etnică.

Iată de ce, la comemorarea din 1944, spiritul luptător al lui Take Ionescu trebuie să ne anime mai mult ca oricând.

iulie 1944

Uitul Eugen Brote

Cele câteva evocări răzlețe închinare aniversării semicentenarului acțiunii memorandiste transilvane de la 1892 au făcut să ancoreze în actualitate și uitatul nume al lui Eugen Brote.

Eugen Brote?

Generația tânără nu-l cunoaște nici măcar din auzite, iar generația veche, rândul de oameni care l-a văzut manifestându-se și zbuciumându-se îl îngropase – din pricina unei erezii – încă înainte de a muri.

Eugen Brote, în care ne grăbim a identifica pe una din energiile cele mai complexe ale Transilvaniei de la sfârșitul secolului trecut, a avut un destin straniu,

ingrat, sorbind cu egală intensitate atât din paharul măreției, cât și din cupa decadenței.

Cugetător, scriitor și militant politic de mâna întâi, înzestrat cu o mare putere de însuflețire, reprezentând o intransigentă direcție naționalistă – ani întregi Eugen Brote a fost adulat de mulțimile și elitele transilvane, „Îndumnezeit” aproape, cum scria în 1913 unul din foștii săi devotați, pentru ca apoi, brusc, schimbându-și direcția, un vid ostil să se deschidă în jurul său și un întuneric dens să-i acopere amintirea.

În zilele de justificată popularitate, Eugen Brote a adus însă o bogată contribuție la propășirea vieții românești din Transilvania, activitatea sa lăsând urme prețioase în istoria și orizontul vremii, impunându-se chiar și în atenția Europei.

La această contribuție – trecând peste zvârcolirile din ultimii ani ai vieții sale – ne gândim în clipa în care, anticipând alte cercetări mai adânci și mai cuprinzătoare, încercăm să schițăm profilul personalității și activității lui Eugen Brote.

Partea sa la înființarea și susținerea *Tribunei* din Sibiu, cel dintâi cotidian al Românilor din Transilvania, al cărui proprietar și editor a devenit în cele din urmă, întemeierea, împreună cu Ion Rusu Șirianul, a gazetei *Foaia Poporului*, preocupările sale economice concretizate în urzirea celei dintâi *Reuniuni românești* de agricultură, rolul său hotărâtor în dezlănțuirea acțiunii memorandiste, și mai ales, publicarea acelei vaste și documentate opere despre *Cestiunea Română în Transilvania*, „vestita lucrare”, cum o numea N. Iorga, apărută și în limbile germană și italiană, la care trebuie să adăugăm sutele de articole cu caracter politic, cultural și economic, constituie într-adevăr o contribuție ce merită să rețină atenția actualității:

„*Articolele lui politice și economice – scria ziarul «Românul» de la Arad în 23 decembrie 1912 – sunt din cele mai aprofundate din câte au văzut lumina zilei în presa românească.*”

Era omagiul unor adversari – ziarul „Românul” combătând cu înverșunare direcția politică preconizată în 1910 de Eugen Brote în alianță cu Ion Slavici și V. Mangra. Cu atât mai multă convingere putea dar să afirme ziarul amicilor săi de la Brașov: „Școala lui politică a produs tot ce avem noi Români din Ungaria ca oameni politici și gazetari de seamă”.

Deși exagerată, aserțiunea aceasta conține totuși o mare parte de adevăr, *Tribuna* de la Sibiu, editată de Eugen Brote, fiind o adevărată pepinieră de scriitori și gazetari transilvani. „Lui – afirma în continuare ziarul brașovean, spunând un mare adevăr – avem de a-i mulțumi cea mai mare publicitate a chestiunii noastre românești și ideea alianței naționalităților” din monarhia habsburgică.

N. Iorga îl considera, isteț și mândru... om foarte cult, cu un însemnat talent la scris, minte capabilă⁶¹.

Deplângându-i stingerea și decadența politică din ultimii ani, O.C. Tăslăuanu scria la moartea sa următoarele: „A fost un *om*. Nu un om dintre cei de toate zilele, ci dintre cei puțini și rari, care înțeleg viața, care nu se lasă conduși de ea, ci o conduc. A fost un *om* născut pentru a cârmui pe semenii săi, fiind înzestrat cu o inteligență clară și rece, cu o inimă stăpânită de rațiune, cu o minte bogată în cunoștințe și cu o putere de muncă uimitoare.”

Toate însușiri de șef, la care mai putem adăuga: înfățișarea lui fizică simpatică, cuceritoare chiar, puterea de convingere aproape irezistibilă, oratoria distinsă și caldă, stilul sobru și de o logică de fier și, mai presus de toate, voința lui care nu cunoștea piedici, care știa să se impună⁶².

*
* * *

Eugen Brote s-a născut la 1850, în satul de puternică tradiție românească al Rășinarilor, în care, cu mult înainte de apariția istoriei lui Petru Maior, preotul Sava Popovici încercase a dovedi „cu amănuntul” originea și continuitatea Românilor în Dacia Traiană.

Din acest mediu, profund românesc, culminând prin erupția lui Octavian Goga, a apărut o întregă serie de energii dinamice, care au dăruit Transilvaniei nenumărate impulsuri creatoare.

Eugen Brote a avut nu mai puțin de 12 frați, dintre care, alături de Eugen, o mențiune specială merită Aurel, traducător și popularizator al principiilor economice ale lui Reifessen, cunoscut publicului transilvan prin activitatea desfășurată în cadrele institutului de asigurare „Transilvania”.

După temeinice studii de cultură generală și de agronomie, Eugen Brote este numit, în 1879, asesor al consistoriului ortodox din Sibiu, păstrându-și această funcție până la 1888.

Sibiul acestor ani, dominat încă de amintirea înaltă a lui Șaguna, se aduna, din punct de vedere românesc, în jurul Mitropoliei Ortodoxe, în jurul Asociațiunii și în jurul Băncii Albina, luptând cu energie pentru organizarea economică și culturală a mulțimilor românești.

Declarându-se pasivi din punct de vedere politic pentru a protesta astfel împotriva dualismului proclamat peste capetele lor la 1867, fruntașii Românilor se dedicară mai ales activităților culturale și economice, așteptând însă cu înfrigurare momentul unei noi conjuncturi politice.

⁶¹ *Oameni care au fost*, vol. II, pag. 41.

⁶² *Luceafărul*, Nr. 33, 1912.

Strădaniile politice ale fruntașilor transilvani urmăreau, în momentul așezării la Sibiu a lui Eugen Brote, contopirea într-un singur organism politic a tuturor fracțiunilor românești, pentru a adopta o atitudine politică unitară.

Dezideratul acesta avea să fie realizat în conferința națională de la 1881, când adoptară atitudinea pasivistă și Bănățenii, precum și Românii din părțile Crișanei și ale Sătmarului.

Pe primul plan al vieții politice se aflau în această epocă Al. Mocioni, Dr. Ioan Rațiu, Vicențiu Babeș, Partenie Cosma și Gh. Barițiu, care conduceau Partidul Național Român în spiritul politicii pasiviste, refuzând adică orice conlucrare cu parlamentul Ungariei.

În conferința națională de la 1881 fu ales în comitetul central al partidului și tânărul asesor consistorial Eugen Brote.

Unitatea și coeziunea partidului erau acum mai puternice ca oricând, conducătorii săi fiind siguri de izbândă.

Izbânda ar fi însemnat anularea legilor aduse de la 1867 înapoi și, în primul rând, restaurarea autonomiei Transilvaniei!

Declarându-se pasivi, fruntașii epocii – și mai ales cei adunați în jurul lui Ioan Rațiu – erau convinși că vor determina pe Împărat să revină asupra constituției dualiste a Imperiului Habsburgic.

Timpul a dovedit însă că s-au înșelat.

Intrând în acest comitet ca reprezentant al generației tinere, Eugen Brote și-a dat în curând seama de neajunsurile politicii susținute de Partidul Național Român. Întâiul și cel mai grav defect al poziției acestuia îl constituia lipsa de adeziune a maselor populare față de o politică pe care o proclamaseră numai elitele. În timp adică ce fruntașii partidului refuzau a-și depune candidaturile pentru a nu intra, astfel, în dieta maghiară, țărănimea se prezenta totuși la vot – silită desigur și de anumite măsuri administrative – votând pe unii sau pe alții din candidații străini care se prezentau în fața alegătorilor.

În felul acesta, Transilvania fiind reprezentată în parlament, se anula aproape cu desăvârșire efectul urmărit de partidul pasivist.

Se simțea, deci, nevoia unei viguroase acțiuni pentru a crea maselor românești o conștiință și o disciplină politică.

Prin nimic însă o astfel de acțiune nu putea avea mai mulți sorți de izbândă, decât prin înființarea unei publicații de mare tiraj popular. Ziarele săptămânale ce apăreau în acest timp în Transilvania erau prea puțin indicate pentru o astfel de luptă.

Se simțea nevoia unui cotidian, a unui ziar care, adunând în jurul său întreaga intelectualitate, să poată pătrunde și în lumea satelor susținând cu energie un precis program politic și cultural.

Ziarul acesta, după o serie de eforturi pentru a transforma în cotidian „Gazeta Transilvaniei” de la Brașov, avea să fie *Tribuna* înființată la 12 aprilie 1884, printre

ai cărei ctitori, alături de Ion Slavici, Diamandi Manole și Ioan Bechnitz etc. se afla și Eugen Brote.

Lupta „Tribunei” n-a fost deloc ușoară. mai întâi ea venea cu inovația ortografică a școlii lui Maiorescu, luând astfel poziție împotriva ciparianismului în care se scriau aproape toate publicațiile românești de peste Carpați.

Dând apoi, atât în problemele politice, cât și în cele literare, o specială atenție elementelor tinere, care nu se distingeau printr-un prea pronunțat devotament față de personalitățile și tradițiile partidului, „Tribuna” a fost acuzată adeseori de tendințe uzurpatoare și revoluționare.

Spiritul ei a învins însă, iar realizările sale culturale au izbutit să depășească tot ceea ce se făcuse până atunci în această direcție.

Amintim numai – pentru a fixa nivelul intelectual al primului cotidian transilvan, – *Foița și Biblioteca populară a „Tribunei”*, în care au apărut primele acorduri ale lui G. Coșbuc, precum și începuturile de critică incisivă ale lui Bogdan-Duică.

Până la plecarea sa din Transilvania, Brote a stat neclintit în slujba „Tribunei”, devenind în urma dizolvării comitetului de acționari, proprietar al tipografiei și editor al ziarului.

După întemnițarea și retragerea lui Slavici, Eugen Brote a devenit apoi adevăratul spiritus rectus al cotidianului sibian.

Fiind un temperament entuziast și dinamic, el a ajuns adeseori, din cauza „Tribunei”, în conflict cu forurile conducătoare ale partidului care pretindeau mai multă abilitate și moderație.

Cităm pentru aceasta una din mărturiile lui Bogdan-Duică: „Direcțiunea ei politică (a „Tribunei”) era dată întotdeauna de proprietarul ei și trebuie să notăm că între membrii comitetului național de atunci și între proprietarul „Tribunei” nu o dată s-au ivit unele și altele deosebiri de vederi în ceea ce privea ținuta ori direcțiunea politicii noastre naționale. Proprietarul „Tribunei” totdeauna reușea învingător, căci își avea organul la îndemână⁶³.”

Eugen Brote adunase apoi în jurul său floarea tinerei generații care, în curând, îl va împinge spre vicepreședinția partidului alături de Ioan Rațiu.

O aleasă amiciție l-a legat de autorul *Baladelor și Idilelor* redactor timp de aproape doi ani al „Tribunei. Scrisorile lui G. Coșbuc către Eugen Brote îmbrăcau adesea forma șăgalnică a versului. Iată câteva strofe inedite ale marelui nostru poet:

*Un bon jour, iubite domn!
Capul din trei părți mă doare
Și d-abia stau pe picioare
De durere – nu de somn.*

⁶³ *Partea mea în criza „Tribunei”*, pag. 10, Orăștie, 1896.

*Și prin frunte simt un gol,
Și prin gând îmi tot trec note
Astea deci, te rog Herr Brote
Să le iai la protocol.*

*Și cum nu pot să mă duc
Unde-a fost să merg, se roagă
Să nu-i zici că e-ntr-o doagă
Dumnilui jupan Coșbuc.*

*
* * *

În anul 1890, Eugen Brote fu ales vicepreședinte al partidului, în rândurile fruntașilor politici făcându-și tot mai mult drum ideea despre necesitatea unui demers energic pe lângă Francisc Iosif I.

Condițiile în care se desfășura viața economică și culturală a acestora, pentru a nu mai vorbi de aspectul național al problemei, deveniseră cu desăvârșire imposibile.

Pe lângă dificultățile întâmpinate ca editor al „Tribunei” și ca ziarist, Eugen Brote se izbi de aceste condiții și în acțiunea sa din 1888 când, împreună cu alți fruntași, voi să înființeze o reuniune de agricultură pentru toți românii din această provincie. Autoritățile se opuseră și nu îngăduiră decât înființarea unei reuniuni cu caracter județean, pentru regiunea Sibiului. Neputând obține mai mult, el se limită la acest cadru, broșurile sale cu caracter economic (*Ținerea vitelor*, 1888, *Trifoiul*, 1889), difuzându-se însă în toate părțile.

Ținând seama de toate constatările impuse de situația în care se aflau Românii, comitetul partidului ceru Conferinței naționale din ianuarie 1892, prin glasul lui Eugen Brote, adeviziunea de a prezenta Împăratului un memorandum asupra tuturor doleanțelor Transilvaniei⁶⁴.

La 23 mai delegația românească se întruni la Viena, fără a izbuti însă a obține audiența solicitată. La 1 iunie se întoarseră cu toții acasă.

În același timp – pentru a populariza acțiunea – el înființă cu ajutorul lui Ion Rusu-Șirianul, și gazeta *Foaia Poporului*.

Pentru tipărirea și pentru răspândirea Memorandului, parchetul general de la Cluj ceru judecătorului de instrucție din Sibiu, la 21 septembrie 1892, să deschidă acțiune publică împotriva lui Eugen Brote.

El a fost, astfel, cel dintâi acuzat în acest faimos proces.

---

⁶⁴ Asupra dezbaterilor acestei conferințe precum și asupra întregii acțiuni memorandiste, vezi studiul nostru *Semicentenarul Memorandului* publicat în volumul *De la Petru Maior la O. Goga*, pag. 239–261.

La 6 octombrie 1892 i se luă primul interogatoriu, constatându-se că prin tipografie se expediaseră colete conținând numeroase exemplare din Memorand la 78 de persoane.

În această privință, Eugen Brote era recidivist, tot el fiind și cel care tipărise vestita *Replică a junimii Academice Române*, redactată de Aurel C. Popovici, pentru care de asemenea avea un alt proces în perspectivă.

Între timp, Parchetul General deschisese acțiune publică împotriva întregului comitet național, precum și împotriva tuturor celor ce contribuiseră la difuzarea Memorandului, ordonând o severă supraveghere polițienească împotriva acuzaților.

Situația acestora se prezenta în cele mai sumbre colori. În iunie 1893 D.A. Sturdza, succesorul lui Ion Brătianu la șefia Partidului Național Liberal, face un stăruitor demers pe lângă Eugen Brote, îndemnându-l să se refugieze la București, singurul loc de unde se putea face „politică europeană pentru toți Românii”.

El șovăi totuși a accepta o astfel de soluție, și nu se hotărî pentru ea decât în urma unor repetate stăruințe, atât ale fruntașilor politici de la Sibiu – care voiau să-l știe pe Brote liber pentru a le putea susține acțiunea la București – cât și a celor din capitala României.

Un proces-verbal încheiat de comitetul partidului fixă în scris necesitatea refugierii lui Eugen Brote.

La 28 iulie 1893 ceru o autorizație pentru a merge la Gastein pe timp de o lună. Cu această ocazie i se luură și semnalmente: mijlociu, robust, brun, ochi albaștri, păr castaniu etc.

La întoarcerea de la băi, îl întâmpină la Veneția o telegramă a lui Sturdza urmată la scurt interval de un trimis al acestuia (Colescu Vârtic), pentru a-l conduce la București.

În același timp trecu munții și Aurel C. Popovici.

*

* *

De acum începe epoca cea mai zbuciumată a vieții sale...

Refugiat la București, într-o vreme în care tovarășii săi din Transilvania pășeau plini de mândrie prin fața Curtii cu jurați din Cluj, acceptând cu o seninătate socratiană sentința de condamnare, Eugen Brote, înțelegea să continue pe plan european o luptă pe care acasă nu o mai putea da.

Procesul Memorandului trezise un viu interes european pentru problemele românești, și în special, pentru cele ale Transilvaniei.

Se simțea astfel nevoia unei cărți care să lămurească istoric, politic și statistic situația Românilor transilvani – o carte de orientare documentară în problemele ridicate de procesul de la Cluj.

Aceasta fu sarcina pe care și-o luă Eugen Brote.

În primele zile ale anului 1895 el făcu să apară la Berlin *Die Rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn*, un volum de aproape 450 de pagini, însoțit de 51 de anexe și de o hartă etnografică în culori.

În această carte, care se răspândește în sute de exemplare în toate țările Austriei și ale Germaniei, – un exemplar ajungând chiar și în mâinile bătrânului Bismarck cu care Brote se afla în legături de corespondență – scriitorul român demonstra caracterul poliglot al monarhiei, fixă numărul și întinderea geografică a elementului românesc, arată vechea autonomie a Transilvaniei și expune liniile de apărare ale politicii românești.

În același an, cartea lui Brote apărură și în limba română, scrisă atât pentru generația tânără din Transilvania, cât și pentru publicul din România liberă.

„Mai ales generațiunea mai tânără de dincolo de munți – scrie el în prefață – care intră în luptă în locul celor mai bătrâni, trebuie să simtă lipsa unei expuneri politice a chestiunii române de la originea ei și până astăzi. Dar se va simți această lipsă în aceeași măsură și în Regatul României, unde chestiunea română a devenit cea mai capitală chestiune politică.”

În anul 1896, el publică la Torino, într-o versiune mai condensată, *La questione rumena in Transilvania ed Ungheria*, ținând seamă de „înrudirea de sânge care unește poporul român cu cel italian și raporturile de prietenie reciprocă dintre Italia și România prin poziția acestor două regate în și prin Tripla Alianță”.

Opera lui Brote avu un remarcabil succes, iar problemele românești începură să fie privite prin adevărata lor lumină.

Urmărind cu multă atenție politica europeană și, în special, pe cea a Ungariei, el publică în 1899 la München, sub pseudonimul Hungaricus, o nouă lucrare politică intitulată: *Das magyarische Ungarn und der Dreibund* (Ungaria și Tripla Alianță).

În anii petrecuți în România liberă Eugen Brote și-a câștigat chiar și simpatia regelui Carol I care, în 1904, când fruntașul transilvan solicită cetățenia română, ținu să-i semneze cu propria mână diploma regală de cetățenie.

Obosit, Eugen Brote se reîntoarce în 1910 la Sibiu, unde, angajat într-o nouă acțiune, penibilă de astă dată⁶⁵ – instructivă însă prin zădărnicia ei – peste doi ani, muri, fiind înmormântat la Rășinari.

Astăzi, când din nou opinia publică mondială își manifestă interesul pentru problemele naționale ale României, strădaniile de la 1895 ale lui Eugen Brote constituie o pildă de muncă și un îndemn.

Mai mult: un îndreptar.

mai 1942

---

⁶⁵ E vorba de însoțirea sa politică cu Vasile Mangra și Ion Slavici, pentru a putea ajunge la o înțelegere – prin tranzacție, bineînțeles, abandonând poziția pe care se aflaseră până atunci România – cu guvernul maghiar. Opinia publică românească a respins însă cu indignare această încercare.

Dr. Patriciu Barbu
1842–1902

Iată un nume care foarte arareori se rostește și în afară, uneori, de evocarea procesului Memorandului de la 1892, în scrisul cotidian și periodic se întâlnește încă și mai rar.

Nu știu dacă, în aproape optsprezece ani de urmărire atentă a vieții și a scrisului nostru public, mi-a fost dat să aud pomenindu-se numele de Patriciu Barbu mai mult de două-trei ori.

Și totuși, cu toată această adâncă uitare, a fost o vreme, nu prea îndepărtată, când acest nume cuprindea în rostirea lui întreg programul de luptă națională, culturală și economică al întregii regiuni românești din Valea Mureșului de Sus.

Pentru această regiune, începând din apropierea Târgu-Mureșului, cuprinzând larga câmpie din jurul Reghinului, împreună cu toate satele de pe valea Gurghiului, și până dincolo de Toplița, timp de peste trei decenii, în anii de luptă premergători epocii Unirii tuturor Românilor, Patriciu Barbu, avocatul Patriciu Barbu din Reghin, a fost animatorul desțelenitelor energii românești, conducătorul politic și cultural, organizatorul economic; tribunul cel mai avântat.

Și astăzi chiar, așezămintele create din inițiativa sau concursul său, rămân, alături de biserică, cele mai puternice forțe în lupta pentru apărarea neamului românesc din această regiune căzută sub cătușele arbitrajului de la Viena.

Iată de ce socotim necesar să facem în acest loc o scurtă pomenire a activității naționale a unui atât de meritos bărbat, convinși fiind că numai pe energia și însuflețirea unor luptători ca Patriciu Barbu se vor putea sprijini și de acum înainte strădaniile naționale ale Românilor mureșeni, ca și ale tuturor celorlalți de altfel.

Ideile fundamentale ale activității sale publice, atât pe teren economic, cât și cultural, le-a expus Patriciu Barbu în apelul făcut în vara anului 1885 pentru înființarea Băncii *Mureșiana* din Reghin. Din acest apel⁶⁶ a cărei actualitate, mai ales pentru Românii din Transilvania Septentrională, e tot atât de fierbinte ca și în 1885, spicuim următoarele: „*O națiune care nu se interesează de bunăstarea sa materială și de economia sa națională, nu poate niciodată progresa și rămâne sclava acelor care îmbrățișează economia națională și toți ramii săi, între care primul rang îl ocupă băncile sau casele de credit și economii, care adună la sine*

⁶⁶ Alături de Patriciu Barbu mai semnau apelul următorii: Protopop gr. ort. Galaction Șagău, protopop gr. cat. Baziliu Rațiu, dr. A. Todea, avocat, Eugen Crișan și Ioan Șandor, proprietari de pământ, Iosif Fincu, notar și comerciantul Ioan Marinovici.

capitalele disponibile și le păstrează acolo unde lipsa e mai mare și prin aceasta înaintează și face posibil ajutorul bănesc în toate clasele societății noastre, dar mai cu seamă la poporul nostru, care se ocupă exclusiv cu agronomia și economia de vițe, și care mai tare simte calamitatea lipsei capitalului.” Iar cu privire la consecințele de ordin cultural ale unei bunăstări materiale: „Ne-am unit la înființarea institutului nostru din convingerea că progresarea în cultură a unui popor este condiționată de buna starea lui materială, căci un popor care se poate lăuda cu starea materială bună, acela având conducători sinceri și raționali, poate face întreprinderi folositoare societății atât pentru ridicarea culturii lui naționale, cât și întru prosperarea și în folosirea stării lui materiale, pășind repede înainte pe calea civilizației și a progresului, pe când acel popor, la care mijloacele multe-puține ce le are la dispoziție, de abia îi ajung pentru acoperirea lipselor și greutăților zilnice, nearătând interese a păși cu alte popoare pe calea progresului, acela și peste secolii va rămâne tot în întunericul unde este azi și unde au fost înainte de acesta strămoșii lui⁶⁷.”

În numele acestor idei, la consfătuirea Românilor mureșeni ținută în Reghin la 29 octombrie 1935, sub președinția lui Patriciu Barbu, s-a hotărât înființarea Băncii „Mureșiana”, el, în calitate de inițiator, fiind ales primul director executiv.

În tot lungul timp cât a condus Banca „Mureșiana” Patriciu Barbu, și toți câți au urmat după el, nu s-au abătut de la cele mărturisite în apelul de înființare, stând neconținut în serviciul neamului românesc de pe meleagurile mureșene. În 1936, aniversând o jumătate de veac de activitate, Banca „Mureșiana”, deși o modestă bancă de provincie cu un capital de abia 5.000.000 lei, se putea totuși lăuda că a sacrificat pentru scopuri culturale și filantropice suma de lei 1.421.679.

Ca și ceilalți mari economiști transilvăni, Visarion Roman, Partenie Cosma, Ion Miha sau Nicolae Oncu, Patriciu Barbu, directorul Băncii „Mureșiana”, a desfășurat în regiunea Reghinului și o întinsă activitate culturală. Astfel, tot în anul 1885, după ce încă din 1878 era un foarte cunoscut fruntaș al „Astrei” Reghin⁶⁸ la a cărei organizare jucase un rol deosebit de activ, despărțământul acesta, în urma morții președintelui său, Ioan Pop Maior, trebuind complet reorganizat, Patriciu Barbu a fost ales și președinte al despărțământului „Astrei” Reghin.

După trei ani de intensă activitate, despărțământul condus de Patriciu Barbu e declarat de către conducerea centrală a „Astrei” drept „*unul dintre cele mai active*”⁶⁹.

În 1888, fiind reales președinte, înființează o serie de premii, pentru a stimula activitatea învățătorilor de la sate. Nici din aceste premii n-a lipsit elementul economic. Astfel s-a hotărât: 1) Dăruirea unei capre cu ied învățătorului

---

⁶⁷ Arhiva Băncii „Mureșiana”.

⁶⁸ În 1881 îi scria lui Barițiu: „(Deși) mai mult fugim și sărim dacă voim să trăim, (totuși) mă voi năzui a face ce voi putea” (Ms. Acad. Rom. 1009 vol. 18, pag. 511).

⁶⁹ Revista *Transilvania*, 1888, pag. 167.

care arată mai mult progres la instruirea adulților; 2) *O scroafă acelu învățător care se va distinge în pomărit*; 3) *25 de florini autorului unei cărți școlare pentru școlile populare*.

În timpul prezidenției lui Patriciu Barbu s-a ținut la Reghin (28–29 august 1890) și o Adunare generală a tuturor despărțămintelor „Astrei”, prezidată de Gheorghe Barițiu.

Conducând astfel atât acțiunile culturale cât și cele economice ale regiunii Reghinului, – în fond ambele reprezentând aspectele aceleiași lupte naționale, – era firesc ca Patriciu Barbu să fie și exponentul politic al ei. În marea mișcare pentru pregătirea și apoi pentru prezentarea Memorandului la Viena în 1892, Patriciu Barbu a înfățișat în calitate de membru al Comitetului central al Partidului Național Român adeviziunea satelor de pe Mureș, având și el parte, în 1894, de atenția procurorilor maghiari, fiind împricinat și condamnat alături de Ioan Rațiu și de toți ceilalți eroi memorandiști pentru răspândirea efectivă a textului încriminat⁷⁰.

Semnalmamentele sale în această epocă erau următoarele: înalt, bine dezvoltat, obrazul rotund, ochii albaștri, părul blond cărunțiu, sprâncenele brune⁷¹.

Era însă tot atât de firesc ca activitatea politică a directorului Băncii „Mureșiana” și a președintelui „Astrei” Reghin să atragă atenția autorităților maghiare, care încep să-i împiedice munca din cadrul acestor instituții, dezlănțuind o adevărată prigoană atât împotriva lor, cât și împotriva celui care le conducea. Astfel, printr-o adresă trimisă băncii în 1893, Tribunalul Mureș avertiza: „Facem atent consiliul de administrare pentru a se conforma dispoziției în virtutea căreia președintele adunărilor generale în cuvintele sale de deschidere cu privire la gestiunea societății pe tărâmul comercial prevăzut de Legea XXXVII din 1875 și să nu dirijeze chestiunile de afaceri pe un tărâm politic și național, fiindcă aprobarea proceselor verbale numai având conținut legal se va putea face”. În 1894, socotind banca periculoasă pentru interesele statului maghiar, în urma condamnării memorandiștilor, Tribunalul anunță: „În legătură cu aceasta (cu agitația memorandistă) Tribunalul a avut motive, ca în interesul ordinii publice și în interesul publicului față de activitatea societății pe acțiuni, să-și exercite mai sever dreptul și datoria de control din oficiu”.

⁷⁰ În procesul Memorandului s-a remarcat printr-un admirabil spirit de solidaritate națională, deși ar fi putut înlătura rigorile pedepsei: „Eu -susținui Patriciu Barbu- am fost membru al Comitetului Executiv de 25 al Partidului Național, dar la ședința ținută în 26 martie 1892, în care s-a hotărât multiplicarea prin presă și expedierea Memorandului nu am fost de față. Multiplicarea și expedierea Memorandului s-a hotărât însă prin conferința alegătorilor de deputați la dietă, ținută în luna ianuarie 1892, prin urmare toți, care am participat la acea conferință, am aderat la imprimarea și expedierea efectuată de Comitetul Executiv, deci și eu”. (I. P. P.: Procesul Memorandului, vol. I pag. 169).

Jurații îl condamnară astfel la două luni închisoare pe care le execută la Vác.

⁷¹ Idem. pag. 470.

Împotriva activității despărțământului „Astrei” Reghin care, prin natura manifestărilor ei, era cu atât mai expusă, s-au luat de asemenea măsuri represive, interzicându-se ținerea adunărilor generale.

În urma acestor dificultăți, și pentru a nu stăvili activitatea despărțământului, în ziua de 27 martie 1896, Patriciu Barbu demisionează de la conducerea „Astrei”⁷².

Activitatea sa culturală a fost însă atât de rodnică atât de intensă, încât frunțașii regiunii nu puteau lăsa retragerea lui Patriciu Barbu fără a nu-i aduce mărturia admirației și recunoștinței lor.

Pentru acest scop s-a ținut la Reghin în ziua de 11 iulie 1896 o Adunare generală extraordinară a despărțământului, în care s-au sărbătorit cu toată însuflețirea cei 18 ani de strădanii naționale ale avocatului Patriciu Barbu.

După retragerea din fruntea despărțământului, el a continuat însă a conduce și mai departe afacerile și destinul Băncii „Mureșiana”.

Iată, în câteva rânduri, incomplete desigur, nepretențioase, activitatea lui Patriciu Barbu.

Fără a fi excesiv de răsunătoare, activitatea aceasta a fost însă deosebit de folositoare Românilor din regiunea Reghinului și roadele ei se văd și astăzi.

A fost, deci, o pildă bună acest Patriciu Barbu, o pildă care se cere urmată.

iulie 1943

Teodor V. Păcățian

Târziu aflăm, prin intermediul ziarului „România Nouă” de la Sibiu, vestea că, la Cluj s-a stins în ziua de 11 februarie nonagenarul gazetar și istoriograf transilvan Teodor V. Păcățian.

Puțini dintre cititorii noștri își vor mai fi aducând aminte cine a fost defunctul de la Cluj, și încă și mai puțini sunt cei care cunosc în adevăratele ei dimensiuni marea și neostenita strădanie a unei vieți încheiate în pragul vârstei de 90 ani.

Teodor V. Păcățian aparține generației lui Eminescu (născut în 1852), fiind astfel, martor și părtaș la trei sferturi de veac de zbuciumată și emoționantă istorie transilvană. Apărând în viața publică în ultimi ani ai lui Andrei Șaguna, T.V. Păcățian a trăit înfrigurata zădărnice a politicii pacifiste inaugurate de frunțașii transilvani în 1869; a cunoscut întreaga dramă a Memorandului din 1892,

---

⁷² Asupra activității sale de la despărțământul „Astrei” vezi broșura: *Sub stindardul „Astrei”* de Vasile Netea, Cluj, 1939.

a văzut apoi în 1905 triumfând direcția activistă a politicii transilvane: a trăit în urmă toate nădejzile și toate ororile războiului din 1914–1918, s-a înfiorat de dumnezeiasca bucurie a dezrobirii și a Unirii de la 1 Decembrie 1918, a fost martor timp de 22 de ani al strălucirii României Mari, soarta osândindu-l să vadă apoi și dezastrul din 1940.

Acest dezastru, T.V. Păcățian l-a trăit în toată intensitatea și grozăvia lui, refuzând să părăsească Clujul și rămânând, astfel, în puterea năvălitorilor. Nicio flamură românească nu l-a putut conduce astfel la locul de veșnică odihnă. Puținii români care l-au petrecut la cimitir au făcut-o cu frunțile mohorâte, gândindu-se la tot ceea ce ar fi fost, dacă harnicul bătrân ar fi închis ochii sub cerul independent al României.

O viață lungă a avut, deci, Teodor V. Păcățian, o viață care s-a împletit cu strădaniile tuturor marilor transilvani, începând cu Andrei Șaguna, Gh. Barițiu. Dr. Ioan Rațiu, Vasile Lucaci și apoi cu generația lui Iuliu Maniu.

Nu lungimea acestei vieți alcătuiește însă titlul de mândrie al lui Teodor V. Păcățian, nu anii mulți, nu miile de zile. Frumoasă și trainică este opera sa, semnificația istorică a existenței sale, pilda de muncă și abnegație ce rămâne în urma sa, rezultatele voinței și străduințelor sale cărturărești. Adjectivul aprecierilor ni se pare inutil și searbăd alături de constatarea dreaptă că, istoria Transilvaniei dintre 1848–1914 nu se poate scrie fără cercetarea celor opt volume masive din opera de căpetenie a vieții sale, *Cartea de aur* (tipărită între 1902–1915). „Cartea de aur” este istoria luptelor Românilor de sub coroana Ungariei, în filele ei aflându-se, documentat și obiectiv, întreg zbuciumul Transilvaniei, toți luptătorii ei și toate evenimentele vrednice de a fi crestate pe răbojul istoriei. Revoluția de la 1848, dualismul astro-ungar proclamat la 1867, conferințele naționale de la 1869 și până la 1914, procesul Memorandului, luptele și cuvântările din parlamentul maghiar ale deputaților români, întreg procesul de organizare și de afirmare a Românilor transilvani din această epocă, sunt cuprinse, expuse și analizate în cele opt volume ale acestei epocale lucrări.

Comentatorul morții sale din „România Nouă”, d. Ion Breazu, seamănă „Cartea de Aur” cu monumentala „Cronică” a lui Gheorge Șincai. „Șincai a cules documentele existenței noastre în furtuna veacurilor pentru a-i servi la întărirea conștiinței și demnității naționale: Păcățian a făcut același lucru cu documentele de după Șincai, până la începutul secolului al XX-lea, adică din epoca afirmării celei mai depline a românismului ardelean, documente aproape tot atât de puțin cunoscute ca și cele din „Cronică”. Asemenea lui Șincai, Teodor Păcățian și-a purtat opera prin închisori și și-a scris-o în sărăcie: și – ca și Cronica – „Cartea de Aur” este aproape o legendă: vorbesc de ea toți, dar o cunosc foarte puțini, căci este extrem de rară. Cu toate că s-a amintit mereu de reeditarea ei, nu s-a găsit încă un guvern care să-și facă o datorie din a răspândi în fiecare casă de intelectual român aceste dovezi ale dârzeniei ardeleni, de care trebuie să ne aducem mereu

aminte, să le învățăm mereu, pentru că vom avea mereu nevoie de ele, pentru apărarea însăși a ființei noastre etnice”.

Dacă până mai ieri, retipărirea *Cărții de Aur* era mai mult o necesitate istoriografică, una de informație politică și istorică, «reeditarea acestei opere a devenit astăzi un adevărat imperativ național, o poruncă a actualității. Acum, când dincolo de linia Salonta – Sfântul Gheorghe, procesul existenței românești se redeschide cu o neînduplecată vehemență și ostilitate, „Cartea de Aur” a lui Teodor V. Păcățian arată tuturor că „toate-s vechi și nouă toate”, astfel încât, trecutul politic al Transilvaniei, așa cum apare el în această evangheliie, e cel mai bun sfătuitor și cel mai perfect îndreptar pentru activitatea publică a fraților noștri de sub stăpânirea maghiară.

Teodor V. Păcățian n-a fost însă numai un emerit istoriograf și istoric, n-a fost numai un colecționar și tălmăcitor de documente istorice și politice. Cercul activității sale e mult mai vast și mai colorat. În sufletul moșneagului ce s-a stins la Cluj a vibrat un întreg buchet de coarde.

Cea dintâi care a prins cuvânt a fost coarda poeziei, subțirea tremurare a sufletului tânăr. Începând din 1872, T.V. Păcățian, colaborează cu poezii la *Familia* din Oradea-Mare, bate apoi și la poarta altor publicații transilvane, iar în anul 1882, tipărește culegerea de poezii intitulată *Flori de toamnă*. Poeziile sale nu sunt, desigur, poezii de antologie, răsunetul lor a fost astfel modest și repede acoperit de valurile de poezie transilvană ce au curs de la 1882 încoace. Ele au dovedit, totuși, o vie sensibilitate și o remarcabilă imaginație poetică.

Dragostea și pasiunea lui pentru viața publică l-au îndreptat însă către gazetărie, către acea trudnică și istovitoare îndeletnicire cărțurărească. A debutat la foile bănățene (T.V.P. se născuse în satul Ususeu din jud. Timiș) *Timișana* și *Dreptatea*, a fost apoi o bună bucată de vreme conducător al *Tribunei* din Sibiu, iar de la 1901 și până la 1917, conducător al *Telegrafului Român*.

În gazetărie, Păcățian s-a dovedit a fi un gazetar de „legea veche”, un gazetar ce scria din adâncul inimii, sincer, convins, pasionat. Când te uiți astăzi la sumedenia de ziariști, tineri și bătrâni, care își schimbă convingerile cu fiecare schimbare de guvern, ziariști de soiul lui Păcățian și alții mai vechi și mai cunoscuți decât el (Bărnuțiu, Mureșenii, C.A. Rosetti, Eminescu, Goga, Iorga etc.), îți apar ca adevărate chipuri de legendă.

Păcățian s-a remarcat însă și ca un harnic traducător, condeiului său având să-i datorăm o serie întreagă de traduceri din *Stuart Mill* (Libertatea), *Ihering* (Lupta pentru drept, Scopul în drept), *Bonomelli* (Armele preotului în secolul XX), *Petrow* (Calea spre Dumnezeu și Evanghelia ca bază a vieții), *F. de Hotzendorf*, (Principiile politicii), *Frederich Pollock* (Istoria politicii) etc.

Alături de acestea se înșiră apoi numeroase alte lucrări personale: *Istoriografi vechi – Istoriografi noi* (Studiu critic asupra vechii mitropolii ardelene), *Jertfele Românilor din Ardeal și Banat în timpul războiului mondial etc.*

A fost și unul din membrii de frunte ai *Asociațiunii*, a cărei secție istorică a prezidat-o un lung șir de ani, și membru în comitetul de cenzori ai Băncii *Albina*. Petru meritele sale culturale, T.V. Păcățian a fost decorat de regele Carol I cu medalia *Bene Merenti cl. I*, iar Academia Română l-a distins cu un premiu.

Anii au trecut apoi tot mai repezi peste viața moșneagului de la Cluj, glasul său se auzea din ce în ce mai rar, amurgul vieții înfășurându-l în negurile uitării și ale ingraturii. Acum s-a stins. Umbra lui mărunță nu se va mai profila pe meleagurile Transilvaniei. În urma lui rămâne însă *Cartea de Aur*, cartea luptelor transilvane din trecut. Temeiul și idealurile acestor lupte sunt noi iarăși. Cu ele va reînvia însă și icoana devotatului și iscusitului lor istoric – Teodor V. Păcățian.

martie 1941

Octavian C. Tăslăuanu

La Cimitirul Bellu, în ziua de 25 octombrie 1942, a fost înmormântat luptătorul ardelean Oct. C. Tăslăuanu.

N-a fost o înmormântare prea zgomotoasă, iar din jurul catafalcului au lipsit câteva instituții pe care defunctul le-a servit ani întregi cu o nobilă pasiune și cu îmbelșugate rezultate.

Trăind în ultimii ani mai mult retras din frământarea publică, dăruindu-ne totuși câteva cărți de pregnantă amintiri literare și politice, Octavian C. Tăslăuanu a coborât în mormântul de la Bellu o mare și stăruitoare energie, un elan pe care vârsta l-a putut atenua prea puțin, o nebiruită credință românească și un autentic talent de scriitor.

Timp de doisprezece ani, cât a condus revista *Luceafărul*, – faptă care rămâne cea mai de seamă operă a vieții sale – Octavian C. Tăslăuanu a fost un pasionat și necontestat îndrumător literar, mulți dintre scriitorii care au uitat să participe la înmormântarea de la Bellu datorându-și debutul sau consacrarea generoasei sale atențiuni.

A dat vieții mult și a primit puțin!

Activității literare de la „*Luceafărul*”, – activitate concretizată, pe lângă direcțiunea generală a revistei, în zeci și sute de articole și notițe critice, care toate fac dovada unei profunde înțelegeri literare și a unui ascuțit spirit critic, format la școala lui Titu Maiorescu – Octavian C. Tăslăuanu i-a adăugat și o bogată activitate culturală în cadrele *Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, al cărei secretar literar a fost vreme de șapte ani.

Octavian C. Tăslăuanu n-a fost însă numai un iscusit mentor și conducător cultural, și nici numai un subtil scriitor pe care *Amintirile de la Luceafărul* îl așează

printre cei mai sugestivi scriitori de memorii românești, ci, paralel cu toate acestea, și mai ales începând din 1914 încoace, și un valoros luptător politic.

Colaborării literare cu Octavian Goga, Al. Ciura, Șt. O. Iosif, Ilarie Chendi, Gh. Bogdan-Duică și I. Agârbiceanu, fostul conducător al revistei „Luceafărul” i-a adus și o fericită colaborare politică alături de Take Ionescu, N. Filipescu, Barbu Delavrancea și de toți ceilalți neuitați protagoniști ai realizării visului nostru milenar.

Profund cunoscător al stărilor politice din Imperiul Habsburgic, Tăslăuanu a adus în lupta pentru izbânda românească un mare capital de dinamism și de însuflețire, condeiul și glasul său fierbinte dând o categorică expresie năzuințelor noastre naționale.

În lucrarea sa intitulată *Sub flamurile naționale* – lucrare proiectată în patru volume, din care a apărut abia cel dintâi – se cuprind nenumărate destăinuri și documente asupra cutremurătoarei noastre epoei, și în special, asupra participării la ea a elementelor transilvane.

Rolul lui Octavian C. Tăslăuanu în România-Mare? O încercare neizbutită în 1919 – cu ajutorul lui N. Crainic și Gala Galaction – de a face să reînvie „Luceafărul”, o scurtă trecere prin fruntea a două ministere economice – prilej pentru a scrie o serie de temeinice studii financiare, agrare și industriale – un loc de senator în 1926, și apoi ani lungi de ingraturitate, de lipsuri și de uitare.

Murind la șazececi și șase de ani, în plină putere de muncă și de nădăjduire, Octavian C. Tăslăuanu lasă în urma sa o splendidă lecție de entuziasm și abnegație, o pildă de neconțință și roditoare hărnicie, amintirea unui luptător căruia istoria îi va face dreptatea pe care o merită.

Octavian C. Tăslăuanu – noapte bună!

octombrie 1942

Profesorul Ioan Lupaș

I

Profesorul Ioan Lupaș este una din cele mai complexe și mai caracteristice figuri culturale ale Transilvaniei.

Profesor, unul din cei mai iubiți ai Universității Daciei-Superioare, om al bisericii, cucernic slujitor în via Domnului, luptător politic, istoric, academician, ziarist, animator cultural, ctitor de așezăminte naționale, personalitate de înalte dimensiuni etice, d-sa stă de patruzeci de ani în linia întâi a cărțurilor și luptătorilor transilvani, realizând zi de zi, an de an, o operă cu adânc răsunset atât

dincoace, cât și dincolo de munți, operă ce va rămâne nepieritoare în istoria culturii române.

„Nici unul dintre istoricii ardeleni – scrie dl. Silviu Dragomir – n-a avut până la Ioan Lupaș orizontul larg și concepția pur românească pentru expunerea evenimentelor, care formează punctul de mănecare al istoriei moderne a Românilor ardeleni⁷³.”

Intrat în arena publică odată cu ivirea veacului al douăzecilea-primul său articol remarcabil apare în 1901, fiind o privire asupra lui Petru Maior la optzeci de ani de la moartea marelui cărturar – după ce asistase ca adolescent, la ultimele zvârcoliri ale veacului trecut, tânărul acesta, din neamul dârz și viu străbător al Mărginenilor sibieni ambasadori, până departe, spre Asia Mică, în fruntea turmelor de oi, ai limbii, ai cântecului și ai civilizației românești, a adus în viața publică a Transilvaniei o inimă aprigă, o minte ageră, o credință neînfrântă, o energie creatoare și un temperament de luptător care nu s-au dezmințit niciodată.

Frate de cruce cu înviforatul cântăreț al pătimirii noastre, Octavian Goga, stâlp al generației *Luceafărului*, având un condei atât de iscusit și de energic în a combate provocările și mistificările diferiților istorici, ziariști și politicieni maghiari, d-l Ioan Lupaș a dat nenumărate și crâncene lovituri culturii și politicii maghiare, pregătind, astfel, ziua cea mare a Unirii tuturor Românilor.

Alături de fulgerele din cântarea lui Octavian Goga, articolele și studiile d-lui Lupaș, împreună cu loviturile necruțătoare ale tuturor celorlalți luptători transilvani, întemeiați pe dreptatea neamului românesc, au fost târnăcoapele care au izbit de moarte șubredele temelii ale stăpânirii maghiare.

În aprilie 1907, zierele maghiare și guvernul de la Budapesta au fost adânc tulburate de apariția unei broșuri *Történeti Párhuzamok* (Paralelism istoric) în care, un oarecare Justus – răspunzând seriei de articole publicate de Benedikt Jancsó, marele dușman al Românilor, în ziarul *Budapesti Hirlap*, prin care, servindu-se de mărturii trunchiate sau falsificate din diferiți istorici și pseudoistorici străini, aducea cele mai grosolane injurii și calomnii la adresa neamului românesc – mergând pe urmele istoricului maghiar, însușindu-și numai intenția nu și metoda acestuia, a cules din cronicarii și istoricii italieni și germani un mănunchi de aprecieri foarte puțin plăcute orgolioșilor nepoți ai lui Árpád.

Din această culegere s-a văzut că, istoricul italian *Marino Sanuto* a scris despre Unguri că sunt „cel mai rău neam din lume”; episcopul german *Otto de Freisingen* i-a numit „monștri omenești”, iar cronicarul, tot italian, *Liutprand* a văzut în Unguri „un popor lacom și tiran, care nu are cunoștința de Dumnezeu, ci numai de toate fărădelegile”. Se înțelege că evidențierea acestor prea puțin măgulitoare aprecieri a indignat profund cercurile maghiare, ele având însă darul miraculos de a face să înceteze campania lui Benedikt Jancsó.

⁷³ *Societatea de mâine*, Cluj Nr. 13 din 1926.

Justus, care nu era altul decât profesorul Ioan Lupaș de la Seminarul ortodox din Sibiu, avea totuși să plătească această cutezanță cu trei luni închisoare și 200 de coroane amendă.

Într-adevăr, la 15 noiembrie 1907, Curtea cu Jurați din Cluj, în urma publicării în *Țara Noastră*⁷⁴ a articolului *Toate plugurile umblă* – în care, de altfel, nu era nimic revoluționar cu toată legătura indirectă schițată de autor între anumite stări din Ungaria și cele care provocaseră în România Mică răscoala de la 1907 – îl condamnă pentru agitație împotriva „tagmei proprietarilor”, și-l silește, la 1 august 1908, să intre în închisoarea de la Seghedin, călcând astfel pe urmele marilor și neînfricaților exponenți ai dreptății și ideii naționale: Ion Slavici, Dr. Ion Rațiu, Vasile Lucaci, Gheorghe Pop de Băsești, Valer Braniște etc.

Din cauza neconținutelor treceri prin acel loc de osândă a atâtor crainici ai izbăvirii noastre, „atmosfera – precizează d-l Lupaș – înlăuntrul zidurilor formidabile, era atât de covârșitor românească, încât și paznicii temniței, niște Unguri veritabili din CâmpiaTisei, începuseră a se deprinde cu limba românească”⁷⁵.

Cele trei luni petrecute în închisoare (august, septembrie și octombrie 1908) au fost însă unele din cele mai rodnice din viața sa, fiindcă d-l Lupaș a intrat în închisoarea de la Seghedin cu o mare ladă de cărți, de peste 70 de kg și a scris în acest timp cea mai frumoasă operă a vieții sale, aceea care l-a consacrat definitiv ca istoric și care i-a deschis apoi și porțile Academiei Române: *Viața Mitropolitului Andrei Șaguna*⁷⁶.

În această operă, despre care d-l S. Mehedinți afirma că „de la apariția scrierilor politice ale lui Eminescu și până azi n-a ieșit nici o lucrare în limba noastră românească din care tineretul și toți cei cu grijă față de prezent și viitor să poată împrumuta mai multă și mai curată lumină”⁷⁷, e înfățișată viața și opera magnificului mitropolit, adevărat bărbat providențial al Transilvaniei, „al cărui talent creator și orânduitor – cum mărturisește d. Lupaș – n-a putut să-i înăbușe noaptea mizeriilor, nici să-l cotopească întunericul greu în care se înecă începutul lui de muncă românească. Mulțimea fără număr a lipsurilor n-a putut să-i sleiască puterile. Dimpotrivă, le-a oțelit într-o măsură atât de însemnată, încât prin activitatea sa epocală a fost în stare să accelereze, în mod simțitor, dezvoltarea noastră națională și culturală, deschizând cărări noi de progres, înălțând și eternizând, deodată cu numele său, valoarea și cinstea neamului nostru”⁷⁸.

Cartea aceasta a fost scrisă cu atâta seriozitate și cu o impresionantă comprehensiune istorică, încât N. Iorga, recenzând *Viața Mitropolitului Andrei*

---

⁷⁴ Nr. 14 din 1907.

⁷⁵ Paralelism istoric, Buc. 1937, pag. 29.

⁷⁶ Sibiu 1908. (Tradusă apoi și în ungurește).

⁷⁷ Convorbiri literare, 1909, Nr. 8.

⁷⁸ Op. cit. pag. 4.

Șaguna, afirma în 1909 că, Ioan Lupaș este „cel mai bun scriitor istoric din tânăra generație ardeleană”⁷⁹.

Din amintirile din închisoare ale d-lui Lupaș aflăm că în același timp executa la Seghedin – alături de românii Gh. Stoica, Voicu Nițescu și de bătrânul preot Laslău – o asemănătoare condamnare și abatele slovac *Andrei Hlinka*, făuritorul moral al Slovaciei de astăzi, care a tradus în acest timp *Biblia* în limba slovacă, precum și viitorul ministru cehoslovac *Dr. Vavro Srobar*, autor și acesta, din închisoare, al unui vast tratat de *Higienă populară*.

Seghedinul putea răpi libertatea de mișcare a osândiților, îi putea face să trăiască multe zile și nopți amare, nu-i putea despărți însă nici o clipă de inima și de gândurile lor. Ele se zbăteau mai departe sub aceleași tâmples fierbinți, în același ritm nepotolit – ba încă, poate, și mai viu. Octavian Goga, întemnițat și el la Seghedin, în 1912, a exprimat atât de plastic această neînfrântă stare sufletească:

*Când l-au închis după zăbrele
Și paznicii l-au petrecut,
L-au despoiat de toate cele,
De tot sărmanul lui avut.
L-au dus așa-ntre răsvrățiții
De după zidul fără glas,
Dar și-au uitat nenorociții
Că gândurile i-au rămas*⁸⁰.

Din gândurile acestea care i-au rămas, și care îi vor rămâne toată viața, a răsărit *Viața Mitropolitului Andrei Șaguna*, și toate articolele trimise din închisoare, prin intermediul păr. Nestor din Sânicolau, ziarelor *Tribuna* și *Neamul Românesc*, precum și via campanie dezlănțuită, după ieșirea din închisoare, împotriva culturii și politicii maghiare.

Pornind de la constatările făcute de istorici și publiciști obiectivi asupra insuccesului politicii de germanizare întreprinsă de guvernele de la Berlin în Alsacia-Lorena, Schlesvig-Holstein și Posnania, și comparându-le cu politica de maghiarizare, scria în septembrie 1910 următoarele: „Câtă vreme cultura germană chiar impusă cu forța, își poate afla oarecari motive de justificare în superioritatea ei sau în numărul imens al celor ce o propovăduiesc și se însuflețesc pentru dânsa, cu «patriotică» semicultură a opresorilor noștri lucrul stă tocmai dimpotrivă: această semicultură numai cu mijloace artificiale și prin continue injecțiuni bugetare poate fi salvată de pericolul de a-și da duhul în lupta de rivalitate și concurență cu culturile oprimate ale popoarele nemaghiare din acesta țară.”⁸¹. Peste

⁷⁹ Neamul Românesc, 1909, Nr. 8.

⁸⁰ Din umbra zidurilor.

⁸¹ Vezi articolul „Cultura patriotică”, *Tribuna*, Nr. 236, 1910.

două luni, în noiembrie, pornind de la afirmațiile savantului german *Otto Hauser*, care scrisese în *Wolgeschichte der Literatur* că „în viața culturală a Ungariei, maghiarii n-au nici o parte de merit”, deși nu-și însușește în întregime aceste constatări „întrucât la dezvoltarea culturală și literară a maghiarilor a contribuit din când în când și câte un maghiar de rasă”, adaugă cu toată hotărârea: „Rămâne un adevăr istoric, că diferite elemente străine, contopite în rasa maghiară, au avut în sânul acestui popor un rol cultural mai important decât propriii săi fii.”

Și continuă apoi, cu aceeași implacabilă dârzenie, lărgind obiectivele atacului: „După cum dreptul public al acestei țări pornește dintr-o condamnabilă ficțiune când, contrar împrejurărilor reale, nu vrea să recunoască existența națională a mai multor popoare în cuprinsul Ungariei, tot astfel, pe ficțiuni istorice și pe iluziuni optice se întemeiază întreaga cetățuie de carton a miraculoasei culturi «patriotice» maghiare⁸²”.

Toate aceste afirmații, pentru a nu fi bănuite de subiectivism și de resentimente naționale, răpindu-li-se astfel valoarea istorică și științifică, dl. Lupaș le întemeia, pe lângă părerea savantului german, pe argumentele profesorului de la Universitatea din Budapesta, Ballagi Aladár, care, bazându-se pe adevărurile științifice, nu șovăia ca de la înălțimea catedrei să denunțe inferioritatea și lipsa de originalitate a culturii maghiare, și pe ale scriitorilor *Bárók Ferencz* și *Jászi Oszkár*, care susțineau că „la descoperirea comorilor obștești ale omenirii Ungurii n-au contribuit cu nici o sfărmitură” și că toată cultura maghiară nu e decât un răsunset întârziat și palid din apus”.

Utilizând aceeași metodă se ridică în 1914, pe vremea tratativelor dintre Ștefan Tisza și Comitetul Național Român, când premierul Ungariei nu voia să recunoască limbii române dreptul de a fi utilizată în învățământul românesc, pentru a susține argumentele publicistului maghiar *Rákosi Jenő*, care susținea că poporul maghiar numai în limba sa se va putea instrui în mod desăvârșit, cerând, pentru aceleași motive, drepturi similare și pentru limba românească. Știind însă că premierul Ungariei nu va admite aceste deziderate, declară apăsat: „Lupta nu va înceta și nu va slăbi până în momentul biruinței definitive, când drepturile firești ale națiunii și ale limbii noastre vor trebui să fie recunoscute și respectate în întregime de către guvernării de orice neam.” Iar pentru cei care s-ar fi îndoit de puterile rezistenței culturii române adaugă: „Cultura noastră e adevărat că e mai modestă, dar cu mult mai trainică și mai rezistentă, fiind creată numai din puterile noastre și încheată cu sângele inimii noastre. Deși în luptă cu atacurile și cu tentațiunile de exterminare, îndreptate neîntrerupt contra ei, această cultură românească are destulă tărie intrinsecă spre a se afirma cu izbândă chiar într-o luptă atât de inegală cum este aceea pe care o poartă de atâta vreme cu guvernării

---

⁸² „Analogii politice”, Tribuna, Arad, Nr. 194 din 1910.

de la Budapesta”, fiindcă, după cum scria și Eminescu, „ne credem destoinici a întreprinde lupta existenței noastre și cu zece națiuni maghiare, nu numai cu una”⁸³.

Tot așa de energic se rostește d-l Lupaș și în chestiunea drepturilor politice ale Românilor din Ungaria, și, în momentul în care contele Tisza pregătea o nouă reformă electorală care anihila și mai mult drepturile naționalităților, referindu-se la declarațiile contelui Iuliu Andrassi, care mărturisise că „în Ungaria heghemonia maghiară s-a susținut numai prin corupție și teroare” și că numai acestea pot asigura caracterul maghiar al parlamentului unguresc, demonstrează că „în Ungaria existau numai 229 de circumscripții electorale cu majoritatea de voturi maghiare și 184 de circumscripții cu majoritate nemaghiară. Adăugând la acești 184 deputați români, germani, sârbi, slovaci și ruteni, care după dreptate ar fi trebuit să reprezinte circumscripțiile nemaghiare și pe cei 40 de deputați din Croația, maghiarii ar fi rămas în parlamentul din Pesta numai cu o majoritate de 5 voturi (229 contra 224). Dacă aceasta nu s-a întâmplat niciodată, cauza e că circumscripțiile nemaghiare din Ungaria, în cele mai multe cazuri, au fost împiedicate prin cele mai brutale mijloace ale potestății civile, prin teroare și corupție întru exercitarea liberă a celui mai cardinal drept constituțional.”⁸⁴

Pe această linie de intransigență românească a stat neconținut dl. Ioan Lupaș având, în 1918 fericirea de a exclama mult doritele cuvinte „toți împreună”, și de a primi în 1919 în mijlocul poporenilor săi din frumoasa Săliște, vizita Craiului nou, Craiul mândru, moștenitorul tronului, viitorul Carol II.

Continuându-și și după război lupta cu istoricii maghiari și cu toți cei care contestă legitimitatea Statului Românesc în actualele sale cuprinsuri geografice⁸⁵ dl. Lupaș scrie – în prefața la cartea despre *Istoria Unirii Românilor*⁸⁶ – următoarele, stabilind adevăratele temeuri ale României Mari. „Unirea națională politică de la anul 1918 nu se cuvine să fie înfățișată, nici măcar în parte, ca un dar coborât asupra neamului românesc din încrederea și din simpatia lumii civilizate, nici ca o alcătuire întâmplătoare, răsărită din greșelile dușmanilor de veacuri. Chiar dacă asemenea greșeli nu s-ar fi săvârșit niciodată asupra Românilor subjugăți de-a lungul veacurilor de stăpânirea ungurească, austriacă sau rusească, stăpânirile acestea nedrepte ar fi trebuit să se dezumfle și micșoreze îndată ce dreptul tuturor popoarelor de a-și croi soarta după buna lor pricepere a izbutit a se înălța la treapta de putere hotărâtoare în noua întocmire a așezământului de pace europeană.”

II

Acest mare și entuziast luptător transilvan s-a născut în Săliștea sibiană, una din cele mai frumoase și mai vestite comune ale Transilvaniei – elegantul și atât de

⁸³ „Concesiunea guvernului în chestia școlară”, *Românul*, Nr. 39, 1914.

⁸⁴ „Teroare și corupțiune”, *Românul*, Nr. 50, 1914.

⁸⁵ Articol scris înainte de arbitrajul de la Viena.

⁸⁶ *Istoria Unirii Românilor*, Editura Fundației Principele Carol, Buc. 1937.

românescul ei port fiind cunoscut în toate regiunile locuite de Români, și chiar peste hotarele țării, leagăn mândru al atâtor fruntași transilvani, la 9 august 1880.

Numele mai vechi al familiei sale era Lupăeș⁸⁷ și a fost purtat cu multă vrednicie de un lung șir de țărani fruntași, unul dintre ei, Toma Lupaș, bunicul viitorului ministru al Cultelor, fiind episcop al bisericii celei mari din Săliște.

Rămânând fără tatăl care purta același nume ea și bunicul episcop, copilul Ioan Lupaș a fost crescut cu multă cucernicie de către mamă-sa, Maria Popa-Comanicu.

Școala primară a făcut-o în comuna natală, iar liceul, până la clasa VII, la Sibiu unde a fost coleg cu feciorul popii ortodox din Rășinari, Octavian Goga împreună cu care, în urma injuriilor aduse elevilor români de către profesorul Tompa Árpád, pleacă în 1899 la liceul românesc din Brașov⁸⁸, unde ia și bacalaureatul. La Brașov, sub farmecul înălțător al lecțiilor ținute de către un Virgil Onițiu sau Vasile Goldiș, adevărați educatori naționali, mintea, bogat înzestrată, a tânărului săliștean, se dezvoltă pe fâgașul celei mai bune orientări românești. Gândurile sale încep să rodească. Este atras îndeosebi de istorie. La societatea de lectură a elevilor comunicările și disertațiile elevului Ioan Lupaș, alături de versurile lui Octavian Goga, sunt adevărate surprize. Deși venit de la un liceu unguresc, în care nu putea fi vorba de vreo inițiere în cultura și istoria românească, totuși, după câteva luni de grele opintiri, „el – după cum mărturisește unul din foștii săi colegi, săliștean și el – cuceri și aici primul loc și la «matură» în iunie 1900, fu sărbătorit ca un adevărat învingător»⁸⁹.

În toamna aceluiași an se înscrie la Facultatea de Litere din Budapesta. Din prima clipă e printre fruntașii studențimii și aprig apărător al demnității și al drepturilor românești. În anul 1902, îl găsim printre întemeietorii și colaboratorii *Luceafărului* – revistă despre care Iorga spunea că reprezenta „pe pământul neliber un simbol al unității românești”⁹⁰ – alături de A.P. Bănuțiu, ctitorul dezinteresat al revistei, O. Goga, Al. Ciura, Ion Montani, Ion Lăpădatu, Dionisie Stoica, Vasile E. Moldovan, Sebastian Stanca și George Zărie. În primul număr al *Luceafărului* începe publicarea unui temeinic studiu despre *Femeile în istorie*, studiu din care se întrevedeau toate marile posibilități ale viitorului istoric transilvan. De altfel, dl. Lupaș a fost istoricul revistei *Luceafărul*, fiindcă, destăinuiește O.C. Tăslăuanu, redactorul și conducătorul revistei după retragerea d-lui Bănuțiu, „de câte ori revista avea nevoie de un articol privitor la trecutul din Ardeal, mă adresam lui și întotdeauna era gata să-l scrie spre mulțumirea noastră și a cititorilor”⁹¹.

Colaborează în același timp la *Tribuna* și *Telegraful Român*.

---

⁸⁷ H. Teculescu, Figuri culturale, în ziarul *Țara Noastră* Nr. 158, din 1938.

⁸⁸ Vezi „Însemnările unui trecător” – de O. Goga, pag. 39.

⁸⁹ O. Ghibu: Amintiri despre Ion Lupaș. *Soc. de Mâine* Nr. 13/1926.

⁹⁰ *Istoria literaturii române*, pag. 78.

⁹¹ *Amintiri de la Luceafărul*, pag. 54.

În 1904 își luă doctoratul – magna cum laude – cu o teză asupra istoriei religioase a Românilor ardeleni în veacul XVIII. Un adevărat noroc a făcut apoi ca în anul următor, în loc să se ducă profesor la gimnaziul din Brad, unde fusese numit, să pornească pe drumul Berlinului, împreună cu Octavian Goga, în urma unei burse primite de la Societatea *Transilvania* din București, putându-și astfel desăvârși studiile și pregătirea istorică. La Berlin a fost elev al celebrului profesor A. Harnack. O călătorie prin Italia, în primăvara anului 1905, în tovărășia aceluiași coleg, a contribuit și mai mult la această temeinică desăvârșire.

În același an e numit profesor la Seminarul ortodox din Sibiu.

Lecția de deschidere a cursurilor fiind închinată *Originii Românilor*, publicându-se apoi, parțial, în „Telegraful”, trezește un atât de mare interes în Sibiu și are ecouri atât de îndepărtate, încât mitropolitul Ion Mețianu, alarmat de ipoteza unui conflict cu guvernul de la Budapesta, conflict care ar fi putut avea consecințe dăunătoare asupra Seminarului, se vede nevoit a interveni pentru a interzice continuarea publicării ei în gazeta mitropoliei. Profesoratul d-lui Lupaș la Sibiu a însemnat una din cele mai luminoase pagini din istoria acestei școli ardeleni. Dl. Silviu Dragomir, urmașul său la catedră, scrie următoarele despre această epocă din viața actualului profesor universitar de la Cluj: „În cei cinci ani de activitate dăscălească isbutise a crea într-adevăr o catedră de istorie românească. Căci, deși catedrei sale de la seminar i se zicea «de istoria bisericii românești», tânărul profesor știa să ducă firul expunerii și dincolo de limitele vieții bisericești, pentru a încadra unica manifestare de viață organizată a Românilor ardeleni în ritmul larg al istoriei românești.”⁹²

Avântatul profesor nu se mulțumea însă numai cu cercetarea trecutului nostru istoric, ci, conștient de destinele neamului românesc, urmărea cu neadormit interes toate acțiunile politicii de maghiarizare. Împotriva acestei politici, care, ținând distrugerea noastră, urmărea să ne demoralizeze și în același timp să-și scuze în fața lumii civilizate infamiile și fărădelegile prin lucrări de genul amintit al lui Jancsó Benedek, se ridică el în 1907 cu acel *Paralelism istoric*, pe care mitropolitul Mețianu se temea să-l tipărească în tiparnița mitropolitană, învoindu-se să fie tipărită numai după ce dl. Onisifor Ghibu a obținut din partea tipografiei lui D. Birăuțiu de la Budapesta autorizația de a pune numele acestei tipografii pe coperta cutezătoarei broșuri.

În tot acest timp se ocupă însă cu nesfârșită iubire și de educația țărănimii din sânul căreia se ridicase și el, scriind în revista *Țara Noastră*, întemeiată la Sibiu în 1907 de Octavian Goga, o serie de articole menite să evidențieze adevăratele nevoi ale educației poporului. Într-unul din aceste articole cerea dl. Ioan Lupaș ca știința „să fie coborâtă pe înțelesul tuturor” pentru ca toți să se poată înălța către ea, iar în altul amintea conducătorilor români nevoia imperioasă de a jertfi „totul pentru școală”. „Luminează-te, luminează-te” îndemna țărănimea fiul Săliștei la

⁹² *Soc. de Măine*, nr. 13, din 1926.

Paștile din 1907, iar băncilor le cerea să nu mai spolieze poporul și, pe lângă sprijinirea școlilor „să asigure – deziderat actual și astăzi – o sumă mai mare pentru ajutorarea celor ce scriu cu tiparul și luminează poporul sau pentru răsplătirea acelor care, mergând în mijlocul poporului, îi dau prin grai viu sfaturi economice și îndrumări românești”⁹³.

Unul din seria aceasta de articole, „Toate plugurile umblă” i-a deschis și porțile Seghedinului. Plecarea d-lui Ion Lupaș din Săliște la Seghedin, petrecut la gară cu mare alai de către sălișteni, e evocată cu multă duiosie de către dl. O. Ghibu, din mărturisirile căruia aflăm că la această manifestație de înflăcărată solidaritate românească a asistat și publicistul și sociologul maghiar Jászi Oszkár, care, impresionat de cele văzute, nu s-a sfiit să declare d-lui Ghibu că statul unguresc, în loc de un singur agitator care a fost Lupaș „a făcut sute, căci toți aceștia care l-ați petrecut la gară și ați manifestat astfel pentru el, sunteți la fel de mari agitatori ca și el”; iar în continuare: „manifestația de la gară este foarte elocventă pentru mine și desigur că din gazetele de la Pesta n-aș fi putut să-mi dau niciodată seama de valoarea ei din punct de vedere sociologic și politic”⁹⁴.

O bună parte din viața și opera sa a închinat-o profesorul Lupaș Bisericii Ortodoxe din Transilvania, nu numai ca istoric neîntrecut al zilelor ei de luptă, de umilință și de grandoare, ci fiind însuși slujitor al altarului, preot, protopop al Săliștei, timp de peste un deceniu (1909 – 1919), fiind totodată, și inspector al școlilor ortodoxe.

„Protopopul Ioan Lupaș – precizează dl. Ghibu – a dat viață, în condiții în adevăr superioare, amvonului care are așa de puțini servitori pricepuți la noi. Predicile lui la fel de atrăgătoare și de instructive și pentru țărani, cât și pentru intelectuali, fac parte din cea mai bună literatură omiletică românească. Emancipându-se de sub simplitatea vechilor cazanii și de sub frazeologia noii predici goale de conținut, Lupaș izbuti să trateze pe înțelesul tuturor și într-o formă limpede și frumoasă, problemele sociale actuale din viața ascultătorilor, dând astfel prilejul ca cuvântul lui să nu încânte numai urechea și să nu mângâie numai sufletul, ci să pună în mișcare și voința celor către care se adresa. Și ca duhovnic, și ca slujitor la altar, Lupaș puse în uimire pe cei ce l-au privit la început cu scepticism.”

Nici ca preot Ioan Lupaș nu și-a uitat de îndatoririle sale de om de condei, și astfel îl vedem colaborând de la Săliște la diferite gazete și reviste, dintre care ne mărginim a aminti următoarele: *Telegraful Român*, *Tribuna*, *Românul*, *Neamul Românesc*, *Lucafărul*, *Țara Noastră*, *Transilvania*, *Convorbiri Literare*, *Viața Românească*, *Junimea Literară* etc. dovedind mari și alese însușiri de gazetar și de istoric. Am evidențiat la începutul acestui articol câteva din loviturile și din atacurile date prin presă de d-sa împotriva politicii și culturii maghiare. Din ele, și

---

⁹³ *Țara Noastră*, nr. 1, 2, 17, 44, din 1907.

⁹⁴ *Soc. de Mâine*, nr. 13, din 1926.

din altele pe care spațiul ne împiedică de a le mai cita, se desprinde clar figura unui temerar gazetar și a unui neobosit luptător pentru dreptatea neamului său. Chiar și într-o pleiadă cu atât de străluciți gazetari cum avea pe atunci Transilvania, în frunte cu Octavian Goga, și care se manifestau cu deosebire prin cele două gazete celebre ale vremii; *Tribuna* și *Românul*, scrisul gazetăresc al părintelui Lupaș întemeiat pe o înaltă concepție istorică și pe o vie credință națională, izbutea să se înalțe pe cele mai înalte culmi ale scrisului gazetăresc. Articolele sale aveau un adânc și puternic ecou în sufletele cititorilor și constituiau tot atâtea biciuiri și demascări ale unui regim de dureroasă opresiune. „În toată această vreme de risipiri de energii – scrie Octavian Goga – care se anunța ca preludiul dezrobirilor viitoare, tu ai fost din cei puțini, din cei buni și curați, prin al căror suflet se concretiza năzuința spre mai bine a unui popor”⁹⁵.

Gazetarul Lupaș scria cu aceeași competență și însuflețire atât articolul de gând înalt, de cercetare savantă pentru reviste și pentru gazetele destinate intelectualilor, cât și învățăturile simple pentru cititorii satelor în gazetele pentru popor. Dar scrisul său gazetăresc, pe lângă semnificația culturală și politică, a avut și o viguroasă semnificație etică, fiindcă – după cum precizează un reputat ziarist transilvan, d-l Ion Clopoșel⁹⁶ – „a contribuit, la sporirea simțului de curaj și demnitate. Atât de mari erau prea adesea ademenirile asupra cititorilor, încât inimile slabe de înger puteau fi ușor coruptibile: pentru a nu capitula nimeni, a nu abdica de la crezul politic și social al democrației românești ardeleni, cuvântul semnat ori nesemnat – tradiția anonimatului era în floare pe atunci – al d-lui Lupaș a fost o îmbărbătare. Biograful mitropolit Șaguna era indicat a face avertismentele la vreme, a încuraja voințele, a oțeli caracterele”.

Paralel cu această activitate bisericească și gazetărească, părintele Lupaș a dat apoi la iveală o serie de migăloase și temeinice lucrări istorice: *Un capitol din istoria ziaristiceii românești ardeleni*, Sibiu, 1906; *Despre începutul neamului nostru românesc*, Biblioteca populară a Asociațiunii; *Contele Ștefan Széchenyi și politica de maghiarizare*, Sibiu, 1910; *Viața unei mame credincioase* (mama lui Șaguna) București 1910; *Misiunea episcopilor Gherasim Adamovici și Ioan Bob la curtea din Viena în anul 1792*, București, 1912; *Temeliile trecutului nostru*, Sibiu, 1912; *Principele ardelean A. Barcsai și mitropolitul Sava Brancovici*, în *Analele Academiei Române*, 1913; Gheorghe Barițiu, Sibiu, 1913; *Episcopul Vasile Moga și Gheorghe Lazăr*, *Analele Academiei*, 1913; *Contribuțiuni la istoria Românilor ardeleni (1789–1792)* – cu 84 de acte și documente inedite, culese din arhivele din Viena și Budapesta, Sibiu și Brașov – *Anale*, 1915; *Cei 12 pețitori ai episcopiei transilvănene vacante 1796–1810*, Brașov, 1916, care, alături de monumentală și neîntrecută lucrare asupra vieții mitropolitului Șaguna, – aceasta fiind premiată de Academia Română în 1909 – i-au deschis în 1910, porțile strălucite ale Academiei;

⁹⁵ Soc. de Măine, nr. cit.

⁹⁶ Soc. de Măine, nr. cit.

în 1910, ca membru-corespondent, iar în 1916, ca membru activ în locul lui Ion Micu-Moldovan – și, în sfârșit, în 1919, porțile Universității din Cluj, fiind numit profesor de Istoria modernă a Românilor.

În tot timpul crâncenului război, când atâtea inimi românești sângerau sub drapelele habsburgice, părintele Lupaș a stat neconținut în mijlocul poporului alinându-i suferințele și îmbărbătându-l pentru ziua izbăvirii. Ba uneori, sub pretextul unor comunicări la Academia Română, trecea munții pentru a se informa asupra situației politice și pentru a aduce astfel acasă cuvântul tainic de încredere și nădejde.

Volumul de cuvântări apărut în 1916 e intitulat atât de emoționant: *Mângâiați poporul*. Poliției maghiare nu-i putea scăpa însă această activitate a preotului valah, cunoscut și ca îndrăzneț luptător, astfel încât în dimineața zilei de 30 august 1916, Ioan Lupaș, escortat de jandarmi, e silit să ia drumul de surghiun al Șopronului, în satul Rust.

Una din constatările dureroase ale războiului, prin care se învedera și mai mult cum Românii erau mereu puși în bătaia puștilor și tunurilor inamice, e cea consemnată în circulara mitropolitului Mețianu de la 1 septembrie 1915: „Numai când am aflat – scria bătrânul mitropolit – cât de puțini dintre ai noștri au și ceva meserie, pe când între ostașii celorlalți compatrioți se găsesc însutit mai mulți meseriași, toți reținuți la lucrarea meseriei lor și prin urmare scutiți de a lupta cu arma, – numai atunci am văzut cât de înapoiați suntem noi față de ceilalți compatrioți ai noștri.”

Această circulară i-a servit părintelui Lupaș ca punct de plecare pentru un vibrant articol scris în 1917 (Muncitorii noștri industriali) în care pune problema arzătoare a pătrunderii Românilor în meserii și industrie cerând – după ce evidențiază toate piedicile puse în trecut pentru a stăvili intrarea elementului românesc în aceste ramuri de activitate și făcând amintire și de îndemnul marelui Șaguna, care sfătuisse cu o jumătate de veac înainte, adresându-se poporului: «la meșteșuguri turmă iubită» și după ce prezintă câteva opinii autorizate asupra valorii muncitorilor români, «care sunt cei mai vrednici de încredere», – crearea unor așezăminte industriale românești, care să poată aplica în serviciul lor măcar o parte a acestor muncitori valoroși, va trebui să fie, după încheierea războiului, una din problemele de căpetenie ale vieții noastre economice».

În anul 1918 tipărește cartea de cuvântări funebre *Căzut-a cununa capului nostru* (Arad) în care sunt înfățișate o serie de emoționate panegirice ale unor personalități fruntașe, printre care și unul închinat fostului său profesor Virgil Onițiu, trecut la cele eterne în 1915.

Anul 1918 înseamnă însă sfârșitul tuturor suferințelor, realizându-se, după jertfe de veacuri, visul de aur al unirii tuturor Românilor. D-l Ioan Lupaș e printre fruntașii politici ai vremii. În Consiliul Dirigent, înființat pentru a conduce provizoriu afacerile Transilvaniei, i se încredințează secretariatul general al resortului de Culte și Instrucțiune publică. În 1918 îl aflăm deputat al Săliștei în

primul Parlament al României întregite, în 1922 e ales din nou deputat, în 1926 – 1927 e numit ministru al Sănătății în guvernul prezidat de generalul Averescu, iar în 1938, în guvernul Goga, deține Ministerul Cultelor și Artelor.

Cea mai rodnică activitate a profesorului universitar de la Cluj, se desfășoară însă, și în viața publică a României-Mari, tot în domeniul cultural și științific, fiind unul din cărturarii cei mai activi ai vremii noastre.

Continuă, astfel, să colaboreze la numeroase gazete și reviste, *Dacia*, *Universul*, *România*, *Biruința*. *Țara Noastră*, *Societatea de Mâine*, la aceasta din urmă având și un însemnat rol în conducere, *Revista generală a învățământului*, *Biserica Ortodoxă Română* etc. dându-și obolul său prețios la opera de clădire a României noi. Din articolele acestea, și din unele publicate înainte de Unire, mărturii ale unor vremuri de luptă și de zbucium unele, îndrumări imperioase și fericite altele, a întocmit apoi în 1937 volumul intitulat atât de sugestiv și de evocator „Paralelism istoric”, în fruntea căruia se află articolul care i-a deschis pe vremuri porțile Seghedinului, și tot în același an cartea de „Probleme școlare – critici și sugestii”⁹⁷. În cartea aceasta, pe care o recomandăm tuturor celor ce se ocupă de rosturile învățământului nostru de toate gradele, se găsesc foarte întemeiate critici și foarte interesante sugestii cu privire la problema bacalaureatului, a manualelor didactice, a predării învățământului istoric în școala secundară, asupra învățământului religios și a altor probleme care în cursul anilor, au preocupat atât statul, cât și pe oamenii noștri de școală, precum și pregnante și înduioșătoare pagini asupra bătrânului Liceu „Andrei Șaguna” de la Brașov și asupra foștilor lui elevi. Tot în această carte reliefează dl. Lupaș personalitatea viguroasă a lui Ion Popescu, întemeietorul pedagogiei herbartiene la Români, și a lui Visarion Roman, ctitorul Băncii Albina, ajuns «din dascăl, mare organizator financiar».

Paralel cu această activitate își continuă însă și cercetările istorice. În 1918, apare la Sibiu „Istoria bisericească a Românilor ardeleni”, în 1920, apare discursul său de recepție ținut la Academie asupra vieții lui Nicolae Popea și Ioan Micu-Moldovan, în 1921 publică la Cluj „Factorii istorici ai vieții naționale-românești”, în același an tipărește și manualul de „Istoria Românilor”, unul din cele mai bune manuale ale învățământului nostru secundar, ajuns până acum la a patrusprezecea ediție, și alte lucrări istorice. În 1925, dă publicității un întins studiu despre Activitatea ziaristică a lui Andrei Mureșanu, iar în 1926 o serie de bogate Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardelenene, Epocile principale în istoria Românilor, Lecturi din izvoarele istoriei române (Cluj), Studii, conferințe și comunicări istorice (București); în anul 1933 dă la iveală „Cronicari și istorici români din Transilvania” (Craiova) 2 volume, în 1934, tot în biblioteca Asociațiunii, un documentat studiu despre Răscoala țăranilor din Transilvania la anul 1874, iar în anul 1937, publică „Istoria Unirii Românilor”.

⁹⁷ București, Cugetarea, 1936.

În afară de aceste lucrări, împreună cu d-l profesor Al. Lapedatu, a editat până acum opt Anuare ale Institutului de Istorie Națională, – institut fondat, pe temeiurile prezentate de cei doi profesori de istoria Românilor ai Universității clujene, de regele Ferdinand la 1 februarie 1920, cu ocazia deschiderii oficiale a acestei universități.

Aceste anuare, la care au colaborat serii întregi de profesori și studenți, sunt unele din cele mai prețioase izvoare asupra istoriei Transilvaniei și a neamului românesc de pretutindeni.

Alături de aceste lucrări, menționate numai din fuga condeului⁹⁸, trebuie să adăugăm apoi nenumăratele studii și comunicări rostite de la tribuna Academiei, d-sa fiind unul din cei mai harnici academicieni, conferințele și cuvântările rostite prin aproape toate orașele Transilvaniei la diferite congrese culturale și bisericești, precum și numeroase contribuții și precizări publicate în limbi străine pentru combaterea propagandei revizioniste maghiare.

Numărul volumelor publicate de d-l profesor Lupaș se ridică la peste 70.

Aceasta dovedește, odată mai mult, că o însușire a spiritelor alese este și hărnicia, pasiunea creatoare, stăruința. Activitatea domnului Lupaș o dovedește cu prisosință.

*

Iată temeiurile pe care se sprijină Universitatea și intelectualii Transilvaniei, atunci când, peste puțin timp, vor sărbători pe luptătorul și cărturarul care, din mila lui Dumnezeu, a împlinit șaiszeci de ani.

La această sărbătoare își vor aduce prinosul lor de recunoștință toate instituțiile și societățile culturale și religioase de dincolo și de dincoace de munți, cărora, de patru decenii, d-l Ioan Lupaș le-a adus întregă ofranda sufletului și a muncii sale, iar colegii, admiratorii și elevii săi din capitala Daciei Superioare – pentru a da sărbătoririi și un înalt caracter științific – vor tipări cu acest prilej un volum omagial, care va cuprinde, într-o bogată prezentare, întregă viața și opera sărbătoritului⁹⁹.

---

⁹⁸ O bibliografie exactă a lucrărilor d-lui profesor Lupaș, întocmită de d-l I. Crăciun, se află în volumul *Omagiu lui Ioan Lupaș* (Buc. 1943). Dintre lucrările publicate de d-sa de la 1940 încoace remarcăm următoarele: *Studii, conferințe și comunicări istorice* (vol. II, III, IV, V); *Documente transilvane, Cluj 1940*; *Zur Geschichte der Rumanen*, Sibiu 1943; *Doi precursori ai lui Horea în audiență la Curtea Imperială din Viena*, București 1944, *Fazele istorice în evoluția constituțională a Transilvaniei*. Sibiu, 1944 etc.

⁹⁹ Evenimentele din 1940 n-au mai îngăduit organizarea unei astfel de sărbători. În ședința publică a Academiei Române din ziua de 29 octombrie 1943, președintele și secretarul general al acestei instituții, profesorii Ion Simionescu și Al. Lapedatu, prezentând d-lui Lupaș volumul omagial întocmit de colegii și foștii săi elevi, au elogiât după cuviință personalitatea și opera d-sale. Cu acest prilej, adresându-se d-lui Lupaș, d. Al. Lapedatu a declarat următoarele: „Printr-o activitate științifică și publicistică fără preget, ai,

Din culmea celor șazeci de ani, d-l Ioan Lupaș poate privi în urmă cu o deplin justificată mândrie. În d-sa s-a concretizat din belșug acel spirit transilvan de luptă și de jertfă, care scria având totdeauna în față codul procurorului maghiar, credința neprihănită în îndurarea și ocrotirea lui Dumnezeu, credința în puterea și dreptatea neamului, dragostea pentru poporul de jos, dârzenia și elanul, și mai presus de toate, conștiința unei mari misiuni culturale și naționale. D-sa și-a îndeplinit-o cu religiozitate.

Credem că nu greșim socotind pe d-l Lupaș drept un om fericit, tot așa după cum nici d-sa nu greșea socotindu-l la fel pe marele Șaguna, fiindcă, după afirmația lui Goethe, „fericit e omul care în anii bătrâneții își vede realizările pentru care a luptat în tinerețe”. D-l Lupaș e unul dintre acești oameni.

Din închisoarea de la Seghedin și din surghiunul de la Șopron, dus pentru a ispăși îndrăzneala de a crede în reînvierea și în dreptatea neamului românesc, a ajuns în parlamentele și în guvernele României Mari, ale României vizate. Ceea ce la Seminarul ortodox din Sibiu trebuia să predice cu atâta grijă – pentru a nu indispuie nici măcar pe ai noștri – a avut apoi posibilitatea de a predica, netulburat de nimeni, de la catedra universității românești din Cluj. Cel care scrie aceste rânduri a avut, deși târziu, norocul de a asculta lecțiile de istorie românească ale d-lui Lupaș, rămânând, ca și toți cei care au trecut prin fața catedrei sale, fermecat de frumusețea acestor lecții, în care, dacă nu găsești cuvântul meșteșugit rostit, fraze făcute să impresioneze, retorismul căutat, găsești însă întotdeauna o gândire clară și adâncă, informația largă și viguros controlată, d-l Lupaș fiind la curent cu aproape tot ce se scrie în domeniul istoric în aproape toate limbile Europei, – însuflețirea pentru studiu și, dedesubtul tuturor, căldura care face ca lecțiile sale să pătrundă adânc în inimile studenților, sădindu-le în cugete dorința de a fi și ei, la rândul lor, tot atâția luptători pentru idealurile eterne ale națiunii române.

Institutul de Istorie Națională, creat de d-sa împreună cu d-l Al. Lapedatu, este unul din cele mai frumoase daruri pe care le-a primit după unire Capitala Transilvaniei. Activitatea științifică ce se desfășoară în acest institut – pe al cărui drum d-sa poate fi văzut zilnic ca odinioară Pericle pe al său, – sub supravegherea acestor erudiți, e una dintre cele mai rodnice, iar elevii formați în jurul Institutului de Istorie sunt adevărate speranțe, și unii – cei mai vechi – și realități consacrate, ale studiilor de istorie românească.

Reputația d-sale de istoric și om de știință e cunoscută temeinic și peste hotarele țării, și a fost o mândrie românească faptul că anul trecut d-sa a fost invitat să țină câteva conferințe istorice în principalele centre universitare ale Europei de mijloc – marele savant mergând acum pe urmele tânărului student de odinioară¹⁰⁰.

---

astăzi, cea mai întinsă și variată operă pe care a dat-o până acum un istoriograf modern român transilvan.”

¹⁰⁰ În anii 1941 – 1942 d-sa a conferențiat la Universitățile din Praga, Viena, Zürich, Bratislava, Leipzig, München, Stuttgart, Tübingen etc.

Contribuția d-sale la cunoașterea oamenilor și a fenomenelor istorice din trecut va întâlni-o însă oricine se va interesa de istoria Transilvaniei, oricine va cerceta Analele Academiei Române de la intrarea d-sale în acest înalt așezământ, tot așa după cum va întâlni-o, pe planul contemporaneității, sub forma îndemnului înțelept și a muncii devotate și rodnice, oricine va cerceta istoria presei transilvane din ultimele patru decenii, lucrările Consiliului Național Bisericesc, ale Sf. Sinod, ale Sf. Mitropolii a Sibiului și a Episcopiei Clujului, Vadului și Feleacului – d-l Lupaș fiind unul din stâlpii ortodoxiei transilvane – oricine va urmări și va judeca Adunările generale ale Asociațiunii și opera culturală și națională săvârșită de această bătrână societate, oricine va merge pe urmele Frăției Ortodoxe Române, a Ligii Antirevizioniste Române, precum și a atâtor alte instituții și societăți românești.

Pretutindeni d-sa a fost printre cei dintâi.

Posteritatea nu-i va da alt loc.

mai 1940

Un economist: Ion Lapedatu

Decretul-Lege pentru fixarea limitei de vârstă a diriguitorilor Băncii Naționale, pune capăt, cel puțin deocamdată, activității publice a d-lui Ion Lapedatu, fost ministru al finanțelor și viceguvernator al institutului nostru de emisiune.

O mare și fecundă carieră financiară se frânge astfel în mod brusc, constrângând la odihnă pe un om care nu se simțea deloc obosit și a cărui iscusință și energie erau departe de a se considera epuizate...

Retrăgându-se la Sibiu, acolo unde, exact acum patru decenii, debutase, alături de Corneliu Diaconovici, ca secretar secund al „Asociațiunii”, d-sa se pregătește să dăruiască neamului, din sacrificii și strădanii proprii, un așezământ filantropic de o excepțională valoare națională – un așezământ unic în inventarul realizărilor sociale românești.

E vorba despre Așezământul Veturia I. Lapedatu, în cadrele căruia se va deschide în curând un *Cămin pentru intelectualii bătrâni*, pentru acei intelectuali însă a căror viață a fost închinată cu deosebire intereselor obștești ale neamului, scriitori, luptători politici, ziariști, oameni de bancă, profesori, artiști, și care, în amurgul vieții, ca o dovadă supremă a idealismului și a abnegației lor în activitatea publică, nu dispun nici măcar de acel minim necesar unui sfârșit demn de opera națională pe care au săvârșit-o. Pentru cine cunoaște condițiile penibile în care și-a trăit ultimele zile Vasile Lucaci, neînfricatul Tribun al Ardealului, fără îndoială una

din figurile cele mai viteze ale luptelor transilvane din deceniile premergătoare Unirii de la Alba-Iulia sau bătrânul istoriograf și ziarist Teodor V. Păcățianu, iar sub ochii noștri modestia nedreaptă cu care își duce viața un Petre Dulfu, un Enea Hodoș, un Iuliu Moșil sau un Virgil Șotropa, aceștia din urmă membri-onorari ai Academiei Române, cărțurari care lasă în urma lor o remarcabilă activitate științifică și literară, pentru a nu mai aminti pe atâția din scriitorii și artiștii noștri de valoare, va înțelege prea bine noblețea faptei d-lui Lapedatu și totodată profunda ei semnificație morală.

În România o astfel de realizare este unică!

De la Emanuil Gojdu și de la Ion Mișu încoace, niciunul dintre intelectualii ardeleni, cu excepția doctorului Eugen Nicoară de la Reghin, n-au izbutit să-și lege numele de o mai valoroasă operă decât cea săvârșită astăzi de către d. Ion Lapedatu. Înființarea acestui cămin nu este însă singura înfăptuire prin care numele fostului viceguvernator al Băncii Naționale să poată fi pomenit cu cinste în filele istoriei Ardealului. Atâtea alte inițiativă și realizări, mai ales în domeniul economic, ridică persoana d-lui Lapedatu sus de tot în ochii recunoștinței obștești, d-sa fiind unul dintre cei mai iscusiți și mai întreprinzători oameni de finanțe pe care i-a dat Transilvania. În anul 1936, când fostul vistiernic al țării împlinea, împreună cu fratele său, Alexandru, vârsta de șaiszeci de ani, sărbătorită în Ardeal cu o unanimă însuflețire, d. Constantin Pop, directorul „Revistei Economice” de la Sibiu, un om de o excepțională probitate intelectuală, nu șovăia, în coloanele revistei sale¹⁰¹, a considera pe d. Ion Lapedatu, drept „cel mai mare economist ce l-a dat vreodată Ardealul românesc”, comparând strădania d-sale de a înființa „Banca Generală de Asigurare” cu însuși efortul de la 1872 al lui Visarion Roman pentru înființarea „Albinei”. Într-adevăr, dacă Visarion Roman, fostul învățător de la Rășinari, este ctitorul primei bănci românești de împrumut din Ardeal, înființată după o energică încordare de peste trei ani, d. Lapedatu este ctitorul primei bănci românești de asigurare., creată la 1911, punându-se astfel capăt exploatării și speculării de către băncile străine a asigurațiilor români de peste munți. Ideea înființării unei astfel de bănci preocupa pe economiștii ardeleni încă din anul 1898 și adeseori s-au făcut diferite propuneri pentru înfăptuirea ei. Nimeni n-a îmbrățișat însă această minunată idee cu mai multă energie și cu mai mult entuziasm decât d. Lapedatu, d-sa, prin spiritul ager ce-l caracterizează, găsind cea mai fericită formulă pentru crearea „Băncii Generale de Asigurări” și dezvoltând o excepțională activitate pentru transformarea inițiativei într-o realitate financiară.

Câți dintre asigurații de astăzi ai „Societății Anonime de Asigurări generale – Prima Ardeleană”, cum se numește începând din 1921 ctitoria de la 1911, vor mai fi știind că la temelia acestei puternice organizații financiare românești, care a dat vieții economice din Ardeal un așa de remarcabil avânt, nu se află decât dorința de propășire națională a unui tânăr economist – cum era d.

¹⁰¹ Nr. 48, din 28 noembrie 1936.

Lapedatu în urmă cu trei decenii și jumătate, – hărnicia și puterea sa de muncă... Un scriitor, în clipa când pornește în larg cu un roman sau cu un volum de poezii, are certitudinea că atâta timp cât opera sa va circula printre oameni și se va citi, numele său va trăi și se va împărtăși de cinstea cuvenită. E aceasta bucuria sfântă pe care o au creatorii de frumuseți artistice, poeții, romancierii, pictorii, dar care arareori se revarsă și asupra inventatorilor bunăoară, a descoperitorilor și, mai ales, asupra realizatorilor economici. Câți dintre cei care călătoresc astăzi cu trenul, sau câți dintre cei care întrebuințează telegraful și telefonul, se mai întreabă cine le-au fost întâii alcătuitori? La fel se întâmplă și cu întemeietorii de bănci ori de alte instituții economice. Milioane de oameni beneficiază pe urma ideilor și așezămintelor fondate de dâșii – beneficiază și uită, cultivarea amintirii lor rămânând exclusiv în grija istoriei...

Un nume ca al d-lui Lapedatu, merită astfel, pe lângă cinstirea posterității și întreaga recunoștință a contemporanilor săi.

Importante merite și-a cucerit d-sa și în acțiunea de organizare a acelei mari reuniuni de bănci ardelen, cunoscută sub numele de *Solidaritatea*, d. Lapedatu fiind autorul statutelor ce stau până astăzi la temelia acestei asociații, sub scutul și sub controlul căreia, într-o perfectă colaborare, institutele financiare din Ardeal au cunoscut o atât de fericită dezvoltare. Deși în formele ei rudimentare – sub numele de „Delegațiunea Băncilor Române” – această reuniune exista încă de la 1898, bazată pe o idee a lui Corneliu Diaconovici, totuși abia la 1907, prin organizarea și prin programul elaborat de d. Lapedatu, ea a putut deveni o asociație puternică animată de un profund spirit creator și de principiul inflexibil al sprijinului reciproc și al solidarității naționale. La propunerea secretarului „Solidarității” – d. Lapedatu, președinte fiind Partenie Cosma – s-a introdus pentru băncile ardelen obligația de a se supune, din doi în doi ani, unui riguros control exercitat de către revizorii experți al reuniunii, dându-se astfel finanțelor ardelen un excepțional prestigiu.

Ungurii și Sașii, care până atunci nu aveau o astfel de organizație unitară și nu cunoscuseră avantajele controlului autonom, s-au grăbit apoi a imita și ei modul de lucru al Românilor, ardelenii având astfel satisfacția de a fi dat tuturor băncilor din Ungaria un model de organizare.

De altfel, în 1909, la numai doi ani de la înființarea „Solidarității”, Ungurii, inspirați de exemplul românesc, dădeau și ei ființă, la Budapesta, „Asociațiunii Regnicolare a Institutelor Financiare din Ungaria.”

Spre a da controlului băncilor autoritatea și competența necesare, d. Lapedatu a întocmit și un regulament special pentru revizorii experți, însoțit de un chestionar, controlorii exercitându-și astfel obligațiunile după un plan precis și unitar.

Activitatea băncilor ardelen se conduce și astăzi după normele fixate la 1907 de d. Ion Lapedatu.

Pretutindeni pe unde a trecut d-sa în cele patru decenii de intensă activitate financiară, începând de la Banca *Ardeleana* din Orăștie (1905–1911) și până la

locurile înalte de secretar general al Resortului Finanțelor din Consiliul Dirigent Ardelean (1918–1920), de ministru al Finanțelor României (1926–1927), de director, administrator-delegat și viceguvernator al Băncii Naționale (1928–1944), a dovedit aceleași calități de îndrăzneț vizionar și organizator, de nesfârșită putere de muncă și de înaltă noblețe morală.

Visul dintâi al d-lui Lapedatu a fost acela de a ajunge profesor la Școala Comercială din Brașov, unde și-a făcut studiile secundare, și unde îl ispitesc mai ales catedra deținută de Ion Socaciu. Valurile vieții l-au împiedicat în momentul terminării studiilor de la realizarea acestei dorințe, dar nu i-au stins totuși dorința de a fi folositor neamului său și pe calea învățăturilor scrise și a cuvântului rostit cu sinceritate și înțelepciune.

De timpuriu s-a simțit astfel atras de mirajul slovei tipărite, izbutind să se impună opiniei publice din Ardeal ca un scriitor economic cu înalte orizonturi și vaste preocupări. Numărul lucrărilor și studiilor d-sale se ridică la aproape cinci sute. Iată câteva dintre ele: *Îmbunătățirea stării poporului nostru* (1910), *Adam Smith* (1902); Reuniunile agricole și însemnătatea lor la poporul nostru (1802); Studii de contabilitate (1904); Studii practice de bancă (1906); Problemele viitoare ale băncilor noastre (1911); Monografia Institutului de Credit și de Economii „Ardeleana” (1913), Unificarea Valutei (1920); Reforma fiscală (1922); Problema datorii publice și reforma monetară (1924) etc¹⁰².

Lucrările acestea, ca și lecțiile rostite în fața studenților Academiei Comerciale din Cluj, unde a funcționat ca profesor vreme de șaptesprezece ani (1921–1938), realizându-și astfel, deși târziu, visul din tinerețe, precum și discursurile parlamentare din anii 1920–1932, ni l-au înfățișat pe d. Ion Lapedatu și sub aspectul de teoretician și doctrinar economic, dând astfel vieții prețului înalt atât al gândirii, cât și al faptei.

Această minunată cumulare de calități a făcut din d-sa unul din principalii reprezentanți ai României la conferințele financiare internaționale, iscusința și comprehensiunea d-sale distingându-se pretutindeni, la Paris întocmai ca și la Berlin, la Londra ca și la Roma, la Bruxelles nu în alt chip decât la Praga sau la Ankara...

O profundă grijă de interesele și de nevoile economice și culturale ale Transilvaniei l-a călăuzit însă în mod statornic. Făcând parte din generația „Luceafărului”, care ne-a dat în literatură pe un Octavian Goga și pe un Ion Agârbiceanu, în istorie și filologie pe un Ion Lupaș, Silviu Dragomir și Sextil Pușcariu, în critică și ziaristică pe Oct. C. Tăslăuanu și pe un Ilarie Chendi, d. Ion Lapedatu și-a legat numele de toate faptele mari ale acestei generații, atât în anii de neînduplecată luptă din preajma războiului trecut, cât și în opera de afirmare a

¹⁰² O listă completă a lucrărilor d-Sale de până la 1936 se află în volumul „*Fraților Alexandru și Ion Lapedatu*”, (Omagiu), 1936,

României Mari d-sa fiind, în economie și finanțe, reprezentantul său cel mai strălucit.

Respectuos față de amintirea și de strădaniile înaintașilor, d. Lapedatu mărturisea în 1936, cu prilejul aniversării vârstei de șaizeci de ani, următoarele: „Este mare numărul fruntașilor ardeleni, care mi-au dat concursul lor moral și care m-au încurajat și susținut în străduințele mele cu autoritatea lor. Cu toată grațitudinea pentru toți, nu pot să nu pomenesc aici numele a doi dintre ei, pe care îi păstrez mai viu în amintirea mea, pe Partenie Cosma și Dr. Ioan Mihu. Sub egida lor am luat parte la aproape toate înfăptuirile vremii. Încrederea ce mi-au acordat a fost hotărâtoare în rezultatele obținute, iar sprijinul colaboratorilor sincer și devotat. În epoca dinainte de război, acești doi distinși bărbați au fost pentru mine, aș putea spune, coloanele de granit pe care am rezemat eșafodajul întregii activități pe teren economic, iar încrederea statornică de care m-am bucurat din partea lor a fost un permanent izvor al elanului de muncă ce nu m-a părăsit niciodată.”

O destăinuire ca aceasta nu are însă numai o semnificație strict istorică, ci, totodată, și una de ordin etic, pilduitoare pentru toți fruntașii vieții noastre publice, d. Ion Lapedatu, asemenea înaintașilor elogiați, fiind și d-sa un sfătuitor și un sprijinitor generos al tineretului.

În cei din urmă patru ani mai ales, când lupta pentru Ardeal a redevenit iarăși un imperativ național, d-sa a susținut din răzputeri toate inițiativele și toate acțiunile transilvane, tinerii ardeleni de la București, reprezentanții Transilvaniei protestatare, scriitorii, ziariștii, pictorii, găsind întotdeauna la d-sa îmbărbătarea sfatul și sprijinul așteptat. Cu discreție, dar în același timp cu fermă hotărâre, d-sa a alimentat însuflețirea tineretului, a cultivat-o și a îndemnat-o mereu la acțiune, la faptă.

Într-o scrisoare pe care ne-o trimitea acum de curând, ca o mărturisire de credință asupra vieții sale, d. Ion Lapedatu afirma: „când fac o reprivire asupra celor patruzeci de ani de activitate publică, perioada care este cea mai apropiată de sufletul meu, rămâne cea din Ardealul antebelic. În România întregită, soarta m-a purtat prin cele mai distinse și mai înalte societăți și pe scările și -n sălile celor mai somptuoase palate. Strălucirea lor nu m-a orbit și nici nu m-a amețit. Am rămas neschimbat, proiectând înaintea ochilor sufletului meu mereu imaginea satelor noastre din Ardeal cu oamenii lor arși de soare și trudiți de muncă. Din gândurile mele la ei, am scos puterea morală și elanul de muncă.”

Neașteptata d-sale retragere din afacerile publice, în această vreme de luptă, ținând seamă de probitatea și de energia d-sale nu poate fi astfel decât regretată – adânc regretată.

iulie 1944

Profesorul Dr. Iuliu Hațieganu

În urma recentelor inspecții oficiale făcute la Sibiu, profesorul dr. Iuliu Hațieganu, conducătorul celei mai înalte instituții școlare din capitala spirituală a Transilvaniei de Sud, s-a bucurat de onoarea unui excepțional elogiu public.

„Se citează – precizează unul din paragrafele comunicatului – d. prof. Hațieganu, rectorul Universității, care, prin priceperea, tactul, energia și procedarea sa înțeleaptă și părintească a pus ordine în instituție, a restabilit armonia și a îndrumat pe toți pe calea adevăratei activități universitare”.

Iată o citare ce bucură adânc nu numai Universitatea neuitatului Cluj, pe care comunicatul oficial menționând numele tuturor decanilor săi, o califică drept „un așezământ de cultură demn de a fi dat ca exemplu de creație spirituală, de disciplină și organizație studentească tuturor celorlalte universități din țară”, ci, în același timp, întreaga tinerime și intelectualitate transilvană.

Și cum nu s-ar bucura această tinerime, atât cea din rândurile Universității, cât și cea din largul frumoaselor sate și orașe de peste munți, când de un lung șir de ani, și mai ales din 1928 încoace, profesorul Hațieganu dându-i o doctrină și o organizație naționalistă, acea minunată alcătuire botezată *Șoimii Carpaților*, i-a înălțat neconținut sufletul, i-a frământat entuziasmul, făcându-și din educația și din viitorul ei scopul categoric al vieții.

Educator, mai mult prin vocație și prin credință, decât prin meserie, profesorul Hațieganu, una din inimile cele mai optimiste ce le-am întâlnit în viață, fiind înzestrat și cu un seducător talent oratoric, a judecat tineretul Transilvaniei exclusiv prin prisma înaltelor interese naționale, dăruindu-i-se cu o pasiune și cu un devotament într-adevăr pilduitoare.

Întâia oară l-am văzut în 1933, la Brașov, la o adunare generală a „Asociațiunii”. Vorbea, într-un mare parc, „Șoimilor” săi. Erau câteva sute. Le vorbea avântat, fierbinte, cu un echilibru care îl împiedica totuși să cadă în facil; simțeam cum deasupra fiecărei vorbe plutesc săbiile rațiunii. Despre ce le vorbea? Despre rostul unui tineret într-o țară nouă, despre o credință națională, despre un ideal moral. Îndemna tineretul spre o concepție eroică de viață, îl chema la o reacție împotriva marasmului național, împotriva egoismului, concretizându-și învățătura în următorul triptic: *vigoare, conștiință, disciplină*. O formulă care închidea în sobrietatea ei un întreg program educativ.

Era în vorba profesorului Hațieganu, atâta energie, atâta optimism și atâta farmec încât, de ce n-aș mărturisi-o, acum după zece ani, am plecat de la Brașov cu impresia că *Tribunul Șoimilor*, incontestabil, este spiritul cel mai entuziast al

„Asociațiunii”, omul care, mai mult decât oricine, era chemat să-i dinamizeze cadrele, să-i fortifice activitatea.

An după an l-am întâlnit apoi la toate celelalte adunări generale, însuflețit întotdeauna, iscusit în judecăți, drept în aprecieri.

„Șoimii Carpaților”, în decurs de abia trei-patru ani de la înființare, și deși fără nici un concurs oficial, au izbutit totuși să se impună drept cea mai viguroasă mișcare tinerească regională, programul profesorului Hațieganu bucurându-se de unanime aprecieri și de masive solidarizări.

Cine a asistat la adunările „Asociațiunii” din anii 1934 (Târgu-Mureș), 1935 (Satu Mare) și 1936 (Blaj) s-a putut convinge în mod categoric de frumusețea și de disciplina acestei organizații.

Arareori s-a întreprins în Transilvania o operă de mai energică afirmare românească, o mai pătimasă îmbrățișare a costumelor, a dansurilor și a tuturilor datinilor noastre naționale.

În fruntea acestei mișcări, purtându-și el însuși cu tinerească mândrie costumul de „șoim”, a stat neconținut profesorul Hațieganu.

În 1939, prin înființarea Școalelor Normale Superioare, i-am devenit elev.

Am avut, astfel, prilejul să-l cunosc mai de aproape și să pot închea chiar și o stare de raporturi care depășea mult pe acelea ce în mod obișnuit există între profesor și elev.

Activitatea mea din ținutul Mureșului, alături de doctorul Eugen Nicoară, prefectul „Șoimilor” mureșeni, un alt mare organizator cultural, îi era prea bine cunoscută și mă bucurasem încă de la Reghin de aprecierile d-sale, pentru a nu fi admis în intimitatea gândurilor și preocupărilor culturale ale actualului rector al Universității din Sibiu.

L-am însoțit, astfel, adeseori la sate, în mijlocul țăranilor, și neuitată îmi va rămâne o scenă petrecută în satul Răscruci din județul Cluj, unde se află una din cele mai puternice organizații de șoimi, sat în care Tribunalul, voind să ne arate înaltul nivel al însușirilor țăranelor române, ne-a făcut dovada cum în fiecare din satele transilvane, orice străin, ar putea găsi cel puțin doi-trei convorbitori pentru limbile germană, maghiară, italiană, engleză, rusă ori franceză.

A fost cea mai neașteptată constatare pe care o făceam în mijlocul unui astfel de sat.

Știa profesorul Hațieganu să desferece inimile țărănești, să le ridice în lumină, să le apropie de sufletul său, să facă din ele colaboratori fericiți ai unei acțiuni de viguroasă afirmare culturală.

Descinderile sale la sate echivalau cu adevărate festivități obștești. Le vorbea fierbinte țăranilor, drept însă și curajos, deschizându-le drumuri de însuflețită lumină. Pretutindeni era ascultat cu evlavie, cu încredere, țăranii făcând apoi cerc în jurul său pentru a cere atâtea alte povețe și deslușiri.

L-am invitat o dată și la noi, pe Mureș, în satul Maiorești, unde un învățător, d. Handrea, izbutise să organizeze un splendid cămin cultural dezlănțuind o mișcare culturală dintre cele mai pilduitoare.

Cuvântul cel mai drept asupra unei astfel de activități a fost rostit de către d-sa; cuvânt care a mers la inima tuturor românilor mureșeni, satul Maiorești fiind declarat ca adevărat sat model, *minune* cum se exprimase Tribunalul.

Era în iunie 1940.

Ce a urmat se știe. Nu știu dacă profesorul Hațieganu a mai putut asista de atunci la vreo „șoimiadă” mai entuziastă decât cea de la Maiorești.

La Sibiu însă, unde din 1941 conduce destinele Universității, a adus aceeași dragoste pentru tineret cunoscută de la Cluj, aceeași dorință de înălțare românească, și mai ales același nebiruit entuziasm și spirit creator.

Recentul comunicat a dovedit-o în mod concludent.

Acolo, pe Mureș, la Maiorești, mai răsună încă unele ecouri din cuvântarea rostită de Tribun în 1940. Am scris aceste rânduri cu gândul la ele.

Domnule Rector, acolo, la Maiorești, se așteaptă o „minune”.

Minunea unui steag!

Al „Șoimilor” noștri!

iulie 1943

Prof. Gheorghe I. Brătianu și noua generație de istoriografi maghiari

Apariția în 1937, în limba franceză mai întâi și apoi, în 1939, și în limba română, a lucrării d-lui Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: Poporul Român*, tălmăcită succesiv și în italienește și nemțește, a surprins deopotrivă atât cercurile istoriografice din România, cât și cele de peste hotare.

Masele largi ale opiniei publice au urmărit de asemenea cu un viu interes destinul acestei cărți, incontestabil cea mai iscusită și mai energică replică românească ce s-a dat până acum adversarilor recunoașterii continuității dacoromane în hotarele etnice ale românismului.

Scrisă pentru a răspunde profesorului Ferdinand Lot de la Sorbona, care, într-un capitol din cartea sa despre invaziile barbare, se îndoia asupra permanenței noastre neîntrerupte în marile cuprinsuri ale Daciei de odinioară, considerându-ne o adevărată enigmă istorică, lucrarea din 1937 a d-lui Gheorghe I. Brătianu, printr-o metodă absolut nouă în istoriografia noastră, aducea maximum de lumină și de onestitate în această discuție alimentată cu atâta neobosită pasiune de către istoriografii maghiari.

Într-adevăr, punând față în față atât teoriile savanților unguri, în frunte cu d. L. Tamás, care fixează drept loc de formare al Românilor Peninsula Balcanică, de unde apoi, în secolul XI și XII au purces spre România de astăzi, cât și cele ale unor erudiți bulgari, ca d. Mutaftchiev de pildă, sârbi și greci, care combat cu înverșunare teza în virtutea căreia neamul nostru ar fi fost cândva – și mai ales în veacul al VII-lea – locuitor și stăpânitor în Balcani, d. Brătianu izbutește să dovedească în mod concludent șubrezenia și absurditatea teoriilor susținute de conaționalii d-lui Tamás, izvorul de viață al neamului românesc, – neam pe care nici unul din istoricii vecinilor noștri nu admite a se fi format în teritoriile indicate de unguri – aflându-se în primul rând în Transilvania, de unde a coborât apoi spre Moldova și Muntenia.

Cel mai mișcat de tonul și de concluziile cărții d-lui Gheorghe I. Brătianu a fost însuși Ferdinand Lot, fostul profesor al istoricului român, care a binevoit a adnota ediția a doua, apărută în limba franceză în anul 1942 cu o serie de note de excepțională importanță – note asupra cărora nădăjduim să putem reveni în curând.

Deocamdată, în cadrul acestui articol, ne mărginim a reproduce opinia de ansamblu a profesorului francez asupra cărții d-lui Gheorghe I. Brătianu: Trebuie să laudăm mai întâi tonul care este excelent și care contrastează cu scrierile perfide și pline de ură ale Ungurilor și ale altor vecini ai României.

Expunerea este simplă, obiectivă și fără tendințe dușmănoase.

Autorul se abține chiar de a arăta cea mai mică ironie față de tezele așa de evident absurde.

Concluzia este de o frumoasă elevație istorică.

Din 1939 încoace, în domeniul controverselor istorice româno-maghiare, bibliografia scrierilor d-lui Gheorghe I. Brătianu s-a îmbogățit în mod simțitor, d-sa urmărind cu o nedezmintită atenție și cu neîntrecută perspicacitate toate lucrările de această natură ieșite din pana istoriografilor maghiari.

Iată câteva din principalele titluri ale acestei prețioase bibliografii: Acțiunea politică și militară a României în 1919 (1940); Théorie et réalité de l-histoire hongroise (1940), Tradiția istorică a descălecatului Țării Românești în lumina noilor cercetări (1942), Cuvinte către Români (1942), Origines et formation de L'unité roumaine (1943).

Se poate astfel mărturisi, fără teamă de exagerare, că în ultimii opt ani, Transilvania n-a avut, din punct de vedere istoriografic, ținând, bineînțeles, seamă de contribuția Ardelenilor, un mai competent și mai energic apărător decât d-sa.

Continuând această nobilă strădanie, fruct al concepției d-sale asupra istoriei ca știință luptătoare, care face din d-sa un demn urmaș al lui N. Iorga – ca și în politică al lui Ion I.C. Brătianu – d. Gh. Brătianu având aceeași pasiune pentru studiu și pentru adevărul istoric ca și defunctul profesor al Universității din București, d-sa a publicat recent un nou volum intitulat *Le probleme de la continuité daco-roumaine*, merit pe de o parte a risipi și ultimele îndoieli ale lui Ferdinand Lot asupra acestei chestiuni, iar pe de alta, a da un răspuns autorizat și energic tinerei școli istorice ungurești, ai cărei reprezentanți, după mărturisirile unuia dintre ei, d. Z. Toth, „și-au făcut din studierea istoriei și vieții Românilor

obiectul principal al cercetărilor și al programului lor de viață”. Curiozitatea aceasta, după d. Toth, nu se revarsă numai asupra câtorva fenomene ale vieții românești, ci, pur și simplu, asupra „totalității sale”.

Pe plan practic, lucrând în mod colectiv, curiozitatea și activitatea acestor tineri istorici și filologi, în fruntea cărora se așează d-nii: L. Gáldi, L. Makkai, Zoltán și A. Toth, Șt. Knieszsa, L. Elekeș, L. Glaser etc, unii dintre ei fiind formați în universitatea românească a Clujului, s-a concretizat prin publicarea acelor masive volume intitulate „Documenta historiae Valachorum in Hungaria illustrantia” (1941), și „A románok története” (1941), acesta din urmă tradus și în limba germană sub titlul „Geschichte der Rumänen” (1942), în care întreaga istorie românească, și în special cea a Transilvaniei, este supusă unui drastic rechizitoriu.

Iată, de pildă, ce afirmă d. L. Makkai, unul din reprezentanții de frunte ai noii școli istorice ungurești fost elev al Universității din Cluj, despre începuturile limbii și neamului nostru: „Poporul și limba română s-au născut în Balcani; cel dintâi s-a constituit din păstorii romanizați, a doua din limba latină vulgară vorbită de ei, limbă impregnată de balcanisme, având să îndure mai târziu puternice influențe albaneze, slave și turcești. Acesta e un fapt recunoscut de toți savanții...”

Astăzi, cunoscând desfășurarea colonizării în Transilvania și în virtutea rezultatelor obținute de noile cercetări toponimice, noi putem afirma cu certitudine că este greșit a se vorbi de prezența unei populații românești în Ungaria (Transilvania) înainte de sfârșitul secolului XII.”

Nici ceilalți colegi al d-lui Makkai, și în special d. Galdi (ambii acești istorici sunt considerați de d. Brătianu „astres jumeaux du firmament scientifique de Budapesta”), în alte domenii de cercetare – formele de viață statală românească, civilizația și cultura noastră – nu dovedesc mai multă obiectivitate și mai mult spirit critic, cu toții caracterizându-se prin aceeași rea credință și prin aceeași ostilitate față de toate adevărurile românești.

Amândouă aceste lucrări, reprezentând nivelul cel mai înalt al cugetării și al informației științifice al noii școli istorice ungurești, primesc din partea d-lui Gheorghe Brătianu un succint, dar substanțial răspuns – cel mai categoric pe care îl putea da știința românească – sprijinit pe o vastă și temeinică înfățișare de argumente istorice, arheologice, filologice și politice.

Noua carte a d-lui Gheorghe I. Brătianu, împreună cu volumul d-sale din 1939, „O enigmă și un miracol istoric”, constituie cel mai sigur îndreptar asupra stadiului actual al controverselor istorice româno-maghiare și, totodată, și cea mai fericită metodă științifică de a trata astfel de probleme.

Un stil precis, caracteristic prim calmul și prin demnitatea ce îl însuflețește, străbătut de o ironie de cea mai fină calitate, dă noii cărți a d-lui Brătianu și un remarcabil nivel literar.

„Este timpul – afirmă însă autorul în încheiere pornind de la pilda istoricilor unguri – ca specialiștii de istorie și de filologie românească să-și reunească experiențele și cunoștințele pentru a ne da astfel, toți împreună, după un plan unitar, o „Istorie a Românilor” care să fie nu caricatura (așa cum este istoria

noastră scrisă de unguri), ci imaginea veridică a românismului, operă a unei cercetări obiective.

Un efort asemănător cere d. Brătianu istoricilor și pentru a scrie o «Istorie a Ungurilor», nu spre a polemiza cu Budapesta, ci pentru a preciza un punct de vedere prea mult alterat sau ignorat de «naționalitățile» a căror contribuție a fost așa de considerabilă în vicisitudinile milenare ale monarhiei Sf. Ștefan.”

O carte ca aceasta e greu de rezumat, dacă nu chiar imposibil. Ea se cere citită în întregime. Datoria ziaristului nu este decât să atragă atenția cititorilor asupra unei asemenea lucrări.

N-am urmărit mai mult prin rândurile de față.

august 1944

O carte de educație politică...

Am fi putut adăuga o carte de actualitate politică fiindcă, prin însuși titlul ei, *Puncte de sprijin*, cartea d-lui profesor D.D. Roșca, apărută într-o vreme când se caută cu atâta ardoare punctele de temeii ale unei noi orientări a vieții omenești, este, în primul rând, o carte ce răspunde întrebărilor și chemărilor deznădăjduite ale prezentului. În aceeași măsură însă, prin caracterul său filosofic, cartea d-lui prof. Roșca vorbește și viitorului, vremurilor și oamenilor de mâine, tuturor elementelor chemate să-și aducă prinosul de gândire și de acțiune la opera vastă de reconstrucție spirituală și materială a întregii planete, a Europei îndeosebi și, implicit, a României.

Orice profesor, și cu atât mai mult un profesor de filosofie, e un educator – un educator mai ales în ordinea spirituală a dezvoltării minții omenești, un protagonist chemat să deslușească peste cimitirele incertitudinilor – prin metode mai mult sau mai puțin proprii – zarea de lumină a științei, a credinței; adevărul.

Confirmând această regulă, d. D.D. Roșca nu este însă numai un profesor de necontestat prestigiu, una din figurile dominante ale Universității românești, ci totodată și un gânditor de dimensiuni cutezătoare, situat pe o linie de maximă altitudine spirituală, cu desăvârșire liber în cugetarea și în ideile sale.

Liber adică, prin neaderență morală, față de toate sistemele politice aflate astăzi în teribilă dispută mondială și complet lipsit de prejudecăți sau angajamente subiective față de așa de implacabilele poziții etnice ori religioase.

Un lucid spirit critic îi diriguiește toate atitudinile. Aceasta a și făcut ca lucrările d-sale, și în primul rând ne gândim ca acea superbă *Existență tragică*, tipărită în urmă cu câțiva ani, să fie urmărite, în special de tineret, cu o fierbinte atenție și cu o încredere niciodată dezmințită.

Ultima carte a d-sale, tipărită la Sibiu, aceste puternice și surprinzătoare *Puncte de sprijin* de care ne vom ocupa în rândurile ce urmează, pe lângă faptul că,

în linii mari, evidențiază încă o dată concepția d-sale generală despre viață, ancorează cu îndrăzneală și stăruință în fața actualității, provocând-o la o discuție neînduplecată asupra Adevărului și Dreptății. (Majusculele aparțin d-lui D.D. Roșca).

Am numit, în titlul dat acestor note, cartea d-sale drept o carte de educație politică.

Într-adevăr, ceea ce surprinde și captivează în *Puncte de sprijin* și ceea ce înalță totodată, dând cititorului, la capătul lecturii, un puternic sentiment de certitudine spirituală, este atitudinea autorului față de actualitatea politică – actualitate privită, bineînțeles, prin prisma ideilor care o frământă și nicidecum sub aspectul material al grupării forțelor sau al diferitelor antagonisme diplomatice. Iar atitudinea luată de d-sa față de aceste idei este profund educativă și instructivă pentru toate mințile preocupate de aspectul politic al spiritului uman. Curajul și sinceritatea cu care autorul își dezvăluie și își susține ideile constituie un adevărat îndreptar de eleganță și mândrie civică, o invitație la independența spiritului. Elementul instructiv, fondul de idei și de învățăminte pe care autorul urmărește să-l infiltreze în mintea cititorului, este și el tot atât de puternic și de sugestiv.

Iată un pasaj de la pag. 80: „Dreptatea, care e una, se impune cu putere coercitivă tuturor spiritelor oneste. Cine are într-adevăr dreptatea de partea sa, acela are aprobarea conștiinței tuturor popoarelor și inșilor de bună credință.” Iar despre adevăr: „Nu există adevăruri specifice. Adevărul este numai unul. Când e al tău cu adevărat, el e al tuturor oamenilor de bună credință. Oricât de particular ar fi conținutul la care se referă, adevărul e adevăr numai în cazul în care se impune cu constrângere interioară tuturor inteligențelor liber-judecătore. Adevărurile care nu sunt decât ale unui ins sau ale unui grup, nu sunt adevăruri (pag. 77).

Ambele aceste citate au fost luate din capitolul intitulat *Valori Veșnice* (pag. 63 – 99), – capitol care, într-un anumit fel, reprezintă întregul spirit al cărții. Întâia dintre aceste valori este Adevărul, adevărul care, așa cum s-a subliniat mai sus, nu poate fi decât unul, „Oricât ar fi de specifice împrejurările – afirmă d-sa – și oricât de particulare lucrurile care sunt de examinat și de înțeles considerate din una și aceeași perspectivă, adevărul în ce le privește este unul.”

A doua dintre valorile veșnice, plăsmuirea spiritului, este *Dreptatea*. Strivită adeseori sub loviturile neîndurătoare ale forței, ignorată ori de câte ori puterea nu i-a stat alături, dreptatea a rămas totuși un ideal al vieții omenești, o treaptă spirituală și politică spre care se tinde mereu, fiindcă, susține d. prof. Roșca, „dacă nebunia omenească și-a închipuit cel mai adesea că forța materială își poate îngădui orice, înțelepciunea omului, recunoscând existența reală a forței, a căutat uneori, și va căuta tot mai mult să pună puterea în serviciul Dreptății. *Această încercare de transmutație e cea mai specific umană dintre toate operele omului, și ea constituie principalul lui titlu de glorie*. Renunțând la ea și *principiar*, omul se va întoarce în lumea nemărginită a bestiiilor dintre care s-a ridicat odinioară cu atâta trudă și zăbavă.

Concluzia unei astfel de atitudini, atât de profund naționale cu toată superba obiectivitate filosofică ce o caracterizează, nu poate fi decât aceasta: „Idea de

justiție, când e vie și limpede în conștiința unui neam este, și numai prin ea însăși, o mare forță. Națiunile pătrunse de o justificată conștiință a drepturilor lor, nu pot fi desființate de nici o putere a pământului”. Iată așadar, cum dreptatea după care însetează neamul românesc, dreptatea în sensul cel mai larg, și mai desăvârșit al cuvântului, ne apare susținută și cu armele categorice ale spiritului filosofic. Constatăm, astfel, prin cartea aceasta a d-lui D.D. Roșca, o carte de puternică gândire militantă, ca și prin acel tulburător *Spațiu Mioritic* a d-lui Lucian Blaga, că și în filosofie, întocmai ca și în literatură, artă, istorie sau filologie, Ardelenii se înfățișează în aceeași postură de intransigenți luptători naționali.

D-l Roșca, pe linia acestei gândiri luptătoare, își recunoaște în *Simion Bărnuțiu* – căruia, recent, prin revista „Luceafărul”, i-a închinat un amplu eseu intitulat *Europeanul Bărnuțiu* – chiar și un mare înaintaș, afirmând asemenea lui Bărnuțiu în „Legea Dreptului (vezi citatul de la pag. 84), *ca cel dintâi drept firesc, drept imprescriptibil al tuturor popoarelor, e dreptul de a-și păstra individualitatea etnică și spirituală*”.

Celelalte valori veșnice sunt *Binele și Dreptul* așa cum apar ele și în accepțiunea lui Kant. Dar în afară de evidențierea acestor valori veșnice, atât de mult desconsiderate, cartea d-lui Roșca ne mai indică și alte „puncte de sprijin”. Le întâlnim îndeosebi în eseurile *Mitul utilului, Despre unele puteri ale științei, Temeiuri filosofice ale ideii naționale, ideal de viață...*

Întâiul dintre aceste puncte este îndemnul de a se recunoaște și de a se accepta primatul spiritualului ca esențial criteriu de orientare în viață, utilul și economicul urmând să treacă pe planul al doilea. Biruința spiritului se află la temelia tuturor biruințelor vieții, renunțarea la bucuriile și limpezimile spiritualității confundându-se cu însăși acceptarea prăbușirii.

„Credința noastră – mărturisește d. Roșca – este că criza economică și politică actuală nu este decât efectul exterior al unei crize de ordin mai profund. Să înlăturăm, deci, cauza și efectul va dispărea de la sine. Adevărata criză a momentului istoric ce-l trăim e de ordin spiritual, *metafizic* chiar.” Noua ordine a lumii, ordinea păcii, după care se tânjește atât de mult, nu se va putea restabili decât prin restaurarea spiritualității în toate atributele sale. „E nevoie – precizează autorul – de o *primenire* din rădăcini a sufletului: primenire după care inteligența contemporanilor noștri să fie iarăși în stare să înțeleagă că simpla organizare a factorilor materiali nu poate fi considerată drept un scop ultim al existenței.”

În rezumat, cartea d-lui D. Roșca pledează pentru două mari idei: pentru ideea de libertate în primul rând, de libertate absolută a gândirii, și apoi pentru ideea că libertatea absolută și roditoare, creatoare de civilizație înaltă, n-o atinge spiritul decât din momentul în care inteligența a reușit să renunțe în zborurile ei la gândul utilului imediat.

Importanța acestor idei, mai ales în actuala conjunctură europeană, credem că nu va scăpa nimănui, și în special, că nu trebuie să rămână neobservată de tineret, de acel tineret mai cu seamă care se simte atras de viața politică și spre marile eforturi de reconstrucție națională. Acest tineret trebuie să creadă cu fermitate și sinceritate în ideea de libertate, să creadă și să lupte pentru impunerea

ei tuturor conștiințelor. E vorba de libertate, atât pentru individul izolat, cât și pentru națiune în sine. Iată un frumos și concludent pasaj, și cu aceasta vom încheia, despre rostul în lume al națiunilor: „Națiunea își găsește justificarea de existență nu ca produs mai mult sau mai puțin trecător al Naturii, ci ca vehicul și cadru potrivit și durabil pentru viața spiritului, pentru cultură... În acest sens, fiecare din popoarele pământului reprezintă, în cazul cel mai rău, cel puțin o promisiune. Duhul suflă unde vrea, ne spune Evanghelia.

În mijlocul oricărui popor, fie el cât de umil, poate naște omul excepțional, om care, într-un domeniu sau altul, poate întrupa în persoana lui cel mai înalt ideal de umanitate al vremii. Sau, în termeni biblici: fiecare popor poate fi mântuit, căci toate popoarele, câte sunt și cum sunt, sunt egale înaintea Tatălui Ceresc”...

Pentru educația politică a tinerei generații, ideile d-lui prof. D.D. Roșca reprezintă într-adevăr o întregă serie de puncte de sprijin, – de sprijin al credințelor și al creației sale politice care, și nu poate să fie altfel, trebuie să aducă neamului nostru acel efort de spiritualitate, acel plus de superioară înțelegere a vieții, prin care poporul românesc va cuceri marea izbândă a existenței sale.

august 1944

Protopopul Aurel Munteanu

Se apropia de șaiszeci de ani când trăsnetele furtunii i-au despicat creștetul cărunt.

Și nu era al Huedinului în a cărui țărână avea să se prăbușească și nici al Munților pentru care se înălțase din duhul și din legenda lui Horea.

Protopopul Aurel Munteanu descindea de la Făgăraș, din cuibul de vulturi al voievodului din basm Negru Descălecătorul, și s-a ridicat în lumină într-o vreme care a fost a generației lui Octavian Goga. Viața nu l-a răsfățat niciodată, iar întunericul închisorilor l-a cunoscut chiar de la deschiderea aripilor. Curajul n-a putut însă decât să-i sporească râvna, să-i fie mai cutezătoare, elanul mai fierbinte.

Avea douăzeci și cinci de ani când fusese trimis la Valea Drăganului, sat mare din apropierea Clujului, pentru a liniști o parohie adânc zdruncinată de pilda gălcevei. A biruit și a rămas. În preajma sa creșteau umbrele uriașe ale lui Horea, Crișan, Avram Iancu. O întregă istorie i se înfățișa în zarea ochilor. Înaltă, zguduitoare, cu teme de neînduplecată biruință. Și tânărul preot n-a avut pentru a i le sacrifica decât inima și vorbele de foc ce puteau țâșni din flacăra ei. Vorbe drepte însă, roditoare, rostite pentru a crea, pentru a zidi, vorbe ale luminii și ale cugetului chibzuit.

Frumusețea și puterea lor s-au deslușit deopotrivă atât în tâlcuirea Evangheliilor celor sfinte, cât și în aspra încleștare cu nevoile și cu furtunile vieții.

Iar peste bieții Moți cădeau atâtea dintre acestea! Și toate piezișe, cu gândul perfid al desființării etnice, al pauperizării istovitoare – al nimicirii categorice.

An după an, preotul de la Valea Drăganului le-a ținut piept. Neînfricat, năprasnic, luptător vrednic de cei pe care îi apăra. În rândurile generației sale, strâns apropiat de prietenia lui Octavian Goga și a lui Ioan Lupaș, Aurel Munteanu se relevase și impusese ca un glas fierbinte, ca un cuget neadormit. Il iubea poporul și numai ură au știut să-i arate asupritorii. N-au șovăit în 1918 să-i incendieze căminul, să-i prefacă în pulbere întreg avutul. Au știut să verse și sânge din coapsa lui sugrumând viața uneia din fiicele sale care nu avea decât optsprezece luni. N-a scăpat flăcărilor nici opera lui literară închinată *Biografiei lui Milton*.

„Nu-i nimic – răspundea prigonitul de la Valea Drăganului – numai să se facă România Mare!”

Și s-a înălțat această Românie, iar Aurel Munteanu s-a prezentat la București ca deputat al primului parlament al țării întregite.

Istoria răzbnuse toate umilințele, toate lungile veacuri de suferință și întuneric!

La deschiderea veacului de lumină și-a avut și Aurel Munteanu partea sa de luptă, de suferință, de mândrie.

În 1923 este ales protopop al Huedinului.

I-a dăruit o catedră, școală de arte și meserii, organizații culturale și economice.

Prin protopopul Munteanu, Huedinul a devenit un centru de energie și lumină românească.

Și nu i s-a iertat această strădanie, anii aceștia de aprigă muncă! În 1940, când din nou viforul urgiei s-a abătut asupra casei protopopului de la Huedin, cel dintâi din parohia sa care se prăbușea era însuși Aurel Munteanu.

Ar fi putut să fie și altfel.

Câte mii de intelectuali, câți preoți, câți învățători nu apucaseră o altă cale!

Nu i-a fost închisă aceasta nici protopopului de la Huedin.

El se hotărâse însă pentru înfruntarea viforului, pentru marele sacrificiu.

Ucenicii dintâi ai lui Christos n-au cunoscut spaima și fuga din calea prigonitorilor.

În protopopul Munteanu se zbătea un astfel de suflet.

A rămas, deci, în fața altarului său.

L-au găsit acolo potrivnicii.

Și nici de lege l-au întrebat și nici de Dumnezeu.

Valurile urii au fost mai înalte decât lumina.

A căzut, deci, protopopul Huedinului așa cum căzuseră cu două decenii și jumătate mai înainte martirii de la granița din Apus: Ciordaș și Bolcaș.

Căzând nu făcea însă decât să se înalțe – să ne înalțe. Întreaga presă transilvană i s-a închinat cu smerenie în această săptămână. La București și la Brașov s-au oficiat, pentru mângâierea sufletului său, slujbe și parastase.

N-a lipsit de lângă amintirea sa, nimeni. În orașul lui Barițiu s-a dat numele protopopului Munteanu chiar și unei străzi.

La cei trei ani de la prăbușirea sa, Aurel Munteanu a devenit o icoană, un simbol, un imperativ.

Icoană a luminii!

Simbol al datoriei!

Imperativ al dreptei aduceri aminte, al motivării atitudinii noastre!

Septembrie 1943

Un Iov al vremii noastre

E adevărat, din mila trecătorilor n-a ajuns încă să primească pâine și nici bubele nu i-au cuprins întinderea albă a epidermei.

Și nu e vorba nici măcar de casa pe care nu o mai are, de splendida grădină de trandafiri în care își odihnea puținele ore de recreație, și nici de acea fugă umilă, ascuns într-un car de fân, pentru a străbate apoi desculț nenumărați kilometri de semănături spre a-și ascunde o viață ce cândva a cunoscut atâta dreaptă strălucire.

Iovul de care vorbim crește mult peste cunoscutele înfățișări de oameni.

În urmă nu i-a rămas numai tihna unei vieți fericit echilibrată, și reazemul de încredere al anilor de bătrânețe. Sunt acestea bunuri pe care atâția alții și le-au alcătuit cu aceeași iscusință și poate chiar cu mai avântată pasiune, pentru a le părăsi apoi cu tot atâta neputință de reacție.

Numărul refugiaților ardeleni e doar atât de întins!

Nu sfârșimarea căminului făcea din Doctorul Eugen Nicoară, căci despre el este vorba, un Iov atât de tragic, și nici despărțirea de melegurile copilăriei.

Au rămas însă în urma lui, acolo la Reghinul de pe Mureș, unde păstorise și Petru Maior preț de un sfert de veac, au rămas în acel orașel alcătuit pe care nimeni, numai din sine însuși, nu le putuse înălța în spațiul anilor dinainte de 1940.

Căci fără de ajutor străin, nici de sus nici de jos, fără subvenții și fără alte lucruri asemenea, a ridicat Doctorul Nicoară somptuosul spital de la Reghin. A fost, exclusiv, de la început și până la sfârșit, o inițiativă și o realizare strict particulară. Statul n-a avut decât s-o înregistreze în condicile sale de evidență. Iar spitalul din Reghin era tot atât de mândru și, mai ales, de folositor ca și cele făcute cu cheltuieli obștești la Târgu-Mureș, la Gheorgheni sau în alte orașe transilvane.

Nici proprietatea și nici beneficiile Doctorul Nicoară nu le-a păstrat însă pentru sine, n-a fost stăpânit de fericirea unei posesiuni exclusive. Când clădirea se afla definitiv încheată și pornită pe calea unei înalte activități, ziditorul a smuls-o din proprietatea sa pentru a o transforma în fericită danie pe seama Episcopiei Ortodoxe din Cluj.

Lua totodată ființă și o „fundatie” pentru susținerea în institute de învățământ a elevilor și studenților mureșeni.

Așa a înțeles Doctorul Nicoară să se bucure de podoaba muncii sale!

Un astfel de gest îl așează alături de marii filantropi ai istoriei noastre.

În lupta ei de astăzi cu așa de negrele vânturi ale maghiarizării, Episcopia Clujului se bizuie în bună parte pe trăinicia daniei de la Reghin.

Ieri, Doctorul Nicoară a avut un spital, un spital al muncii și al conducerii sale; astăzi, la Brașov, unde a fost silit să poposească în 1942, după ce, cu prețul multor suferințe, încercase zadarnic timp de un an și jumătate să rămână la vechiul său post, abia poate dispune de o biată chilie la spitalul „Gh. Mârzescu” a cărui conducere i-a fost încredințată.

Felul cum Doctorul Nicoară a fost ridicat din spitalul creat de avântul și de jertfele sale, constituie într-adevăr o pagină de adâncă tristețe.

Ea nu este însă singura, fiindcă nici spitalul nu încheie seria creațiilor acestui om de excepțională putere de muncă și de sacrificiu.

Din mijloace proprii, Doctorul Nicoară, în același orașel, unde conducea destinele despărțământului „Astra”, a înălțat cea mai minunată realizare de cultură contemporană: un palat cultural. Un palat adevărat însă, vrednic de acest nume, impunător atât prin masivitate cât și prin eleganță. Era menit să cuprindă un mare muzeu etnografic al regiunii Mureșului superior, o bibliotecă vastă, o sală de spectacole, baie publică, un restaurant...

Și nu și-a păstrat nici această proprietate. A dăruit-o „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, în cadrele căreia activase vreme de două decenii. Dar ce activitate! Au răsărit în urma flăcării din sufletul Doctorului Nicoară zeci de monumente închinat eroilor României, zeci de troițe, biblioteci, școli, biserici, foi pentru popor, cărți, broșuri, – o serie fantastică de realizări românești.

Palatul l-a pierdut, însă, întocmai ca și spitalul în aceleași împrejurări și prin aceiași oameni.

În odăile destinate muzeului etnografic s-au instalat birourile unui cerc de recrutare maghiar.

Despuiat de toate cele care fuseseră ale sale, întocmai ca dreptul Iov, izbit nemilos în sufletul care nu se frământase decât pentru afirmarea românismului, Doctorului Nicoară nu i-a mai rămas decât ceea ce a făcut în 1942: fuga.

A fost silit astfel să-și calce promisiunea făcută în 1940 autorului acestor rânduri: *Eu rămân cu neamul!*

Și stă acum la Brașov, singur și uitat, prieten numai cu durerile și cu amintirile sale.

La avântul și la puterile sale sufletești n-a mai apelat nimeni.

Omul care ținea până în 1940 sute de conferințe pentru popor, la Brașov n-a mai fost pus în situația de a ținea nici măcar una.

„Astra” a uitat oare cu totul pe luptătorul care i-a adus cândva atâtea mari victorii, atâtea strălucire?

Nici funcțiunea de la spital nu îi este prea limpede, deși a reușit la examenul instituit pentru astfel de locuri.

E amară situația de astăzi a viteazului luptător de la Reghin! Sunt ignorări și umilințe pe care trecutul său nu le justifică nici într-un caz.

Se ultragiază un elan, o încercată putere de muncă, un suflet eroic.

Nimeni la Brașov nu crede că o astfel de experiență și de energie pot fi încadrate într-un sistem de activitate, într-o acțiune publică?

Imaginea luptătorului Nicoară, așa cum l-am cunoscut acolo la Reghin, este prea puternică pentru a putea crede că misiunea sa publică e definitiv încheiată.

septembrie 1943

Doi protopopi din nord

La Reghin veghează unul, cel mai bătrân, Ariton M. Popa, la Târgu-Mureș păstorește al doilea, Iosif Pop.

„Tribuna Ardealului” ne aduce vestea că amândoi au primit din partea Blajului frumoasa consacrare de canonici onorari.

În Transilvania Septentrională vestea aceasta a primit proporții de eveniment clerical, fiind comentată cu o excepțională bucurie.

O bucurie într-adevăr sinceră, răsărită dintr-o satisfacție pe deplin meritată.

I-am cunoscut îndeaproape, în ocazii de seamă, pe acești noi consacrați ai Blajului, care oficiază în două din cele mai importante protopopiate ale Transilvaniei de Nord. I-am cunoscut acolo acasă, la Reghin și la Târgu-Mureș, în plină luptă pentru afirmarea vieții și a culturii românești.

La Reghinul-Săsesc, unde slujise ca protopop, între 1784-1809, însuși marele și neînfricatul Petru Maior, noul canonic onorar, părintele Ariton Popa, se impunea printr-o excepțională severitate morală, printr-o intransigență implacabilă și printr-o dârzenie proverbială. Un om aspru, om de vorbă fără întoarcere și fără entuziasm deșert, un stăpân al gândului rece și al judecății neclintite.

Împotrivirile sale erau întotdeauna categorice.

Avea ceea ce se cheamă caracter. Nu cunoștea calea tranzacțiilor. Își reprezenta și își apăra biserica pilduitor de energic. Exercita asupra tuturor credincioșilor săi o excepțională autoritate. Nu era nici orator și nici nu știa dacă, acum la bătrânețe, mai avea, în afară de teologie, și alte preocupări intelectuale. Îl interesa însă întreaga mișcare culturală a protopopiatului său, iar în anii tineri, înainte de 1918, se remarcase ca un neînfricat luptător național.

Tăria protopopului Ariton Popa nu o constituia nici vorba, care nu se rostea suficient de limpede, și nici tiparul folosit atât de parcimonios. Autoritatea și prestigiul, un prestigiu într-adevăr temut, i le dădea neprihănirea vieții, curajul de a vorbi drept, dezinteresul personal.

Cu aceste calități se impusese de mult în sânul bisericii sale și, dacă n-ar fi fost atât de legat de Reghin, ar fi putut încă de acum câțiva ani să accepte demnitatea de canonic la Blaj. A rămas, totuși, la Reghin. Într-o vreme ca aceasta, în locuri atât de primejduite, oameni ca protopopul Ariton Popa sunt o fericită cheazășie de rezistență românească, de categorică împotrivire în fața tuturor uneltirilor vrăjmașe.

Pe oameni ca d-sa se sprijină astăzi elementul românesc de la Reghin!

Sunt energii pe care nici ispitele și nici amenințările nu le pot strivi. Înving sau mor odată cu dreptatea cauzei pe care o susțin.

*
* *

Cu mult mai tânăr decât colegul său de la Reghin, Iosif Pop, protopopul Târgu-Mureșului, este alcătuit din aceeași energie morală, din același cuget de om hotărât, având pe deasupra și o înaltă vocație de orator.

Cuvântările sale, atât cele rostite din fața altarului cât și cele cu caracter cultural sau național, arătau, pe lângă vorba minunat descusută, și o pregătire intelectuală de un foarte invidiat nivel.

Știa să povățuiască fără să întristeze, să mustre fără să supere, să arate drumuri fără să enerveze nici un orgoliu, nicio vanitate. El însuși nu avea niciuna. Voia numai să răspândească și să susțină îndemnurile cele dumnezeiești și să ajute la întărirea alcătuirilor și aspirațiilor românești.

A fi protopop la Târgu-Mureș n-a fost niciodată prea ușor. Elementele protivnice înălțării românești sunt aici mai dârze și mai drastice ca în orice altă parte a Transilvaniei. Târgul-Mureșul e socotit doar adevărata și singura capitală a faimoșilor Secui. Și totuși, prin bărbați ca Iosif Pop și, cum a fost înaintea sa, protopopul Câmpeanu, un strălucit prieten al profesorului N. Iorga, și protopopul ortodox, am clădit acolo două catedrale care sunt astăzi cele mai frumoase podoabe arhitectonice ale orașului.

E numai zâmbet figura lui Iosif Pop, dar sufletul numai energie, numai oțel, pavază românească pentru un întreg ținut.

Om de glumă, de vorbă subțire, dar și de faptă eroică, de acțiune înverșunată. O putem spune fără nici o șovăire Iosif Pop e una din cele mai categorice mândrii ale bisericii greco-catolice.

Nici pe unul, nici pe celălalt nu i-am mai văzut de trei ani. Despre dârzenia luptei lor am auzit însă mereu, știu că sunt neînduplecați, gata pentru orice sacrificiu, pentru orice risc.

Două evanghelii slujesc acești protopopi, ca și toți ceilalți frați întru Cristos: cea a lui Dumnezeu și cea a neamului românesc.

Și pe amândouă le slujesc cu același devotament și cu aceeași credință.

iulie 1943

VI.
DISCUȚII ASUPRA ZIARELOR ȘI ZIARIȘTILOR
ARDELENI

Ziaristică și atitudine

Începuturile ziaristicii noastre coincid cu izbucnirea acelor fericite valuri de idealism și entuziasm ce caracterizează generația unui Heliade-Rădulescu, a unui Barițiu sau a unui Gheorghe Asachi.

Pe ambele versante ale Carpaților ea a fost instrumentul de luptă al acelorași aspirații: libertate națională, creștere culturală, progres social.

Marii noștri ziariști au fost întotdeauna și adânci cugetători naționali, exponenți ireductibili ai unor generoase idealuri umane. Ziaristica, prin ceea ce a însemnat ea în scrisul și în fapta publică a lui C.A. Rosetti, a lui Eminescu, Barițiu, Aurel Mureșanu, Constantin Mille, N. Iorga sau Octavian Goga, a fost în primul rând o forță luptătoare, viguroasă, animată de un puternic spirit combativ.

Astfel de ziariști deschideau orizonturi, semănau credințe, înfruntau opacitatea timpului.

O concepție politică au avut fiecare și au avut și curajul de a lupta energic pentru deslușirea și popularizarea ei.

În Ardeal, concepția aceasta a avut în toate vremurile un profund caracter național, revărsat în toate celelalte compartimente ale vieții publice, literatură, economie, artă.

Ziaristul ardelean n-a depășit niciodată acest orizont fiind pasionat și dominat exclusiv de către aspectul etnic al problemelor și al conjuncturilor publice.

Ideile nu se puteau selecționa și îmbrățișa decât în funcție de acest criteriu.

La București, în schimb, și în toate celelalte centre muntenești și moldovenești, elementul național necunoscând conjunctura din Ardeal, ziariștii au putut privi și judeca în mod cu mult mai larg diferitele fenomene ale vieții publice.

Preocupările sociale și intelectuale, mai ales după proclamarea Regatului, n-au mai fost subordonate obligatoriu criteriului etnic, în fața lor deschizându-se o foarte ademenitoare libertate.

Așa se explică, față de Transilvania, frumoasa efervescență ziaristică bucureșteană, diversitatea problemelor studiate, și mai ales acea estetizare a scrisului gazetăresc.

Sincer demofil, un C.A. Rosetti sau Constantin Mille, în urma cărora au rămas numeroși discipoli, au avut însă, întocmai ca și Ardelenii, atitudini dârze și constante în întreg scrisul și în întreaga activitatea lor publică.

Credeau în necesitatea și în puterea scrisului lor.

Mai mult decât talentul distingea atitudinea, concepția despre viața publică, abnegația și curajul de a lupta în mod deschis pentru o idee.

Aceasta a fost zestrea cu care ziaristii noștri au intrat sub cupola împărătească a României Mari – Românie pentru care presa și-a adus cu energie tributul ei de luptă și de strălucire.

Anul 1918 înseamnă însă, prin ceea ce a venit după dânsul, o adevărată piatră de hotar în istoria ziaristicii românești.

În Ardeal, mai întâi, asistăm la abandonarea vechilor poziții strict naționaliste, ziarele devenind exclusiv unelte de partid. S-a părăsit astfel marele steag al neamului cu toate bogatele și implacabilele sale semnificații, pentru a se îmbrățișa violentele lupte ale egoismului de partid. În loc de idei sincere și statornice, asupra cărora să se poată discuta onest și dezinteresat, presa a fost dominată exclusiv de intrigile și agitațiile partidelor politice. Din strălucirea de altă dată, nu mai rămaseseră decât numele și amintirile.

Ziariștii cei noi n-au mai fost apostolii unor idealuri neprihănite, luptătorii din linia întâi a zbuciumului național, ci pur și simplu aderenți și mercenari ai organizațiilor politice.

N-au mai avut – cu foarte puține excepții – o atitudine și un prestigiu al lor, o credință personală și un câmp propriu de activitate.

Și nici ziarele nu apăreau și nu rezistau decât exclusiv în funcție de interesele și subvențiile partidului.

Gândiți-vă la viața și modul de apariție al ziarelor *Patria*, *Înfrățirea*, *Biruința*, *Renașterea Română*, *Națiunea*, *Tribuna*...

Un ziar independent, cu respirație și viață proprie, bucurându-se de întreg sprijinul și încrederea opiniei publice, Ardealul n-a mai dat dela 1918 încoace.

Dacă în Ardeal ziarele s-au politicianizat astfel și au devenit simple auxiliare ale luptelor de partid, la București, unde s-au moștenit și alcătuit într-adevăr mari redacții independente, gazetele au săvârșit o altă eroare.

Cele mai multe dintre ele, – e necesar să ignorăm complect oficioasele de partid – având temeieri exclusiv mercantiliste, ori servind ambiții strict personale, au făcut adevărată operă de sfărâmare a spiritului moral, de pervertire a conștiinței publice și de dezechilibrare a realităților naționale.

Presa aceasta, zisă independentă, s-a pretat la toate perversitățile și la toate vânzările – în țară ca și peste hotare.

Literaturii, ca și politiciii, i-a făcut un rău imens. A exploatat tot ceea ce a fost slăbiciune și a excitat – dacă a fost bine plătită – cele mai meschine ambiții.

Prin presa independentă s-a falsificat felul de a vedea și judeca al unei întregi generații: a generației care stă astăzi cu sabia în mână în fața istoriei!

Față de *Românul*, de *Timpul*, de *Adevărul* și de *Epoca* anilor de până la 1918, presa independentă din ultimul sfert de veac înregistrează – la capitolul onestitate și patriotism – un penibil deficit.

Ziua de mâine trebuie să ne aducă o presă nouă! Întâia ei calitate trebuie să fie devotamentul pentru rosturile cele adevărate ale neamului.

Un ziarist cinstit nu poate fi decât un preot al adevărului, un ostaș viteaz al propriilor sale credințe.

Tipul gazetarului „independent”, gata să servească oricând, pe oricine, trebuie să dispară!

Se impune o revenire la vechiul idealism al presei române.

Viitoarea noastră viață publică nu se va putea limpezi și organiza fără concursul presei.

Direcționată și aservită complet – începând din 1938 – puterii de stat, presa noastră trebuie să-și regăsească echilibrul și drumul firesc.

Cei dintâi chemați să o ajute la aceasta sunt înșiși ziaristii.

Ei trebuie să redevină adevărați îndrumători de opinie publică; trebuie să-și redobândească vechile privilegii de libertate și onestitate civică. Ziaristică nu înseamnă numai informație și reportaj. În fiecare ziarist trebuie să existe o credință, un mod politic de a înțelege și judeca lumea, un mod propriu, o alcătuire morală, care să reziste tuturor tentațiilor și tuturor spaimelor, un spirit demn...

Atitudinea ziaristului trebuie să fie determinată exclusiv de conștiința lui; om al unei idei, al unei credințe și nu al unei conjuncturi efemere. Câți dintre ziaristii noștri și-ar putea reproduce, fără să roșească, articolele din ultimii cinci ani? Câți au judecat viața publică prin propriul lor cuget?...

Nu vorbim nici de talent și nici despre însușirile de ordin intelectual.

Și nici nu păcătuiește ziaristica noastră – vorbim de numele care și-au cucerit un loc în notorietatea publică – de prea multe lipsuri de această natură.

Ceea ce le lipsește celor mai mulți dintre ziaristii noștri este autoritatea morală și socială.

A fost o vreme, la începuturile vieții noastre intelectuale, când nu le avea nici învățătorul sau profesorul.

Astăzi le are!

Și le are și scriitorul sau artistul!

Le au toți cei care cred și luptă pentru credințele lor!

Ziaristul trebuie să și le cucerească și el!

La biruință nu se poate ajunge însă, decât prin muncă și onestitate. Întâia poruncă din decalogul ziaristului trebuie să fie aceasta: *Fii onest.*

Onest cu ideile, onest cu oamenii, onest cu istoria neamului.

Onest cu tine însuși!

Character!

ianuarie 1944

Duhul presei transilvane

Întoarcerea spre trecutul presei transilvane constituie întotdeauna un prilej de aleasă încântare și de nestânjenită mândrie.

Se întâlnește acolo, în acel trecut de aproape unsprezece decenii, oameni și condeie în jurul cărora încep a se înfiripa legende, energii și înfăptuiri care domină timpul, eforturi și dezlănțuiri de curente publice care alcătuiesc tot atâtea masive capitole ale emancipării noastre naționale.

Alături de Biserică, dincolo de orice susceptibilități confesionale, Presa a reprezentat în istoria Transilvaniei o forță și un îndemn în fața cărora toate împotririle s-au dovedit zadarnice. Sunt prea vechi și prea deslușite aceste constatări, pentru a mai insista asupra lor. Mândri de vechea noastră presă, noi, transilvanii, mai ales cei care purtăm în mână un condei, ne întoarcem însă întotdeauna cu entuziasm spre Olimpul unde supraviețuiesc, în purpură de legendă, umbrele care se cheamă Gheorghe Barițiu, Nicolae Cristea, Aurel Mureșanu, Ion-Rusu Șirianu, Valer Braniște, Vasile Goldiș, Octavian Goga. Vorbele și zicerile lor țâșnesc adeseori în scrisul nostru iar gândurile și elanurile lor ne mistuie fără încetare. Un citat din ei luminează o întreagă pagină; ajunge o singură propoziție pentru a da vigoare și nivel oricărui articol.

E o legătură și o reconfortare asemenea aceleia pe care Anteu o avea cu scoarța pământului. Orice contact cu ea îl zguduia, îl înfiora, îl făcea să se ridice cu noi puteri, mai aspre și mai arzătoare. Ne vom mistui și noi numai atunci când ne vom călca tradițiile în picioare, când vom părăsi catehismul întocmit de ei.

Și n-avea multe vorbe temeiul activității lor. Iată câteva din ele: sinceritatea convingerilor, statornicie, onestitate, dezinteres. Și una mai presus de toate: credință în misiunea și rostul vorbei de la gazetă.

Frumuseți de stil mai puține. Nu știu câte pagini de antologie se vor fi găsit în Barițiu sau în Nicolae Cristea, bunăoară. Dar câte îndemnuri mari, câtă fierbinte credință, cât neasemănat avânt!

De altfel, Transilvania nu s-a impus niciodată prin subțirimea și ispita stilului. Nici Petru Maior și nici Șincai n-au avut stil. Se știe că nu prin stil a surprins Ion Slavici; Coșbuc și Goga au fost poeți, dar și la ei semnificația fondului a depășit limpezimea artei. Transilvania a dat așadar impulsuri, idei, și mai ales voințe, energii, inimi de luptă.

Urmărind presa Transilvaniei de astăzi, de la „Gazeta, Transilvaniei” și până la tânăra „Detunată”, cu popas cuviincios în fața „Telegrafului Român”, a „Unirii” de la Blaj și a reînviarei „Foaia poporului” de la Sibiu, în fața „Gazetei de la Turda”, ca și în fața tuturor celorlalte, pentru a nu mai aminti de ziarul „Ardealul”

din București, incontestabil cea mai aspră foaie transilvană, se poate constata ușor cât de aproape sunt aceste gazete de tradiția cea adevărată a presei de peste munți.

Altfel nu pot vorbi decât aceia care n-au citit niciodată foile cele vechi, care n-au urmărit nicicând scrisul cel pilduitor.

Ideea, ideea românească, duhul cel aspru al neamului, soarta viței românești, a pământului străbun, acestea sunt temele esențiale ale presei transilvane.

Ele au călăuzit gazetăria ardeleană până la 1918, întocmai ca și de la 1940 încoace, între cele două date linia exclusiv naționalistă frângându-se în favorul spiritului de partid.

Din ele se inspiră astăzi scrisul unui Ion Colan, a unui Ion Bozdog, a unui Iuliu Maior, dintre cei tineri, slova lui Gabriel Țepelea, a lui Ion Costea, a lui Boșca-Mălin, a lui Gh. Sbârcea, a lui C. Hagea, V. Copilu-Cheatră, Vasile Iluțiu, Ion Popa-Zlatna, a lui Ghiță Giurgiu și Ion Costan din Transilvania de Nord, și a atâtor altora, cu ale căror nume ne vom întâlni curând.

De altfel, n-am făcut un inventar și nici, mai ales, o clasificăție.

Am schițat liniile unei simple constatări.

O constatare care cuprinde întreg nivelul presei transilvane. Vorbim de un nivel al ideilor, al atitudinilor, de nivelul sincerităților.

Nivelul stilului?

Există și el, dar nu la dânsul se gândesc publiciștii și gazetarii Transilvaniei.

În gândul lor trăiește o Stea.

Și nu-i spunem acesteia numele. La ea visează însă toate condeiele de peste munți.

august 1943

La moartea lui Nicolae Buta

De la Sibiu primim o veste tristă: a murit profesorul și gazetarul Nicolae Buta.

Pentru presa ardeleană din ultimele două decenii, Nicolae Buta a fost în mod permanent un exemplu de aprigă consecvență, de neșovăitoare onestitate, de bărbătească atitudine. Înalt, zdravăn, călăuzit de doi ochi din ale căror adâncuri scăpărau scânteile unei puternice inteligențe, Nicolae Buta era însăși imaginea vechiului luptător ardelean – a luptătorului de totdeauna.

Dacă ar fi trăit în anii revoluționari de la 1784 și 1848, Nicolae Buta ar fi fost un cumplit tribun alături de Horea și de Iancu. În fericitele și ușuratele zile ale României Mari săbiile fiind osândite ruginei, Nicolae Buta și-a afirmat credințele pe calea scrisului, apărându-și-le cu vârful unei foarte agere penițe.

Fostul prim-redactor al ziarelor *Patria* și *România Nouă* aducea în scrisul său, chiar și atunci când poezia cuvântului îl ispitea puțin, dogoarea unor credințe neclintite, a unui optimism inepuizabil.

Pentru cei care și-au închiriat condeiul tuturor formațiunilor noastre guvernamentale, trecând peste noapte dintr-o tabără în alta, statornicia și demnitatea lui Nicolae Buta constituia o cumplită și aspră muștrare.

Dar nefericitul nostru confrate, mort în floarea bărbăției, n-a fost numai un iscusit și onest gazetar. Nicolae Buta a fost și un cărturar distins, pasionat de problemele de istorie, în anul 1924 dând la iveală o frumoasă și documentată prezentare a lui Avram Iancu. Alte numeroase articole și studii din domeniul istoriei ni l-au dezvăluit în aceeași senină lumină.

A fost unul din devotații și consecvenții susținători ai țaranului și ai satului românesc: „Să nu uităm – spunea el într-un articol – că neamul se compune, în primul rând, din energia biologică ce mi s-a transmis, din veac în veac, prin intermediul satelor. Orașele, cu toate aparențele lor înșelătoare, au fost, sunt și vor fi mai degrabă cimitirele acestei energii, creații artificiale care-și schimbă fața și structura după fluctuațiile trecătoare ale stăpânirii politice. Numai satele reprezintă permanentul din ființa neamului, numai ele dau idealurilor noastre temelia nezdruncinată a eternității. S-a verificat acest adevăr elementar, odată mai mult, acum, de curând. Orășenimea s-a refugiat din teritoriul cedat, pe când săteanul, inseparabil de glia pe care o muncește din timpuri străvechi, a rămas pe loc, urcând, aproape fără conducători, întreaga golgotă a atrocităților ungurești...

Orașe, dacă nu sunt, se pot crea. Vetrele sătești însă nu se pot nici inventa, nici vrăji cu ajutorul statului...”

În toamna anului 1940, după pronunțarea silnicului „diktat” de la Viena, N. Buta, alături de Z. Boilă și de alți neînfricați gazetari transilvani, a făcut să reapară la Sibiu cutezătorul ziar ardelenesc „România Nouă”.

Articolele și evocările sale din perioada refugiului, după cum s-a văzut și din citatul anterior, sunt adevărate pagini de antologie, străbătute de o nebiruită credință românească, și nu ne îndoim că se va găsi cineva care să le adune într-o carte.

Ne gândim în primul rând la „Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat” al cărui strălucit membru a fost răposatul nostru confrate.

Amintirea lui Nicolae Buta, legată de unul din cele mai intransigente caractere ale publicisticii transilvane, și totodată de o fecundă activitate, merită, fără îndoială, un astfel de omagiu.

Câtă credință, câtă clarviziune, și câtă energie turna Nicolae Buta în articolele sale din „România Nouă”, se vede răspicat din următorul pasaj: „Drumul mântuirii este: anevoios, dar drept și ușor de aflat. Să ne amintim, cel puțin în ceasul al 11-lea, de blândul Isus, care a urcat Golgota cu crucea propriei răstigniri în spinare și căzând în genunchi cu multă și purificatoare smerenie, să săpăm vajnic

în adâncul ființelor noastre spre a destupa din nou, din mocirla inconștienței, izvorul răcoritor de cuget al credinței în reînviere...

Oricât de îndreptățite ne-ar fi bocetul și tânguiala amară, numai cu ele nu se înving situațiile tragice, nici în viața particulară și, cu atât mai puțin, în viața națiunilor oropsite. Creștinismul, un mănunchi de precepte limpezi ca roua dimineții, a învins hula și prigoana lumii barbare cu văpaia credinței. Știința și-a cucerit adevărurile sublime cu același foc lăuntric, biruitor al tuturor împotriviților. Însuși idealul întregirii noastre a fost coborât pe pământ, la sfârșitul celui lalt măcel universal, pe aceleași aripi fermecate ale credinței neștrămutate în biruința finală.

În ce ne privește, credința aceasta fierbinte, atât de necesară zilelor noastre, trebuie să aibă la temelie încrederea desăvârșită în puterile neamului. Până acum, aceste energii n-au fost decât abia știricite. Sub raport cultural, economic, de organizare politică și altele, ele se găsesc în faza începătoare a mobilizării.

Credința că ele sunt sortite să ne ridice din nou în stima umanității, ar putea săvârși adevărate minuni de pricepere și vrednicie. Numai să ne-o făurim grabnic din durerile prezentului și să o întărim cu voința cu care ne-am apuca să mutăm munții din loc”...

Așa scria Nicolae Buta, așa îndemna el, în acest fel socotea. Încă din 4 noiembrie 1940, că trebuie pregătită reîntoarcerea în Ardealul de miază-noapte.

Moartea lui așa de pretimpurie lasă un mare gol în rândurile presei de peste munți.

noiembrie 1941

Misiunea unei gazete

Nu e săracă în ziare de luptă, de aprigă luptă, istoria presei noastre.

Bineînțeleș, nu ne gândim la ziarele obișnuite, apărute în vremuri calme, și care toate, rând pe rând, și-au propus, sau a avut cel puțin iluzia că își propun, să lupte pentru democratizarea țării, pentru emanciparea țărănimii, ori pur și simplu pentru ieftinirea traiului.

Astfel de gazete n-au avut niciodată nimic original întrînsele, niciun risc nu le-a stat în cale, și nici o glorie nu le-a încununat frontispiciile. Au apărut fără să alarmeze țara, – au dispărut fără să-i stoarcă lacrimi.

Simple întreprinderi comerciale, având drept țintă sporirea numerelor cu cât mai multe cifre, organe ale corupției și ale lașității, ale șantajului, chiar. Nici o urmă de lumină n-a rămas în urma lor, nici o mare biruință națională n-a încercat să le salveze numele. Am putea dezgropa zeci de astfel de nume. N-o facem însă. Din mormântul uitării ar răsări mirosuri prea urâte; fantome macabre.

Gândul nostru se îndreaptă exclusiv spre acele ziare țâșnite dintr-o ascuțită durere românească, dintr-un sfredelitor chin național. Ziare solicitate aprig de opinia publică, și nu pur și simplu tolerate de lașitatea sau indiferența ei. Ne gândim la ziarele care în vreme de amară cutremurare au știut să dea glas sufletului adânc al neamului, firului de lumină ce se luptă cutezător cu înspăimântătoarele valuri de întuneric.

Acestea sunt ziarele care au reprezentat chemarea cea adevărată a istoriei, spiritul ei implacabil.

Astfel de ziare ne-a dat furtuna din 1848, încordarea de la 1877, cutremurătorul avânt din 1916.

În 1940, îndată după prăbușirea hotarelor vestice ale țării, întreaga opinie publică își îndrepta privirile spre Transilvania pentru a descifra în cumplita durere ardelenască elementele reacțiunii, ale atitudinii neîntortochiate.

Și așteptarea lumii nu a fost zadarnică. Din străfundurile conștiinței transilvane a țâșnit ca o flacără ziarul *Ardealul*. Se izvodise dintr-un gând plămădit în sufletul unui inspector financiar de la Dej: *Dr. Anton Ionel Mureșanu*. Și slovele lui au început să scapere, să dezlănțuie zăgazarile istoriei, să ridice spre cerul viitorului flacăra imenselor certitudini.

O, de atâtea ori, gazeta aceasta a călcat în picioare sacrosantele prescripții ale nivelului estetic, de ordin literar întocmai ca și grafic. N-a avut și nu are *Ardealul*, în fața scrisului literar un prea accentuat discernământ, o irezistibilă pornire spre selecție. Chiar și ca artă a paginării *Ardealul* e întrecut, adeseori, până și de cea mai neînsemnată fițică bucureșteană.

Criticii *Ardealului*, și n-au fost puțini, au uitat însă că ziarul acesta n-a apărut pentru a înregistra vreo efemeră biruință literară și nici pentru a oferi modele de stil și de paginație. Scopul său a fost întotdeauna unul singur: prezența Transilvaniei în freământul zilei. Dar nu o prezență amabilă și decorativă, cu colțurile rotunjite și cu vorba delicată. Ar fi fost o Transilvanie falsă și stupidă. Ochiul care plânge nu s-ar fi recunoscut niciodată în ea. Nici unul din pisarii și stihitorii de la *Ardealul* n-au uitat acest lucru. Nici cei vechi și nici cei noi. În călimările lor nu s-a frământat decât de cerneală sărată a inimii celor abandonați, icnirile și chemările lor. O misiune națională, deci, cu orice vorbe, cu orice stil, și chiar cu oameni din afara talentului; energici însă și optimiști. Astăzi e vremea luptătorilor, a inimilor, fierbinți, a cugetelor aspre. Mâine, după risipirea tuturor norilor de astăzi, stihurile vor putea desigur să-și ceară din nou dreptul la subțirime, la neprihănita autonomie a inspirației și a urzelii din firul de mătase.

În viitorul fericit, când vreun cronicar al neamului va încerca să deslușească pulsul zilei de sub ochii noștri, el nu va putea ignora colecțiile ziarului *Ardealul*, fiind obligat să întârzie prelung în fața lor, să le scuture cu atenție, să descifreze cu grijă lungul șir de parabole ce străbat paginile sale.

Se va vedea atunci că n-a existat problemă sau suferință transilvană, în fața căreia *Ardealul* să nu fi strigat: prezent.

În paginile acestui ziar se află cea mai fierbinte și cea mai fidelă istorie a anilor din 1940 încoace. Zeci de tineri transilvăni și-au fixat numele în coloanele ziarului *Ardealul*. Istoria îi va găsi mâine și va judeca adevăratul lor aport la deslușirea unei epoci de mare încruntare.

Pe linia ziarelor noastre de luptă intransigentă, *Ardealul* și-a cucerit un loc pe care nimeni nu îl mai poate uzurpa.

iulie 1943

Aniversarea unui ziar de la Blaj

Recent, ziarul „Unirea Poporului” de la Blaj a intrat în al 25-lea an de regulată apariție.

Dintre foile populare ce apar astăzi în Transilvania „Unirea Poporului” e, astfel, cea mai veche, toate celelalte surate ale ei, și în primul rând minunata „Libertate” de la Orăștie și „Foaia Poporului” de la Sibiu, încetându-și rând pe rând apariția iar „Foaia Noastră”, cea scrisă cu atâta râvnă de către părintele Septimiu Popa, precum și „Lumea și Țara”, gazeta inimoasă a d-lui Sebastian Bornemisa, au fost constrânse de evenimentele din 1940 să se strămute pe alte meleaguri.

În afară de veteranele „Gazeta Transilvaniei”, „Telegraful Român” și „Unirea”, gazete de veche și nobilă tradiție, Transilvania noastră, atât de bogată altădată în ziare pentru popor, are astăzi foarte puține periodice care să se bucure de o largă circulație în toate straturile societății românești transilvane.

„Unirea Poporului” de la Blaj nu este însă numai una dintre cele mai vechi gazete scrise pentru inima satelor, ci, totodată, și una dintre cele mai însuflețite și mai viguroase.

Viața acestei gazete este legată de numele a doi cărturari, amândoi entuziaști, foarte harnici, dezinteresați și perseverenți: *Alexandru Lupeanu-Melin*, răposat în 1937 și *Iuliu Maior*, canonic metropolitan.

Din destăinuirile publicate de cel din urmă, acum, la intrarea în anul al 25-lea, aflăm povestea urzirii acestei gazete.

„Parcă numai ieri – povestește însuflețitul canonic – ne sfătuiam cu fie iertatul Alexandru Lupeanu-Melin, să scoatem o gazetă pentru popor la Blaj. Ne plimbam amândoi pe hula Blajului, pe cărarea ce duce din drumul de țară al Sâncelului spre fabrica de cărămizi „Vulcan”. Eram amândoi profesori tineri, nou veniți la Blaj.

Lupeanu făcuse ucenicie de gazetărie la „Libertatea”, Păr. Moța în Orăștie și la „Răvașul”, Păr. Dăianu în Cluj. Eu încă scrisesem la aproape toate gazetele de pe atunci; începusem încă de elev a colabora la „Foaia Poporului” din Sibiu, la „Gazeta Transilvaniei” și la „Românul” din Arad, la „Unirea” de la Blaj ca student și ca profesor și eram colaborator intern la „Foaia Scolastică” a Păr. I.F. Negruțiu din Blaj, pe care o conducea pe atunci de fapt Păr. prof. Vasile Suciu. Bani, însă, nu aveam nici unul.

„Consiliul Național” din Blaj pe care-l conducea Păr. Dr. Vasile Suciu, pe atunci vicar capitular, ne-a făgăduit că ne va ajuta cât va putea. Noi, bucuroși de această făgăduială, tot sus săream de bucurie. Puteai prinde iepuri cu noi, nu alta.

Într-o ședință a „Consiliului Național” din Blaj, subsemnatul am făcut propunerea, ca noul ziar să se numească „Unirea Poporului”. Episcopul de Oradea Dr. Demetriu Radu însă, s-a opus. Eu totuși, atâta am insistat, până ce s-a învoit și astfel joi, în 30 ianuarie 1919, a apărut întâiul număr al „Unirii Poporului” ca număr popular al „Unirii”. Articolul prim l-a scris Alex. Lupeanu-Melin, articolul al doilea Părintele Ștefan Roșianu, al treilea Petre Suciu, astăzi directorul Liceului de Băieți Turda, foiața subsemnatul, „Din lumea largă” și „Știri” și toate celelalte umpluturi tot fie iertatul Al. Lupeanu-Melin, care a voit să arate tuturor celorlalți, cum trebuie să se scrie pentru popor”.

Acesta a fost începutul. Timp de 24 de ani, „Unirea Poporului”, printre ai cărei colaboratori principali se numără și d-nii Gheorghe Dănilă Ioan, Popu-Câmpeanu, Ioan Pop-Zeicani etc., a stat neclintită în slujba satelor noastre răspândind săptămână de săptămână învățături și îndemnuri pentru popor.

Scrisă cinstit și sobru, cu acea mare bună-cuviință și onestitate transilvană, „Unirea Poporului”, constituie o pildă de vrednicie și stăruință gazetărească. Astăzi mai ales, când rândurile celor ce scriu exclusiv pentru popor devin din ce în ce mai rare și mai puțin rezistente, devotamentul grupului de intelectuali blăjeni – în frunte cu părintele canonic Iuliu Maior – care robotesc în redacția acestei gazete, merită întreaga admirație.

Aniversarea de la Blaj ne aduce tuturor aminte de apostolatul pe care suntem datori să-l săvârșim pentru luminarea și ridicarea satelor românești.

O amintire muștrătoare.

I se va înțelege tâlcul?

martie 1943

Preoți ardeleni ziașiți

S-a ținut deunăzi la Alba-Iulia congresul general al Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat¹⁰³.

Evocându-se cu acest prilej întregul trecut de luptă al Sindicatului transilvan și recapitulându-se toate acele puternice și neschimbătoare principii de ordin etic și național ce stau la temelia activității ziașiștilor de peste munți, congresul a insistat în special asupra excepționalei contribuții aduse de către preoții ardeleni în strădaniile pentru înființarea, susținerea și dezvoltarea presei românești din această provincie.

Referatul părintelui Augustin Popa de la Blaj, directorul ziarului „Unirea”, a fost deosebit de concludent din acest punct de vedere.

Moțiunea prezentată la încheierea dezbaterilor și-a exprimat astfel – pe lângă alte câteva deziderate – dorința expresă ca nici în viitor presa românească din Ardeal să nu fie lipsită de concursul și de contribuția activă a preoțimii, în trecutul de zbucium al Transilvaniei preoții aflându-se și pe terenul ziaristic în fruntea luptei de emancipare națională.

Întrucât ne privește, pe lângă cele afirmate la congres, noi ținem să precizăm că presa ardeleană a fost în bună parte – în cea mai bună și mai reprezentativă parte a ei – o presă scrisă și susținută de preoți, din sânul și din familiile preoțimii, alături de neclintitul concurs moral și material acordat tuturor publicațiilor românești, ridicându-se cele mai înalte și mai cutezătoare condeie transilvane.

De altfel, odată cu prezentarea primului proiect pentru apariția unui ziar românesc în Ardeal, – proiect zămislit întâia oară, la 1789, de către fiul preotului Ioan Piuariu din Sadu – preoții au fost destinați, prin forța implacabilă a lucrurilor, a fi cei dintâi pionieri ai acestei activități, elementele cele mai indicate și mai active pentru biruința gazetăriei.

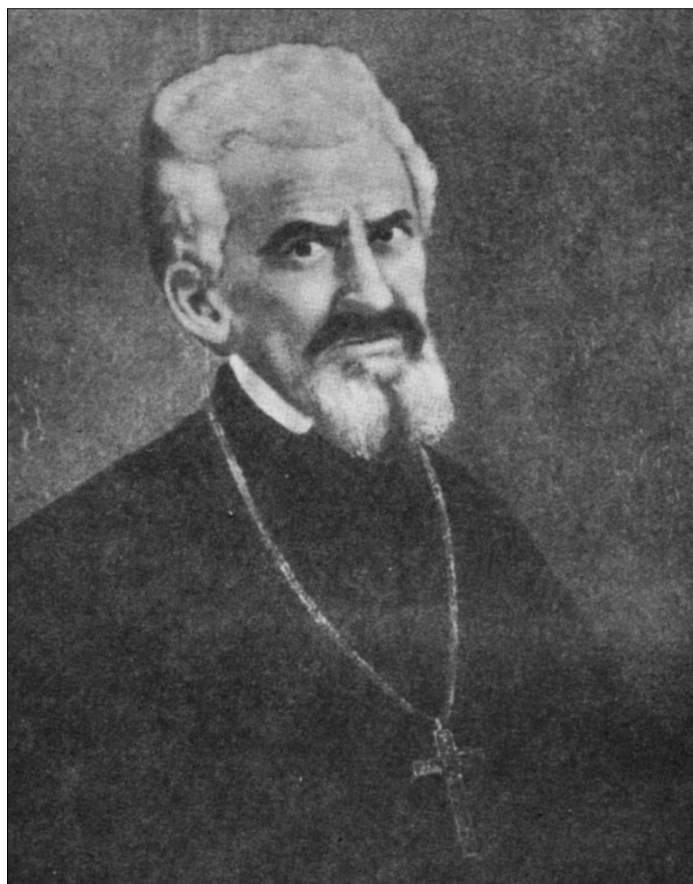
Într-adevăr, iată ce se preciza în legătură cu ziarul proiect de Ioan Piuariu-Molnar „Națiunea pe seama căreia se va porni acest ziar, nu este la acel nivel cultural ca întregă să știe ceti. Deci ziarul este destinat mai ales pentru preoți, care vor avea să comunice conținutul cu poporul în fiecare săptămână”.

Piuariu-Molnar, un îndrăzneț precursor al multor înfăptuiri economice și culturale ardeleni, nu și-a putut realiza proiectul, o asemenea izbândă având să încununeze tâmpelile unui alt fiu de preot: Gheorghe Barițiu. „Gazeta Transilvaniei”, apărută la 12 martie 1838 și care continuă să apară și astăzi, fiind

---

¹⁰³ 29 iunie 1944.

cel mai vechi ziar românesc, în coloanele căruia și-au dat întâlnire – de-a lungul unui întreg secol – cărturarii și luptătorii români de pretutindeni, este opera fiului de preot din Jucul de Sus, teolog el însuși. La 1847, când apare la Blaj un nou ziar ardelenesc „Organul luminărei”, înlocuit la 1848 cu „Organul național”, un preot este cel care conduce ambele redacții: Timotei Cipariu. „Noi pășim acum – mărturisea Cipariu în cuvântul de început – pe-o cărare, pe care alți fii mai favoriți ai fortunei de demult cu pietate ne-au prevenit; și simțim afund, cât ne-ar fi de critică starea, când orbiți de o prezumțiune neiertată, cugetul ne-ar fi a ne măsura puterile cu acei mult pășiți și încununați atleți. Nu, ci deviza pavezii noastre este pacea, unirea minților și a inimilor, bunul înțeles între frații de un sânge și o limbă. Cu astă formă de intențiuni e cu neputință a deștepta invidia, gelozia. Credem că mai lat e câmpul cultivării românești, decât să nu afle și cel mai târziu venit loc îndestul spre a-și încerca puterile, fără de-a strâmtora pe vechii coloni.

Timotei Cipariu

Credem, că și după noi ca și după cei mai înainte-ne, încă se va putea zice: secerișul e mult, dar lucrătorii puțini”.

Amândouă aceste gazete, ca și „Învățătorul Poporului” redactat de același Cipariu, încetează totuși după un foarte scurt timp de apariție. Gând și mâna fericită se arată a avea însă Andrei Șaguna, care, la 3 ianuarie 1853, făcu să apară în Sibiu „Telegraful Român”, al doilea mare ziar transilvan ajuns astăzi, sub oblăduirea I.P.S. Mitropolit Nicolae Bălan în anul al nouăzeci și doilea. Deși organ al Mitropoliei, „Telegraful Român” n-a fost și nu este numai un ziar cu preocupări strict bisericești, ci, totodată, și poate mai ales aceasta, o înaltă și neînduplecată tribună de luptă națională și socială.

Acesta a fost caracterul pe care de la zămislire i l-a imprimat preafelicul său ctitor. Iată cum justifică gazeta de la Sibiu rostul presei într-un articol din anul 1910: „Presa are o importanță deosebită atât în viața unui stat, cât și în viața unui popor. Ca o strajă veșnic neadormită, cu cumpăna dreptății în mână, veghează presa conștiința și cinstită asupra tuturor acțiunilor acelei societăți pentru care e scrisă. De judecata presei ca de judecata unui for fără apelație trebuie să se teamă mai ales acei factori, a căror activitate este supusă controlului public. Chemarea și datoria presei este: să preamărească virtutea ca pildă vrednică de urmat, să dea la lumină păcatul pentru îngrozirea celor slabi de înger, să reînvie trecutul, să ținuiască prezentul și să lumineze cărările viitorului. Și pentru ca presa să-și poată îndeplini această pe cât de sublimă, pe atât de grea misiune, trebuie să fie condusă de bărbați întregi, luminați, cinștiți, morali și, mai presus de toate, drepti, în înțeles evanghelic. Presa reproduce fidel structura sufletească a celor ce o fac.”

Nici astăzi „Telegraful Român” nu are un altfel de crez, fiindcă sunt abia șase luni de când actualul său cârmuitor spiritual, I.P.S. Mitropolitul Bălan, mărturisea următoarele, cu prilejul unui alt congres al presei ardelenice: „Dacă Sfântul Apostol Pavel ar trăi în zilele noastre, s-ar face neapărat gazetar”.

Niciodată nu s-a adus gazetăriei un mai splendid și mai măgulitor omagiu!

Din lungul șir al redactorilor care, vreme de nouă decenii au împodobit cu scrisul lor coloanele „Telegrafului Român”, menținându-l mereu în fruntea ziaristicii românești, vom reține numai două nume, amândouă aparținând preoțimii, Nicolae Cristea și Elie Cristea.

Cel dintâi a condus „Telegraful” vreme de 18 ani (1865–1883) fiind, alături de Gh. Barițiu, cea mai înaltă figură de gazetar ardelen din secolul al XIX-lea, adevărată pildă de onestitate, de abnegație și de eroism profesional – elocvent exemplu de naționalism totodată. În 1894, împreună cu Ioan Rațiu și cu toți ceilalți memorandiști, îndură și Nicolae Cristea rigorile temniței timp de opt luni.

Al doilea, conducător al ziarului între anii 1898–1901, – este Miron Elie Cristea, întâiul Patriarh al României, care, înainte de a urca așa de înalte trepte arhieresti, s-a impus atenției publice ca vîguros și însuflețit ziarist ardelen. O sumă

de foarte îndrăznețe atitudini și o frază limpede și ageră caracterizează scrisul gazetăresc ai lui Elie Cristea.

Fiu de preot a fost și Iosif Vulcan, întemeietorul revistei „Familia” (1865), revistă ce a încurajat debutul a trei mari poeți români: Eminescu, Coșbuc, Goga, și care, în răstimp de patru decenii, până la apariția „Luceafărului” a fost, fără nicio îndoială, publicația cea mai populară și mai iubită a românilor ardeleni

Din familie preoțească s-a ridicat și profesorul Alexandru Roman, el însuși fiind preot, Bihoreanul care a înființat și condus timp de nouă ani ziarul „Federația” de la Budapesta (1868–1876).

Printre alte colaborări distinse, ziarul lui Roman s-a bucurat chiar și de colaborarea lui Mihai Eminescu..

Preot a fost și Iustin Popfiu, o altă figură frumoasă a Bihorului, care între anii 1868–1881 a redactat la Oradea ziarul de impunătoare atitudine bisericească „Amvonul”.

Ziarul „Unirea” de la Blaj, înființat în anul 1891 este și el o realizare preoțească, coloanele sale scoțând în larg numele unui Vasile Hossu, al unui Augustin Bunea, al unui A. Lupeanu-Melin sau Z. Pâclișanu – pentru a-i aminti numai pe aceștia, din lungul și minunatul șir de preoți și canonici blăjeni îndrăgostiți de meșteșugul pasionat al gazetăriei.

Între anii 1896–1903, ziarul „Tribuna” de la Sibiu, întâiul cotidian al Românilor din Transilvania, a fost condus de preotul Elie Dăianu, Nestorul ziaristicii ardeleni de astăzi, redactor apoi al sprintenului și înțeleptului „Răvaș” de la Cluj și colaborator aproape al tuturor ziarelor ardeleni. De cincizeci de ani, preotul Elie Dăianu ține nesmintit în mână condeiul de gazetar – condei care strălucește și însuflețește și astăzi când purtătorul său se apropie de vârsta de optzeci de ani.

Un alt mare exponent al ziaristicii ardeleni a fost între anii 1887–1918, preotul Roman Ciorogariu care, la Arad, înainte de a ajunge episcop al Oradiei a condus un lung șir de ani revista „Biserica și Școala” (înființată la 1887 această revistă continuă să apară și astăzi), și apoi de la 1896 până în 1912 a fost unul din principalii conducători ai ziarului „Tribuna” de la Arad, alături de Ioan Rusu-Șirianu și Nicolae Oncu. Un întreg capitol de ziaristică ardelenescă – poate chiar cel mai fierbinte din câte cunoaște istoria Transilvaniei se leagă de numele „Tribunei” lui Ciorogariu, capitol ce cuprinde în filele sale numele celor mai dinamici și mai apreciați ziariști transilvani de la începutul secolului nostru.

Doi dintre aceștia, Octavian Goga și Ilarie Chendi, erau fii de preoți, iar doi purtau ei înșiși cu mândrie veșmintele bisericești: Ioan Lupaș și Ion Agârbiceanu. Pe condeiele acestora s-a bizuit în primul rând mișcarea cunoscută în istoria politică a provinciei de peste munți sub numele de mișcarea „tinerilor oțeliți”. D. prof. Lupaș, – în tinerețe protopop la Săliște, – pe lângă activitatea d-sale de natură strict științifică, legată de studiul istoriei Transilvaniei, a alimentat neconținut vreme de patru decenii coloanele presei ardeleni (Țara Noastră, Telegraful Român,

Tribuna, Românul, Gazeta Transilvaniei etc.), cunoscând pentru dârzenia sa și farmecul celulelor de la Seghedin, iar Ion Agârbiceanu scriitorul de mare prestigiu ardelean, pe lângă o asiduă colaborare la atâtea alte ziare, a condus și două din cele mai răspândite publicații din Transilvania de după unire: „Patria” și „Tribuna” din Cluj.

În prezent, părintele Agârbiceanu conduce ziarul „Foaia Poporului” din Sibiu, înființat în anul 1893 de învățătorul Ioan Rusu Șirianu.

Pe terenul presei pentru popor, pentru luminarea economică și culturală a satelor, – presă care înfățișează una din caracteristicile esențiale ale gazetăriei transilvane – preoțimea ardeleană a înregistrat succese într-adevăr vrednice de admirație, dând în același timp dovadă de un spirit de abnegație și de clarviziune dintre cele mai remarcabile. Întâiul în fruntea acestei liste se așează numele preotului Ioan Moța de la Orăștie, ctitorul și redactorul acelor minunate foi pentru popor numite „Libertatea” (1902), „Bunul Econom”, „Foaia Interesantă” – gazete de înaltă ținută morală și de fierbinte atitudine românească.

Alte nume de preoți gazetari se cer subliniate: Zaharia Boiu (Telegraful Român), Ion Macavei (Tribuna), Vasile Mangra (Tribuna), Nicolae Ivan (Telegraful), Alexandru Ciura (Unirea), Sebastian Stanca (Lupta, Renașterea, Națiunea), Mihail Gașpar (Drum Nou), Petru E. Pap (Tribuna, Beiușul), Iosif Trifa (Lumina Satelor) etc.

Întocmai ca și Barițiu și Iosif Vulcan, un mare animator al scrisului românesc din Ardeal a fost apoi Vasile Goldiș, fiul preotului din Seleuș, director al ziarului „Românul” din Arad (1911), un ziar care, incontestabil, reprezintă o mândră culme a gazetăriei ardelen.

Dar chiar și astăzi, preoții ardeleni păstrează în ziaristică o poziție dintre cele mai puternice.

Cine nu cunoaște, în Transilvania de astăzi, scrisul plin de miez – inspirat exclusiv din realitățile noastre creștine și etnice – al preoților D. Stăniloiaie (Telegraful), Dumitru Neda, Augustin Popa (Unirea), Grigorie T. Marcu (Țara), Vasile Coman (Tribuna), sau, în Nordul ocupat, scrisul cu largă respirație naționalistă al părintelui Ioan Costan de la Bistrița, conducătorul ziarului „Săptămâna”?

În fruntea scrisului pentru popor, se găsesc de asemenea doi preoți: Iuliu Maior la Blaj (Unirea poporului) și Septimiu Popa la Timișoara (Foaia Noastră).

În „Astra Hunedoreană” întâlnim adeseori numele tânărului preot I.V. Opișu, în „Tribuna Română” (Arad) al clericului Lucian Emami, iar coloanele „Telegrafului” și ale „Unirii” vuiesc de nume de preoți și de protopopi.

Pilda mare s-a dat întotdeauna de sus, de la înalții arhieriei, atât mitropoliții și episcopii ortodocși, cât și cei greco-catolici fiind cu toții – astăzi ca și ieri – nu numai sprijinitori ai presei ardelen, ci totodată și entuziaști colaboratori.

Andrei Șaguna, I.P.S. Nicolae Bălan, răposații Vasile Suci, Alexandru Nicolescu și Grigore Comșa, P.S. Nicolae Colan și P.S. Andrei Magier – pentru a

nu aminti decât aceste nume din marea galerie a arhierilor publiciști – au fost și sunt adevărați gazetari.

Iată pentru ce, la recentul congres de la Alba Iulia, gazetarii ardeleni, solidari deopotrivă, atât cu trecutul cât și cu prezentul, au cerut ca preoții să-și păstreze și în viitor prerogativele de astăzi¹⁰⁴. Aceasta nu e numai o dorință de ordin profesional, ci una pe care o mărturisește cu dârzenie însuși sufletul Transilvaniei.

Acest suflet nimeni nu l-a servit cu mai multă mândrie și cu mai multă eficacitate decât preoții – preoții cu crucea în frunte.

iulie 1944

---

¹⁰⁴ Acesta era un răspuns al „Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat” la proiectul de lege al reglementării presei, întocmit de M. Antonescu – proiect prin care preoții erau excluși de la îndeplinirea unei astfel de misiuni.

Datorită cutezătoarei împotriviri a Sindicatului ardelean, care a respins proiectul în mod hotărât, refuzând să facă jocul micului dictator, a cărui lege era un adevărat atentat la libertatea scrisului, M. Antonescu s-a văzut silit să-și retragă proiectul.

VII.
CRIZA „ASOCIAȚIUNII” TRANSILVANE

Reflexii in jurul adunării generale a „Asociațiunii”

„Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român” își va ține la Sibiu, cetatea sa de naștere, Adunarea generală din anul 1940, în ziua de 24 noiembrie. Incontestabil că, din lunga serie de adunări generale ținute de „Asociațiune” în cei 79 de ani ai existenței sale, aceasta va fi cea mai mohorâtă. Amânată în 1939, când trebuia să se țină la Cluj, și când d-l prof. Iuliu Hațieganu intenționa să înfățișeze întregii lumi românești floarea tineretului transilvan, organizat în puternica asociație a Șoimilor Carpaților; amânată apoi în iunie 1940, când urma să se inaugureze la Reghin marea ctitorie a d-lui Dr. Eugen Nicoară, magnificul palat cultural dăruit „Asociațiunii”; amânată apoi pentru a treia oară la începutul lunii septembrie a.c. în așteptarea unor timpuri mai senine, ea se ține totuși în cele mai amare și mai tragice zile atât ale existenței sale, cât și ale existenței Transilvaniei...

Aceasta e cea dintâi adunare generală la care nu vom mai întâlni figurile cucernice ale vlădicilor și protopopilor de la Cluj și de la Oradea, de la Baia Mare și de la Sighet, nu vom întâlni la adunarea din 24 noiembrie pe reprezentanții luminați ai intelectualității române din Satu Mare și Năsăud, din Șimleul Silvaniei, din Zalău și din Dej; vor lipsi și cei de la Gherla, de la Bistrița, Tg.-Mureș, Reghin, Gheorgheni, Miercurea Ciucului și Sfântul Gheorghe.

Absența lor ne va mâhni și ne va îndurera profund pe toți. Vom avea, astfel, tristul prilej de a vedea încă o dată ce a pierdut, prin ei, „Asociațiunea” și odată cu ea, întreaga noastră Transilvanie.

Unii dintre foștii președinți și conducători ai acestor despărțăminte, actualmente refugiați pe pământul liber al României, s-ar putea ca totuși să nu lipsească de la Sibiu. La această adunare înfățișarea lor nu va însemna însă prezența unor realizatori de mari fapte culturale, așa cum se arătau ei până acum la astfel de prilejuri ci, în loc să le ascultăm rapoartele asupra școlilor țărănești din despărțăminte, asupra cohortelor de Șoimi ai Carpaților, asupra strădaniilor pentru ridicarea și luminarea satelor românești, ne va fi dat să ascultăm tristește evocări de preoți schingiuiți, de intelectuali întemnițați și expulzați, de așezăminte culturale batjocorite, de biblioteci și muzee arse, și întreagă seria tuturor fărădelegilor unguerești.

E tot ceea ce le-a mai rămas de arătat după două decenii de strădanii și de jertfa în România Mare.

Unul însă va lipsi cu toată siguranța. Unul din cei mai aprigi luptători ai „Asociațiunii”, un ctitor de așezăminte și un mecena, omul care întreaga sa agoniseală și-a dăruit-o „Asociațiunii” și Bisericii Ortodoxe. Glasul său fierbinte

nu va răsuna la adunarea de la Sibiu – prima la care lipsește din 1920 încoace. Voind să-și continue activitatea profesională în mijlocul ținutului ale cărui destine culturale și naționale le-a condus cu atâta entuziasm și cu atâtea jertfe timp de două decenii, hotărât totodată să se supună autorității statului maghiar, s-a văzut însă abia după câteva zile de stăpânire ungurească evacuat din spitalul creat de el însuși, fără niciun sprijin din partea statului, și-a văzut geamurile locuinței sfărâmate, cărțile arse, palatul cultural, cu nenumăratele lui odăi, transformat în închisoare pentru români, în sfârșit, el însuși batjocorit, arestat și dus la Cluj, unde i s-a fixat domiciliu forțat. Nu ne îndoim însă că „Asociațiunea”, căreia i-a închinat cei mai frumoși și mai rodnici ani ai vieții sale, și căreia el i-a dăruit un palat cultural în valoare de șase milioane lei își va aduce aminte de el cu acest prilej.¹⁰⁵

*

Adunarea de la 24 noiembrie nu va fi însă numai cea mai tristă din toate câte s-au ținut până acum, ci și cea mai însemnată de la întemeierea „Asociațiunii”.

Arbitrajul de la Viena a împărțit în două Transilvania. În două au fost împărțite, deci, și despărțimintele „Asociațiunii”. La adunarea de la Sibiu nu vor putea participa în mod oficial decât despărțimintele din Transilvania liberă. Ce se va alege de cele rămase sub stăpânirea ungurească?

Ce legătură se va mai putea păstra cu ele?

Ce activitate vor desfășura de acum înainte cele de pe pământul liber?

Care va fi soarta bunurilor și averilor despărțimintelor din ambele categorii?

Iată întrebări care vor trebui să-și primească un răspuns precis.

Problema persoanei președintelui de mâine al „Asociațiunii” este, apoi, iarăși mai importantă decât oricând.

Fără a îndrăzni să indicăm vreun nume și, mai ales, fără a avea pretenția de a da sfaturi în această delicată chestiune, vom spune totuși că viitorul președinte trebuie să fie un om de o excepțională putere de însuflețire, de dinamizare, un om de mare prestigiu un suflet din aluatul vechilor luptători și cărturari transilvani, stăruitor, dibaci în a înlătura din calea „Asociațiunii” orice dificultăți de ordin politic intern sau extern, un om cutezător și dârz. Să sperăm că va putea fi găsit.

Din același punct de vedere trebuie privită și alegerea membrilor Comitetului central. Ei trebuie să completeze în mod armonios personalitatea președintelui.

O altă problemă tot atât de importantă este aceea a alegerii membrilor secțiilor științifice și literare.

După Unire, importanța lor, din punct de vedere al prestigiului nominal, a scăzut considerabil față de ceea ce era înainte de 1 Decembrie 1918. Marile posibilități de afirmare ale frunțașilor „Asociațiunii” și ai Transilvaniei în cadrele Academiei Române, ale Universității și a atâtor alte societăți și instituții de stat,

---

¹⁰⁵ Era vorba de Dr. Eugen Nicoară, președintele „Astreii” Reghin.

pentru a nu mai vorbi de facila posibilitate de afirmare pe terenul publicisticii, au făcut să treacă neobservat faptul dacă cineva era sau nu membru al acestor secții. Nu voim să spunem că membrii secțiilor nu și-ar fi meritat locurile și, mai ales, că unii dintre ei n-ar fi dezvoltat acolo o febrilă și rodnică activitate. Faptele și opera lor se pot cunoaște de către oricine, iar cei care urmăresc cu atenție activitatea „Asociațiunii” le cunosc suficient pentru a nu mai fi necesar să insistăm asupra lor.

În ultimii ani însă și-au făcut apariția în arena publicisticii transilvane, ca și în domeniul realizărilor practice din despărțăminte, o serie de elemente tinere, care au izbutit să se impună atenției opiniei noastre publice. Activitatea lor s-a putut evidenția cu prisosință, fie sub forma unor studii istorice, etnografice și politice, din domeniul trecutului transilvan, fie sub forma unor creații literare și artistice în care au cristalizat nenumărate fragmente din spiritualitatea viguroasă a acestor străvechi meleaguri daco-romane.

Aceștia nu trebuie să lipsească din viitoarea alcătuire a secțiilor științifice și literare ale „Asociațiunii”.

Păstrând tot ceea ce e demn și meritos din vechile secții, în care se află de altminterlea atâtea minți distinse și atâtea condeie remarcabile, e bine ca noilor secții să nu le lipsească nici entuziasmul și dragostea de muncă a generațiilor mai tinere. Știm că nici până acum ele n-au fost ocolite, din secțiile „Asociațiunii” nelipsind niciodată tineretul. Astăzi însă, prezența lor, în număr cât mai ridicat, e cu atât mai necesară, cu cât activitatea secțiilor va trebui să fie cu mult mai bogată decât în trecut, mai vie și mai dinamică. Tineretul nu trebuie să lipsească din acțiunea de reconstrucție culturală și națională a zilelor noastre.

*

Pe deasupra oricăror considerații însă, „Asociațiunea” e datoare să afirme în adunarea de la Sibiu voința ei nebiruită de a trăi, puterea ei de viață și de iubire pentru toți cei părăsiți, elanul ei creator.

Toate acestea însă nu sunt posibile și nu se pot sprijini decât pe cea mai puternică forță a societății: solidaritatea. Solidaritate deci, în jurul „Asociațiunii”. Categorie și neșovăitoare.

Noi toți, tineri și bătrâni, care am crescut în datinile și idealurile ei, trebuie să ne strângem rândurile în jurul bătrânei și venerabilei „Asociațiuni”, peste care plutește duhul și pornirea spre faptă a primului ei președinte: Andrei Baron de Șaguna.

Numai bazată pe această solidaritate, „Asociațiunea” va putea triumfa încă o dată.

noiembrie 1940

Criza „Asociațiunii” transilvane

La 27 septembrie se va ține la Sibiu o nouă adunare generală a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”.

În trecutul de glorie și de seninătate al acestei bătrâne societăți, adunările generale erau adevărate evenimente naționale, dezbaterile, lucrările și concluziile lor, însoțite întotdeauna de fastuoase și entuziaste serbări populare, fiind urmărite cu un nestăpânit interes de către întreaga intelectualitate românească, și mai ales, de către cercurile transilvane, care vedeau în activitatea și în manifestările „Asociațiunii” cea mai înaltă expresie a spiritului creator al acestei provincii.

După fiecare din astfel de adunări, care întreceau în amploare, însuflețire și seriozitate orice alte manifestații asemănătoare, intelectualii și țărani participanți se întorceau la vetrele lor înfiorați și dinamizați de freământul viguroasei vieți românești ce radia din întreagă activitatea „Asociațiunii”, ispitiți și cucerți de duhul avânturilor sale creatoare, încurajați și oțeliți în lupta necurmată pentru afirmarea și apărarea românismului.

Unul din cele mai luminoase și mai răsunătoare capitole din istoria afirmării românismului transilvan a fost scris de către „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român”.

Acesta a fost capitolul moral, codificat în 1861 de Andrei Șaguna, cu care „Asociațiunea” a intrat în 1918 sub bolta de lumină a României întregite.

S-a crezut o clipă, îndată după fericitele evenimente din 1918, că misiunea „Asociațiunii” ar putea fi considerată sfârșită, lupta pentru românism și pentru cultură urmând să devină o sarcină exclusiv a Statului Român, societatea de la Sibiu rămânând numai o cucernică amintire istorică.

A biruit însă, din fericire, gândul potrivnic, găsindu-se pentru „Asociațiune” noi temeieri de existență, noi domenii de activitate, și mai ales, o nouă și roditoare însuflețire.

„Asociațiunea” a rămas astfel să-și continue cu același elan firul vechii sale activități naționale.

O hotărâre fericită!

S-a văzut apoi, foarte curând și foarte limpede, că nimeni, și cu atât mai puțin „Asociațiunea”, nu-și putea refuza obolul în opera de mare construcție

românească, articularea țării întregite solicitând tuturor energiilor și tuturor instituțiilor românești un nou și puternic efort creator.

Condusă cu vrednicie de președinți ca Andrei Bârseanu, Vasile Goldiș și prof. Iuliu Moldovanu, „Asociațiunea” n-a pregetat o singură clipă de a milita pentru noile comandamente naționale, reușind să înscrie la activul său o nouă serie de triumfuri și realizări obștești.

Continuându-și toate îndeletnicirile de odinioară și dând secțiilor și bibliotecii sale populare o nouă strălucire, „Asociațiunea” și-a îndreptat în special privirile înspre tineret și către țărănime, urmărind să le dea o nouă direcție și un nou avânt vital.

Tineretului, într-o vreme când acesta era privit prin prisma vechiului romantism național, fără a constitui o problemă de a cărei gravitate anii din urmă ne-au convins în mod categoric, „Asociațiunea”, prin energia profesorului Hațieganu, i-a dat un îndreptar de viață, un catehism al sângelui și al sufletului românesc, concretizat și pus în aplicare de organizația „Șoimii Carpaților”. Aceasta a fost una din cele mai fericite inovații ale „Asociațiunii”, mii de tineri alergând sub faldurile gloriosului drapel de la Sibiu. „Șoimii Carpaților” au anticipat o adevărată și sănătoasă politică a tineretului, entuziasmul și opera lor remarcându-se printr-o excepțională disciplină națională.

Pentru țărănime s-au creat școlile țărănești, acele școli care sunt cunoscute astăzi în întreaga țară.

Prin aceste ideale inovații, ca și prin activitatea sa tradițională, „Asociațiunea” și-a dovedit invincibilitatea forței constructive și a inepuizabilului său avânt, adunările generale din ultimul deceniu, și ne gândim în primul rând la cele ținute la Brașov, Târgu-Mureș, Satu Mare și Blaj, atingând culmi necunoscute de la 1911 încoace.

Brusc însă, începând din anul 1939, când se pregătea la Cluj o strălucită Adunare generală, activitatea publică a „Asociațiunii” a început să scadă, „Șoimii Carpaților” au fost abandonati, tipărirea de cărți redusă la minimum, activitatea în despărțăminte slăbită, iar adunările generale au devenit simple adunări cu caracter administrativ.

Desigur vina acestei dureroase stagnări aparține în primul rând împrejurărilor grele prin care trece întreaga omenire, vremurilor acestora atât de puțin prielnice activităților și organizărilor culturale.

Aceasta nu se poate contesta. Dar tot așa nu se poate contesta nici faptul că „Asociațiunea” trece astăzi și printr-o gravă criză interioară – criză care îi macină puterile și îi micșorează activitatea poate chiar mai mult decât consecințele rezultate din starea de război.

Mai întâi criza de concepție!

Se justifică prea des și prea tânguitor această stagnare prin lipsa de fonduri și prin lipsa de sprijin financiar din partea statului.

În cele opt decenii de neconținută și spornică activitate națională, „Asociațiunea” n-a trăit din subvenții. Dimpotrivă. Forța ei a stat în spiritul de jertfă al membrilor săi, al cărturarilor și țăranilor de peste munți, al mecenaților și băncilor românești din Transilvania. Crezând în „Asociațiune”, crezând în misiunea și în rolul ei național, bunii transilvani de odinioară n-au șovăit a o susține și a face pentru ea toate sacrificiile necesare.

„Asociațiunea” nu trebuie să cerșească și nu trebuie să aștepte subvenții. Ea trebuie să reînvie în membrii săi și în întreaga populația de peste munți vechea dragoste pentru „Astra”, sentimentul de grațitudine pentru opera ei, încrederea în necesitatea existenței și activității sale, așezând din nou forța sa materială pe solidaritatea și pe spiritul de sacrificiu al Transilvaniei. Aceasta și numai aceasta trebuie să fie țaria „Asociațiunii”.

Tot așa de greșit se justifică stagnarea activității culturale a „Asociațiunii” prin existența stării de asediu și a Cenzurii. De ce se uită că în trecut „Asociațiunea” a avut de suportat legi cu mult mai aspre, cu tendințe de exterminare chiar, fără ca totuși glasul conferențiarilor săi să fie sugrumat, iar penele scriitorilor să ruginească?

În cadrul legilor existente, „Asociațiunea” își poate desfășura nestingherită activitatea ei culturală, menținând în sufletele românești credința neclintită în biruința adevărului.

Satele românești, tocmai în aceste vremuri, nu trebuie să fie lipsite de cuvintele și de îndemnul bărbătești ale „Asociațiunii”.

Sufletul cere suflet!

„Asociațiunea” are de rezolvat apoi și o criză de conducere.

Actualul președinte al „Asociațiunii”, d. profesor Iuliu Moldovanu, care se găsește în fruntea societății de peste un deceniu, a spus tot ceea ce ar fi avut de spus, a realizat tot ceea ce putea realiza.

E nevoie acum de un om nou, de o nouă ambiție, de o proaspătă pasiune creatoare. De la dl Prof. Moldovanu „Asociațiunea” nu mai poate aștepta nimic. În fruntea „Asociațiunii” se cere un om dinamic, entuziast, cu largi și adânci legături cu tineretul, un animator, o energie aprigă și contagioasă.

Fără această energie, fără pasiunea dinamică a unui președinte activ, „Asociațiunea” e menită unei lungi și fatale somnolențe.

Cu aceeași atenție trebuie privită și problema constituirii Comitetului central.

Alcătuit în cea mai mare parte din elemente pur decorative, fără a depăși simplele semnificații subiective, comitetul acesta – care nu are niciun membru sub vârsta de 40 de ani – abia poate număra 5–6 personalități care să se identifice într-adevăr cu marile aspirații ale „Asociațiunii”, militând cu energie pentru realizarea lor.

Se simte, deci, trebuința unui comitet constituit din elemente dornice de muncă, harnice și întreprinzătoare, care să dinamizeze vechiul organism al „Asociațiunii”, dându-i o nouă vigoare și un nou potențial de activitate. „Asociațiunea” trebuie să trăiască, trebuie să se afirme neconținut, iar aceasta nu se poate face decât prin elemente vii și creatoare, prin primeniri cutezătoare, printr-o infuzie de suflet tânăr.

Datorită zecilor de mii de refugiați transilvani, risipiți în toate părțile țării, dar mai cu seamă la orașe, „Asociațiunea” ar putea avea astăzi un prilej unic de a se organiza în toate orașele și județele, dând astfel activității sale naționale aria cea mai întinsă, mobilizând pentru idealurile românismului mii și mii de noi energii.

„Șoimii Carpaților” trebuie reorganizați, biblioteca pentru popor nu trebuie să vegeteze, cărțile ei trebuind să fie astăzi mai numeroase și mai ispititoare ca oricând, satele trebuiesc cutreierate, inimile întărite.

„Asociațiunea” nu poate fi absentă din frământarea de astăzi a neamului românesc! Locul ei trebuie să fie acolo unde a fost întotdeauna: *în fruntea poporului*.

„Asociațiunea” se poate plânge de multe lucruri, de unul însă nu: de lipsa de oameni, și mai ales de lipsa de tineri. E nevoie însă ca acești oameni să fie cucerți pentru idealurile „Asociațiunii”, să fie încadrați în formațiile ei de luptă.

Cea mai eclatantă dovadă a reușitei unor astfel de încercări o constituie înseși condițiile în care apare revista Transilvania, incontestabil cea mai vie și mai dinamică revistă de studii și atitudini naționale.

Exemplul s-ar putea imita și în alte direcții de activitate ale „Asociațiunii”.

Izbânda va fi aceeași! Adunarea generală de la 27 septembrie are datoria de a îndrepta „Asociațiunea” pe un făgaș nou, pe calea activității și a realizărilor naționale.

„Asociațiunea” trebuie să învingă criza, să se scuture de somnolență, barca ei trebuie să iasă în larg.

În largul românismului! Vom fi înțeleși?

septembrie 1942

Discuții în jurul „Asociațiunii”

În Transilvania „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român”, încă de la înființarea sa, a cunoscut, mai ales în rândurile cărturarilor, maximum de atenție.

Nici o altă alcătuire culturală n-a înregistrat mai multe devotamente și statornicii decât „Asociațiunea” de la Sibiu.

Era în aceste devotamente mărturisirea cea mai splendidă a încrederii în misiunea și în capacitatea ei de organizare și afirmare spirituală românească, și mai ales, în destinul său de societate luptătoare pentru biruința ideii naționale.

De la Andrei Șaguna, întâiul președinte al „Asociațiunii” și până în ziua de sub ochii noștri, nici unul din fruntașii Transilvaniei nu i-a ocolit căile și nu i-a refuzat dragostea și puterea de muncă.

Gheorghe Barițiu, Timotei Cipariu, Visarion Roman, Nicolae Cristea, Baron Vasile Pop, Iacob Bologa, Ion Micu Moldovănuțiu, Iosif Șterca-Șuluțiu, Andrei Bârseanu, Octavian C. Tăslăoanu, Octavian Goga, Vasile Goldiș, Ioan Lupaș, Ion Agârbiceanu, Iuliu Hațieganu, Iuliu Moldovanu, – personalități culturale de incontestabilă putere de creație – și-au desfășurat o bună parte din energia și din activitatea lor în cadrul fixat de „Asociațiune”.

Devotamentul și atenția aceasta s-au manifestat deopotrivă atât în zilele de strălucire ale „Asociațiunii” cât și în momentele ei de eclipsă.

Să recunoaștem însă, că acestea din urmă au fost extrem de rare și tot atât de repede trecătoare.

Niciodată cărturărimea transilvană n-a putut îngădui ca „Asociațiunea” să ocupe în viața publică a provinciei de peste munți decât exclusiv locul cel din frunte.

Și întotdeauna, când oamenii sau împrejurările o osândeau la un alt nivel, răpindu-i întâietatea sau forța de însuflețire națională, opinia publică a știut să reacționeze fără întârziere și fără șovăire.

Un astfel de moment străbate „Asociațiunea” astăzi. De aproape două luni „Astra” e discutată fără încetare atât în ziarele din București, cât și în cele din provincie.

Participă la discuție, pe lângă ziariștii profesioniști, o întregă serie de preoți, profesori, avocați și magistrați superiori.

Și toți acești debateri, dezbrăcați de orice interes personal, s-au ridicat exclusiv pentru a cere „Asociațiunii” un alt ritm de activitate, mai viu, mai cutezător, o atitudine mai îndrăzneată față de suferințele și poruncile neamului, și mai ales pentru a cere o cât mai grabnică primenire a conducerii sale.

Am citit cu atenție toate aceste critici.

Credința neclintită în misiunea și în puterea de activitate a „Asociațiunii” răzbate în tot ceea ce s-a scris în ultimul timp în legătură cu societatea de la Sibiu.

Se crede însă numai în puterea pe care „Asociațiunea” ar putea să o aibă și nu în ceea ce ctitoria marelui Șaguna reprezintă astăzi. Se elogiază „Astra” de ieri și se crede în „Astra” de mâine, deoarece „Astra” zilelor noastre nu satisface setea de activitate și de luptă a Transilvaniei, și n-a reușit să adune în jurul său nici tineretul și nici păturile largi ale intelectualității transilvane creatoare.

Concludente din acest punct de vedere sunt mărturisirile făcute de ziarul *Unirea* de la Blaj, îndată după închiderea recentei Adunări generale de la Sibiu¹⁰⁶.

„În vremile de răscruce la care ne găsim – afirmă «Unirea» în articolul său de fond – «Astra» are durerosul privilegiu de a fi singurul cadru general de organizare a străduințelor noastre de mai bine în afara instituțiilor de stat. Firesc ar fi deci, ca în rândurile ei să militeze nu «mulți» ci fără excepție toți cei ce au un cuvânt de spus, un dram de energie de sacrificat pentru pregătirea viitorului. La fel, adunările ei generale trebuie să fie adevăratul și idealul nostru Parlament, în care să se rostescă fără șovăire cuvântul Ardealului potrivit sentimentului general al neamului, spre a fi călăuză de îndreptare pentru drumul nostru de mâine.

Avem impresia că acest rost, impus de apocaliptica învălmășire a evenimentelor, «Astra» de astăzi nu-l împlinește mulțumitor”.

Pentru cine cunoaște spiritul de măsură al Blajului, respectul său pentru cuvântul îndelung cumpănit, o afirmație ca aceasta constituie o adevărată sentință:

„Astra” nu-și îndeplinește mulțumitor rolul său național!

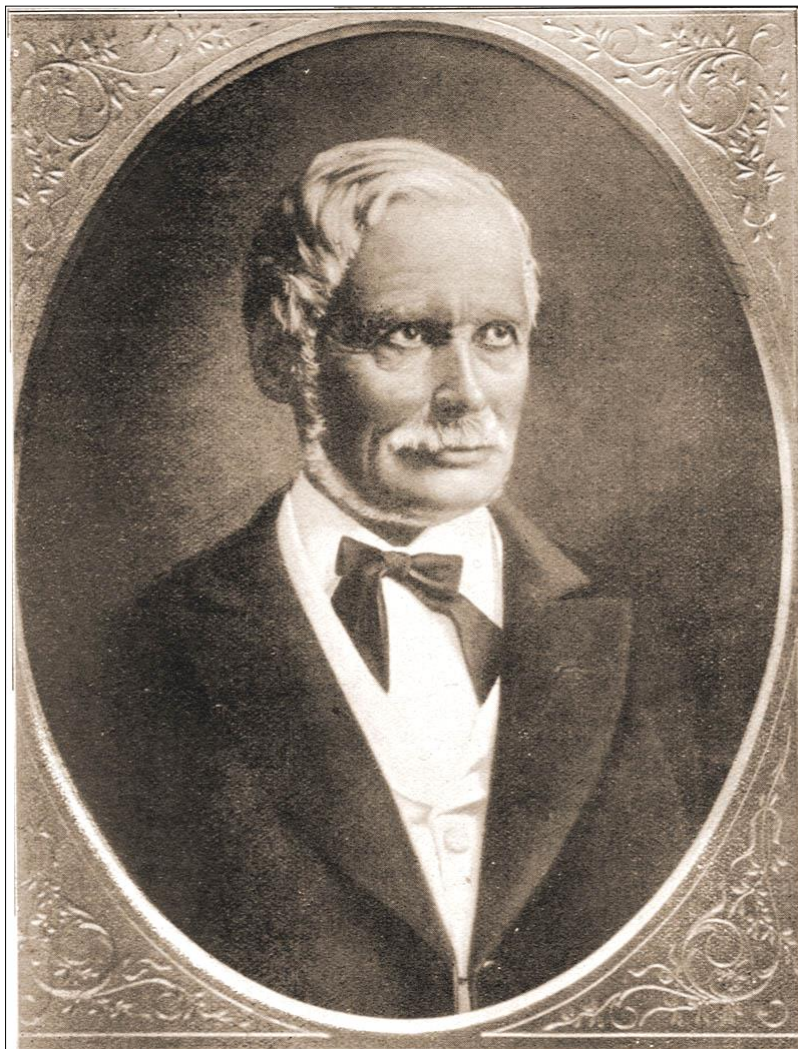
Tot atât de interesante sunt și afirmațiile ziarului Țara de la Sibiu, comunicate opiniei publice cu abia douăzeci și patru de ore înaintea deschiderii Adunării generale a „Asociațiunii”.

Cităm:

„«Astra» trebuie să devină mai activă, mai tânără, mai îndrăzneată, mai combativă. Or, prima condiție sine qua non a reușitei ei în orice domenii de activitate este eliminarea politicii. În al doilea rând se cere în. mod imperios – și asta spre binele «Astrei» și al neamului românesc din Ardeal – o reîmprospătare a cadrelor. Cu orice preț și cu sacrificarea oricărui ambiții sau veleități trebuie ridicat neapărat potențialul de luptă al Astrei. Astfel, adunarea de la Sibiu, ca multe altele de până acum, va asculta referate, va expedia telegrame și se va împărștia fără ca membrii ei să-și fi însușit focul sacru al unui comandament de luptă de sens unic. Natural, tot ce se face de «Astra» este util. În ceasul de față însă, când se cer îndrumări temeinice și directive precise în vederea realizării idealului de unitate națională, «Astra» nu mai poate rătăci pe meandrele improvizaiilor, ale pasivității comode, și nici nu-i mai este îngăduit să-și facă program de lucru din cultivarea taurilor de prăsilă. Dacă vrea să mai trăiască și dacă vrea să-și redobândească

¹⁰⁶ S-a ținut în zilele de 25 – 26 septembrie 1943.

strălucitorul prestigiu și indiscutabila autoritate a vremurilor trecute, „Astra” trebuie să țină pas cu timpul. mai mult! „Astra trebuie să stăpânească vremurile, să descifreze sensul istoric al viitorului și să îndrume pe această cale setea de dreptate națională și socială a obștei românești”.

Gheorghe Barițiu

Niciodată nu s-a prezentat „Asociațiunii” un rechizitoriu mai drastic și mai precis.

Un Șaguna sau un Baron Vasile Pop e sigur că nu l-ar fi ascultat fără a nu trage consecințele firești...

El interesează cu atât mai mult, cu cât se ridică din centrele cele mai înalte ale culturii transilvaneie, Blajul și Sibiul.

În pasionata dezbatere asupra destinului „Asociațiunii”, prin intermediul ziarelor „Viața”, „Universul” „Timpul”, „Curentul”, s-au angajat și câteva condeie tinere. S-au angajat în mod sincer și dârz, spontan.

În ziua de 6 august, un tânăr de la Blaj, profesor la liceul Sf. Vasile, d. Nicolae Comșa, semna chiar în aceste coloane¹⁰⁷ un articol de îndrăzneală incursiune în viața „Asociațiunii”.

„A atins „Astra” – se întreba autorul – ținta de a fi un regenerat dinamic al neamului, prin încorporarea cât mai multor români ardeleni, dacă se poate a tuturor și apoi, prin împreună lucrare să adâncească până la completă realizare acel simțământ al conștiinței naționale, al solidarității și al jertfei pentru binele obștesc?”

Răspunsul la întrebările de mai sus, cu toată durerea sufletească nu-l putem da integral afirmativ. Cauzele trebuie căutate, desigur, în multe împrejurări externe ostile, dar într-o anumită măsură, și, mai ales, în anii din România Mare, și organizării și funcționării interne a Asociațiunii.

Desigur că „Astra” în cursul deceniilor ce le-a trăit, ca orice organism viu, a evoluat, și de la Asociațiunea simplă din 1861 s-a ajuns acum la un fel de asociație academică, cu diferite secțiuni literare, științifice etc., cu birouri multe, pline de funcționari și cu un Comitet central de greutatea vechilor senatelor. Nu căutăm acum dacă aceste secțiuni și organisme birocratice funcționează și cât contribuie prin funcționarea lor la realizarea scopului fixat în statute, de la început până la cel din 1936. Un lucru însă putem afirma: organizarea teoretică a „Astrei” este amplă și funcționarea regulată a acestui organism ar trebui să-i dea un mai puternic caracter de organism viu. Ori „Astra”, așa cum a funcționat și cum funcționează azi, face impresia unui corp a cărui inimă bate bine, dar la care, cu toate acestea, picioarele și mâinile, adică extremitățile, membrele îi sunt în permanentă răceală reumatică și amorțelă.

Credem că această anormalitate în viața Astrei consistă în deosebirea dintre organizarea teoretică și funcționarea practică, pe teren” Iar în concluzie d. Comșa adaugă:

„Pentru a îndepărta răul, barem acum în ceasul al unsprezecelea, două lucruri sunt principale: centrul să pretindă despărțământelor exercitarea totală a tuturor atribuțiilor prevăzute în Regulament și ca să poată avea șansă de reușită centrul să insiste ca atât în comitetul Despărțământului, cât și în cel al Cercului cultural, să intre nu oameni de suprafață, ci oameni de acțiune, dovediți aștrști în cursul mai

¹⁰⁷ Ale ziarului „Viața”.

multor ani. Doar „Astra” nu este nicidecum o societate care să aibă misiunea de a îndulci anii pensionarilor, dându-le și onorific impresia că sunt încă tineri, capabili de acțiune, prin faptul că-i așează în fruntea organizației sale. Ori pe cât este de evidentă aceasta, tot atât de logic este faptul că de la «bătrâni» nu mai putem aștepta să constituie «un organism viu cu putere creatoare».

Un cap luminat spunea odată: «bătrânii să se odihnească și să sfătuiască iar tinerii să muncească».

Despărțământul și cercul cultural sunt, în organismul „Astrei” membrele de la care se cere să muncească, nu să sfătuiască. Să se dea deci tineretului harnic, și din darul lui Dumnezeu îl avem, rolul ce i se cuvine în cadrele «Astrei». Nu este firesc ca cineva să fie membru în comitetul unui Despărțământ, numai pentru a participa la ședințele comitetului și fără a ieși niciodată la sate. Conducerea centrală să fie atentă, să cerceteze aceste relevări și dacă le va găsi adevărate, să procedeze de îndată la acțiunea de îndreptare. Vremile sunt grele și cine știe dacă furtunile de mâine nu vor întrece în putere și grozăvie pe cele de azi. «Astra», funcționând practic, așa cum este organizată teoretic, ne-ar putea feri de multe catastrofe”.

Peste o lună, în ziarul „Curentul”, la 6 septembrie, d. E. Boșca-Mălin vorbind de raporturile dintre Astra și tineret, întreba:

„De ce nu este primit și el (tineretul) în parlamentul de luptă al culturii și idealurilor transilvane?”

Tineretul acesta al Ardealului, care strigă pe toate ulițele istoriei, n-are oare ce căuta în Comitetul central al „Asociațiunii”?

De la generația lui Ion Agârbiceanu, Octavian Goga, Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, I. Hațieganu, O. Ghibu, Ardealul n-a fost vrednic de nici o altă generație care să-și spună cuvântul? Nu voim îndepărtarea bătrânilor. De sfatul și înțelepciunea lor avem mereu nevoie. Ne întrebăm numai de ce este ținut departe tineretul de conducerea «Astrei»? Și mai întrebăm: Tineretul n-are nimic de spus?”.

În ziarele „Universul” și „Timpul” s-a dezbătut aceeași problemă, cu iscusință și entuziasm, de către d-nii Gabriel Țepelea și Corneliu Albu, iar în „Viața” s-au publicat articolele d-lor Al. Ceușianu și Ionel Neamtzu.

Din spovedania fiecăruia țâșnea aceeași fierbinte dragoste față de „Asociațiune” și aceeași înaltă dorință de a o vedea în fruntea luptei pentru idealurile neamului.

În birourile „Asociațiunii” toată risipa aceasta de suflet a fost privită, însă, cu totul altfel de cum trebuia. În loc să se cerceteze în mod sincer cauza nemulțumirii tineretului, cauza reală, s-a ajuns la meschina concluzie că la mijloc nu e decât mâna intrigantă a unora sau altora dintre vânătorii de președinție.

Ceea ce n-a înțeles însă d. Iuliu Moldovanu, președintele „Astrei”, a înțeles totuși un alt bătrân, d. *Alexandru Șt. Mendrea*, consilier onorar la înalta Curte de Casație și Justiție.

Opinia d-sale a apărut în ziarul *Acțiunea* (12 oct. a.c.)

„În atmosfera de istorică misiune a „Asociațiunii” – precizează d-sa – și îndeosebi, în momentele actuale de trunchiere a patrimoniului românesc, se impune încadrarea tinerimii în rândurile misionarilor. În toate timpurile, în fruntea mișcărilor cu caracter național, defilează tinerimea în ritm entuziast. Tinerimea a rămas întotdeauna în albia curată a sufletului ei idealist, național și altruist.

Momentul actual rezumă fraza crucială pentru întregirea și consolidarea deplină a statului.

O hartă nouă va construi Europa viitorului, – făurindu-se o viață socială și națională reală.

Participarea activă a tinerimii, în echipe de propagandă, sub pavilionul „Astrei”, pentru implantarea adevărului istoric și lămurirea dreptății imanente, o considerăm imperativă.

Această operă trebuie să se întindă, în cele mai depărtate și ascunse colțuri în care se înfiripă graiul românesc; peste văi și dealuri, care prind și multiplică ecoul nedreptății ce ni s-a cășunat.”

Dl. consilier Mândrea nu mai e nici tânăr și nu urmărește nici președinția „Asociațiunii”. Nimic nu-l împiedică, astfel, de a fi obiectiv. Lucid obiectiv.

Lecția pe care d-sa o dă „Asociațiunii” este însăși lecția fatală a istoriei.

Intervenția d-sale nu mai poate fi socotită interesată.

Nouă, personal, această intervenție ne aduce însă și o satisfacție de altă natură.

În septembrie 1942, când cei dintâi, de la 1940 încoace, îndrăzneau să cerem în fruntea „Astrei” un alt președinte și un alt Comitet, *Gazeta Transilvaniei* de la Brașov, organ al „Asociațiunii”, prin pana redactorului său suplinitor, nu putea să ne răspundă altfel decât prin insulte și grave amenințări.

Iată ce scriam noi, în revista *Vremea*, la 27 septembrie 1942, în legătură cu existența Comitetului central al „Asociațiunii”:

„Alcătuît în cea mai mare parte din elemente pur decorative, fără a depăși simplele semnificații subiective, comitetul acesta – care nu are nici un membru sub vârsta de 40 de ani – abia poate număra 5–6 personalități care să se identifice într-adevăr cu marile aspirații ale «Asociațiunii», militând cu energie pentru realizarea lor. Se simte, deci, trebuința unui comitet constituit din elemente dornice de muncă, capabile de luptă, harnice și întreprinzătoare, care să dinamizeze vechiul organism al «Asociațiunii» dându-i o nouă vigoare și un nou potențial de activitate.

«Asociațiunea» trebuie să trăiască, trebuie să se afirme neconținut, iar aceasta nu se poate face decât cu elemente vii și creatoare, prin primeniri cutezătoare, printr-o infuzie de suflet tânăr.

Datorită zecilor de mii de refugiați transilvani, risipiți în toate părțile țării, dar mai cu seamă la orașe, «Asociațiunea» ar putea avea astăzi un prilej unic de a se putea organiza în toate orașele și județele, dând astfel activității sale naționale aria cea mai întinsă, mobilizând pentru idealurile românismului mii și mii de noi energii.

«Șoimii Carpaților» trebuie reorganizați, biblioteca pentru popor nu trebuie să vegeteze, cărțile ei trebuie să fie astăzi mai numeroase și mai ispititoare ca oricând, satele trebuie cutreierate, inimile întărite.

«Asociațiunea» nu poate fi absentă din frământarea de astăzi a neamului românesc! Locul ei trebuie să fie acolo unde a fost întotdeauna: în fruntea poporului.

«Asociațiunea» se poate plânge de multe lucruri, de unul însă nu: de lipsă de oameni, și mai ales de lipsa de tineri. E nevoie ca acești oameni să fie cuceritori pentru idealurile «Asociațiunii», să fie încadrați în formațiile ei de luptă.

Cea mai eclatantă dovadă a reușitei unor astfel de încercări o constituie înseși condițiile în care apare revista *Transilvania*, incontestabil cea mai vie și mai dinamică revistă de studii și atitudini naționale.

Exemplul s-ar putea imita și în alte direcții de activitate ale «Asociațiunii». Izbânda va fi aceeași”.

Și iată ce ne răspunde „Gazeta Transilvaniei”:

„Cuvinte nesocotite ca cele scrise în preajma Adunării generale despre rostul și ființa de azi ale «Astrei», le socotim o nenorocită inspirație, sau dacă sunt inspirate de cineva, o încercare de Herostrat față de unitatea de simțire și de muncă a Ardealului, pe care, oricine ar atinge-o se trece singur între trădătorii cauzei naționale pe care o slăbește.”

Noile discuții purtate în toamna aceasta în jurul „Asociațiunii”, au dovedit însă că numărul „trădătorilor” și al „Herostraților” se află în plină creștere, dorința de a vedea o Astră puternică devenind convingerea înaltă a tuturor intelectualilor români. Căci „Astra” de astăzi nu este puternică, nu este dinamică și nu este populară. Și nouă, tinerilor, și întregului popor românesc, o astfel de „Asociațiune” ne trebuie!

octombrie 1943

TRANSNISTRIA

Transnistria

I.

Existența istorică a românilor de peste Nistru este tot așa de veche și tot atât de încercată ca și existența românilor din celelalte provincii ale Daciei de odinioară.

Atât în privința elementelor autohtone, cât și a celor sosite de peste Nistru, fie din țările Moldovei, fie din ținuturile ardelenesti, istoria ne furnizează încă din veacul al IX-lea – pentru a nu mai vorbi și de existența pe aceste meleaguri a vechilor daci – suficiente informații și documente spre a putea reconstitui întreaga lor viață națională, economică și culturală.

Sub numele de volochi, acești români sunt pomeniți în cronica rusească a călugărului Nestor, care ni-i arată în secolul al IX-lea ca pe niște vrăjmași ai slavilor împotriva cărora luptă pentru stăpânirea gurilor Dunării, „Valachii” – atât cât îi cunoștea Nestor – întinzându-se de la vărsarea Dunării și până dincolo de Nistru. Istoricul german *Rudolf Wedell* crede că, în această epocă întinderea lor era și mai adâncă, în *Atlasul istorico-geografic* apărut la Berlin în 1824 susținând că, pe la anul 900 românii ajunseseră chiar până la malul Niprului. Rândurile acestor volochi, sau brodnici, cum îi numesc cronicile timpului, erau destul de numeroase și destul de tari, înzestrați fiind și cu un viguros spirit războinic, astfel încât cronicarul rus *Ipatiev* îi întâlnește, la 1147, în armata prințului Sviatoslav, luptând împotriva viaticilor, iar la 1216, Cronica din Novgorod menționează participarea lor la luptele dintre principii Mstislav și Iaroslav, conducători ai principatelor din Novgorod și Susdali, volochii luând partea prințului de Susdali. În anul 1223, în epoca luptelor dintre ruși și tătari, valachii participă la aceste lupte sub conducerea voievodului Ploscânea, dând un prețios concurs acestora din urmă.

Identitatea volochilor cu românii este categoric afirmată de istoricul german *Schlösser*, care, comentând cronica lui Nestor, scrie următoarele: „*Acești «Volochi» nu sunt nici Romani, nici Bulgari, nici Velchi, ci Vlahi (Români), urmașii vechii și marei familii a Tracilor, Dacilor și Geților, care păstrează și azi limba lor proprie și cu toate prigonirile locuiesc Valahia, Moldova, Transilvania și Ungaria cu milioanele.*”

După fondarea Principatului Moldovei, autoritatea Domnilor Moldoveni se exercită asupra ambelor maluri ale Nistrului, până spre adâncul stepei, locuitorii de viță românească ai acestor meleaguri numindu-se de acum înainte moldoveni, afirmându-se astfel consăngenitatea și unitatea de grai cu românii din Țara Moldovei.

Viața economică și religioasă a ambelor ramuri moldovenești dezvoltându-se de acum înainte în comun, la anul 1390, întâlnim pe voievodul român instalând străji moldovenești în principalele iarmaroace de peste Nistru, iar în epoca lui Ștefan cel Mare, ostașii acestuia apără privilegiile cetății Caffa din Crimeea, primind în schimb numeroase daruri din partea republicii genoveze. La șaptezeci de ani de la moartea marelui și sfântului voievod, unul din urmașii săi, Ion Vodă Cumplitul, la 1574 scria cu toată hotărârea: „Țara noastră, Moldova, trece mult dincolo de Nistru.” Între cele două ramuri moldovene erau însă și numeroase legături de rudenie, în numele acestor legături, îndată după moartea Cumplitului, năvălind de peste Nistru un șir întreg de pretendenți la tronul Moldovei: *Ion Vodă-Crețul*, *Ion Vodă-Potcoavă* (1577) care ajunge să și domnească o lună iubit de

popor, cum scrie Ureche, pentru „tinerețea și frumusețea lui”, ucis apoi de poloni la Lemberg; alți pretendenți fură *Alexandru*, care domni și el o lună, un *Petreci*, un *Constantin*, și un alt *Ion*, numit *Lungu*, în vârstă de abia șaisprezece ani, care se ridicase împotriva lui Iancu Sasul în numele ortodoxiei năpăstuite, încă un *Ion* apoi, și, pentru a încheia această serie, un *Petre Vodă Cazacul*, care domni și el două luni. Dar nu numai la domnia Moldovei tindeau acești români transnistreni, plini de multă vlagă vitejească, ci, cu egală pasiune, ei urmăreau și hătmănia cazacilor, în rândurile cărora de asemenea se afla un însemnat număr de moldoveni. Astfel, pe la 1560, hatman al cazacilor era *Dimitrie Vișnievțchi*, pe care N. Iorga îl crede descendent al lui Ștefan cel Mare; la 1577, hătmănia o reprezintă *Ion Potcoavă*, iar mai târziu, în epoca lui Petru cel Mare și a Caterinei I, conducător al cazacilor este *Dănilă Apostol*, originar din Varnița Tighinei¹⁰⁸.

Unul din cele mai reprezentative târguri ale Transnistriei de sus este *Moghilăul*, astăzi capitala județului cu același nume, creație a voievodului moldovean *Ieremia Movilă*, dăruit apoi ca zestre fiicei sale Maria, târg care a aparținut Moldovei până la anul 1812. Înaintea, în timpul și după domnia lui Ieremia Movilă, alți voievozi și boieri au fondat diferite alte așezări peste Nistru, cele mai numeroase producându-se în timpul domniei lui *Duca-Vodă*, care, la anul 1679, fiind numit de turci și hatman al Ucrainei, și-a făcut curți domnești la *Peștera*, lângă Bug, altele la *Țigănauca*, în dreptul Sorociei, iar la *Nemirova* și-a organizat o bogată gospodărie. Odată cu *Duca-Vodă* au trecut Nistrul și „multe gloate”, sporindu-se astfel și mai mult rândurile moldovenesci transnistrene.

Aceleași strânse legături s-au afirmat și s-au păstrat și din punct de vedere bisericesc, românii transnistreni aflându-se încă din veacul al XVII-lea sub jurisdicția Mitropoliei de Proilava (Brăila) cu sediul la Huși, unul din acești mitropoliți, *Daniil*, intitulându-se la 1769: „*Mitropolitul Proilavei, al Tomarovei (Reni), al Hotinului, al tuturor marginilor Dunării și ale Nistrului și a Întregii Ucraine a Hanului.*”

În timpul domniei Ecaterinei a II-a rușii ajung până la Bug (1774), iar în 1792, până la Nistru. Noua regiune ocupată de ruși avea un atât de accentuat aspect românesc, încât Ecaterina a numit această regiune *Moldova-Nouă*, recunoscându-i astfel în întregime caracterul răsărit moldovenesc și îngăduind călugărului *Mihail Strilbitzchi* să deschidă la Duboșari chiar și o tipografie românească, unde s-a tipărit un *Ceaslov* (1794), o *Psaltire* și *Alexandria* (1796).

De la 1812, anul răpirii Basarabiei, românii transnistreni au dus aceeași viață ca și basarabenii, apărându-și cu îndârjire graiul și ființa națională atât de greu năpăstuite de ruși.

În anul 1917, odată cu prăbușirea țarismului și cu organizarea comunistă a Rusiei în republici autonome, au încercat și românii transnistreni să se alipească la

¹⁰⁸ Vezi nr. 47 din *Cunoștințe folositoare: Dănilă Apostol. Hatmanul Ucrainei*, de N. I. Smochină.

patria-mumă, ținând un impresionant congres la Tiraspol (17 decembrie). Istoria s-a desfășurat însă altfel de cum au dorit ei, iar frontierele României nu s-au putut întinde decât până la Nistru.

Transnistrenii au rămas, așadar, să conviețuiască încă un sfert de veac cu rușii și cu ucrainenii, transformați acum în bolșevici, care, în 1924, s-au văzut siliți să recunoască înființarea *Republicii Moldovenești* cu capitala la Balta și apoi la Tiraspol (1928). Republica aceasta, după cum se va vedea în capitolele următoare, era moldovenească numai cu numele, fiindcă, în realitate, sub masca bolșevismului, moldovenii au fost în această epocă obiectul unei cumplite campanii de rusificare, căreia nu i s-a pus capăt decât la 1 august 1941, când armatele române au trecut Nistrul reînviind vremurile de glorie ale lui Ștefan cel Mare.

II.

Scena pe care s-a desfășurat istoria românilor transnistreni cuprinde un spațiu aproape cât jumătate din România-Mare, mărginită la miazăzi de Marea Neagră, la apus de Nistru, la miazănoapte de stepele Podoliei, iar spre răsărit, de apele Niprului. Elemente răzlețe se află și dincolo de marele râu ucrainean, spre Harkov, iar spre miazăzi, până pe coastele înSORITE ale Crimeii și până spre Caucaz, fără a mai pomeni și de cei aproape 200.000 de moldoveni strămutați în Siberia. În masă deasă, dominând toate celelalte populații conlocuitoare (ucraineni, ruși, germani, bulgari, etc.), românii aceștia trăiesc însă între apele Nistrului și ale Bugului, cu deosebire în regiunea nord-vestică.

Rușii – atât cei din epoca țaristă, cât și comuniștii, deși au fost siliți să le recunoască istoria și caracterul moldovenesc-românesc, i-au considerat întotdeauna ca făcând parte integrantă din Ucraina, iar noi, românii, prin pana lui *Alexis Nour*, cunoscutul istoric și cartograf basarabean, încă din anul 1915 am numit-o *Transnistriana*, sau *Transnistria*, acest emerit cercetător întocmindu-i și cea dintâi o hartă etnografică. Ceea ce numim noi astăzi Transnistria, adică pământul dintre Marea Neagră, Nistru și Bug, *limitat la nord de o linie ce trece de la Moghilău la Smerinka*, este mai puțin decât preconiza Alexis Nour în 1915, însă cuprinde cu mult mai mult decât Republica Moldovenească înființată de ruși în 1924, care nu avea decât o suprafață de 8.434 km², cu o populație de 600.000 de locuitori. O precisă descriere geografică a Transnistriei – reprezentată de fosta Republica Moldovenească – a publicat d-l *N. Al. Rădulescu*, (*Revista Geografică Română*, fasc. I din 1941), care, pe lângă cercetările personale, a utilizat și multe din datele publicate de *Alexis Nour* și *N. Smochină* – un entuziast reprezentant și cercetător al vieții românilor transnistreni¹⁰⁹ – precum și datele unor geografi și istorici ruși.

Atât ca formă geometrică, cât și ca structură geologică Transnistria se aseamănă cu Basarabia. Ca și relieful acesteia, relieful Transnistriei descrește de la

---

¹⁰⁹ Vezi nr. 75 din Cunoștințe folositoare: N. Smochină: Republica Moldovenească a Sovietelor.

nord spre sud, fiind o câmpie fertilă a cărei climă ne duce iarăși cu gândul la provincia dintre Prut și Nistru. Acoperită în partea de nord cu păduri de stejar, de carpen, de arțar și de gorun, ajungând la malul mării, câmpia aceasta e sfâșiată de câteva mari limanuri: *Hadjalic*, *Cujalnic*, *Tiliguschi* și *Bjrezanschi*, la care se adaugă limanurile de la gura Nistrului și a Bugului. În interior, câmpia transnistreană e brăzdată de câteva alpii de râulețe: *Camenca*, *Râmnița*, *Codima*, *Tiligul*, *Melochișul*, *Juravca*, *Cujalnicul* etc., care vara, din cauza secetei, rămân aproape fără apă și care, vărsându-se prea repede în marile ape mărginașe, nu se pot dezvolta și nu pot avea nicio importanță geografică și, cu atât mai puțin, una economică.

Partea cea mai roditoare a acestei câmpii se află în lungul văii Nistrului, locuită aproape în întregime de români, unde grâul și porumbul cresc mai frumoase ca oriunde în acest colț al Europei. În luncile Nistrului se află apoi întinse livezi de pomi și viță de vie.

Din punct de vedere administrativ, fosta Republică Moldovenească era împărțită în următoarele 11 raioane: *Camenca*, *Cruți*, *Balta*, *Râmnița*, *Ananiev*, *Birzula*, *Duboșari*, *Grigoriopol*, *Tiraspol* și *Slobozia*.

După intrarea ei în stăpânirea noastră și după instituirea guvernământului general, Transnistria a primit o nouă organizare administrativă, fiind împărțită în 13 județe: *Odesa*, *Ovidiopol*, *Oceacov*, *Berezovca*, *Tiraspol*, *Duboșari*, *Ananiev*, *Crivoi-Osero*, *Râmnița*, *Balta*, *Tulcin*, *Moghilev* și *Jugastru*, capitalele acestor județe aflându-se în orașele cu același nume, cu excepția Jugastrului, a cărui capitală se află la *Iampol* (vezi harta).

Principalele orașe și localități ale Transnistriei sunt *Odessa*, vestit port la Marea Neagră, întemeiat de Ecaterina a II-a în anul 1794, cu concursul ducelui francez *de Richelieu* și al meșterului moldovean *Manole*, unde s-a stabilit și capitala acestei provincii *Odessa*, fiind cel mai important centru economic și cultural al Transnistriei – *Tiraspolul*, (sau *Tirispolca*), unde și până acum se afla un *Institut Pedagogic Moldovenesc*, un *Institut Moldovenesc de cercetări științifice*, un *Teatru* și o *Editură* de stat, și unde, până la 1941, fusese și capitala Republicii *Moldovenești*, *Grigoriopol*, apoi *Duboșari*, *Iampol*, *Moghilev*, *Balta*, *Ananiev*, *Oceacovul*, port și el la Marea Neagră, și *Ovidiopolul* așezat la gura Nistrului.

III.

Care este numărul românilor din Transnistria? Rând pe rând s-au dat publicității diferite cifre, fără ca vreuna din ele să fi putut stabili cu precizie numărul adevărat al acestora.

Într-o plachetă apărută acum șapte ani, chiar în colecția noastră de *Cunoștințe folositoare*¹¹⁰, d-l prof. *V. Harea*, susținea că numărul românilor ar fi de peste 620.000, amintind că *Alexis Nour* fixase numărul la peste un milion.

¹¹⁰ C. Nr. 14: *V. Harea; Români de peste Nistru*.

Un alt iscusit cercetător al problemelor transnistrene, d-l *N. Smochină*, afirmă că numărul românilor din Transnistria ar fi de peste 1.200.000.

Un număr precis nu s-a putut stabili până acum din pricina asupririlor rusești, al căror țel de totdeauna a fost completa rusificare și nimicire a elementelor moldovenești-românești. Dar dacă numărul acestor români nu s-a putut stabili în mod exact, ceea ce urmează să se facă de acum înainte, viața lor, în schimb, viața istorică și cea de toate zilele, e albă și plină ca lumina soarelui, și nicio cercetare, a niciunui cărturar vrednic de acest nume, n-ar putea-o contesta și n-ar putea-o osândi. Transnistrenii sunt sânge din sângele nostru și suflet din marele suflet al României.

Nimic nu-i desparte de noi; totul îi apropie. Conștiința, simțămintele, graiul, îndeletnicirile, obiceiurile, folclorul, bucuriile și tristețile, sunt la fel ca ale noastre, – ca ale noastre, ale românilor de pretutindeni. Înlocuiți conceptul de „moldovean” – la care ei, și din cauza propagandei făcute, țin așa de mult –, prin conceptul de „român” și îndată nu va mai exista între transnistrean și între oricare alt român nici măcar umbra unei deosebiri.

A simțit vreodată vreun oltean sau vreun muntean, stând ei de vorbă cu ardelenii, vreo cât de mică dificultate de înțelegere din cauza celor câteva cuvinte ungurești, pătrunse pe nesimțite în graiul din Ardeal?

La fel, vorbind cu transnistrenii, nu simți nicio dificultate, cu toate că limba rusă a atârnat timp de sute de ani ca o adevărată sabie a lui Damocles deasupra graiului lor. E adevărat, desigur, că limba vorbită în Transnistria nu are sprinteneala limbii vorbite în Muntenia, dar, pentru aceasta, ea nu e mai puțin corectă sau mai puțin clară. E o limbă mai domoală, mai blajină, cu mai multe rezonanțe și cuvinte arhaice întâlnite astăzi numai în filele cronicarilor; e limba pe care desigur vor fi vorbit-o, cu puține adaosuri de atunci încoace, plăieșii și arcașii lui Ștefan cel Mare.

Scriind acestea nu ne gândim la limba cuprinsă în cărțile și cărțicelele tipărite de comuniști la editura din Tiraspol, ai cărei conducători erau în cea mai mare parte evrei, ci ne gândim la limba din căsuțele țărănești, la limba ce răsună în mijlocul lanului de grâu, la limba vechilor cazanii, cum spunea basarabeanul *Mateevici*, pe care-o plâng și pe care-o cântă pe la vatra lor țărani.

Limba aceasta e cel mai frumos tezaur pe care frații transnistreni îl adaugă la patrimoniul comun al neamului!

Iar în ceea ce privește conștiința autohtoniei și a dimensiunilor lor etnice, cităm mărturia lui moș *Anica Timojte*, din satul Hlinaia, un om al pământului, fără știință de slove, care, într-o seară cu povești felurite ne-a spus răspicat: „*Bătrânii spuneau că nu numai până la Bug, ci până la Nipru tot de ai noștri să fi fost.*” Ei știu și-au știut întotdeauna că sunt moldoveni, deci, un neam de oameni deosebiți de ruși și de ucrainieni, având un stil propriu de viață, – stil pe care și l-au păstrat neștirbit înfruntând toate urgiile.

Stilul acesta este distinct de al celorlalte populații transnistrene, care îl recunosc ori de câte ori se ivește în calea lor. Pentru evidențierea acestei recunoașteri socotim nimerit să povestim două întâmplări săvârșite sub ochii noștri. Îndată după ocuparea Tiraspolului am fost găzduiți la un ucrainean care nu știa nicio vorbă românească. De la Tiraspol ne repezeam adeseori în satele învecinate pentru a putea vedea la fața locului viața românilor transnistreni și pentru a aduna diferite tipărituri moldovenești. Într-una din aceste zile ne-am înapoiat din satul *Târnauca* aducând cu noi o pâine împletită în formă de cruce, căreia i se spunea *pomeană*. Imediat ce am pus pâinea pe masă, ucraineanul nostru s-a și grăbit să ne spună că aceasta e „moldovanschi hleba”, pâine moldovenească adică. Era deci un fel de pâine ale cărei forme le fac numai moldovenii. A doua întâmplare s-a petrecut la Odessa, în jurul unui patefon. Ne aflam în casa unor oameni simpli care au dorit să ne distreze. Văzând însă puținul interes cu care am ascultat câteva plăci, după un scurt schimb de cuvinte între bărbat și nevestă, am văzut că au scos dintr-un dulap o nouă serie de plăci, atrăgându-ne atenția asupra uneia care ne va face să ascultăm un joc moldovenesc. Era *Oleandra*, cunoscutul joc moldovenesc din satul *Pârâta*, pe care îl văzuserăm cu trei săptămâni mai înainte chiar în acest sat.

Sunt cunoscute, deci, adânc în Transnistria toate obiceiurile și toate manifestările tipice ale moldovenilor.

De altfel, folclorul românesc din Transnistria e identic cu folclorul din celelalte regiuni locuite de români.

Din acest punct de vedere, am fost profund emoționat văzând pe copiii de la școala din *Târnauca* jucându-se *De-a nijatca*, un joc foarte cunoscut în toate provinciile românești, pe care autorul acestei plachete îl cunoștea de acasă, din Transilvania, unde e cunoscut sub numele de *De-a nijita*, adică de-a ascunselea. Aceeași identitate am stabilit-o și la alte câteva jocuri: *Mâța și șoarecele*, *De-a petrecu*, *De-a cureaua*, *De-a tulpănașu*, *De-a pânza încâlcită*, *De-a ochii legați*, *De-a micea* etc. Jocurile acestea nu sunt din cele care se învață la școală, fiindcă, întrebând pe învățătoarea respectivă despre jocurile pe care le știu copiii, am primit cu totul alte informații, ci ele vin din sânul familiei, de unde vin pe cale orală și aceste versuri care se rostesc la numărătoarea ce se face înainte de începerea jocului *De-a nijatca*:

Nijatca
Patca
Ține bărăbadca,
Cuțitu domnului
Sabia curcanului
Brici
Costărici
Cară-te de-aici.

În colinde am întâlnit pe Dumnezeu (Cristosul) românesc de pretutindeni, „mititel și-nfășătel”, aceeași stea care răsare „ca o taină mare”, pe același Adam care, blestemat, nu se poate despărți de rai, de „dulceața pomilor, de mirosul florilor”, și pe aceeași Maică îndurerată ce-și plânge fiul răstignit. Am întâlnit vechile colinde românești care sfârșesc cu:

*Dați colacul
Și pitacul.*

E cunoscut pretutindeni și „Plugușorul”, cu care se umblă la Anul Nou, iar în comuna *Lunca* am aflat că în dimineața zilei de 1 ianuarie se umblă *cu sămânța*, plugarii purtând adică în buzunare semințe de grâu, porumb, secară etc., pe care le aruncă unii asupra altora cu urarea: „Anul Nou cu bine! Să crească grâele și păpușoale.” În satul *Grigoriopol* – sat în care se află foarte multe familii cu numele de *Popescu* – fetele așază pe prispă așa-numitele *balabușce*, niște gogoși făcute din făină de păpușoi furată de la trei case și apă adusă cu gura de la trei fântâni, prima balabușcă mâncată de câine însemnând prima fată ce se va mărita. Tot în acest sat mai e și obiceiul ca în noaptea de Anul Nou să se lege, pe nevăzute, o petică de lână unei oi; dacă oaia legată e tânără însemnează că fata va lua bărbat tânăr, iar dacă oaia va fi bătrână însemnează că așa va fi și mirele. La *Bobotează*, ca în atâtea alte sate ale Moldovei de sus, se umblă cu *chiraleisa*, în satul *Hlinaia* stăpâna casei împlântând cu acest prilej o lumânare aprinsă, cu capul în jos, într-un pahar în care află semințe de grâu. Dacă se prind multe semințe de capătul lumânării, atunci e veselie mare fiindcă însemnează că va fi roadă multă. Obiceiurile de Paști sunt iarăși aceleași ca și în celelalte regiuni românești. La Sfântul Gheorghe se pun la porți nelipsitele ramuri verzi, „frunzarele”, de salcie, de plop sau de ulm, în *Hlinaia* punându-se astfel de frunzare și la *Rusalii*; la aceste sărbători, în unele părți, ca în satul *Grigoriopol*, punându-se în casă și pelin. Tot la Sfântul Gheorghe, în unele comune, e obiceiul de a se ieși cu prapurii la câmp pentru a implora bunătatea lui Dumnezeu. Un obicei frumos au plugarii din *Târnauca*, – obicei legat tot de străvechea îndeletnicire a plugăriei – care la *Sânziene* ies pe câmp și aruncă prin ierburi și holde mere și pere sfințite cu agheasmă, ca să fie spicul greu ca para, bucuria fiind mare atunci când, la secerat, regăsesc din nou aceste poame. Atunci se zice că *Sânzienele* s-au întors acasă.

În timpul sărbătorilor de vară horele se țin lanț, jucându-se furtunoasa *Oleandă*, *Hordinca*, *Corăbeasca*, *Nistreanca*, *Sârbele*, însoțite de nelipsitele chiuituri și strigături românești. Toamna, apoi și iarna, încep șezătorile de seară, în care se desfășoară o lume întregă de Feți-Frumoși, de Ilene-Consânzene și de Zmei-Paralei.

Iarna, în cea mai mare parte, se fac și nunțile. Natural, noi vorbim aici nu de ceea ce era sub regimul comunist, în care toate manifestările publice românești erau osândite cu dispreț, ci vorbim de ceea ce în Transnistria a fost „de când

lumea”, de obiceiurile și tradițiile pe care românii transnistreni nu le-au părăsit și nu le-au uitat niciodată.

În această nefericită epocă, cu prilejul vreunei nunți, abia dacă mai îndrăznește aici colo câte o fată să umble pe ascuns „la chemat”, chemându-și prietenele la ospăț, nașii punându-se tot pe ascuns, pe ascuns trimițându-se și darurile. Din obiceiurile străvechilor nunți românești, care se oficiază și în Transnistria prin ritualul acelorași pețitori, vornici, conăcari etc., menționăm obiceiul din *Grigoriopol*, unde o fată se pețește punându-se un tulpă (năframă) pe o farfurie și câțiva bani. Dacă se încheie logodna, atunci mireasa ia banii, iar mirele tulpă. Ca și în părțile noastre se fac apoi înmormântările, pe care comuniștii le despuiaseră de orice semnificație creștinească. În această vreme mortul se îngropa a doua zi după deces, iar crucea i se pune mai târziu, pe furiș.

Dar comuniștii nu urmăreau numai distrugerea acestor frumoase obiceiuri, care leagă pe om de pământ, de natură și de istorie, înfrumusețându-i existența națională, ci în furia lor împotriva a tot ceea ce era tendință și faptă individualistă, ei s-au năpustit și împotriva artei țărănești atât de înfloritoare la întreg poporul nostru, deci și la ramura transnistreană.

Consecințele acestei osândiri se pot vedea în aproape toate casele tinere din Transnistria, mai ales în cele care adăpostesc familii întemeiate după introducerea sistemului economic al colhozurilor. Pereții acestor case sunt aproape goi, acoperiți cel mult de portretele celor care, până în 1941, au condus destinele Rusiei comuniste. Hainele de pat sunt și ele procurate din comerț, și foarte rar și se întâmplă să vezi ceva țesut sau înflorit de mâinile gospodinei. Totul se cumpără, începând cu îmbrăcămintea, iar tot ceea ce se cumpără poartă pecetea aceleiași uniformizări cenușii. Cerând explicații asupra acestor lipsuri, surprinzătoare într-o casă de țărani, mi s-a spus că întâia pricină e prea multul lucru de la colhozuri, iar în rândul al doilea, faptul că stăpânirea comunistă nu vedea cu ochi prea buni astfel de case. De altfel nici în școli, nici chiar în cele moldovenești, fetele nu mai învățau nimic și nu se îndeletniceau deloc cu lucrări de această natură.

Cu totul altfel se prezintă lucrurile în casele bătrânești, și mai ales în gospodăriile celor care n-au vrut să între în colhozuri. În aceste case întâlnești din nou vechile țesături și cusături românești, lucrute de mâinile zbârcite ale bătrânelor, fiindcă tinerele de astăzi nu mai cunosc iglița și gherghiful.

Vechiul port românesc pierzându-se și înstrăinându-se în această parte a pământului nostru, arta țărănească e prezentă aici în țesătura și înfloritura acelor *mânișterguri* (ștergare) care împodobesc cu atâta grație icoanele și blidele de pe pereți, în trainicele *lănciere* (covoare țesute în două ite), *păretare* și *pologuri* (covoare țesute pentru păreții odărilor de primire), în frumoasele funduri pentru *căpătăe* (perne), în *horboțica* fină cu care se tivesc *prostirile* (cearșafurile) și pernele, precum și în acele albe *stricătoare* (fețe de masă) care se împodobesc și ele cu horboțică.

Din lucrurile așezate pe *culme* (o scândurică fixată de grinda casei) pentru zestrea fetelor, e – și prin unele părți tot *culme* – ceea ce în Transilvania se numește *rudă*, se vede cu prisosință că aceste transnistrene știu mânuși cu îndemânare atât *bătătoarea* (melița), cât și ragila și stativele.

Adăugând la toate acestea nestinsa lor dragoste pentru biserica strămoșească, a cărei liturghie ei au dorit-o totdeauna românească, și ale cărei învățături ei nu le-au părăsit nici în timpul prigoanei comuniste, botezându-și copiii și cununându-se pe ascuns, precum și apriga lor luptă pentru graiul din bătrâni și pentru înființarea unei republici moldovenești, ceea ce rușii au fost siliți să le accepte în 1924, avem astfel o perspectivă suficient de clară asupra vieții naționale a românilor transnistreni – viață care abia de acum înainte se va putea afirma nestânjenită de nimeni.

IV.

Din punct de vedere economic, exceptând mineralele și metalele, Transnistria e una din cele mai bogate provincii locuite de români.

Pentru înfățișarea bogățiilor și puterii de producție a Transnistriei ne servim de broșura *Moldova Sovietică*, tipărită de *I.O. Borisiuc*, și *P.V. Mamaev* la Tiraspol în anul 1938, în care, bazată pe date oficiale, ni se prezintă întreaga stare economică a fostei Republici Moldovenești.

Din această broșură aflăm că bugetul republicii a fost în 1937 de 103.073 ruble, având 217 întreprinderi industriale. Cea mai însemnată ramură a industriei transnistrene o constituie fabricarea produselor alimentare (79%) și a materialelor de construcție. Industria de conserve a fostei republici, prin fabricile sale de la *Hlinaia* și *Tiraspol*, a produs în anul 1936, 52.781 cutii de conserve, alcătuiind 4,2 procente din producția totală a Rusiei. Specialitățile de conserve transnistrene sunt următoarele: conserve de fructe, de legume, de carne, păpușoi conservați, tomate-piure, tomate-paste etc.

Producția de vin a fost în anul 1937 de 1.306 mii de decaltri, obținându-se șampanie, vinuri de masă, vinuri pentru desert, diferite coniacuri și lichioruri colorate, precum și must pasteurizat. Fabrica de zahăr de la *Râbnița* a produs în anul 1937, 95.229 centnere de zahăr pisat. Din carierele de piatră și de var de la *Râbnița* și de la *Codîma* se extrag anual 150.000 de tone de var, de foarte bună calitate, în anul 1937 putându-se fabrica în cele 8 cuptoare 8.257.000 de cărămizi și 1.825.000 cerepițe.

Marea bogăție a Transnistriei o alcătuiește însă pământul său arabil, minunat de fertil, în care se cultivă grâul, păpușoiul, răsărita (floarea soarelui), sfecla de zahăr, tutunul, etc.

Recolta de grâu în acest ținut se ridică la 150–200 puduri la hectar, un pud fiind egal cu 16 kg., iar cea de păpușoi la 300–400 puduri, în raionul Tiraspolului ajungând chiar până la 660 de puduri, în ceea ce privește cultivarea sfeclei de zahăr Republica Moldovenească ocupă locul întâi din Ucraina, producția variind între

1600–3000 puduri la hectar, iar din tutun s-au confecționat în 1937 peste 300 milioane de țigări.

În anul 1937 au fost însămânțate 511.631 de hectare, dintre care cu grâu 193.889 hectare (37,900), cu păpușoi 84.644 (16,5%), cu răsărită 28.991 (5,7%, cu tutun 2.271 de hectare, iar cu sfeclă de zahăr 9.170 de hectare.

Suprafața totală a grădinilor de pomi cuprindea în 1937, 22.979 hectare, a grădinilor de legume 10.118 hectare, iar a livezilor cu viță de vie 23.710 hectare. Cele mai bogate regiuni vinicole se află în raioanele: *Tiraspol, Grigoriopol, Duboșari, Slobozia, Râbnița, Ocna Roșie și Camenca*.

O mențiune specială merită *albinăritul*, în 1937 existând 17.065 de stupi, precum și *mătăsăritul*, în același an obținându-se și 69.002 kg de gogoși de mătase.

Circulația de mărfuri în 1937 a reprezentat un capital de 231.076 mii de ruble. Toate cifrele de mai sus nu reprezintă însă decât starea economică a fostei Republici Moldovenești, care nu ocupa nici măcar jumătate din Transnistria de astăzi, și, în special, nu cuprindea regiunile Odessei și ale Oceacovului.

Raportate la noua situație a Transnistriei, valoarea lor se dublează și se întrește, astfel încât din punct de vedere economic importanța acestei provincii este excepțională.

Transporturile acestor produse sunt servite de calea ferată ce parcurge Transnistria în lung, începând de la Odessa și până la Smerinka, de aici îndreptându-se spre Lemberg și, deci, spre Cernăuți; o altă cale ferată, ce o străbate în curmeziș, venind de la Bălți prin Birzula și trecând Bugul pe la Olviopol, de o a treia ce leagă, Tiraspolul de Tighina și de Odessa și, în fine, cea de-a patra ce pleacă de la Odessa spre Elisavetgrad.

V.

În cele ce urmează ne vom ocupa de aspectele și orientările culturale ale românilor transnistreni. Pentru o mai ușoară înțelegere a acestei chestiuni vom împărți acest capitol în trei subcapitole: *limba, instituțiile, creațiile literare*.

Limba orală a norodului a fost cea cu care s-a născut din adâncurile vremii, adică cea românească. În această limbă și-au turnat transnistrenii aleanurile inimii lor, durerile și credințele, dând naștere unei literaturi populare de cea mai limpede factură.

Iată câteva strofe din folclorul transnistrean:

*Ghini, maică ți-o părut
Când pi mini m-ai făcut.
Când ai dat la legănat,
Amar, rău m-ai blăstămat.
Di m-ai blăstămat și luna
Am ajuns să-nconjur lumea
Di m-ai blăstămat și marța*

*Pin străini să-mi trec viața;
Di m-ai blăstămat și joia
Pin străini să-mi trag nevoia.*

*Bate vântu vălureli,
Pi diasupra casâi meli.
Câti dealuri și vâlceli,
Toati-s plini de-a mea jâli.
Câti dialuri și ponoară,
Toati-s plini de-a mea pară.*

*Jalea mea de la măicuță,
Să mi-o leg în basmăluță.
Jalea de la surioară,
Of! m-o ars la inimioară.*

*Stau la stâlpul cel de piatră
Și mă plâng că-s fără' de tată.
Stau la stâlpul cel de-alamă
Mă jâlui că-s fără' de mamă.*

*Stau la stâlpul cel cu brazi,
Și mă plâng că-s fără' de frați.
Stau la stâlpul cel cu flori,
Și mă jâlui că-s fără' de surori.*

Cules de Petre Țurcanu din com. Cojnița

În strofele acestea, ca și în cele de mai jos, plânge inima sfâșiată, a înstrăinatului, a celui dus în cine știe ce fund de Rusie sau de Siberie, unde dorul de casă îl mistuie fără încetare:

I.

*Mașină cu patru roate,
Să-ți sară roatele toate.
Ești de noi tu blestemată!
Că ne duci tu'n loc departe.*

II.

*Țări străine loc departe
Că scrisoarea greu răzbate,
Loc departe, țări străine
Unde nu mai am pe nime.*

III.

*N'am nici soră, dar nici frate,
Nici măicuța să mă cate,
De-aș avea un frățior
Măcar ca un merișor,
De-aș avea o surioară
Măcar ca o frunzișoară,
Și așa o măculiță,
Măcar ca o musculiță!*

Limba aceasta a fost pizmuită și persecutată cu îndârjire, fără a putea fi biruită însă și osândită uitării. Ea a fost și a rămas adevărata limbă a pământului transnistrean. Mai puțin noroc a avut însă limba scrisă, limba așternută pe hârtie de cărțurari. Problemele ei s-au pus cu deosebire îndată după proclamarea Republicii Moldovenești, transnistrenii cerând ca limba oficială a noului stat să fie limba moldovenească-românească. Deși principial s-a admis acest deziderat, totuși, în practică, i s-au pus tot felul de piedici, comuniștii căutând să stăvilească orice contact între limba scrisă a transnistrenilor și cea de dincoace de Nistru. Din cauza acestor persecuții, cărțurarii transnistreni, deși au făcut nenumărate încercări, n-au izbutit până acum să întocmească nici măcar o gramatică definitivă, pierzându-se unii după alții în mărăcinișul aceluiași naivități și erezii. Ocolindu-se, din ordin și de teamă, bineînțeles, calea normală a contactului cu știința și cultura românească, ereziile au devenit astfel fatale și totodată primejdioase pentru orientarea culturală și literară transnistreană.

Începând cu *L.A. Maclan*, cel care cu mijloace atât de puerile voia să întoarcă limba moldovenească-românească pe urmele greșite ale lui Aron Pumnul fără a avea și naționalismul fierbinte al acestuia, scriind *măncătorie* în loc de sufragerie, *gâtlegău* în loc de cravată, *aeromăsurător* în loc de barometru etc., și până la *I. D. Ciobanu*, care, în 1940 tipărea la Tiraspol un *Cuvântelnic ortografic* în care își propunea „să curețe limba moldovenească de cuvintele românești franțuzite, neînțelese de norodul moldovenesc” stăruind „să apuce cât mai multe cuvinte intrate în traiul norodului moldovenesc ca neologisme din limbile noroadelor frățești rusească și ucraineană”, toți autorii de gramatici și de manuale au mers pe aceste drumuri silnice. Cu toate acestea, mai ales că între timp aproape toți acești autori au fost „represați” de către autoritățile rusești, lucrările lor au ținut treaz interesul pentru problemele limbii moldovenești-românești, așa încât, acum când și transnistrenii respiră aerul libertății naționale, aceste probleme vor putea fi rezolvate cu ușurință în spiritul sănătos și firesc al limbii noastre.

O altă piedică în dezvoltarea sănătoasă a limbii scrise era alfabetul, care era cel rusesc. Limba română se scria astfel cu caractere rusești, și odată cu caracterele pătrundea și topica frazei precum și foarte multe cuvinte rusești.

Tendențele de sugrumare a limbii moldovenești-românești au fost sprijinite apoi și de toate instituțiile de stat, în frunte cu biserica (în epoca țaristă), care a fost un foarte puternic instrument de rusificare, de către școală, după revoluția comunistă, de armată, de administrație etc.

Din punct de vedere bisericesc, transnistrenii și-au avut întotdeauna privirile ațintite peste Nistru, unde se aflau biserici și mănăstiri în care se oficia în limba lor natală. Faptul că ierarhic depindeau de Arhiepiscopia Kersonului nu-i împiedica să vină în lungi și dese pelerinaje la mănăstirile basarabene, în special la *Calarășauca*, *Jabca*, *Sahorna* și *Noul Neamț*. Dorința lor de românizare a vieții bisericești a dat naștere așa-numitei „mișcări de la Balta”, conduse de Ieromonahul *Inochentie*, care a militat cu energie (1910–1913) pentru săvârșirea serviciilor religioase în limba norodului.

În epoca țaristă, analfabetismul stăpânea peste 93% din populația transnistreană. După război situația schimbându-se, numărul școlilor transnistrene, (din Republica Moldovenească) s-a ridicat la 494, dintre care 140 moldovenești. Din cele 52 de școli secundare, moldovenești erau 18. Dintre școlile superioare înființate pe seama moldovenilor menționăm: *Institutul Pedagogic Moldovenesc*, *Institutul Agricol*, *Școala Agricolă*, toate în orașul Tiraspol. Aceste școli erau frecventate de peste 800 de studenți. Din cei 100.300 elevi aflați în școlile primare și secundare, 23.400 erau fii de moldoveni. Grădinițe pentru copii erau 60, în care se aflau 3055 de elevi. Biblioteci se aflau 436 având 370.185 de cărți, cinematografe 58, cercuri corale 93, iar cercuri muzicale 125. Pe lângă acestea, se mai afla la Tiraspol un *Institut moldovenesc de cercetări științifice*, a cărui activitate n-a dat însă niciun rezultat, un *Teatru de stat al Moldovei* purtând numele lui „*Maxim Gorki*”, precum și o *Editură de Stat a Moldovei*.

Toate aceste instituții, conduse în mare parte de evrei, dintre care unii erau chiar și profesori de istorie și de limbă moldovenească, nu serveau însă cauza națională a moldovenilor, cultivându-le limba și cultura, fără a mai vorbi de educația sentimentelor naționale, scopurile urmărite de ele fiind exclusiv comuniste și rusificatoare. În propria lor republică, limba moldovenilor era socotită drept o limbă inferioară, una în care nu se pot exprima idei și sentimente mai înalte.

Teatrul se intitula moldovenesc, piesele – afară de rari excepții – se jucau însă în limba rusă.

Nici literatura nu putea servi alte scopuri. Scopul acestei literaturi era unul singur: *să contribuie la răspândirea și consolidarea comunismului, națională după formă, adică după limbă, comunistă după cuprins*. Toți cei care au încercat să dea expresie și altor idei și sentimente, au fost „represați” fără milă. Din acest punct de vedere bieții scriitori transnistreni au trăit o adevărată tragedie. În afară de evrei, singurii care se bucurau de o absolută încredere a regimului, aproape că n-a fost

scriitor transnistrean care să nu fi fost „represat”, condamnat adică la închisoare, la surghiun sau împușcat pur și simplu. Care ar fi fost orientarea pe care transnistrenii ar fi voit să o dea revistei lor ne-o spune categoric numele revistei *Moldova literară* ce apărea prin 1928–1930 la Balta și apoi la Tiraspol. Constrânsă să-și schimbe numele, revista s-a intitulat apoi *Octombrie*, apărând sub acest titlu până mai deunăzi.

Dintre scriitorii transnistreni menționăm următoarele nume: *Moșanu*, fost profesor de limba română la Școala teatrală din Odessa, autor al unei culegeri de nuvele intitulate: *Oaspeții în mormânt*; *Ropcea*, fost colaborator al *Moldovei literare*, unde a publicat o serie de *Notițe de călătorie* asupra unei călătorii în regiunea Duboșari; *Nichita Marcov* (pseudonim *Amarul Nichita*), foarte productiv, autor a două romane (*Partidul ne cheamă și Comoara*) și a mai multor nuvele din viața satelor moldovenești. Pentru activitatea sa a fost „represat” în 1937. O figură interesantă a fost *Mihai Andreescu*, basarabean de origine, autor al unui volum de *Poezii*, bun cunoscător al literaturii române pe care o răspândea pe ascuns. A fost și președinte al *Uniunii Scriitorilor Moldoveni*. Autor și al unor volume de proză, Andreescu fusese trecut și el pe lista celor represabili și îndată după neașteptata sa moarte cărțile i-au fost scoase din circulație și interzise. Alți scriitori moldoveni sunt apoi *Ion Cană*, autorul unui volum de *Povestiri alese*, *Al. Caftanache*, poet, represat pentru o nuvelă prezentată la cenzură, *Dumitrașcu*, poet și el, represat pentru aceleași motive ca și Caftanache, *Iacov Doibani*, autor al volumului *Răsai lună de cu sară*, în care e prezentată viața satelor transnistrene. Pentru activitatea sa a fost condamnat la 10 ani de închisoare. Un frumos talent a fost *Nistor Cabac*, poet, surghiunit în Siberia, unde a cântat melancoliile lacului Baikal. Dintre cei tineri, menționăm numele lui *Mitrofan Oprea*, *N. Țurcan*, *Dorma*, *Barcariu* etc.

Tot ce s-a scris însă până la 1937 a fost represat, fiindcă această literatură se inspira din lupta acelor „naționaliști burghezi ce stăruiau să întoarcă dezvoltarea culturii moldovenești, naționale după formă, socialiste după cuprins, pe calea culturii burgheze române”, urmărind „a rupe R. Moldova, de la marea Uniune R.S.S. și a o preface pe înfloritoarea Moldovă bogată într-o colonie a boierilor români”.

Aproape nimic însă din ceea ce s-a scris după acest an nu mai merită numele de literatură.

Adevărata literatură transnistreană va înflori de acum înainte, cum va înflori întreaga viață a acestei mult obidite provincii.

Tiraspol, 7–10 octombrie 1941

REPORTAJE DE PE FRONT

Drumuri și popasuri prin Basarabia dezrobită

Trecerea Prutului constituie ea însăși o emoție. O emoție adâncă pe care ardeleanul din mine o simte cu atât mai sfâșietor cu cât trecerea acestei frontiere silnice îmi aduce aminte de o altă linie însângerată care își așteaptă mântuirea.

Opatzchi, interpretul nostru pentru prizonierii ruși, născut în comuna Comrat, își va revedea în curând părinții. El e fericit. Ai mei plâng undeva, departe, dincolo de crestele vinete ale Carpaților.

E aproape un an de când am părăsit în fugă casa părintească... Îmi simt ochii umezi. Opatzchi își va săruta mama. El e basarabean.

Cobor din mașină și mă apropiu de malul Prutului. Un cer senin ocrotește întinderile verzi. Prutul e turbure și adânc. Pe podul din stânga trec coloanele noastre victorioase. Steagul românesc fâlfâie biruitor. Trec podul pe jos sorbind pas cu pas bucuria îngenunchierii acestei frontiere urgisite. Valurile Prutului se ridică vijelioase; ar vrea parcă să vadă și ele vitezele cătane ale lui Mihai I. Încă un pas și podul se sfârșește. Inima îmi bate puternic. Am atins pământul Basarabiei. Calc pe țărâna sfintiță de arcașii lui Ștefan cel Mare și de ostașii lui Ferdinand I. Calc apăsător, trântesc bocancul; vreau să simt și această țărână galbenă adâncă mea bucurie. În praful șoselei plânge un trandafir. O tânără basarabeancă îl aruncase unui ostaș stângaci. Neputându-l prinde din zbor, trandafirul a căzut îndurerat. Îl ridic și împodobesc mașina care mă urmează la pas. Era prima floare de peste Prut. Puteam s-o las în praf?

Mă urc apoi în mașină și peste câteva minute ajungem în fața primului sat basarabean: Leușeni. Satul – veche ctitorie a boierului Leuș – e așezat pe o coamă de deal, în formă de semicerc, iar soarele care coboară spre asfințit poleiește turla bisericii cu un val scânteietor de aur.

Bogate lanuri de grâne, de porumb și de floarea soarelui se leagănă molcome în bătaia unui vânt ușor. Două mori de vânt își arată aripele dornice de mișcare.

E sâmbătă spre seară. Vreme de vecernie, deci. Când am ajuns în dreptul bisericii, clopotul răsună voios și pâlcuri fericite de săteni se îndreptau cu pași grăbiți spre locașul Domnului. Ne oprim și intrăm și noi în biserică. Grav avariata de cutremurul din noiembrie, biserica din Leușeni – veche de aproape trei veacuri – își deschide astăzi pentru prima oară, după urgia ocupației comuniste, porțile de lumină și de har; pentru prima oară fără spaimă și fără rușine.

Calvarul bisericii ortodoxe din Basarabia

— Iaca, acu o deschidem și noi domnule sublocotenent, ne lămurește gospodarul Nunu Necului; noi, de când v-ați dus dumneavoastră, acu un an n-am mai avut preot și numai rar de mai venea să ne vadă părintele Trofim Oculav de la Călmățui. Cutremurul a fost parcă și el în ajutorul bolșevicilor, fiindcă după răutatea făcută de el, că ne-a spart biserica, bolșevicii nu ne-o mai lăsat s-o reparăm și uite așa am ajuns să trăim ca păgânii – fără biserică. Dar de acu, bine c-am scăpat, iară ne-om pune noi și vom îndrepta biserica.

Preot nu era nici acum, dar oamenii îngenuncheau fericiți în fața icoanelor și se rugau cu smerenie adâncă.

Cercetând mai îndeaproape starea bisericii sub dominația comunistă, aflăm că preotul de la Călmățui, cel care se zsbătea să boteze copii sătenilor din Leușeni, era obligat să plătească un impozit profesional de de 8000 ruble, ceea ce face, după cum au cotate comuniștii leul, nu mai puțin de *320.000 lei*. Preotul nu avea însă nici un fel de salariu, iar sătenii erau împiedicați de a-i plăti pentru serviciile făcute.

Pe lângă aceasta, biserica însăși, ca instituție, era obligată să plătească un impozit anual de 8500 ruble, adică de *340.000 lei*.

În asemenea condiții, desigur că funcționarea bisericilor ar fi devenit în curând o imposibilitate, blajinii și evlavioșii basarabeni fiind osândiți să trăiască în afara bisericii creștine.

De altfel, către aceasta tindea statul comunist din toate puterile. Rugăciunile fuseseră izgonite cu totul din școli, iar copiii erau aspru admonestați dacă îndrăzneau a-și face cruce. Țărâanii mai hobotnici în a cerceta biserica erau scoși cu sila din biserică chiar în timpul liturghiei, și trimiși să execute grele și umilitoare corvezi.

Înmormântările însoțite de servicii religioase erau batjocorite, iar divorțurile erau foarte mult facilitate. Dumnezeu era ceva la care nu se gândeau deloc întunecații ciraci ai lui Stalin. „Ei ziceau – ne povestește țăranul Malcarciuc Nicolae – că l-au căutat pe Dumnezeu cu avionul, urcându-se până la 600 km., dar că nu l-au găsit nicăieri.”

Scurt popas la școala primară

De la biserică trecem la vechea școală care se găsește în imediata vecinătate a locașului dumnezeiesc. Nici aici constatările noastre nu sunt mai fericite. Sufletul românesc a fost și pe acest teren sfidat și batjocorit. În locul învățătorilor români, comuniștii au numit doi învățători evrei – Moise Borisovici și Ifim Samoilovici –

iar cărțile și icoanele românești au fost arse fără cruțare. Nimic nu trebuia să mai amintească micilor elevi de la Leușeni despre existența istoriei și a neamului românesc. Limba românească, moldovenească cum îi ziceau rușii, era și ea greu strămtorată de limba rusă, care căuta să se debaraseze cât mai repede de graiul băștinaș. Până și tablourile zoologice purtau inscripții rusești.

La loc de frunte figurau tablourile Lenin și ale lui Stalin, care erau prezentați copiilor ca niște adevărați mântuitori ai neamului omenesc.

Puținele cărți de citire ce fuseseră introduse în această școală erau și ele inundate de la o pagină la alta de virusul comunist. Chipul lui Lenin și al lui Stalin se afla și aici la loc de frunte. S-a găsit însă un îndrăzneț, copilul Fliștoc Nicolae din clasa a IV-a, care nu și-a putut mărturisi altfel dragostea față de zeii comunismului decât scoțându-le și unuia și altuia ochii – în carte, bineînțeles – iar numele lor ștergându-l din tot locul cu cerneală neagră. Fapta cutezătorului copil a dezlănțuit un adevărat scandal și puțin a lipsit ca tatăl micului erou să nu fie deportat în Siberia. Cartea a fost imediat confiscată, iar școlarul ținut din scurt. L-am văzut și eu pe Nicolae Fliștoc și am legat îndată mare prietenie cu el. Prin fapta lui a vorbit suflul adevăratei Basarabii. Copilul are 14 ani, e foarte sprinten și curajos, o vie inteligență luminându-i figura primăvăratecă. Dacă ar fi cine să-l ajute, ar putea deveni un foarte destoinic învățător. Ceea ce cred că i s-ar potrivi mai bine.

Gestul lui Nicolae Fliștoc n-a fost însă singurul gest de ostilitate al copiilor din Leușeni. Ceea ce nu îndrăzneau să facă părinții, nu uitau să evidențieze copiii lor. Astfel, trei dintre aceștia – Decusară Gheorghe, Drăgan Pantilimon și Mereuță Petre, acesta din urmă în vârstă de abia zece ani – și-au desenat pe mână svastica, în tuș negru, prezentându se la școală cu mâinile dezgolite.

Flăcările scandalului au țâșnit iarăși. Zăstavul – șeful pichetului de grăniceri – a făcut personal ancheta acestui ciudat caz și, abia a putut fi împlânzit de lacrimile înspăimântaților părinți.

Micii basarabeni cu greu se lăsau abătuți de la credința și de la sentimentele lor. Astăzi cu toții și-au coborât de prin poduri stegulețele tricolore alergând foarte mândri încoace și încolo.

O seară de veselie

După ce am luat acest prim contact cu cele două instituții ale satului, cele mai importante de altfel, ne îndreptăm în spre cantonamentul stabilit, la Moș Ștefan Dicusară.

Aici găsim încă un grup al plutonului nostru de propagandă, comandat de sublocotenentul Maței. Ne întâlnim astfel cu bunii noștri amici, poetul Teodor Al. Munteanu și pictorul Sorin Ionescu, ale cărui desene ilustrează acest reportaj. Autorul „Merilor domnești” se afla în exercițiul funcțiunii scriind un reportaj de

război și supraveghind pe furiș o oală de borș de pește ce fierbea pe o margine de vatră. Era surpriza gastronomică a celei dintâi seri basarabene.

Între timp, colaboratorii mei, șoferul Mihai I. Mihai și operatorul cinematografic Tănase Ivanov, se zoresc cu montarea aparatelor pentru retransmisia radiofonică, pentru ședința muzicală și pentru rularea filmelor editate de Ministerul Propagandei. Vrem astfel, ca îndată după masă, să trecem la executarea programului nostru.

Masa la care au luat parte toți camarazii noștri din plutonul de propagandă aflători în Leușeni, precum și familia și vecinii lui Moș Dicusară, a fost o masă într-adevăr basarabeană. Borșul de pește cu mămăliguță și peștele prăjit după o veche și tainică rânduală, a stârnit entuziasmul nostru al tuturor. Stropit cu un vin de Leușeni, borșul și mămăliguța țatei Ilinca ne cuceresc cu totul.

Mulțumim deci frumos gazdei pentru această îmbelșugată masă și trecem apoi la îndeplinirea programului nostru.

Sute de săteni și sătence, în special flăcăi, fete și copii, au alergat treziți de furtunoasa chemare a cântecelor românești retransmise pe plăci de patefon. „Hora Unirii”, „Marșul Basarabiei”, „Pe-al nostru steag”, „La arme”, câteva sârbe și hore românești fac ca sutele de inimi dezrobite să se prindă într-un viforos joc românesc ale cărui chiote răsună până deoarte spre malul înfrânt al Prutului.

Bucuria dezrobirii cutremură adânc inimile mult obidiților basarabeni. Curtea lui Moș Decuseară, deși largă ca o adevărată piață, se dovedește totuși insuficientă pentru atâta revărsare de entuziasm și de voinicie. La un semnal, poarta sare din țâțâni și apriga șârbă năvălește în stradă. Circulația e astfel oprită. „Stați măi – strigă un subofițer de pe Olt unor șoferi grăbiți – joacă basarabeni!” Sârba cucerește îndată și pe ostașii din apropiere, și astfel, în sârba de la Leușeni se frământă sufletul întregii țări.

De sus, o lună plină, luminează până departe văzduhul zâmbind fericită tuturor. Mă pierd o clipă în contemplarea și visul mă duce cu grăbire spre satul meu din Valea Mureșului... Basarabeni joacă... basarabeni sunt liberi!

Un chiot năprasnic mă trezește din această reverie, readucându-mi iarăși gândurile în mijlocul basarabenilor.

Sârba s-a terminat și potopul de oameni reintră în ogradă. Peste câteva clipe pe ecranul nostru apare Bucovina, țara mănăstirilor într-o splendidă realizare cinematografică executată de Oficiul Național Cinematografic. Trecerea în revistă a frumoaselor meleaguri bucovinene și a evlavioaselor locașuri de închinare ctitorite de vitejii și cucernicii voievozi ai Moldovei impresionează adânc pe țărani de la Leușeni. Reproducerea unei sfinte liturghii oficiate de călugării mănăstirii Sucevița, după ritualul strămoșesc, stârnește lacrimi în ochii basarabenilor și mulți încep a se închina smeriți. E un spectacol pe care de mult nu l-au mai putut urmări. După prezentarea mănăstirilor din Bucovina urmează pe ecranul nostru reconstituirea istorică a dezrobirii Basarabiei în 1918, cu apariția superbă a reginei Maria și a regelui Ferdinand I, înfățișarea unora din realizările edilitare ale

regimului românesc – de până la 1940, filmul încheindu-se cu prezentarea zguduitoarei manifestații românești din capitală în ziua de 22 iunie.

Văzând marele entuziasm arătat de capitala României pentru campania de dezrobire a Basarabiei, precum și coloanele eroicei noastre armate, norodul suspină de fericire. În această atmosferă de adâncă reculegere națională le vorbesc apoi despre trecutul Basarabiei și despre războiul sfânt de astăzi. La sfârșit sute de glasuri aclamă furtunos pe M.S. Regele Mihai I și pe dl General Ion Antonescu, generalissimul armatelor romano-germane din Basarabia. Programul nostru s-a terminat.

Încep acum dureroasele mărturisiri

Pe lăițile din ograda lui Moș Dicasară au mai rămas numai câțiva gospodari.

Sunt cei care țin să ne povestească cumplitele pătimiri ale unui an de îngenunchere bolșevică. Vorba le e domoală și întretăiată de lungi și posomorâte amintiri. Printre ei, disting figura subțire și anemică a unui fost normalist de la Chișinău, cu numele Cazan Ion, de la care aflu foarte prețioase informații asupra învățământului din Republica Sovietică a Moldovei.

Tăbăcaru Mihai ne povestește, astfel, de urgia ce s-a abătut asupra familiei tuturor foștilor primari de până la 1940. Toți aceștia, la începutul acestei veri, au fost ridicăți de Encavedeu (N.K.V.D.), fostul G.P.U., la mijlocul nopții și deportați în adâncurile Rusiei. Din Leușeni au fost duși astfel frunțașii *Pantilimon Alex.*, în vârstă de 55 de ani, împreună cu soția sa și cu o fată de 17 ani, *Mihail Ierimie*, de 48 de ani, cu soția și cu patru copii, dintre care cel mai mic în vârstă de abia 18 luni, *Gheorghe Hotmanu*, de 62 de ani, cu soția și trei copii, precum și *Vasile Cazan*, ultimul primar român, și fostul șef de post Pavel Cazan.

Cu excepția acestuia din urmă, care a izbutit să trimită un bilețel dintr-un sat tocmai de lângă Moscova, unde se află ca tăietor de lemne, de toți ceilalți nu se mai știe nimic. Averile lor au fost confiscate, iar casele pustiite. Aceeași soartă au avut-o și zeci de familii de kulaci, adică de țărani bogați, din satele învecinate. De altfel, ura bolșevicilor s-a năpustit în primul rând împotriva acestora. Toți gospodarii care aveau peste zece hectare de pământ, uneori chiar și dacă aveau mai puțin, au fost declarați boieri, iar pământurile lor împărțite „în proporție de 50 și 75 la sută bedneacilor și siredneacilor. Aceștia erau țărani pe care bolșevicii urmăreau să-i cucerească, și care, la rândul lor urmau să fie contopiți în faimoasele kolhozuri.

Bolșevicilor – se amestecă în poveste și țața Ilinca – nu le plăcea să vadă prin casele oamenilor nici lăicere, oghialuri și prostiri, uitându-se urât la gospodinele care țineau curat în casă și care adunau buclucuri (mobile și lenjerie) pentru zestrea fetelor. Cu toate acestea, când venea în sat câte un „domn” bolșevic, tot în oghialurile (cearșafurile) și în prostirile kulacilor poftea să doarmă.

Impozitele instituite de regimul bolșevic se ridicau – fie în natură fie în bani, dar mai ales în natură – la peste 40% din produsul unui hectar, – produs evaluat mai înainte de a se fi obținut recolta. Rubla a fost socotită la valoarea de 40 lei, în timp ce valoarea ei reală de cumpărare era de abia 7 lei. Un kg și jumătate de pâine costa astfel 60 lei. Leafa unui învățător era de 250 ruble, adică lei 10.000, în timp ce valoarea ei de cumpărare era de abia de 2000 lei.

Organizație comunistă încă nu se înființase în comună, dar în luna februarie luase ființă un club de propagandă pentru sătenii din Leușeni. La club se țineau conferințe și diferite spectacole teatrale și cinematografice, tinzând toate la popularizarea și îndrăgirea doctrinei comuniste. Din acest punct de vedere, normalistul Cazan ne amintește de piesa „La întâlnirea soarelui” de autorul Galitz din Chișinău, prin care s-a batjocorit guvernarea românească de până la 1940. Nimeni nu avea apoi voie să se apropie de frontiera Prutului, sub sancțiunea împușcării pe loc...

Noaptea e târzie. Necazurile și suferințele multe. Oamenii încep să ne părăsească unul câte unul. Cel din urmă pleacă tânărul normalist Cazan Ion. De la el am aflat următoarele:

Spovedania unui normalist

Cazan Ion este fiul șefului de post Pavel Cazan de care am amintit mai sus. În iunie 1940 terminase clasa a cincea normală în Chișinău, pregătindu-se pentru a urma clasa următoare. Tatăl său fiind deportat nu s-a putut refugia peste Prut, astfel încât a rămas de ajutor mamei și fraților săi. Mai întâi a încercat însă să-și continue școala. S-a dus, deci, pe jos la Chișinău, în luna septembrie 1940, cu atât mai mult cu cât auzise că învățământul secundar se predă gratuit. Dezamăgirea i-a ieșit însă repede în cale. Gratuită era predarea lecțiilor, nu și întreținerea elevilor. La admiterea în școală se mai cerea apoi și o foarte amănunțită autobiografie, poziția socială a familiei elevului contând foarte mult.

Fiul unui deportat nu putea fi admis în școală, așa încât, Ion Cazan s-a văzut silit a se întoarce la Leușeni și a reîncepe robotul pe brazdă.

În timpul petrecut la Chișinău a avut însă timp să observe organizarea școlii comuniste, precum și alte amănunte prețioase. Școala rusească are trei grade: *distiletca* ce durează 10 ani și care echivalează cu școala primară și cu liceul de la noi; *institutul*, care ține 4 ani, și în care se pregătește corpul didactic pentru învățământul inferior, precum și agronomii și ceilalți funcționari, și, în sfârșit, *universitatea*, de unde ieșeau doctorii în diferite specialități. Pe lângă acestea mai există apoi diferite alte școli speciale.

Propaganda antireligioasă e în floare în toate aceste școli. Ea se face de către profesori special pregătiți, și care nu cruță niciun mijloc pentru distrugerea credinței creștine. Astfel, elevii de la școala pedagogică din Chișinău, colegii lui

Cazan, au fost ținuți închiși tot timpul celor trei zile de Paști, argumentându-li-se falsitatea și inutilitatea religiei. Cea mai mare parte dintre acești profesori sunt evrei. Interesantă este predarea istoriei. Tendința principală a istoriei – așa cum se predă în Rusia – consta în a evidenția luptele de clasă, de la începutul omenirii și până astăzi, scoțându-se în relief revoluțiile de pretutindeni. Din istoria românească, singura personalitate despre care se vorbește elogios este Alexandru Ioan Cuza. Însă nu fiindcă a înfăptuit Unirea Principatelor, ci fiindcă a realizat secularizarea averilor mănăstirești și împroprietărirea țăranilor.

O altă tendință principală a învățământului comunist era propovăduirea colectivismului, atât în școală, cât și în viață. Pentru a se evidenția avantajele colectivismului, elevii erau obligați să-și pregătească lecțiile în comun, iar ascultarea se făcea tot așa.

Sărbători naționale principale rușii au *Ziua aniversării Revoluției din Octombrie 1917, Moartea lui Lenin* (12 ianuarie) și *Ziua Muncii* (1 Mai). Pentru comuniștii basarabeni se ordonase și o a patra: *Aniversarea ocupării Basarabiei de către Ruși...*

Ion Cazan povestește încă multe altele. Condeii mei le înseamnă pe toate. Ceasurile sunt însă târzii de tot și trebuie – cu regret – să mă despart de tânărul meu amic basarabean.

Mâine dimineață vom relua însă povestea.

Vremea, nr. 612, 3 august 1941, p. 7

Reînvie credința ortodoxă în Ucraina

Se știe că unul din principalele țeluri ale regimului comunist a fost exterminarea religiei creștine și, în special, a tuturor formelor exterioare de cult.

Astfel, pe lângă prigonirea și alungarea tuturor preoților și a celorlalți ierarhi bisericești, au căzut pradă furiei bolșevice toate locașurile religioase, toate odoarele sfinte, odăjdiile, cădelnițele, troițele, icoanele, cu un cuvânt, tot ceea ce putea aminti de slava lui Isus Hristos. Rar, unde și unde, s-a mai putut dosi câte o icoană, câte o cruciuliță păstrată în taină de unele inimi temătoare de Dumnezeu.

Bisericile au fost transformate fie în magazine de cereale, fie în săli de teatru și cinematograf, când n-au fost pur și simplu pustiite și dărâmate.

De la malul Nistrului și până la țărmul Mării Negre, deși am trecut prin zeci de sate moldovenești, nemțești, ucrainene, bulgărești, grecești și rusești –, partea dinspre apus și miazăzi a Ucrainei fiind un adevărat mozaic de naționalități, n-am întâlnit nicăeri nicio biserică, niciun preot și nicio troiță. În schimb, am întâlnit sute de tineri care mărturiseau cu ușurință că nu fuseseră nici o dată la biserică și că

niciodată nu ascultaseră o sfântă liturghie. Mărturiseau, de asemenea, că nu știu să facă nici semnul crucii.

Cununia părinților lor nu fusese sfințită la biserică, copiii nu se botezau, iar morții erau îngropați fără preot.

În loc de Dumnezeu... bustul lui Lenin

Sărbători – în afară de duminici și de aniversările politice comuniste – nu țineau niciuna. Crăciunul și Paștile, cu toată dulcea înfiorare a apropierei de ele le erau cu totul străine. Despre colinde, cântate tremurat sub fereastră, sau despre obiceiul cucernic al ouălor roșii, nici vorbă nu putea fi.

Înstrăinați cu totul de duhul creștinesc, tinerii aceștia au crescut în cultul pentru comunism, Lenin și Stalin fiind adevărații idoli. De altfel, nu există sat, fie el cât de mic, în care să nu se afle bustul lui Lenin sau al lui Stalin.

Uneori se află chiar ambele busturi ale marilor padișahi comuniști. Icoanele și fotografiile lor – în nenumărate înfățișări – sunt prezente în fiecare casă, în fiecare odăiță omenească.

În felul acesta, religia devenea tot mai mult o amintire din trecut, o amintire a bătrânilor, osândită irevocabil pieirii.

Anii treceau, bătrânii mureau, bisericile se prăbușeau în țărână, iar rușii se îndepărtau tot mai mult de Dumnezeu.

Idolul de la Kremlin era atotputernic. El domnea peste viețile și avânturile lor.

Rar, în ceas de grea taină, câte un bătrân mai amintea nepoților săi de un oarecare Iisus Hristos de la care ne vine toată mila și tot darul cel bun. Nepoții ridicau însă nepăsători din umeri, iar bătrânul se oprea din poveste oftând neputincios. Duminicile și le petreceau la teatru și la cinematograf, unde se proslăvea de asemenea același regim potrivit credinței în Dumnezeu.

A venit însă anul năpasnic 1941, anul prăbușirii comunismului. În numai două săptămâni, după dezrobirea Bucovinei și Basarabiei, întreaga regiune cuprinsă între Nistru, Bug și Marea Neagră, după lupte crâncene, cade sub puterea armelor româno-germane. Busturile lui Lenin și ale lui Stalin se prăbușesc de pe socluri. Bate vântul unei vieți noi. Întunericul începe să se risipească. Bătrânii prind grai, tinerii încep să se uite mirați. Lumea e altfel de cum au socotit-o ei. Lumea nu e a lui Stalin – lumea e a lui Dumnezeu. El înalță pe cei smeriți și cufundă pe cei trufași. În numele său înaintăm în Ucraina. Norodul înțelege și bătrânii încep a-și face cruce. Peste Ucraina plutește un duh. E duhul lui Iisus Hristos. El luminează mințile ferecate și rătăcite ale locuitorilor Ucrainei și face ca în timp de două zile, în comuna Pohrebi, în prezența conducătorului statului român, domnul mareșal Ion Antonescu, șaptezeci și doi de copii în vârstă de la o săptămână până la cinci ani, rămași nebotezați, să primească, prin preotul căpitan

Ion Totolici, din comuna Drăgușeni, județul Covurlui, botezul creștinesc care, odinioară, a mântuit pe sfântul Pavel din Tars și pe Vasile cel Mare.

Peste trei zile, în comuna Pavlinka, se botează alți treizeci și opt de copii. Nași sunt ofițerii și ostașii români din Divizie. Botezul se face în curtea largă a unui mujic, la umbra unui șirag de caiși. Treizeci și opt de ofițeri și de ostași țin în brațe treizeci și opt de copii. O bună parte din părinții lor mai luptă încă în armata roșie descărcând zilnic armele în piepturile ostașilor noștri. Acasă la ei, după rugămintea mamelor, noi le botezăm copiii dăruindu-i cu sute și mii de lei. Razele soarelui răzbat biruitoare printre frunzele caișilor. Câteva din ele sărută cucernic mâna și crucea binecuvântătoare a preotului Totolici. Ligheanul cu apa pentru botez scânteiază în bătaia soarelui. Ceremonia botezului începe.

Vremea, nr. 616, 31 august 1941, p. 8

În trei zile, șapte atacuri

Cele trei nopți de vară – suave și înstelate – încercaseră zadarnic să închidă pleoapele obosite ale neodihniților soldați. Din seara zilei de 2 august, acești viteji – care abia cu 24 ore mai înainte trecuseră Nistrul și înaintaseră 30 km, – stăteau de veghe în marginea satului Sipca. Așezat pe o colină dominantă, satul acesta este cheia celor trei drumuri care pornesc de la Sipca spre adâncurile Ucrainei. Importanța lui strategică este de mâna întâi. Stăpânirea lui este hotărâtoare pentru dezlănțuirea înaintării noastre.

Misiunea aceasta a fost încredințată unui regiment de vânători.

Ocupat în noaptea de 1–2 august de un regiment de infanterie germană, apărarea și menținerea lui e încredințată în ziua de 2 august regimentului nostru, care îl ia în stăpânire la orele 15, îngăduind astfel regimentului german să-și continue deplasarea spre est.

În dimineața următoare, la orele 8, în timp ce regimentul german se afla în plină deplasare, inamicul, perfect ocrotit de înaltele păpușoaie ale Ucrainei, pornește un vijelios atac asupra satului. Din umbra fiecărui fir de porumb răsună câte o armă. Artileria face să bubuie întreg câmpul. Rușii înaintează cutezători. Sipca e și pentru ei tot atât de importantă, fiindcă odată cu reluarea ei s-ar reteza și posibilitățile de înaintare a trupelor aliate.

Trupe rusești din trei regimente de infanterie contribuie la dezlănțuirea atacului. O ploaie de plumb se năpustește asupra pozițiilor noastre. Într-o clipă însă regimentul de vânători, ajutat și de două companii germane, se ridică vijelios ținând piept atacului rusesc, semănând moartea în rândurile lui. Sute de puști bat păpușoiul de unde se aud vaiete cumplite. Mitralierele noastre latră înfricoșător.

Focul românesc fuge ca o lavă ucigătoare. Rândurile rusești se opresc. Focul lor devine din ce în ce mai slab. Peste două ore, pe întregul câmp nu se mai aud decât vaietele răniților și freamățul vântului răcoritor. Soarele arde în tărie. Rușii s-au retras.

Un bubuit năprasnic răsună însă la orele 16; un altul îi urmează îndată. Păpușoaiele se mișcă din nou. Întăriți, rușii atacă iarăși.

Din urmă se aud comenzile lor aspre și tăioase. Înalți și pământii – uzbeki din vecinătatea Caucazului – înaintează cu hotărâre.

Pierderea satului le întărește elanul.

Un fluier scurt dezlănțuie focul. Mii de gloanțe zboară spre ruși. Divizioanele de artilerie înfruntă puternic urgia.

Rândurile rusești se clatină iarăși. Înaintarea însă continuă amenințătoare. Focul e ucigător. Căpitanul Horia Mladinovici luptă vitejește în fruntea companiei sale. El e cuiul întregului dispozitiv. Înaintarea rusească accelerându-se, vânătorii, într-un iureș nebun, îi înfruntă cu baioneta și rușii dau speriați înapoi. Artileria trage fără oprire. Alt rând de baionete, de la flancul stâng se năpustește spre inamic.

Elanul său e frânt. Rândurile sale sunt tot mai rare. Sute de cadavre acoperă câmpul. Atacul inamic e respins cu mari pierderi. La postul de comandă, cu tâmpla fulgerată, e găsit căpitanul Mladinovici. Abia cu câteva zile înainte, pentru faptele săvârșite la trecerea Prutului și a Nistrului, fusese propus pentru a fi decorat cu „Mihai Viteazul”. Nu avea decât 30 de ani. Cu el s-a stins un suflet de adevărat viteaz. Rănit, căzuse și sblt. Mircea Dramba. Alături de ei căzuseră răniți încă 40 de ostași. Bătălia fusese crâncenă.

Luna care se înalță pe cer luminează un câmp trist și sute de frunți îndurerate.

La postul de comandă, colonelul Halunga inventariază pierderile; ochii îi lăcrimează pentru căpitanul Mladinovici și pentru toți cei căzuți. Se ridică apoi bărbătește și dă ultimele porunci pentru noaptea ce începe.

La ora două se pornește al treilea atac, respins și acesta, pentru a fi reluat la ora 7 și iarăși respins cu mari pierderi pentru ruși. Din trei părți dezlănțuiseră acest atac aducând în luptă trupe proaspete, chiar și câteva care de luptă. Artileria noastră îi făcuse însă să renunțe la ele.

Dimineața e găsit mort sblt. Emanoil Săvuscan și alți câțiva ostași.

La ora 12, rușii dau un nou atac izbutind să împingă câteva plutoane chiar până în apropierea fostei biserici, și încearcă să întoarcă flancurile noastre. Se dau lupte violente, corp la corp, baioneta românească face minuni; înclăștarea e groaznică.

Se ordonă aducerea în luptă și a celor două companii din rezervă.

Sipca trebuie păstrată cu orice preț. Pierderea ei ar însemna pierderea întregii regiuni și a celor trei drumuri de înaintare. Efortul nostru e disperat. Totul se joacă acum pe o singură carte: respingerea imediată a inamicului. Mușchii tuturor par de

oțel. Mitralierele și celelalte arme automate făcănesc turbate. Focul nostru e groaznic. Cade mort sblt. basarabean Boris Samec; cad și alții. Aripile morții fâlfâie înspăimântătoare. Inamicul trebuie însă respins. Imediat. Și e respins! Al doilea răsărit de soare ne găsește învingători. Sipca e a noastră. Pe stânga și pe dreapta ei, trupele noastre își continuă înaintarea. Regimentul de vânători e stăpân pe situație. Pierderile sale sunt însă și ele grele. E silit totuși să lupte toată ziua. Și luptă. Oamenii sunt nedormiți de două nopți. Efortul lor devine extraordinar. Comandantul regimentului trece de la unitate la unitate, verifică, îmbărbătează, sfătuiește.

În noaptea de 4–5 august, la orele 1, inamicul reia atacul cu mai multă îndârjire. E oprit însă și de astă dată. Peste 8 ore rușii se reîntorc. Sunt din ce în ce mai mulți. Situația devine de nesuportat. E nevoie de un contraatac decisiv. Și colonelul Halunga îl ordonă. Contraatacul nostru e fulgerător. Pe toată linia. Rușii sunt surprinși. Din sute de piepturi răsună strigătul victoriei. Baionetele lucesc în soare. Ca fulgerul se năpustesc vânătorii. Inamicul se simte bătut. Trupele lui sunt împrăștiate. Se fac mulți prizonieri. Victoria e întreagă a regimentului de vânători.

Drumurile noastre spre Ucraina sunt libere.

Vremea nr. 618, 14 septembrie 1941, p. 8

Am ajuns la mare

„Spuneți d-lui general că mă spăl pe mâini în Marea Neagră”

Cum este construită o cazemată rusească

Iată o exclamație pentru rostirea căreia trupele diviziei noastre au luptat neconținut timp de douăzeci și opt de zile și douăzeci și opt de nopți! Trecând Nistrul în seara de 1 august, după marea biruință a dezrobirii Basarabiei, în ziua de 28 august trupele noastre, au ajuns victorioase la litoralul Mării Negre, la est de Odessa, terminând astfel cucerirea întregii Transnistrii. În urmă, presărate cu morminte de eroi, rămâneau glorioasele teatre de luptă ale diviziei noastre: *Hut-Temuș, Sibca, Lozovoia, Severinovka, Pavlinka, Cubanka, Kremidowka, Bujalik Alexandrowka, Volci Fontana*. Toate fuseseră martorele unor cumplite încheștări, ale unor grozave vărsări de sânge și ale unor mari triumfuri românești. Pas cu pas, deși superior numeric și opunând o rezistență disperată, inamicul fusese pus pe fugă și izgonit fără șovăire. Pierzându-și una după alta toate pozițiile și toate încercările de rezistență, trupele inamice s-au adunat în cele din urmă în sectorul

Odessei, unde, la adăpostul unor solide fortificații și avându-și asigurată înprospătarea forțelor prin portul militar al Sevastopolului, s-au oprit pentru o crâncenă rezistență. Pe o distanță de 20 km, fiecare pas de teren a fost apărat cu o disperare unică, cu o furie năprasnică, trupele inamice înprospătându-se mereu și aruncându-ne în cale nenumărate obstacole artificiale. Totuși, a fost însă în zadar. Efortul supraomnesc al forțelor românești, și în special al unităților de infanterie, a izbutit ceas de ceas să încovoie tot mai mult cerbicia vrăjmașului, silindu-l să se retragă în urma porților Odessei.

Pentru completa încercuire a acestui puternic port maritim, îndârjit apărat și de pe mare, ajungerea noastră la litoral și instalarea bateriilor noastre de coastă, a constituit o adevărată lovitură de grație. Ea a fost dată în ziua de 28 august de către viteazul maior *Simion Mihăilă* care, în seara acestei zile, după cucerirea localităților Voici și Fontana putea raporta comandamentului diviziei: „Spuneți-i domnului general că mă spal pe mâini în Marea Neagră!”

A fost cei mai laconic și mai simplu raport din întreaga această campanie. Groaznic contraatacat de mai multe ori, după trei zile de la această strălucită victorie, viteazul maior Mihăilă cădea însă străpuns de un proiectil inamic. Jalea batalionului său a fost nemăsurată. Niciodată n-am văzut pe obrajii unor ostași mai multe și mai îndurerate lacrimi. Prin golful ce-l deschide marea spre țarm, maiorul Mihăilă – viteazul și aprigul maior Mihăilă – a putut zări însă Odessa din plin. S-a prăbușit apoi ca un stejar sfârtecat de trăsnet. Valurile mării s-au ridicat îndoliate să privească încă o dată mândra figură a celui care le descoperise taina.

Maiorul Mihăilă a murit – i-am povestit moartea într-un reportaj anterior – trupele noastre au rămas însă stăpâne pe litoralul mării din răsăritul Odessei.

Am ajuns, deci, la mare – și am rămas acolo!

Încercuirea Odessei a devenit, așadar, un fapt împlinit.

Abia de acum începe adevărata bătălie a Odessei...

Am iubit întotdeauna marea. Am iubit-o pentru măreția ei maiestuoasă, pentru infinitul ei albastru, pentru tulburătorul ei farmec; am iubit-o fiindcă seamănă cu înaltul munte la poalele căruia am văzut lumina zilei. Între valurile lui de brazi și între valurile ei de apă eu n-am văzut niciodată nicio deosebire. Aceeași largă și albastră undulare le caracterizează și pe unele și pe celelalte. Deopotrivă de tulburătoare și de imensă le este apoi comoara de taine, prelunga simfonie a miilor da glasuri, fastuoasa cununie cu soarele, cu luna și norii. Mare – munte, același izvor de nesfârșită și adâncă poezie.

Cu gândul la muntele părăsit – munte la poalele și pe plaiurile căruia plânge astăzi îndurerata doină a Ardealului însângerat, m-am dus deci de astă dată să văd marea; marea al cărei litoral fusese cucerit de trupele române.

Era spre seară. Una din acele frumoase vecernii de început de septembrie, melancolice și senine. Mai erau două ore până la a apusul soarelui. Însoțeam într-o inspecție pe locotenentul *Alex. Haulică*, comandantul companiei de poliție. Cu mine se mai afla talentatul pictor Al. Tipoiă, precum și cunoscuții fotografi

bucureșteni: Constantin Nena, Hans Scuster și Gh. Tomescu. Cu un cuvânt, întreaga echipă de presă și propagandă de pe lângă această divizie. Nici unul nu putuse rezista ispitei de a vedea marea. Pictorul voia să creioneze un peisaj marin, voia să vadă poetica alunecare a navelor din larg; fotografiile se hotărâseră să-î închine un film întreg; cu toții trebuia să înregistrăm și să trâmbițăm această victorie românească. Am plecat, deci. Locotenentul Haulică în frunte, călare, însoțit de doi călăreți; noi, în urma lor cu căruța. Drumul trece prin lanuri nesfârșite de grâu și de porumb. Unele au avut norocul de a fi secerate și adunate în clăi; celelalte au căzut pradă focului și cumplitei încăierări omenești. Lanurile de porumb au avut aceeași soartă. În stânga și în dreapta drumului, în bătaia razelor de soare sau în umbra clăilor de grâu, se înșiră zeci de morminte de eroi. Sunt mormintele mândrilor noastrei flăcăi, care s-au cununat pe veci cu țărâna Ucrainei. Din loc în loc întâlnim echipe de jandarmi trimise să îngroape pe cei căzuți. Pe lângă hârlețe, toate echipele au asupra lor cruce de lemn – niciun mort nefiind îngropat fără cruce. Și pe fiecare cruce se scrie apăsător numele celui coborât în veșnicie. Deasupra crucii se ținteste casca de oțel – semnul dârzeniei militare. Inimile ni se strâng de emoție, ne gândim la morți, ne gândim la vii, în dreapta noastră bubuie tunul; înainte, spre mare, vântul mișcă domol porumbiștile.

În apropierea colhozului Fontana ne întâlnim cu grupuri numeroase de țărani și muncitori, bărbați și femei, bătrâni și copii, care, speriați de prăprăpădul războiului, vin să se pună sub ocrotirea armatei noastre. Jandarmii îi încadrează și îi duc în spatele liniilor de luptă. De acolo, sunt repartizați în diferite sate din zona pacificată. Întâlnim și prizonieri de război.

Ajungem acum în dreptul păduricii de salcâmi, unde locotenentul Haulică primește raportul sublocotenentului Burlacu, comandantul unui pluton de jandarmi. Din marginea crângului se vede marea. Mai întâi pare ca un munte înalt rotund, vântat. O perdea albastră între cer și pământ, nesfârșit de lungă. Lăsăm caii și căruța în marginea crângului și înaintăm pe jos, în teren descoperit. Mergem pitulați la mari distanțe unul de altul.

De pe mare inamicul veghează. Vasele sale patrulează încruntate. Peste un sfert de oră coborâm, printr-o râpă adâncă, până la țarm. Abrupt și stâncos, țarmul are o înălțime de 20–30 de metri. Măcinișul pietrelor sale coboară până în apă. Ne aflăm la răsărit de satul Fontana. În fața noastră se întinde marea, nesfârșită, albastră și adâncă mare. Soarele coboară pe coama asfințitului.

Liniște, pace, melancolie. Marea era calmă și tânără ca întotdeauna. Ne-am apropiat de ea cu smerenie, cu emoție. Sute de pescăruși albi sfășiau aerul răcoros. Valurile alunecau domoale pierzându-se în încrețituri line. În stânga noastră se află rămășițele unui vas incendiat de aviație. În față zărim alte două catarge scufundate. Artileria și aviația noastră au fost deosebit de active în acest sector. Aparatele fotografilor înregistrează cu satisfacție urmele acestor biruințe. În dreapta, spre apus, peste valuri, se vede portul Odesei. Două vase stau ancorate în fața lui. Le privim îndelung prin binoclu. Unul începe a aluneca spre est. Spre noi adică. Ne

îndreptăm către unul din tunurile noastre din apropiere. Vasul inamic se apropie tot mai mult. Servanții tunului nostru trec la locurile lor. Noi ne pitulăm în iarbă. Răsună o comandă scurtă. Tunul nostru trage. De trei ori se aude bubuitul său. Înfricoșător și aspru. Vasul inamic se îndepărtează în larg. Țărml e bine păzit.

Abia facem însă câțiva pași pentru a ne îndrepta spre caii noștri și brusc, din largul mării, vasul inamic începe să tragă. Ne trântim la pământ și ascultăm vâjâitul proiectilelor. Toate se curbează înalt și lung peste noi. Cu ochii ageri privim spre vas de unde vedem țâșnind flăcările de explozie, auzim apoi bubuitura, tăcem o clipă serioși și apoi răsuflăm ușurați auzind căderea proiectilului. Canonada durează douăzeci de minute. Soarele apune, începe seara. Ne urcăm în căruțe și ne întoarcem spre cantonament. Văzuserăm marea. N-am văzut tot ceea ce am fi dorit.

Nu văzuserăm cazematele. La ele ne vom întoarce mâine.

Cum sunt construite cazematele rusești din împrejurimile Odesei

Zorii zilei următoare ne găseau din nou pe țărmul mării.

Veniserăm cu noaptea în cap pentru a vedea răsăritul soarelui. Ați văzut vreodată soarele răsărind din valuri? Natura nu poate crea un spectacol mai grandios și impresionant. Un potop de lumină aurie se revarsă peste întinderile albastre contopindu-le cu cerul. Razele soarelui par lungi și orizontale luându-se la întrecere cu spinările vinete ale munților de apă. S-ar părea că apele și-au schimbat culoarea împrumutând-o pe cea a soarelui. Întreaga mare e un reflex de purpură și aur. Pescărușii ageri, treziți de răcoarea și zgomotul dimineții, își încep peste valuri dansul vieții. Alb și gingaș, parcă n-ar mai fi păsări, ci niște petale sclipitoare căzute din pomii cerului. Spectacol magnific. După atâtea zile și nopți de încordare nervoasă, după atâtea orori și suferințe, ceasul acesta de dimineață limpede ne purifică sufletește. Poezia lui ne înfioară adânc, apropiindu-ne de Dumnezeu.

Pierduți în reverie stăm și privim splendoarea răsăritului. Încet, încet soarele se desparte apoi de valuri, razele sale se scurtează, și în curând marea se desparte de cer. Valurile redevin albastre și vinete. Marea își reia înfățișarea obișnuită. La orizont zărim conturul unui vas sovietic.

Cu regret, deci, ne despărțim de valurile limpezi pentru a merge să vizităm vestitele cazemate cucerite de trupele noastre.

Ce sunt aceste cazemate și cum sunt construite?

Ceea ce am văzut noi la est de satul Volci, cu un cuvânt, cazematele căzute până acum în mâinile noastre, face parte integrantă dintr-un sistem general de fortificații ce se întind de la gura Nistrului, de jur împrejurul Odesei, până la portul Nicolaev de la limanul Bugului. Ele erau menite să apere cu aceeași

eficacitate atât marea, cât și uscatul. Zona lor în lărgime este de peste un kilometru și, desigur, spre Odessa, zona se lărgește din ce în ce mai mult.

Excelent camuflate, cazematele acestea sunt zidite subteran, fiind înzestrate cu cele mai moderne aparate de observație și cu un armament de mână întâi. Iată cum se prezintă o asemenea cazemată.

La o sută de metri de țărmul mării, camuflate de o moviliță de pământ, observi două scări laterale de beton armat care coboară în pământ străjuite de un aparat pentru stingerea incendiilor. Coborând pe scări ajungi într-un coridor îngust care te conduce într-un vestibul din care pătrunzi într-o încăpere în care se află o centrală telefonică, precum și o instalație de radio telegrafie fără fir. În stânga coridorului, pe o scară verticală, urci într-o cabină rotundă în care se află un periscop prin care se pot supraveghea toate mișcările de pe mare, precum și din portul Odesei. În imediată apropiere a cazematei se află două teletre legate prin fir telefonic cu periscopul. În subsolul încăperii centrale se află o magazie de alimente și un rezervor pentru apă. Din dreapta coridorului, la o adâncime de 10 metri, pleacă spre nord o lungă galerie subterană care traversează șoseaua Nicolaev–Odessa.

Galeria aceasta te conduce într-o altă încăpere înzestrată cu o uzină electrică având două motoare Diesel, precum și o turbină cu aburi, care să înlocuiască motoarele în caz de nevoie. Aici se află și rezervoarele de benzină și motorină. În dreapta uzinei se află amplasate trei tunuri, calibru 220 cu țevi lungi de 11 metri, având fiecare o țevă de rezervă. Tunurile sunt amplasate în așa fel, încât pot trage în toate direcțiile.

În apropiere de tunuri se află o celulă pentru muniții și explozibile, iar la câțiva metri de aceasta câteva camere ce servesc de cazarmă. În cazarmă se află patru etuve mari, un cabinet dentar, o mică farmacie, bibliotecă, infirmerie, atelier de reparații etc. Toată această instalație era înzestrată cu numai puțin de 50 de aparate telefonice.

Cazemata, la rândul ei, e legată de altele și astfel e alcătuit întregul sistem pentru apărarea litoralului. Terenul de deasupra era minat în întregime și înconjurat de sârmă ghimpată.

Și cu toate acestea, fierul și oțelul rusesc n-au putut stăvilii elanul și vigoarea armatei române. Una câte una, cazematele sunt cucerite de bravii noștri ostași, cercul de foc în jurul Odesei strângându-se tot mai mult.

Bujalik, 4 septembrie 1941.

Vremea, nr. 620, 28 septembrie 1941, p. 8

Maiorul Simion Mihăilă

Sunt abia trei zile de când, cutremurat de emoție, scriam tot pe această scândură ce-mi servește drept masă de scris și sub bubuitul aceluiași tunuri – un scurt și palid panegiric pentru năprasnica moarte a viteazului comandant *colonel Raul M. Halunga*.

Neînduplecata soartă ne constrânge să ne plecăm astăzi din nou asupra hârtiei spre a încresta pentru războiul veacului moartea tot atât de eroică a unui alt viteaz, maiorul Simion Mihăilă, comandantul Batalionului II.

Soarele dimineții de 31 august îl găsisese în apropiere de malul mării luptând cu același elan și cu aceeași energie cu care neconținut îl văzuse înaintând de la 6 iulie încoace; același soare, la orele 11, vedea pe o targă un muribund însângerat luptându-se cu moartea, la orele 18, razele aceluiași soare poleiau cu aur îndurerata cruce de pe proaspătul mormânt al maiorului Simion Mihăilă din Vânători.

Totul se petrecuse fulgerător. În decurs de 7 ore se încheiase o viață tânără și curajoasă – maiorul Mihăilă nu avea decât 42 ani, – viața unui comandant de batalion care, timp de cincizeci și șase de zile, sfidase neconținut moartea, înfruntând cu vitejie întreagă urgia inamicului. A murit fără a putea vedea marea izbândă a campaniei noastre din Ucarina: Odessa. Nemângâiat, deci, convins însă că dureroasele noastre sacrificii – și al său însuși – nu vor fi zadarnice și că, în curând, crâncenul nostru vrășmaș va fi răpus definitiv.

Cu ultima suflare de viață i-a șoptit ordonanței: „Să nu mă înmormântați pe pământul gol. Faceți-mi un sicriu și îngropați-mă în apropierea unei biserici. Vreau ca mormântul să-mi poată fi găsit, iar osemintele – atunci când se va putea – să-mi fie duse acasă.”

A închis apoi ochii pentru totdeauna. A murit un brav, un erou; campania din Basarabia și din Ucraina a dat acestui regiment prilejul de a-și evidenția, până la sublim, neîntrecutele sale virtuți ostășești și toată neistovita sa putere de sacrificiu.

Povestea maiorului Mihăilă, începând de la 6 iulie – data venirii sale în regiment – se confundă cu însăși eroica poveste a regimentului.

Căzând rănit maiorul Voiculescu, maiorul Mihăilă ia la 6 iulie comanda batalionului al II-lea, pe care l-a comandat până în tragica zi de 31 august 1941.

În această calitate, a avut partea leului în crâncenele lupte ce s-au dat în Valea Bucovățului din Basarabia, instalându-se apoi pe malul Nistrului, la nord de Tighina, a cărui strajă primejdioasă o face de la 20 până la 28 iulie. A fost o misiune dintre cele mai grele, fiindcă în tot acest timp rușii au bombardat neconținut malul drept al Nistrului, iar batalionul maiorului Mihăilă a trebuit să execute câteva incursiuni extrem de cutezătoare. După trecerea Nistrului,

batalionul acesta a făcut apoi minuni de vitejie în apriga Bătălie de la Sibca, având de apărat un sector circular de aproape 5 kilometri.

Pentru eroismul și destoinicia arătată la Sibca, maiorul Mihăilă a fost propus a fi decorat cu „Mihai Viteazul”.

Înaintând apoi spre litoralul mării, maiorul Mihăilă a avut ocazia să se distingă în luptele de la Lozovoia, iar între 16 și 24 august – începându-se încercuirea Odesei – a condus flancul stâng al sectorului din stânga lacului Bujalik. Numai cine le-a văzut își poate da seama de eroismul și de stoicismul trupelor ce au luptat în această regiune, zilnic atacând și contraatacând de mai multe ori în șir, alimentându-se numai noaptea și îndurând dogoarea unei pustiitoare arșițe.

În toate aceste zile și nopți, maiorul Mihăilă a stat permanent în mijlocul oamenilor săi îmbărbătându-i și conducându-i curajos împotriva unui inamic ale cărui forțe se reîmprospătau aproape zilnic.

Între 25 și 31 august, – ziua fatală a vieții sale – batalionul comandat de maiorul Mihăilă a luptat apoi pentru a frânge rezistențele inamice de pe litoral, având satisfacția de a fi prima unitate românească ce în acest sector, a putut atinge țărmul Mării Negre.

Aceasta a fost ultima izbândă a viteazului maior Simion Mihăilă.

În noaptea de 30–31 august, inamicul a reușit să debarce câteva unități, mai la est de poziția ocupată de maiorul Mihăilă, căzându-i pe neașteptate în spate. Bătălia a fost cumplită. Trupele noastre s-au bătut cu o energie supraomenească. Poziția noastră n-a putut fi clintită. A fost una din cele mai aprige bătălii ce s-au dat în acest sector.

Maiorul Mihăilă a luptat tot timpul în linia întâi. Acolo l-a izbit cartușul nemernic ce i-a perforat intestinele și artera iliacă, rănindu-l astfel de moarte. Erau orele 10.30. Crezându-l rănit și sperând într-o salvare, brancardierii și ordonanța l-au așezat pe o targă voind să-l ducă la ambulanță. Pe drum, presimțindu-și sfârșitul, și-a mărturisit dorința ultimă: să fie dus acasă, și-a făcut apoi cruce și a închis ochii pe vecie.

La ora 11 maiorul Mihăilă era mort.

Brancardierii l-au dus în satul Bujalik, i-au făcut un sicriu, așa după cum dorise, iar la orele 18 l-au înmormântat în curtea bisericii din Bujalik.

Ceremonia înmormântării a fost deosebit de emoționantă.

Camarazii săi și o companie din regiment i-au făcut ultimele onoruri.

Sicriul a fost așezat în fața altarului din părăsita biserică a Bujalâcului, și pe când afară bubuiau tunurile își continua cascada florilor, înăuntru, preotul Mișăilă Gh. oficia slujba prohodului. De un lung șir de ani, asta era prima slujbă creștinească ce se săvârșea în această biserică pe care prigoana bolșevicilor o despuia de toate icoanele și odoarele, locașul Domnului ne mai fiind acum decât o ruină. În timpul prohodului s-a întâmplat un fapt care pare a fi desprins dintr-o veche baladă românească.

S-a apropiat de sicriu o bătrână mărunță și cărunță având în mână un buchet de busuioc și de crăițe. A privit mortul din sicriu și apoi, cu ochii plini de lacrimi a îngenunchat și a sărutat palida frunte a viteazului maior. Florile i le-a pus pe piept, plecând apoi tot atât de încet și tainic precum venise.

Ceremonia prohodului s-a încheiat prin cuvântarea sublocotenentului Iulian Stănescu care luptase sub comanda maiorului.

Sicriul a fost apoi coborât în groapă, iar la căpătâi i s-a așezat o cruce de brad.

Vânătorii plâng, maiorul Mihăilă s-a dus după colonelul Halunga.

Dormiți în pace, mari viteji !

Vremea, nr. 621, 5 octombrie 1941, p. 9

Odessa, regina Mării Negre

Povestea aproape a tuturor marilor orașe se pierde în noaptea legendelor.

A fost odată... A fost odată un profet, un cioban, un călugăr, a fost o femeie frumoasă, ori poate chiar o lupoaică; a fost așa sau a fost altfel, la început a fost însă legenda. Legenda care străbate și biruie veacurile.

Odessa n-are legendă. Ea n-are decât istorie; o istorie foarte tânără și foarte clară. Și scrie în această istorie: ziditu-sa acest oraș începând de la anul 1794, când pe tronul sfintei Rusii se afla o năprasnică țarină, de sânge german, Ecaterina cea Mare, pe care unele legende o socoteau de-a dreptul fiică tăinuită a lui Frederic II, regele Prusiei, pentru a consfinți stăpânirea cuceririlor din 1792, când oștile moscovite au ajuns până la Nistru dându-se, după ordinul împărătesei, numele de Odessa, în amintirea cetății antice Ordesus, ale cărei flamuri ar fi fâlfâit cândva în văzduhul acestor meleaguri.

Creație a spiritului latin

Și mai spune apoi istoria Odessei că, împărăteasa Ecaterina s-a slujit la edificarea acestui oraș de geniul creator a trei străini, care, toți trei s-a întâmplat să fie de viță latină: un francez, un spaniol și un român: *Ducele Emanuel de Richelieu*, nepot al magnificului cardinal, *generalul De Ribas* și *meșterul Manole*. Cel dintâi a creat planurile orașului, – după liniara ordine occidentală – cel din urmă i-a adus, din Moldova, pe apa fluviilor și a mării, și chiar și în scârțâit domol de care cu boi piatra, lemnul și mâna de lucru, iar cel de la mijloc i-a făcut ornamentația, punând și bazele câtorva instituții care au purces apoi spre grabnică înflorire.

Numele celor doi latini apuseni trăiește și astăzi în amintirea Odessei, francezului ridicându-i-se și păstrându-i-se o frumoasă statuie simbolică, așezată pe cheiul portului, în fața valurilor albastre, a cărei inscripție mărturisește categoric fapta de prim-ziditor a acestui parisian aristocrat intrat în serviciul Moscovei. Iată cuprinsul inscripției omagiale:

Prințului Emanuel Richelieu, guvernatorului din anii 1803–1814, care primul a zidit Odessa – pentru strădaniile lui neuitate, locuitorii satelor și orașelor din guberniile Ecaterinoslov, Cherson și Tauria.

...

S-a ridicat acest monument în anul 1826, guvernator fiind generalul conte Vorontzof.

Numele spaniolului a fost dat celei mai frumoase străzi din Odessa, iar numele românului a fost acoperit de valurile uitării.

A rămas însă, chiar din acea vreme un cartier cu numele de Moldovanca, în care se vor fi stabilit înșiși zidarii și dulgherii Odessei, în bună parte moldoveni, peste care au venit apoi alte roiuri de români din Basarabia și din ceea ce numim astăzi Transnistria. La începutul secolului al XVIII-lea numărul acestor moldoveni era atât de mare, încât Pușkin, care trăise timp de patru ani (1820–1823) la Chișinău, în mijlocul moldovenilor, în poemul închinat Odessei din romanul său *Eugen Oneghin*, afirmă că nu poți trece pe niciuna din străzile marelui oraș fără a întâlni figurile blajine și pașii domoli ai moldovenilor.

Dar chiar și astăzi numărul lor nu este mai puțin însemnat, fiindcă limba românească răsună pretutindeni, și noi am auzit-o în fiecare grup de oameni întâlnit în calea noastră.

De altfel, Pușkin este cel care a determinat numirea de moldovan în locul celei de moldavan.

Alături de cei pomeniți mai sus, alte două nume celebre figurează în istoria ridicării Odessei, dintre care unul tot un francez, *generalul Longeron*, iar al doilea, un rus autentic, de străveche noblețe, *contele Vorontzov*.

Longeron este ctitorul cartierului și al parcului din fața mării ce îi poartă numele, pe ale cărui alei, umbrite de coroanele salcânilor și ale teilor, se adună perechile îndrăgostite ale Odessei pentru a visa și pentru a se iubi.

Vorontzov a fost guvernator al orașului între anii 1823–1854, el fiind ctitorul vestitei biblioteci care astăzi poartă numele lui Maxim Gorki, inaugurată la 29 martie 1830. Biblioteca aceasta are astăzi peste două milioane de cărți, fiind una din cele mai bogate biblioteci din întreaga Rusie. Iubitorul de artă și omul de gust și eleganță ce pare a fi fost acest Vorontzov, se vede în special vizitând palatul său edificat pe malul mării, de unde se pot vedea cele mai tulburătoare și mai fascinante răsărituri și apusuri de soare.

Unde visa Pușkin

Clădită în stil atenian, cu nenumărate coloane, având zidurile împodobite cu o frumoasă dantelă de motive decorative, iar scările din interior de marmură albă, verde și albastră, cu pereții brăzdați de apele adânci ale unor oglinzi imense, curtea aceasta a adăpostit adeseori neastâmpărata viață a genialului Pușkin.

Pe balconul ce se ridică deasupra mării, ca și la cele opt colonade așezate în fața palatului, Pușkin a stat zile și nopți întregi, ascultând freamătul valurilor, care, la Odessa sunt de un minunat verde-albastru, stând de vorbă cu sirenele mării, și scriind nemuritoarele sale opere.

În mijlocul Odessei se înalță o magnifică statuie de bronz reprezentând falnică înfățișare a acestui cârmuitor al Odessei, pe care bolșevicii înșiși – deși în palatul său au deschis un club al pionierilor – l-au lăsat să domine mai departe centrul elegant al orașului.

Alte umbre care se împletesc apoi cu istoria Odessei poartă numele faimosului *general Suvorov*, cuceritorul acestor meleaguri, a cărui sete războinică l-a purtat până prin Elveția, lovindu-se în chip nefericit cu armatele Revoluției Franceze; a scriitorilor ucrainieni *Sevcenko* și *Korolenko*, și în sfârșit, umbra marelui *Maxim Gorki*.

Umbra Ecaterinei cea Mare

Cea mai nefericită dintre umbre este însăși umbra Ecaterinei cea Mare, pe care am găsit-o izgonită într-un adânc de muzeu, zâmbind cu amară resemnare.

Odinioară zâmbetul acesta, pe vremea când temuta țarină domnea în chip autocrat, conducând după voință toate Rusiile, ale căror hotare le-a sporit mai mult decât toți ceilalți țari împreună, zâmbetul țarinei era plin de fericire, întreg ca un bujor, atunci când înflorea pentru contele Orlov, pentru Potemkin, sau pentru biruințele lui Suvorov. Cu timpul apoi, îmbătrânind, iar amanții săi adorând-o mai mult ca împărăteasă decât ca femeie, zâmbetul acesta a devenit crud, rece, disprețuitor, așa cum îi devenise și sufletul în care o coardă vibrase și pentru filosofia lui Voltaire.

Încoronată de către pravoslavnicii săi supuși cu omagiul de „cea Mare”, iar locuitorii Odessei văzând în ea pe însăși mămuca orașului lor, Ecaterinei i s-a ridicat și la Odessa un frumos monument, în care bustul pătimaș și mândru al acestei Semiramide a Nordului, așezat pe un înalt soclu, tocmai la capătul străzii ce îi purta numele, era înconjurat de chipurile de bronz ale favoriților și colaboratorilor săi: *Potemkin*, *De Ribas*, *Suvorov*, *Kutuzof*.

Încremenită în bronz, mândra țarină privea cu ochi vulturești vârtoarea ce se depăna în jurul ei, satisfăcută, acum, de permanentul și exclusivistul omagiu ce favoriții săi, încremeniți și ei în bronzuri, i-l aduceau fără prihană atât ziua cât și noaptea. Zâmbetul împăratesei era un zâmbet de biruitoare, de invincibilă stăpâni-toare...

Odessa, fereastra de la miazăzi a Rusiei

Anii au trecut apoi în goană unii după alții, pe tronul Rusiei a urmat țar după țar, iar Odessa, mândra ctitorie a Ecaterinei, își întindea la nesfârșit străzile, parcurile își multiplica instituțiile, își fortifica portul, se ridicau sute de palate și de vile, orașul întemeiat la 1794 devenind în scurtă vreme cel mai frumos și mai puternic oraș rusesc la Marea Neagră, Odessa devenind o adevărată regină a Mării Negre. După biruințele lui Petru cel Mare împotriva suedezilor, acesta a clădit Petersburgul, deschizând astfel, la nord, o fereastră spre Europa. Ecaterina, credincioasă moștenitoare a fericitului rival al lui Carol XII, învingând și alungând pe Turci din Ucraina, a deschis o a doua fereastră spre Europa, aceasta la sud: Odessa. Pe aici s-au strecurat, decenii de-a rândul, spre căile deschise de Marea Mediterană, bogatele grâne ale Ucrainei, și tot de aici porneau – de altfel întotdeauna fără noroc – o parte din corăbiile rusești ce urmăreau, cu fiecare război, să cuprindă cetatea lui Constantin cel Mare, cu gândul mereu înnoit de a transforma Bizanțul în Țarigrad. Puternic centru economic și militar, dar în același timp și plăcut loc pentru reculegere și inspirație poetică, loc dulce pentru tămăduirea inimilor îndurerate, și, de atâtea ori, apoteoză pentru iubirile fericite. Din nordul plin de neguri și de viscol al Ucrainei coborau în fiecare iarnă spre Odessa familiile aristocrate ale acestui colț de Rusie, pentru a asista la spectaculoasele reprezentații ale *Operei de Stat* și pentru a participa la balurile sezonului. Iar primăvara, din Crimeea, petecul cel mai senin și mai însorit al Rusiei, croazierele porneau domoale elegant spre Odessa aducând cu ele perechi fericite sau amanți abandonți care veneau să viseze la Longeron, ascultând simfonia valurilor albastre, lăsându-se miruite de aurul lunii și de muzica dulce a balalaicelor. Câți marinari, veniți din cele mai îndepărtate porturi, nu vor fi îmbrățișat aici trunchiurile voluptoase ale rusoaicelor proletare sau siluetele nervoase ale aristocratelor bolnave de spleen. Plăcerile și idilele erau arareori întrerupte de fulgerul câte unui cuțit căzăcesc, înfipt cu cruzime asiatică. Cerul rusesc este așa de adânc, vodca tare și amețitoare, femeile sentimentale și dornice de dragoste.

De la Ecaterina cea Mare la Karl Marx

A venit însă anul năprasnic 1917. Împărăția și puterea țarilor s-au prăbușit ca și cum n-ar fi fost niciodată. În locul lui Nicolae II – cu toată crunta împotrivire a Hatmanului Petliura, în armatele albe ale căruia au luptat și foarte mulți odesseni – se instala la Kremlin tovarășul Lenin, iar la Odessa, Ecaterina II fu ridicată și ea de pe soclu și închisă într-o odăiță strâmtă de la Muzeul de Istorie și Arheologie. I s-a făcut însă o favoare. La muzeu au fost duși cu ea toți favoriții, toți generalii și toți miniștrii săi, astfel încât, în această odăiță se poate vedea, în bronzuri și imagini, întreagă istoria Rusiei din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Personalitatea centrală a acestei epoci a fost Ecaterina, și chiar și aici, la muzeu, chipul ei se ridică deasupra tuturor celorlalte. Zâmbetul amar ce i-a înflorit pe figură, odată cu raza de soare furișată prin întredeschiderea ferestrei, dovedește însă îndeajuns adâncă nostalgie a împărătesei de bronz după feericele vremuri de altă dată...

Pe soclul de odinioară al împărătesei, leniniștii au așezat bustul lui Karl Marx, idolul ideologic al regimului comunist, tot așa după cum străzii Alexandru I i-au dat numele lui Lenin, căruia i-a fost închinată și fereastra de la nord a Rusiei, Petrogradul, numit acum Leningrad.

Monumentul lui Vorontsov, al lui Suvorov și al lui Pușkin au rămas însă la locurile lor. Ba încă pe Suvorov, așezat în fața Muzeului de artă veche, se gândeau, după răpirea din 1940 a Basarabiei, să ni-l trimită la Cetatea Albă, pentru ca văzându-l, moldovenii încă și mai tare să se aprindă inimile lor pentru stăpânirea rusească.

Odesa zilelor noastre

Dar aceasta nu e decât Odessa cea veche, Odessa umbrelor și a închipuirilor, Odessa Ecaterinei cea Mare, a lui Vorontzov și a lui Pușkin. Cea pe care am găsit-o în cărți și la muzee. Astăzi însă, există o altă Odessă, care nu mai are nimic din farmecul aristocratic de odinioară, o Odessă bolnavă și îngenuncheată. Odessa, așa cum au lăsat-o bolșevicii: sfâșiată, flămândă, despuiată de toate comorile, răstignită pe secera unor ambiții zadarnice.

Frumoasele parcuri de altădată au fost schingiuite fără milă, iar arborii întrebuințați la construirea baricadelor. Străzile au fost transformate în adevărate cascade de baricade, iar palatele golite de tot ceea ce era frumusețe și bogăție. În locul eleganței de odinioară, locuitorii Odessei umblă astăzi în zdrențe, iar hrana lor cea de toate zilele o alcătuiesc pâinea și cartofii. Istoviți de muncile și de

privațiunile la care au fost supuși de la începutul războiului și până acum, oamenii aceștia par coborâți din speluncile terorii.

Rar dacă mai găsești câte un intelectual cu care să poți sta de vorbă, câte un om care să te poată lămuri asupra stărilor de la Odessa. Și noi am avut norocul de a găsi doi. Un istoric și un actor. Istoricul – *d. Selinov Valentin* – este custodele Muzeului de Istorie și Arheologie și autor al unui documentat studiu asupra evenimentelor din Muntenia și Moldova în timpul Revoluției lui Tudor Vladimirescu. De la el aflăm că în acest muzeu se află și unele obiecte de proveniență românească, în special din Basarabia, cum sunt cele două portaluri luate de la Cetatea-Albă, având inscripții slavone din 1440 și cele patru „bunciuri” turcești ale lui Mihail Suțu, fost gospodar al Moldovei. *D. Victor Leonidovici* actorul, ne-a făcut chiar și surpriza de a ne vorbi românește, mărturisindu-ne că timp de șapte ani a jucat pe scena *Teatrului Moldovenesc* de la Tiraspol. În tovărășia d-sale am vizitat *Opereta*, clădită în stil atenian, *Opera*, a cărei grandoare arhitectonică rivalizează cu Opera din Viena, având 1750 de locuri, *Teatrul Tânărului Spectator*, *Teatrul Revoluției*, pe a cărui scenă jucau 172 de actori, *Teatrul Ucrainian* precum și *Facultățile de Istorie, Filologie și Medicină* etc.

Din repertoriul Operetei și al Operei subliniem câteva din titlurile pieselor jucate în stagiunea trecută: *Contesa Maritza*, *Amor de țigan*, *Aida*, *Rigoletto*, *Carmen*, *Doamna Buterfly* etc.

Muzeul de Istorie și cel de Artă veche l-au evacuat aproape în întregime. Ne-au lăsat însă neatins *Muzeul Revoluției*, unde se află statuile de gips ale lui Lenin, Stalin și Vorșilov, și mii de fotografii și fotocopii înfățișând nenumăratele personaje din istoria Partidului Comunist.

Bisericile au fost distruse toate. Cea mai de seamă dintre ele, – catedrala din strada Novo Ribnaia – clădită într-un impunător stil bizantin, a fost transformată în arhivă, iar celelalte, în cluburi politice și localuri pentru prăvălii...

Odessa e astăzi un oraș în plină decadentă. Comuniștii nu i-au adus nimic nou – nimic ce să întrecă realizările trecutului – iar prin devastările făcute în timpul acestui război i-au împiedicat progresul pentru un lung șir de ani.

Pentru reînvierea ei va fi nevoie de mari strădanii și de mari capitaluri. Regina Mării Negre le merită însă.

Vremea, nr. 625, 2 noiembrie 1941, p. 4

Postfață

Gelu NETEA

A fost odată ca niciodată, că de n-ar fi fost, nu s-ar povesti... Așa încep toate poveștile pământului. De peste două mii de ani, pe pământul transilvănean, generații după generații de bunici povestesc generațiilor de nepoți fapte de vitejie și de dragoste de țară. Așa începe și povestea mea – despre povestea vieții lui Vasile Netea și despre povestea Transilvaniei. Două povești, o singură poveste; amândouă separate, amândouă contopite. Ca un scurt rezumat, pe care m-a rugat să-l scriu Dimitrie Poptâmaș, cel mai fidel discipol al tatei, dintre toți discipolii de ieri, de azi și de mâine.

— Ce să scriu, Dimitrie?

— Ce știi tu că ar simți tatăl tău, văzându-și cartea „Pentru Transilvania” retipărită.

Paranteză. Era în urmă cu zeci de ani, când Corina Chiriac s-a prezentat la concursul „Steaua fără nume”. Întrebarea comisiei de examinare: „Spune-ne ceva despre Beethoven.” Răspunsul Corinei: „Despre Beethoven?!? Ce-aș putea să vă spun eu despre Beethoven?...”, răspuns cu care a câștigat concursul.

În ce mă privește, eu nu sunt la niciun concurs. Doar la concursul cu mine însumi, ori de câte ori mă năpădește memoria mereu prezentă a cuvintelor tatei. Am vorbit cu el despre toate cărțile sale. Despre unele mai mult, despre altele mai puțin. Dar, cu deosebire, îmi amintesc discuția avută pe tema cărții de față. Era prin toamna anului 1964. Ieșise de curând din închisoare. Obişnuiam, duminicile, să ne plimbăm prin Grădina Botanică, povestind și comentând fel de fel de lucruri, recuperând, astfel, cum puteam cei opt ani suferiți de el la Securitate, la Jilava, la Colonia de muncă Bragadiru, la Râmnicu Sărat, la Botoșani. La un moment dat, s-a oprit.

— Mi-ai citit cartea închinată Transilvaniei?

— Cum să n-o citesc, tată?

— Ce-ai înțeles din ea?

— Că, dintre cărțile din biblioteca dumitale, aceasta este cea mai importantă.

— Ai înțeles exact. Niciuna dintre celelalte cărți nu îmi este atât de apropiată de suflet și de inimă. Aș vrea atât de mult să o retipăresc.

Au trecut toamnele, duminicile, plimbările. Retipărirea, în glorioasa epocă de aur ceaușistă, nu s-a putut face. Între timp, la 6 martie 1989, viața tatălui meu s-a sfârșit. A murit neîmpăcat, dorința exprimată în Grădina Botanică rămânându-i neîmplinită.

Da, aceasta îmi este amintirea. Într-o clipă, extraordinar de vie și prezentă. La un pas de mine este tata. La alt pas, Dimitrie. Amândoi așteaptă să vadă cum mă pot descurca, punându-mă în pantofii Corinei Chiriac. Greu la deal cu boii mici... Încerc însă marea cu degetul.

Ludwig van Beethoven s-a născut în ziua de 16 decembrie 1770, la Bonn, „în mansarda păcătoasă a unei case sărăcăcioase”, așa cum ne descrie Romain Rolland împrejurarea, în biografia compozitorului. Vasile Netea s-a născut în ziua de 1 februarie 1912, la Deda, într-o casă și o sărăcie la fel de păcatoase ca acelea beethoveniene. Beethoven a iubit Rinul. Netea a iubit Mureșul. Primul, servindu-se de muzică, a compus „Simfonia Eroică”, închinată lui Napoleon. Al doilea, servindu-se de instinct național, a lăsat posterității neasemuitele articole din cele două volume pe care cititorul le-a parcurs până aici, ca un fel de veritabilă simfonie eroică, închinată Transilvaniei.

Mie, cele peste șaiszeci de articole îmi pare că au fost scrise azi, pentru azi; că actualitatea lor este evidentă; că argumentele etalate sunt de necontrazis. Și că, de dincolo de mormânt, un orator cum Valea Mureșului nu a mai avut ne ține o serie de discursuri cutremurătoare. Prin excelență, două dintre ele ne țin loc de spovedanie și cuminecare. Asemenea unei frânturi de Biblie, de Scriptură, de liturghie.

Transilvanism, autonomism, românism. Trei cuvinte, trei înțelesuri. Un singur cuvânt, un singur înțeles. Mai clar ca oricând. Transilvania e sfântă, veșnică, inviolabilă. Ca o uvertură fără final. Ca un început fără sfârșit. Ca un prolog fără epilog. Ca un allegro continuu.

Este istoria Transilvaniei un studiu inutil? Ce discurs, ce titlu, ce întrebare! Tata, ca profesor de istorie, avea obiceiul să pună elevilor întrebări retorice. Elevii singuri își dădeau răspunsul. Ca niciodată, astăzi, retorica profesorului ne este tuturor prilej de învățătură, de redescoperire a unor sentimente patriotice, pe care unii, înglodați până peste cap în parșiva economie de piață, le-au uitat sau le-au pierdut. Tata, prin fiece vocală sau consoană, ni le-a readus în atenție și memorie. Ție cum îți par, cititorule? Cum te-au frisonat paginile din *Coordonate istorice*? Dar cele din Pământul și oamenii? Pe ce pământ trăiești? Ce fel de om ești? Care îți sunt coordonatele?

Iată-ne, cu toții, tineri și bătrâni, unguri și români, strânși în chinga europenizării, a globalizării, a mondializării. În fapt, a deznaționalizării. Unde e Transilvania, visată de tatăl meu, în toate articolele? Articole pe care ai văzut cum le-a scris – cu sânge, cu strigăte, cu patos, cu speranță, cu disperare. Ce-ar crede nu tata, ci istoricul din el, văzând că s-a votat legea conform căreia, de la 1 ianuarie 2015, orice străin să poată cumpăra pământ din trupul de nevândut al țării și, implicit, din trupul Transilvaniei, care i-a fost icoană de închinat o viață întreagă? Știu ce-ar crede. Că totul e o nebunie. Un coșmar. O învălmășeală, în care politicieni corupți se presupune că ne reprezintă sfintele interese naționale.

— Nicăieri pe lumea asta nu mă simt mai bine decât privind Mureșul de pe dealurile de la Deda. Prin valurile Mureșului, curg valurile Transilvaniei. Am fost la Roma; am văzut Columna lui Traian. Chipuri de daci și de romani – viitoare chipuri de români. De transilvăneni, de munteni, de moldoveni, de bănățeni, de dobrogeni, de maramureșeni, de bucovineni. Prin portul fiecăruia dintre ei, se vede portul României.

În expunerile din plimbările duminicale, tatei îi plăceau repetițiile și detaliile. Le-am repetat și eu, cum am putut, cititorului, într-o postfață, care nu știu cât îi va fi pe plac, dar am considerat de datoria mea să vorbesc despre cartea Pentru Transilvania cu aceleași cuvinte cu care, sigur, ar vorbi tata.

— Gelu, Transilvania e leagănul României. Fără ea, nu am avea țară.

Cuvinte pe care mi le-a spus demult... pe care mi le-a spus și acum. Mai ales acum. Le aud. Le ascult. Cu sufletul, cu inima, cu toată ființa mea.

Index de nume

A

Acsady	155
Adamovici, Gherasim.....	153, 201
Agârbiceanu, Ion.....	17, 47, 192, 209, 240, 241, 252, 256
Albu, Corneliu	13, 40, 256
Albu, Nicolae.....	78
Alecsandri, Vasile	22, 84, 112, 119, 141, 142
Alexandrescu, Grigore.....	22, 57, 98, 119
Alexandru.....	263
Alexandru I.....	300
Alexi, Ion P.....	37
Anca, Cosma	80
Anca, Marieta.....	16, 47, 98
Andrassi, Luliu	197
Anton Ionel Mureșanu.....	9
Antonescu, Ion.....	10, 283, 286
Apáczai Csere János.....	33
Apostol Petru	55
Apostol, Ion.....	13, 94
Ardeleanu, Ion	159
Aron, Gheorghe	94
Aron, Petru Pavel.....	55, 71, 111, 121
Asachi, Gheorghe.....	17, 110, 111, 119, 227
Attila.....	150
Aureliu.....	56

B

Babeș, Vicențiu.....	180
Babeș, Victor	47, 83
Baciu, Ștefan	47
Ballagi Aladár.....	196
Barbu, Patriciu	185, 186, 187, 188
Barcian, D.P.....	153
Barcianu, Daniil P.....	154
Barcsai, A.....	201
Barîțiu, Gheorghe.....	22, 47, 61, 72, 111, 118, 119, 124, 180, 187, 189, 201, 230, 237, 239, 252, 254
Bárók Ferencz	196
Basarab cel Mare.....	21
Basarab, Matei.....	110

Báthory, Andrei.....	158
Băicoianu, Emil.....	94
Bălan, Nicolae.....	80, 85, 164, 239, 241
Bălcescu, Nicolae	58, 112, 119
Băncilă, Vasile	107
Bănuțiu, Aurel P.....	84, 198
Bărnățiu, Simion	22, 27, 34, 37, 43, 49, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 68, 112, 118, 121, 124, 159, 175, 218
Bârna, Vlaicu	40
Bârsan, Zaharia	81, 84
Bârseanu, Andrei.....	173, 249, 252
Bechnitz, Ioan.....	181
Bena, A.....	80
Benedek Jancsó.....	171, 193, 199
Beniuc, Mihai	12, 14, 40, 47, 53
Bethlen, Gábor.....	33
Bianu, Ioan.....	47
Bilțiu-Dăncuș, Traian	40, 47, 53
Birăuțiu, D.....	199
Bismarck, Otto von	175, 184
Blaga, Iosif.....	84
Blaga, Lucian.....	23, 47, 51, 52, 218
Bob, Ioan	153, 201
Bockiș, Leon	40
Bocsanczy András.....	92
Boerebista.....	31
Bogdan	35, 37, 114
Bogdan, Catul.....	47
Bogdan, Ioan.....	47
Bogdan, Vichentie.....	83
Bogdan-Duică, Gheorghe.....	47, 81, 181, 192
Boilă, Z.....	232
Boitoș, Olimpiu.....	11, 46, 47, 48
Boiu, Zaharia	241
Bojâncă, Damaschin.....	22
Bolcaș.....	220
Bolintineanu, Dimitrie.....	57
Bologa, Iacob.....	159, 252
Bonomelli.....	190
Boris, Samec	289
Borisovici, Moise.....	280
Borșiuc, I.O.....	270
Bornemisa, Sebastian.....	235

Boșca-Mălin, Emil	10, 40, 78, 256
Brana, Nicolae	40, 47, 53
Brancovici, Sava	52, 111, 112, 115, 117, 123, 152, 201
Braniște, Valer	85, 86, 194, 230
Bratu, I. Gh.	121
Brătianu, Gheorghe I.	11, 213, 214, 215
Brătianu, Ion	112, 183
Brătianu, Ion I.C.	15, 214
Breazu, Ion	11, 189
Brediceanu, Caius	26
Brediceanu, Tiberiu	16, 47, 80
Brote, Eugen	153, 154, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184
Buccow, Adolf von	152, 164
Bucșa, Petre	40, 53, 77
Bucur, Septimiu	78
Budai-Deleanu, Ion	22, 119
Bunea, Augustin	47, 173, 240
Burlacu	291
Burlea, S.	83
Buta, Nicolae	119, 231, 232, 233
Butcan, S.	83

C

Calboreanu, Gh.	47
Candrea, I.A.	141
Cantacuzino, Șerban	22
Caracudovici, Șt.	121
Caragiale, Ion Luca	65, 98
Carol I.	49, 112, 184, 191
Carol II.	197
Caterinci I.	263
Cavour	175
Cazacliu, Vladimir	25
Cazan, Ion	283, 284, 285
Cazan, Pavel	283, 284
Cazan, Vasile	283
Câmpeanu	224
Cârlova, Vasile	57
Cesar	56
Ceușianu, Alexandru	46, 48, 78, 256
Chendi, Dionisie	73
Chendi, Ilarie	17, 47, 56, 98, 124, 141, 192, 209, 240
Christi, Atletă	29
Ciano	7, 157
Cicio-Pop, Ștefan	25, 26, 85, 173, 174
Cioran, Emil	47
Ciorănescu, I.	121
Ciordaș	220

Ciorogariu, Roman	240
Cipariu, Timotei	22, 47, 51, 118, 119, 121, 124, 238, 252
Ciser, Iosif	26
Ciupe, Aurel	47
Ciura, Alexandru	192, 198, 241
Clopoțel, Ion	201
Cloșca	17, 26, 28, 33, 34, 87, 99, 109, 110, 113, 114, 115, 117, 118, 120, 123
Cluceru, Sonia	47
Colan, Ion	231
Colan, Nicolae	165, 241
Coman, Vasile	241
Comșa, Grigore	241
Constantin	263
Constantin cel Mare	299
Constantinescu, Hariton	121
Copilu-Cheatră, Vasile	40, 53, 77, 231
Coresi	72
Cornea, Vasile	141
Corvin, Ioan	109, 110, 113, 123
Corvin, Matei	109, 110, 113, 117, 118, 120, 121, 123, 151
Cosma, Partenie	71, 173, 180, 186, 208, 210
Costache, Veniamin	112, 119
Costan, Ioan	241
Costan, Ion	72, 231
Costea, Ion	40, 231
Costescu, Gh. N.	121
Coșbuc, George	14, 17, 35, 47, 51, 52, 53, 56, 76, 77, 80, 81, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 116, 141, 142, 181, 230, 240
Cotruș, Aron	47, 76
Crainic, Nichifor	141, 167, 192
Crăciun, Ioan	11, 85
Cristea, Miron Elie	25, 28, 80, 85, 163, 239, 240
Cristea, Nicolae	230, 239, 252
Crîșan	17, 24, 26, 28, 33, 34, 87, 99, 109, 110, 113, 114, 115, 117, 118, 120, 123, 185, 219
Csáky, Ștefan	130
Cucu, Ion Eugen	83
Culea, Ap. D.	114, 115, 119
Cuza Vodă	49, 112, 285

D

Damocles	266
Dan, Pavel	12, 52, 77
Dandea, Emil	160
Daniil	263
Danton	175
Darabant, Ignatie	37

Dascălu, Simion.....	129
Dădărlat, Marina.....	66, 67
Dăianu, Elie.....	240
Dănilă Apostol.....	263
Dănilă Ioan, Gheorghe.....	236
De Ribas.....	296, 298
Decebal.....	29, 31, 150
Deceneu.....	31
Decusară, Gheorghe.....	281
Delavrancea, Barbu Șt.....	15, 116, 192
Deleu, Victor.....	26
Diaconovici, Corneliu.....	119, 206, 208
Dicusară, Ștefan.....	281
Dinescu, M.N.....	121
Doja, Gheorghe.....	123
Dragomir, Silviu.....	11, 26, 47, 86, 112, 119, 193, 199, 209, 256
Dragoș.....	24, 35, 37, 114
Dramba, Mircea.....	288
Drăgan, Nicolae.....	47, 80
Drăgan, Pantilimon.....	281
Duca-Vodă.....	263
Duică, Bogdan Gheorghe.....	35
Dulfu, Petre.....	207
Dumnezeu.....	21, 28, 31, 48, 50, 57, 100, 101, 116, 146, 148, 149, 164, 190, 193, 204, 205, 220, 224, 256, 268, 280, 285, 286, 292

E

Ecaterina cea Mare.....	296, 298, 299, 300
Ecaterina II.....	263, 265, 300
Elekeș, L.....	215
Emandi, Lucian.....	40, 241
Emeric.....	150
Eminescu, Mihai.....	31, 40, 83, 141, 159, 175, 190, 194, 227, 240
Episcopul Colan.....	72
Epureanu, D.....	119

F

Făgădaru, N.....	16, 47
Ferdinand.....	49, 158, 204
Ferdinand de Austria.....	158
Ferdinand I.....	21, 27, 40, 87, 105, 116, 165, 175, 279, 282
Fichte.....	175
Filipescu, Nicolae.....	15, 35, 116, 192
Fliștoc, Nicolae.....	281
Florian, Aron.....	22
Florian, Ion.....	79

Flueraș, Ioan.....	26
Fodor, Alexandru.....	26
Francisc II.....	56
Francisc Iosif I.....	42, 43, 182
Frederic II.....	175, 296
Frențiu, Traian Valeriu.....	25

G

Gabor, Ioana.....	94
Galaction, Gala.....	192
Gáldi, L.....	215
Gașpar, Mihail.....	241
Geantă, Teodor.....	117, 118, 119
Gebeleiziz.....	31
Gelu.....	71, 89, 109, 110, 123
Gheție, Coriolan.....	40
Ghiață, Petre.....	119
Ghibu, O.....	200, 256
Ghica, Ion.....	112
Giurescu, Constantin C.....	11, 129
Giurgiu, Ghiță.....	231
Giurgiuca, Emil.....	40, 47, 52, 53, 77
Glaser, L.....	215
Goga.....	47, 52, 76, 175, 190, 230, 240
Goga, Eugen.....	155
Goga, Iosif.....	155
Goga, Octavian.....	12, 14, 17, 35, 51, 53, 56, 61, 64, 65, 71, 77, 85, 86, 89, 116, 124, 154, 155, 179, 192, 193, 195, 198, 199, 201, 209, 219, 220, 227, 230, 240, 252, 256
Gojdu, Emanuil.....	207
Goldiș, Vasile.....	25, 26, 27, 43, 84, 85, 198, 230, 241, 249, 252
Golescu, Alexandru G.....	30
Gorki, Maxim.....	274, 297, 298
Goron, Ion.....	65

H

Hagea, Constantin.....	10, 40, 231
Halipa, Pantelimon.....	25
Halunga, Raul M.....	288, 289, 294, 296
Handrea, Iustin.....	12, 13, 40, 75, 76, 94, 95
Harea, V.....	265
Harnack, A.....	199
Hasdeu, Bogdan P.....	82
Hațieganu, E.....	72
Hațieganu, Iuliu.....	211, 212, 245, 252, 256
Haulică, Alex.....	290
Hauser, Otto.....	196
Heliade-Rădulescu, Ion.....	57, 110, 112, 119, 227

Heliade-Rădulescu, Maria.....	22
Hlinka, Andrei.....	195
Hodoș, Enea.....	207
Hodoș, Iosif.....	42, 83, 84
Hopker.....	36
Horea.....	24, 25, 26, 28, 32, 33, 49, 51, 59, 87, 89, 109, 110, 114, 115, 118, 120, 123, 231
Hossu, Iuliu.....	25, 28, 85
Hossu, Vasile.....	240
Hotmanu, Gheorghe.....	283
Hotzendorf.....	190
Huniade, Ioan.....	33, 34, 109, 117

I

Iacobescu, Teodor.....	118
Iancu.....	231
Iancu Sasul.....	263
Iancu, Avram.....	12, 16, 17, 28, 32, 49, 50, 52, 53, 58, 59, 61, 64, 71, 74, 75, 77, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 99, 109, 111, 118, 119, 121, 124, 159, 175, 219, 232
Ieremia Movilă.....	263
Ierimie, Mihail.....	283
Ierotei.....	106
Ihering.....	190
Ilea, Ion Th.....	40, 53, 77, 78
Ilieșiu, Iustin.....	40, 53, 77, 78
Iluțiu, Vasile.....	40, 231
Ioan Corvin.....	117
Ioan Corvin.....	49, 114
Ion Potcoavă.....	263
Ion Vodă Cumplitul.....	262
Ion Vodă-Crețul.....	262
Ion Vodă-Potcoavă.....	262
Ionescu, Dem.....	83
Ionescu, Sorin.....	83, 281
Ionescu, Take.....	15, 116, 174, 175, 176, 177, 192
Iorest, Ilie.....	117
Iorga, Nicolae.....	10, 116, 130, 171, 172, 173, 174, 176, 178, 179, 190, 194, 214, 224, 227, 263
Iosif II.....	151
Iosif, Ștefan Octavian.....	14, 17, 47, 84, 97, 124, 192
Iov.....	221, 222
Ipatiev.....	261
Isac, Victor.....	40
Ispirescu, Petre.....	98
Ivan, Nicolae.....	165, 241
Ivanov, Tănase.....	282

J

Jászai Oszkár.....	196, 200
Jinga, Victor.....	75
Jókai Mór.....	39
Jordan, B.....	119
Jurta, B.....	83
Justus.....	193

K

Kant, Immanuel.....	176, 218
Karátson Todor.....	130
Karl Marx.....	300
Kinezu, Pavel.....	123
Knieszsa, Șt.....	215
Kogălniceanu, Mihail.....	30, 35, 112, 119
Korolenko.....	298
Körösi Csoma, Sándor.....	33
Kutuzov, Mihail.....	175, 298

L

Ladea, Romul.....	47
Lapedatu, Al.....	47, 204, 205
Lapedatu, Ion.....	209
Lapedatu, Ion A.....	30, 82
Lapedatu, Ion I.....	16, 198, 206, 207, 208, 209, 210
Lapedatu, Veturia I.....	206
Laurian, August Treboniu.....	111, 121
Lavisse, Ernest.....	124
Lazăr, Aurel.....	25
Lazăr, Gheorghe.....	22, 47, 56, 57, 71, 81, 110, 111, 115, 119, 121, 124, 201
Lazăr, Victor.....	120
Leményi.....	49
Lenin.....	281, 285, 286, 300, 301
Leonidovici, Victor.....	301
Leopold I.....	130
Liutprand.....	193
Longeron.....	297
Lot, Ferdinand.....	213, 214
Lucaci, Vasile.....	8, 14, 35, 37, 61, 62, 63, 64, 85, 86, 89, 112, 116, 124, 173, 189, 194, 206
Luchi, Leontin.....	79
Lucian Blaga.....	17
Ludwig Roth, Ștefan.....	42
Lungu, Antonie.....	123
Lungu, Ion.....	263
Lupaș, Ioan.....	11, 17, 26, 47, 66, 77, 86, 105, 112, 120, 122, 123, 192, 193, 194, 195, 197, 198,

199, 200, 202, 204, 205, 209, 220, 240, 252, 256	
Lupaș, Toma	198
Lupăeș	198
Lupeanu-Melin, Alexandru	235, 236, 240
Lupu, Vasile	110

M

Macavei, Ion	241
Macedonski, Alexandru	98
Maclan, L.A.	273
Madgearu, Virgil	10
Magier, Andrei	241
Maior, Gheorghe	158
Maior, Iuliu	231, 235, 236, 241
Maior, Petru	17, 22, 24, 30, 34, 35, 36, 51, 53, 71, 89, 99, 112, 115, 118, 121, 123, 153, 158, 159, 179, 182, 193, 221, 223, 230
Maiorescu	111, 181
Maiorescu, Ioan	22, 119
Maiorescu, Titu	191
Makkai, L.	215
Mamaev, P.V.	270
Mangra, V.	178
Maniu, Aurel	83
Maniu, Cassiu	80
Maniu, Iuliu	25, 27, 55, 85, 189
Manole	265, 296
Manole, Diamandi	181
Manolescu	81
Marcu, Grigorie T.	17, 241
Marcu, Traian	78
Maria Tereza	79, 164
Marian, Ion	80
Marienescu, At. M.	47
Mateevici	266
Matei Corvin	114, 117
Matei, Zaharia	165
Măcelaru, Ilie	159
Mălai, Titus	81
Mărcuș, Ștefan	84
Mărgineanu, Aurel	40
Mărgineanu, Ion	159
Mândrescu, Simion	80
Mărzescu, Gh.	222
Mendrea, Alexandru Șt.	257
Mercurius	106
Mereuță, Petre	281
Meruțiu, V.	80
Mețianu, Ion	199
Micaș, Florian	159
Miclea, Sever	25, 26
Micu Klein, Inocențiu	91, 118
Micu, Ion Inochentie	53, 54, 55
Micu, Samuil	22, 112, 115, 118, 123
Micu-Klein, Inocențiu ...	51, 54, 56, 80, 87, 99, 112, 115, 117, 121, 123
Micu-Moldovan, Ioan	202, 203
Mihai I	7, 12, 16, 77, 93, 94, 95, 165, 279, 282, 283
Mihai Viteazul	14, 21, 24, 26, 29, 33, 37, 40, 49, 62, 86, 87, 105, 109, 110, 113, 114, 117, 123, 157, 158, 175, 288, 295
Mihali, Teodor	25, 26
Mihály, Petru	83
Mihăilă, Simion	290, 294, 295
Mihu, Ioan	84, 186, 207, 210
Mikszáth	39
Mill, Stuart	190
Mille, Constantin	227
Millo, Matei	81
Mircea cel Bătrân	21, 29, 123, 151
Miron	164
Mișăilă, Gh.	295
Mladinovici	288
Mladinovici, Horia	288
Mocioni, Alexandru	83, 84, 180
Mocioni, Anton	83
Mocioni, George	83
Moga, Ioan	11, 17, 85
Moga, Vasile	165, 201
Mohamed II	151
Moisil, Grigore	79
Moisil, Iuliu	207
Moldovan, Ștefan	159
Moldovan, Valeriu	61, 92
Moldovan, Vasile E.	198
Moldovanu, Iuliu	249, 250, 252, 257
Moldovănuțiu, Ion Micu	252
Montani, Ion	198
Motogna, Atanasie	40
Motogna, V.	80
Moța, Ion	124, 241
Muntaenu, Teodor Al.	281
Munteanu, Aurel	219, 220, 221
Mureșanu, Andrei	35, 51, 73, 74, 75, 118, 121, 124, 203
Mureșanu, Anton Ionel	9, 234
Mureșanu, Aurel	124, 227, 230
Mureșanu, Ioachim	79
Mureșanu, Iosif	94
Murgu	24
Murgu, Eftimie	22

Mușlea..... 130

N

Napoleon I..... 79, 175
 Nașcu, Vasile 79, 80
 Neamtzu, Ionel 256
 Neamtu, Octavian 7, 16, 95
 Neda, Dumitru 241
 Negri, Costache 112
 Negru Descălecătorul 219
 Negruțiu, I.F. 236
 Negruzzi, C. 119
 Nena, Constantin 291
 Netea, Vasile 12, 98, 112, 124, 149, 188
 Nichitici, Gedeon 152, 153
 Nicoară, Afton 94
 Nicoară, Eugen 149, 207, 212, 221, 245, 246
 Nicolae II 300
 Nicolae, Malcarciuc 280
 Nicolescu, Alexandru 241
 Nicolescu, N. 121
 Nisipeanu, I. 117, 118, 119
 Nițescu, Voicu 195
 Nour, Alexis 264, 265

O

Oanea, Laurențiu 25, 26
 Oaș-Vodă 166
 Oculav, Trofim 280
 Odobescu, Alexandru 78
 Olahul, Nicolae 117, 123
 Oncu, Nicolae 186, 240
 Oneghin, Eugen 297
 Onișor, Virgil 80
 Onițiu, Virgil 84, 198, 202
 Orlov 298
 Oros, Ion 159
 Otto de Freisingen 193

P

Panga, Moise 80
 Pantilimon, Alex 283
 Pap, Ioan 25, 26, 28
 Pap, Petru E. 241
 Papiu-Ilarian, Alexandru 22, 34, 47, 55, 112, 119, 159, 160
 Pascaly 81
 Pascu, Petre 40, 53

Pascu, Ștefan 11
 Pasici 177
 Păcală, Victor 150
 Păcățian, Teodor V. 188, 189, 190, 191, 207
 Păclișanu, Zenovie 11, 240
 Pârvan, Vasile 98, 157
 Pericle 205
 Petliura 300
 Petra-Petrescu, Horea 84
 Petre Vodă Cazacul 263
 Petreci 263
 Petri, Vasile 80
 Petrovici, Emil 11
 Petrow 190
 Petru cel Mare 175, 263, 299
 Petru Rareș 21, 123, 158
 Pillat, Ion 141
 Pinteza Viteazul 131
 Piuariu-Molnar, Ioan 237
 Pollock, Frederick 190
 Pop de Băsești, George 37
 Pop de Băsești, Gheorghe 25, 26, 35, 37, 61, 64, 85, 194
 Pop Maior, Ioan 186
 Pop, Constantin 207
 Pop, Gavrilă 40
 Pop, Ionel 26
 Pop, Iosif 83, 223, 224
 Pop, Macedon 79
 Pop, Petre 53, 78
 Pop, Vasile 135, 140, 159, 252, 254
 Popa, Arifton 223, 224
 Popa, Arifton M. 223
 Popa, Augustin 237, 241
 Popa, George 47
 Popa, Grigore 12, 17, 40, 72
 Popa, Septimiu 235, 241
 Popa-Comaniciu, Maria 198
 Popasu, Ion 153
 Popa-Zlatna, Ion 231
 Popea, N. 47
 Popescu 268
 Popescu, Ion 203
 Popfiu, Iustin 240
 Popovici, Aurel C. 183
 Popovici, D. 11, 22, 119
 Popovici, S. 83
 Popovici, Sava 153, 154, 179
 Popp, Ghiță 39
 Pop-Reteganul, Ion 77, 78, 124, 173
 Porcius, Florian 47
 Potemkin 298

Potiomkin, Grigori	298
Procopovici, Alecu	25
Pumnul, Aron	118, 273
Pușcariu, Ioan	47
Pușcariu, Sextil	47, 150, 209
Pușcaș, Iosif	94
Pușkin	297, 298, 300

R

Radu cel Mare	21, 35, 123, 151
Radu, Demetriu	25, 26, 28, 236
Rákosi Jenő	196
Rațiu, Ioan	55, 60, 61, 62, 89, 91, 92, 93, 112, 116, 124, 173, 180, 181, 187, 189, 194, 239
Rădulescu, N. Al.	264
Rebreanu, Liviu	12, 16, 17, 23, 35, 47, 77, 78, 80, 98
Ribbentrop	7, 157
Richelieu	175, 265
Richelieu, Emmanuel-Armand	296, 297
Roman, Alexandru	240
Roman, Visarion	30, 61, 71, 124, 154, 186, 203, 207, 252
Romanu-Vivu, Constantin	24, 30, 96, 112, 159
Rosetti, C.A.	112, 190, 227
Roșca, D.D.	216, 217, 218, 219
Roșianu, Ștefan	236
Roșu, Ioan	75
Roth, Daniil	41, 44
Rusu-Șirianu, Ioan	178, 230, 240, 241
Rusu, Ioan V.	74
Rusu, N.	53
Rusu, Ștefan	224

S

Sadova, Marieta	47
Sadoveanu, Mihail	40, 115
Samoilovici, Ifim	280
Sanuto, Marino	193
Săvuscan, Emanoil	288
Sbârcea, Gheorghe	40, 46, 78, 231
Schlösser	261
Scuster, Hans	291
Sevcenko	298
Sever, Axente	24, 112
Sf. Proroc Ilie	163
Sfârlea, George	53
Silași, Grigore	80
Slavici, Ioan	47, 52, 77, 84, 124, 178, 181, 184, 194, 230

Slăvescu, V.	23
Smith, Adam	209
Smochină, N.	264, 266
Socaciu, Ion	209
Sofronie	123
Someșan, Laurian	11
Srobar, Vavro	195
Stalin	280, 281, 286, 301
Stanca, Sebastian	198, 241
Stănescu, C.B.	83
Stăniloae, Dumitru	241
Stoian, Stanciu	114
Stoica, Dionisie	198
Stoica, Gheorghe	40, 78, 195
Stoinescu, G.	121
Strilbitzchi, Mihail	263
Sturdza, D.A.	183
Suciu, Ioan	26
Suciu, Vasile	236, 241
Susdali	261
Suvorov, Aleksandr	298
Sviatoslav	261
Szász Karoly	33
Széchenyi, Ștefan	201
Szirmay	129, 130

Ș

Șaguna, Andrei	22, 24, 49, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 71, 74, 85, 87, 89, 91, 99, 111, 112, 116, 117, 118, 119, 121, 124, 153, 154, 155, 179, 188, 189, 194, 195, 201, 202, 203, 205, 239, 241, 247, 248, 252, 253, 254
Șerban, Constantin	158
Șincai, Gheorghe	22, 34, 99, 112, 115, 118, 121, 123, 158, 189
Șotropa, Virgil	80, 207
Ștefan cel Mare	29, 49, 123, 158, 262, 264, 266, 279
Ștefan, Simion	33, 52, 110, 114, 115, 117, 123, 152
Șteflea, Ilie	67
Șterca-Suluțiu, Iosif	252
Șuțu, Mihail	301
Șvarov	298, 300

T

Talleyrand	175
Tamásy Bernard	158
Tardini, Fany	81
Tavaszy Sándor	48

Tăslăuanu, Octavian C.	80, 179, 191, 192, 198, 209, 252
Teclu, N.	47
Telesi.	42
Thalia.	82
Timojite, Anica.	266
Tipoia, Al.	290
Tisza István.	39, 196, 197
Todoran, Dimitrie.	78
Tomescu, Gh.	291
Tompa Árpád.	198
Toni, D.V.	114, 117, 119
Torouțiu, I.E.	171
Toth, A.	215
Toth, Zoltán.	214, 215
Totolici, Ion.	287
Traian.	56
Trifa, Iosif.	241

T

Țepelea, Gabriel.	10, 12, 17, 40, 77, 231, 256
Țincu, Bucur.	47
Țoni, D.V.	115

U

Ujică, Gheorghe.	165
Ujică, Ioan.	165
Ujică, Ștefan.	165
Ureche, Grigore.	29, 129, 263
Ureche-Dascălu.	130

V

Vaida-Voevod, Alexandru.	24, 25, 28
Valea, Lucian.	17, 40, 53, 77, 78
Valentin, Selinov.	301
Valentineanu, V.	16, 47
Vărtic, Colescu.	183
Venizelos.	177
Vicol, Teodor.	119
Vișnievțchi, Dimitrie.	263
Vlad Țepeș.	151
Vladimirescu, Tudor.	49, 57, 108, 301
Vlahuță, Alexandru.	65
Vlaicu, Aurel.	51, 64, 65, 66, 89
Vlasiu, Ion.	12, 17, 40, 47, 53, 98
Vlasiu-Lupaș, Marina.	11
Voiculescu, V.	141
Vorontzov.	297, 300
Vörösmarthy.	39
Voroșilov.	301
Vrânceanu, V.	118
Vulcan, Iosif.	47, 82, 83, 84, 240, 241
Vulcan, Samuil.	118
Vulcănescu, Mircea.	31

W

Wedell, Rudolf.	261
----------------------	-----

Z

Zamolxe.	31
Zápolya, Ioan Sigismund.	33
Zărie, George.	198

Cuprins

PENTRU TRANSILVANIA	5
Cuvânt despre lupta unei generații	7
I. COORDONATELE ISTORICE	19
Coordonatele istorice ale Transilvaniei.....	21
O zi din istoria Transilvaniei.....	24
Nostalgia dacică	29
Semnificația românească Ardealului de nord.....	31
Transilvanism, autonomism, românism	38
Da, unire!	45
Avram Iancu, craiul unei generații	49
Ardelenii în fața istoriei	50
Episcopul Ion Inochentie Micu	53
La douăsprezece decenii de la stingerea lui Gheorghe Lazăr	56
Un triptic: Bărnuțiu, Avram Iancu, Andrei Șaguna.....	58
Dr. Ioan Rațiu.....	60
Vasile Lucaci la Alba Iulia.....	62
Aurel Vlaicu	64
Pe marginea unui necrolog.....	66
II. INIȚIATIVE, ACȚIUNI, ÎNFĂPTUIRI	69
Ardealul se regăsește.....	71
Monumentul lui Andrei Mureșanu	73
Căminul cultural „Avram Iancu”	75
La comemorarea liceului din Năsăud.....	77
Începuturi ale teatrului românesc în Ardeal	81
Albumul celor din 1918	85
Legea Alba Iuliei.....	86
Se prăbușește casalul Avram Iancu!.....	89
Înstrăinata casă a lui Ioan Rațiu	91
Pe marginea unei cronici.....	93
Pentru un monument la mormântul lui George Coșbuc	96
Listă de subscripție.....	97
Semnificația lui George Coșbuc în 1944.....	99
III. ESTE ISTORIA TRANSILVANIEI UN STUDIU INUTIL	103
Este istoria transilvaniei un studiu inutil?	105

IV. PEISAJE ȘI TRADIȚII.....	125
Țara Oașului.....	127
Cu Ierui-Ier prin Ardealul însângerat	141
Rășinari, cuibul vulturilor	149
Cetăți și orașe transilvane.....	155
Pe Mureș în sus	160
Mănăstirea Sf. Proroc Ilie	163
Sufletul Țării Oașului.....	166
V. PROPOVĂDUITORI, REALIZATORI, MUCENICI.....	169
Nicolae Iorga, iredentistul.....	171
Take Ionescu la comemorarea din 1944.....	174
Uitatul Eugen Brote.....	177
Dr. Patriciu Barbu 1842–1902	185
Teodor V. Păcățian.....	188
Octavian C. Tăslăuanu	191
Profesorul Ioan Lupaș	192
Un economist: Ion Lapedatu	206
Profesorul Dr. Iuliu Hațieganu.....	211
Prof. Gheorghe I. Brătianu și noua generație de istoriografi maghiari	213
O carte de educație politică.....	216
Protopopul Aurel Munteanu.....	219
Un Iov al vremii noastre.....	221
Doi protopopi din nord.....	223
VI. DISCUȚII ASUPRA ZIARELOR ȘI ZIARIȘTILOR ARDELENI.....	225
Ziaristică și atitudine.....	227
Duhul presei transilvane.....	230
La moartea lui Nicolae Buta	231
Misiunea unei gazete.....	233
Aniversarea unui ziar de la Blaj	235
Preoți ardeleni ziariști	237
VII. CRIZA „ASOCIAȚIUNII” TRANSILVANE.....	243
Reflexii în jurul adunării generale a „Asociațiunii”	245
Criza „Asociațiunii” transilvane	248
Discuții în jurul „Asociațiunii”	252
TRANSNISTRIA	259
Transnistria.....	261
REPORTAJE DE PE FRONT	277

Drumuri și popasuri prin Basarabia dezrobită.....	279
Reînvie credința ortodoxă în Ucraina.....	285
În trei zile, șapte atacuri	287
Am ajuns la mare	289
Cum sunt construite cazematele rusești din împrejurimile Odesei.....	292
Maiorul Simion Mihăilă.....	294
Odessa, regina Mării Negre.....	296
Postfață.....	302
Index de nume	305
Cuprins	313
Publicațiile Fundației Culturale „Vasile Netea”.....	316

Publicațiile Fundației Culturale „Vasile Netea”

Seria „CAIETE MUREȘENE”

1. *Vasile Netea – Evocări și bibliografie*. Ediție îngrijită de Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban. Târgu-Mureș, 2008, 250 p.
2. *Ion Chinezu – relief în posteritate* – Studii și comunicări prezentate la simpozionul științific prilejuit de centenarul nașterii eminentului cărturar (Târgu-Mureș, 4–5 iunie 1994), volum îngrijit de Melinte Șerban, Dimitrie Poptămaș și Mihail Art. Mircea. Tg.-Mureș, 1999, 130 p.
3. *Un om pentru Tg.-Mureș: Emil A. Dandea* – Comunicări prezentate la sesiunea comemorativă desfășurată la Târgu-Mureș, în data de 18 august 1994, la împlinirea unui sfert de veac de la moartea lui Emil Dandea. Târgu-Mureș, 1995, 166 p.
4. Vasile Pop. *Colinde*. Cu o prefață de Mihail Art. Mircea. Târgu-Mureș, 1996, 120 p.
5. *Elie Câmpeanu – omul și faptele sale*. Coordonatori: Grigore Ploșteanu și Dimitrie Poptămaș. Târgu-Mureș, 1999, 152 p.
6. Gheorghe S. Mircea. *Vis și adevăr*. Versuri. Cu un cuvânt înainte de Mihail Art. Mircea. Târgu-Mureș, 1998, 86 p.
7. *Alexandru Ceușianu*. Studii și comunicări prezentate la simpozionul științific prilejuit de centenarul nașterii vrednicului cărturar și om politic (Reghin, 2 iunie 1998), volum îngrijit de Marin Șara, Georgeta Mărgineanu și Iacob Huza, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior”, 1999, 88 p.
8. *Mărturii prin vreme. Douăzeci de ani de viață culturală pe Mureșul de Sus*. Târgu-Mureș, 1999, 216 p.
9. Traian Dragoș. *La capătul apelor*. Versuri. Selecție și cuvânt înainte de Iulian Boldea. Târgu-Mureș, 2000, 68 p.
10. Melinte Șerban. *Evocări istorice și literare*. Prefață de Dimitrie Poptămaș, Târgu-Mureș, 2001, 147 p.
11. *Cântecele lui Iancu*. Adunate de Traian Dragoș. Ediție îngrijită și Cuvânt înainte de Vasile Dragoș. Târgu-Mureș, 2001, 62 p.
12. Valeriu P. Vaida. *Mărturii dintr-un veac apus*. Ediție îngrijită de Mariana Cristescu. Târgu-Mureș, Ed. Tipomur, 2001, 171 p.
13. *Aurel Filimon-consacrare și destin*. Volum îngrijit de Mihail Art. Mircea, Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban. Târgu-Mureș, 2001, 288 p.
14. Dimitrie Poptămaș. *Philobiblon mureșean*. O viață printre oameni și cărți. Cuvânt înainte de Melinte Șerban. Târgu-Mureș, 2003, 346 p.

15. Iosif Pop. *Credință și apostolat*, memorii – Prefața de preot protopop Liviu Sabău, canonic mitropolitan, ediție îngrijită și postfață de Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban. Târgu-Mureș, 2004, 229 p.
16. Viorel I. Borșianu. *Deda. Consemnări cultural-istorice despre obârșiile mele*. Ediție îngrijită de Mihail Art. Mircea, Târgu-Mureș, 2005, 76 p.
17. Traian Popa. *Monografia orașului Târgu-Mureș*. Ediție anastatică, Studiu introductiv de prof. Dr. Grigore Ploșteanu, ediție îngrijită de Melinte Șerban și Dimitrie Poptămaș, Târgu-Mureș, 2005, 323 p.
18. Melinte Șerban. *Cultura mureșeană în memoria cărților*. (vol. I). Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2006, 351 p.
19. Maria Dan. *Protopopul Artimon M. Popa*. Cu un cuvânt înainte de prof. univ. Cornel Sigmirean. Târgu-Mureș, 2006, 194 p.
20. Dimitrie Poptămaș, *Prezența și circulația vechilor tipărituri românești în zona superioară a Văii Mureșului*. Târgu-Mureș, Editura Nico, 2008, 220 p.
21. Vasile Netea, *Memorii*. Ediție îngrijită, introducere și indici de Dimitrie Poptămaș. Cuvânt înainte de dr. Florin Bengean. Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2010, 342 p.

Alte publicații:

1. Emil A. Dandea. *Politică și administrație*. Culegere de texte, selecție, studiu introductiv, note și indice de Dimitrie Poptămaș și Mihail Art. Mircea. Cuvânt înainte de Victor Suci. Târgu-Mureș, Casa de editură „Mureș”, 1996, 231 p.
2. *Astra reghineană – 125 de ani de la înființare*. Volum îngrijit de Marin Șara, lucrare editată de Biblioteca Municipală „Petru Maior”, 1999, 180 p.
3. Mihai Suci. *Prutul dintre noi*. Târgu-Mureș, 2004, 255 p.
4. *Cinci ani de luptă românească în Ardealul de Nord 1940–1944*. Târgu-Mureș, Editura ANSID, 2005, 350 p.
5. Dimitrie Poptămaș. *Reflecții despre carte, bibliotecă și lectură*. Texte selectate din autori români și străini. Târgu-Mureș, Editura Nico, 2010, 186 p.
6. Vasile Nuțiu. *Istoria românilor și cultura civică*. Dicționar explicativ. Cuvânt înainte de Cornel Sigmirean. Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 2010, 868 p.
7. Take Ionescu. *Correspondența cu Adina*. Traducere din limba franceză, îngrijire, note și indice de Mihai D. Monoranu. Prefață de Dimitrie Poptămaș. Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2010, 473 p.
8. Ovidiu Palcu. *Renașterea bisericii durerii*. Cartea albă a Bisericii Române Unită cu Roma, Greco-Catolică, după 1990. Ediție îngrijită și Cuvânt înainte de Dimitrie Poptămaș. Târgu-Mureș, 2011, 323 p.
9. Vasile Netea. *Constantin Romanu-Vivu*. Ediție îngrijită și prefață de Dimitrie Poptămaș. Târgu-Mureș, Editura Nico, 2011, 119 p.

10. *Vasile Netea – istorie și națiune*. Studii și evocări. Coordonatori: Dimitrie Poptămaș și Cornel Sigmirean. Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2013, 274 p.
11. *Vasile Netea-Publicistică I*. Scrieri din tinerețe, 1928–1940. Ediție îngrijită, selecție și prefață Dimitrie Poptămaș, Postfață Gelu Netea. Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 2014, 384 p.
12. Vasile Netea. *Pentru Transilvania*, vol. 1–2. Scrisori din anii de refugiu 1940–1944. Ediție îngrijită și prefață de: Dimitrie Poptămaș. Postfață: Gelu Netea. Târgu-Mureș, Editura Veritas, 2014, 392 p. (Fundația Culturală „Vasile Netea”).
13. *Tradiție, cultură, spiritualitate în Deda și împrejurimi*, vol. 1. Ediție îngrijită de Florin Bengean. Sfântu Gheorghe, Editura Eurocar palica, 2014, 441 p.
14. *Constantin Romanu-Vivu*. Lucrările simpozionului „Precursor al unității naționale, martir al Revoluției Române din 1848-1849”, din 20 martie 2014. Ediție îngrijită de Constantin Valentin Bretfelean, Constantin Bogoșel și Ilarie Gh. Opriș, Cluj-Napoca, Editura Ecou transilvan, 2015, 81 p.

***

Țara Fagilor. Almanah cultural – literar al românilor nord-bucovineni alcătuit de Dumitru Covalciuc vol. 1–23/24. Târgu-Mureș, Cernăuți, Societatea Culturală „Arboroasa”, 1992 – 2013.

Vol. 1–2 (1992–1993), apar sub îngrijirea și finanțarea Uniunii Vatra Românească.

Vol. 3–5 (1994–1996), apar sub îngrijirea Bibliotecii Județene Mureș, și finanțarea Ministerului Culturii și Cultelor.

Vol. 6–9 (1997–2000), apar sub îngrijirea Bibliotecii Județene Mureș și a Fundației Culturale „Vasile Netea”, cu finanțarea Ministerului Culturii și Cultelor.

Vol. 10-23/24 (2001–2014/2015), apar sub îngrijirea și finanțarea Fundației Culturale „Vasile Netea”.

*

Publicațiile de mai sus pot fi obținute de pe adresa:
Fundația Culturală „Vasile Netea”, Poptomas Dimitrie, 540456, Târgu-Mureș,
Str. Cutezanței, Nr 34/8
Tel. 0740–196355, E-mail: dimitrie.poptamas@yahoo.com

